

ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

ปริญญาานิพนธ์

ของ

อุษา ช่วยบำรุง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย

ตุลาคม ๒๕๕๐

ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

บทคัดย่อ

ของ

อุษา ช่วยบำรุง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย

ตุลาคม ๒๕๕๐

อุษา ช่วยบำรุง. (๒๕๕๐). *ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้*.

ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: รองศาสตราจารย์อัศรา

บุญทิพย์, ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว

การศึกษาวិเคราะห์ครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ จากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้จำนวน ๑๑ เรื่อง ได้แก่ โคนุด สีทนไชย เจ้าพุทโธ เต่าทอง เวสสันดร จำปาสีตัน พญาหงส์ สุวรรณสาม ทศตะ พระพุทธโฆษา นิทานปักษะ ผลจากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในวรรณกรรมท้องถิ่นปรากฏในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ภูมิปัญญาด้านการเกิด ภูมิปัญญาด้านการทำขวัญ ภูมิปัญญาด้านการบวช ภูมิปัญญาด้านการแต่งงาน ภูมิปัญญาด้านการทำศพ ภูมิปัญญาด้านการสร้างที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหาร ภูมิปัญญาด้านความบันเทิง ภูมิปัญญาด้านคำสอน ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ผลการศึกษา ภูมิปัญญาต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาชาวบ้านปรากฏในกิจกรรมของการดำเนินชีวิตที่หลากหลาย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นความรู้ ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเองจากการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุผลที่ชาวบ้านรู้จักนำทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ดังที่ปรากฏในภูมิปัญญาการสร้างที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน ภูมิปัญญาการประกอบอาหาร ภูมิปัญญาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เลือกคัดสรรสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด สำหรับภูมิปัญญาที่ด้านการเกิด ภูมิปัญญาด้านการทำขวัญ ภูมิปัญญาการบวช ภูมิปัญญาการแต่งงาน ภูมิปัญญาการทำศพ ภูมิปัญญาความบันเทิง ภูมิปัญญาคำสอน ภูมิปัญญาความเชื่อ ภูมิปัญญาดังกล่าวเหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิต โดยที่ชาวบ้านนำความรู้ ความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติตนมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นการเสนอภูมิปัญญาที่มุ่งให้มนุษย์ทำความดี มีความเมตตา กรุณา มีสติการในดำเนินชีวิต ให้รู้ผิด ชอบ ชั่ว ดี โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นกลวิธีการสั่งสอนที่หลากหลายวิธี

ภูมิปัญญาจึงเป็นกระบวนการคิดในการสร้างแบบแผนการดำเนินชีวิต เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนให้มั่นคง เข้มแข็ง เกิดความสบายใจ และเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมั่นคง ปลอดภัย และสงบสุข

A STUDY OF LOCAL WISDOM IN SOUTHERN THAILAND LITERATURE

AN ABSTRACT

BY

USA CHAYBUMRUNG

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Arts in Thai
at Srinakharinwirot University
October 2007

Usa Chuaybamrung. (2007). *A Study of Local Wisdom in Southern Thailand Literature*. Master Thesis. M.A. (Thai). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisory Committee: Associate Professor Akra Boonthip, Professor Chuan Petchkhaew.

This research aimed to study local wisdom appearing in southern Thailand literature. Eleven stories of southern Thailand literature, namely Kobud, Sithanonchai, Chao Buddhho, Taothong, Wessandorn, Champa-si-thon, Phraya Hong, Suwannasam, Tukkhata, Pra Buddha Kosa, and Nithanpaksa were used as data of the study. The data were analyzed and descriptively presented.

Findings showed that local wisdom in southern Thailand literature appeared in different aspects. Local wisdom related to life includes the local wisdom concerning birth, ceremony for celebrating birth with the blessing of empowering the babies to become strong and healthy, ordination of priesthood, marriage, funeral ceremony, and housing construction. Local wisdom related to careers includes local wisdom in inventing household wares, cooking, entertainment, teaching and beliefs.

Results of the study also showed that local wisdom in various aspects reflected in various life activities. All wisdom is knowledge and experience arising from self adaptation to the environment with some considerable amount inherited or handed down by ancestors. Owing to the fact that villagers know how to apply regional natural resources to use in their daily life, the local wisdom is reflected in their housing construction, career performance, invention of household wares, and cooking. All of this wisdom concerns life cycle of people who select what they have in the local and makes the best use of it. Local wisdom regarding birth, celebration of birth, ordination of priesthood, marriage, funeral ceremony, entertainment, teaching and beliefs, all of which belongs to the wisdom related to leading and living one's life. Villagers adopt and adapt the knowledge, beliefs and rules of conduct to live in their daily life. Local wisdom is aimed as another strategy to teach people to do good, possess loving kindness and benevolence, be mindful and careful in living one's life, be aware of right and wrong, evil and righteousness.

In conclusion, local wisdom is a thinking process in planning one's life. It brings prosperity to life. It is a strong spiritual hold to enable people to become strong, secure and happy. It is a useful strategy to enable people to live safely, securely, and peacefully.

ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

ปริญญาานิพนธ์

ของ

อุษา ช่วยบำรุง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย

ตุลาคม ๒๕๕๐

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญาานิพนธ์

เรื่อง

ศึกษานุมัติปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

ของ

อุษา ช่วยบำรุง

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญศิริ จีระเดชากุล)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ๒๕๕๐

คณะกรรมการควบคุมปริญญาานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

.....ประธาน

.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์อัครา บุญทิพย์)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวณพิศ อธิรัตน์)

.....กรรมการ

.....กรรมการ

(ศาสตราจารย์ชวณ เพชรแก้ว)

(รองศาสตราจารย์อัครา บุญทิพย์)

.....กรรมการ

(ศาสตราจารย์ชวณ เพชรแก้ว)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิมพ์ภาภรณ์ บุญประเสริฐ)

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย

จาก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญาบัตรฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจากรองศาสตราจารย์อัครา บุญทิพย์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ให้คำแนะนำและข้อคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา รวมทั้งศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว กรรมการที่ปรึกษา ที่ให้คำแนะนำ ปรับแก้จนเป็นประโยชน์ในการทำปริญญาบัตรฉบับนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อธิฐรัตน์ ประธานในการสอบปากเปล่า ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิมพ์ภาภรณ์ บุญประเสริฐ กรรมการแต่งตั้งเพิ่มเติม ที่ช่วยแก้ไขข้อบกพร่องในปริญญาบัตรฉบับนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาคารต่าง ๆ ให้ผู้วิจัยสามารถนำมาเป็นประโยชน์ในการทำปริญญาบัตรฉบับนี้ได้เป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณผู้ให้ทุนการศึกษาของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่มอบทุน เพื่อใช้จ่ายในการทำปริญญาบัตร

ขอกราบขอบพระคุณพ่อแม่ที่เป็นกำลังใจและมอบพลังสมองให้แก่ผู้วิจัย จนทำให้ประสบความสำเร็จในการศึกษาครั้งนี้ ขอขอบคุณวัฒนา ระจิดดำรง ที่คอยช่วยเหลือในการทำปริญญาบัตรฉบับนี้ และขอบคุณเพื่อน ๆ ทุกคน

อุษา ช่วยบำรุง

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑ บทนำ.....	๑
ความสำคัญของปัญหา.....	๑
จุดมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า.....	๔
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	๔
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	๔
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๕
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	๕
๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้.....	๗
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้.....	๗
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้.....	๑๑
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	๒๑
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	๒๑
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	๒๘
๓ พื้นที่ศึกษา.....	๓๒
สภาพทางภูมิศาสตร์.....	๓๒
ทำเลที่ตั้ง.....	๓๒
ฤดูกาล.....	๓๒
แม่น้ำลำคลอง.....	๓๓
การประกอบอาชีพ.....	๓๕
ประชากร.....	๓๕
ประวัติศาสตร์.....	๓๖
ประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคเริ่มแรกพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๘.....	๓๖
ประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคกลาง.....	๓๗
ประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคใหม่.....	๓๘

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
๓ (ต่อ) ศาสนา.....	๓๙
การศึกษา.....	๔๑
ประเพณีวัฒนธรรม.....	๔๒
ประเพณี.....	๔๒
มหรสพ.....	๕๒
กีฬาพื้นเมือง.....	๕๖
อาหารการกิน.....	๕๙
สิ่งของเครื่องใช้.....	๖๕
ค่านิยมและความเชื่อ.....	๖๕
ค่านิยม.....	๖๕
ความเชื่อ.....	๖๖
บทที่ ๔ ลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้.....	๖๙
ลักษณะของหนังสือ.....	๖๙
ลักษณะของตัวอักษรที่ใช้บันทึก.....	๗๑
ลักษณะภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้.....	๗๑
ลักษณะของภาพประกอบ.....	๗๒
ลักษณะคำประพันธ์.....	๘๑
ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง.....	๘๑
ลักษณะเนื้อหาของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้.....	๘๒
แนวคิดของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้.....	๘๒
บทที่ ๕ วิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้.....	๘๔
ภูมิปัญญาด้านการเกิด.....	๘๔
ภูมิปัญญาด้านการทำขวัญ.....	๙๐
ภูมิปัญญาด้านการบวช.....	๑๐๐
ภูมิปัญญาด้านการแต่งงาน.....	๑๐๑

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
๕ (ต่อ) ภูมิปัญญาด้านการทำศพ.....	๑๐๖
ภูมิปัญญาด้านการสร้างที่อยู่อาศัย.....	๑๐๘
ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ.....	๑๑๐
ภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน.....	๑๑๘
ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหาร.....	๑๒๒
ภูมิปัญญาด้านความบันเทิง.....	๑๒๖
ภูมิปัญญาด้านคำสอน.....	๑๓๒
ภูมิปัญญาด้านการความเชื่อ.....	๑๓๘
๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๕๒
สรุปผลการวิจัย.....	๑๕๒
อภิปรายผล.....	๑๕๕
ข้อเสนอแนะ.....	๑๕๖
บรรณานุกรม.....	๑๕๘
ภาคผนวก.....	๑๖๘
อภิธานศัพท์.....	๒๑๓
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	๒๑๘

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
๑ ตัวอย่างหนังสือбуд.....	๗๐
๒ จิตรกรรมในหนังสือбудประเภทเวชศาสตร์.....	๗๓
๓ จิตรกรรมในหนังสือбуд แสดงจุดและต่าง ๆ ในร่างกายมนุษย์.....	๗๔
๔ ภาพดอกดวงในหนังสือбуд.....	๗๖
๕ ภาพประกอบภาพสัตว์.....	๗๗
๖ ภาพประกอบในหนังสือทางศาสดรา.....	๗๙
๗ ตัวอย่างวรรณกรรมประเภทตำราดูฤกษ์ยาม.....	๘๐

บทที่ ๑

บทนำ

ภูมิหลัง

ปัจจุบันนักวิชาการ นักพัฒนา จากองค์กรภาครัฐและเอกชนได้ให้ความสนใจเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยิ่ง ได้มีการศึกษาค้นคว้า วิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลด้านภูมิปัญญาจากชุมชน ท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมเผยแพร่ให้ชาวบ้านนำภูมิปัญญาเหล่านั้นไปสืบทอดปรับปรุง และใช้ ประโยชน์อย่างกว้างขวาง ความสนใจดังกล่าวเห็นได้ชัดตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๓๓ ซึ่งสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้ประกาศเกียรติคุณบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมให้ ปราชญ์แก่สาธารณชนเพิ่มอีก ๑ สาขา คือ สาขาภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่ นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านที่เกิดจากการสะสม ประสบการณ์ และการเรียนรู้ที่ยาวนาน มีลักษณะประสมประสานและเชื่อมโยงกัน (ประเวศ วะสี. ๒๕๓๓: ๓๑) ซึ่งมีวิธีการจัดการ วิธีการชี้แนะ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือใน ชุมชนเพื่อให้การปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากร และองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูนคุณค่ามากขึ้น และ เหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ของสังคมหรือชุมชนของตน ทั้งทางด้านระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรทางวัฒนธรรม รวมทั้งปัจจัย และข้อจำกัดทั้งหมดที่เผชิญอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมให้ผลสัมฤทธิ์ที่เกื้อประโยชน์ต่อชุมชนมากกว่าปัจเจกชน สามารถขยายผลสืบ ส่งอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง คนส่วนใหญ่สามารถรับเอาภูมิปัญญานั้น ๆ เข้าสู่วิถีชีวิตได้อย่าง เหมาะสมและมีพลัง ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทรงคุณค่ายิ่ง และสืบทอดต่อกัน มายาวนานจะค่อย ๆ ซึมซาบเข้าสู่นิสัยการคิด และการกระทำจนกลายเป็นสามัญลักษณะ เป็นขนบนิยมหรือจริยวัตรปกติ ของคนรุ่นหลัง ๆ (สุธินันท์ พงศ์ไพบูลย์. ๒๕๔๐: ๒๑-๒๒)

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการ ใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่ชุมชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยน สัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น ๆ จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันมาแล้ว รับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น (เอกวิทย์ ณ ถลาง. ๒๕๓๙: ๑๑)

จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ซึ่ง เป็นการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นมาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของ

ชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์จากอดีตสู่ปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย

หลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่บันทึกภูมิปัญญาชาวบ้าน คือวรรณกรรม ซึ่งวิธีการที่จะศึกษาเพื่อให้ทราบถึงภูมิปัญญาเหล่านี้คือวิธีหนึ่งที่สามารถกระทำได้คือการศึกษาจากวรรณคดีหรือวรรณกรรม เพราะวรรณคดีหรือวรรณกรรมมีคุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษได้อย่างดี ดังที่ บำรุง สุวรรณรัตน์; และชูศักดิ์ เอกเพชร (๒๕๒๓: ๑๗) กล่าวว่า “วรรณคดีเกิดขึ้นไม่ได้โดยเอกเทศ หากไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและชีวิต เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมผูกพันกับสังคม ธรรมชาติ มีค่านิยมทางสังคม ขนบประเพณี วัฒนธรรม เป็นเครื่องชี้นำหรือกำหนดแนวทางประพฤติปฏิบัติ กำหนดความคิดเป็นเหตุปัจจัยกระตุ้นให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก และจินตนาการต่าง ๆ”

การสร้างสรรคภูมิปัญญาได้กระทำสืบต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย โดยเฉพาะด้านวรรณกรรมลายลักษณ์ (หนังสือบุด) ซึ่งเก็บรวบรวมไว้ที่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ เป็นจำนวนมากและหลากหลายประเภท ดังที่ ชวน เพชรแก้ว. (๒๕๓๒: ๒) ได้จำแนกวรรณกรรมท้องถิ่นไว้หลายประเภท ได้แก่ “นิทานประโลมโลก นิทานเกี่ยวกับศาสนา ตำนานและประวัติศาสตร์ กฎหมาย สุภาษิตคำสอน พระธรรมคำสอน และตำราต่าง ๆ เช่น ตำราดูลักษณะสัตว์ ดูลักษณะคน ตำราดูฤกษ์ยาม ตำราไสยศาสตร์และวิทยาคมต่าง ๆ ตำราและตำราพิชัยสงคราม เป็นต้น”

สำหรับการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้แม้จะได้รับความสนใจมายาวนานแต่ยังไม่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางนัก อุดม หนูทอง (๒๕๒๑: ๒) กล่าวถึงสภาพวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ว่า “ขาดผู้ใฝ่ใจศึกษา และเก็บรวบรวมสะสมเป็นเหตุให้วรรณกรรมรุ่นเก่าชำรุดและสูญหายไปมาก คงเหลือแต่รุ่นหลังที่มีอายุไม่เกินอยุธยาตอนปลาย และที่คงอยู่เป็นส่วนมากก็ชำรุด ส่วนใหญ่มีอายุราว ๖๐ ถึง ๑๕๐ ปี เท่านั้น” จากที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านวรรณกรรมท้องถิ่นพบว่า ยังมีวรรณกรรมที่เหลืออยู่จำนวนไม่น้อยซึ่งเป็นสมบัติส่วนบุคคลที่เจ้าของหวงแหนทำให้ไม่มีโอกาสได้เผยแพร่ (ชวน เพชรแก้ว. ๒๕๔๔: สัมภาษณ์)

ประทีป ชุมพล (๒๕๑๙: ๔) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ว่า “วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้มีลักษณะหลายอย่างที่น่าศึกษา หากจะพูดในด้านคุณค่าทางวรรณคดีแล้วก็มีอยู่หลายเรื่องที่ดีมีลักษณะเฉพาะตัว การศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่ควรเร่งรีบกระทำ เพราะเหตุที่กระจัดกระจายอยู่หลายแห่ง และนับวันจะสูญหายไปมาก” ในขณะที่อุดม หนูทอง (๒๕๒๑: บทนำ) ได้แสดงความห่วงใยในวรรณกรรมท้องถิ่นอันเป็นมรดกของชาติว่า “หนังสือวรรณคดีไทยถูกจำกัดจำนวนไว้ตามที่ผู้เขียนตำราประวัติวรรณคดีไทยได้เสนอชื่อไว้ บางยุคมีเพียง ๒-๓ เล่มเท่านั้น และในจำนวนดังกล่าวยังเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าทางวรรณคดีเพียงเล็กน้อยอีกหลายเล่ม” นอกจากนี้ประพนธ์ เรืองณรงค์ (๒๕๒๓: ๑๒) ได้กล่าวถึงวรรณกรรมพื้นบ้านที่ยัง

ไม่ได้ปริวรรตว่า “ความจริงวรรณกรรมพื้นบ้านจำนวนมากที่มีคุณภาพระดับวรรณคดี ซึ่งยังไม่ได้ปริวรรตจากอักษรโบราณหรืออักษรภาษาถิ่นต่างๆ เป็นภาษาไทยกลาง ด้วยเหตุนี้เองการนำวรรณกรรมพื้นบ้านมาศึกษาวิเคราะห์ และเผยแพร่จึงเป็นประจักษ์ช่วยนำข้างเผือกจากพงไพรมาสู่บ้านเมืองฉะนั้น” ส่วนศุภวรรณ สอนสังข์ (๒๕๓๐: ๔) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้วรรณกรรมพื้นบ้านสูญหายว่า “แม้ว่าในปัจจุบันความสนใจเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นจะกว้างขวางขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังมีข้อจำกัดเนื่องจากเจ้าของหรือผู้เก็บรวบรวมขาดความรู้ความเข้าใจในคุณค่าที่แท้จริงจึงมักนำวรรณกรรมไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น เช่น เป็นยารักษาโรคหรือใช้เป็นเครื่องรางของขลัง เป็นต้น จึงทำให้วรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านั้นขาดความสมบูรณ์ และสูญหายเสียเป็นส่วนมาก นับว่าเป็นอุปสรรคต่อการศึกษาค้นคว้าอย่างยิ่ง”

สำหรับในด้านคุณค่า สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์; และชวณ เพชรแก้ว (๒๕๔๗: ๘๙ - ๙๔)

ได้กล่าวสรุปถึงคุณค่าของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ว่า นอกจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้จะมีคุณค่านานับประการแล้ว ผู้เขียนวรรณกรรมส่วนมากยังสอดแทรกภูมิปัญญาต่าง ๆ ให้ผู้อ่านได้รับรู้อีกด้วย เช่น ภูมิปัญญาที่ว่าด้วยการอนุรักษ์และส่งเสริมการสร้างหนังสือชุด ภูมิปัญญาด้านการไฝเรียนไฝรู้และเชิดชูนักปราชญ์ ภูมิปัญญาการวางตัวและครองตน ภูมิปัญญาการตระหนักค่าธรรมชาติ ภูมิปัญญาด้านสุขวิทยา ภูมิปัญญาด้านการจัดการ ภูมิปัญญาการปลูกฝังค่านิยมและการเคารพขนบประเพณี ภูมิปัญญาในการพึ่งพิงตนเองและการพึ่งพิงผู้อื่น และภูมิปัญญาในการเคี่ยวเข็ญให้เข้มแข็ง ตัวอย่างภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เช่น เรื่องตำนานสร้างโลก ฉบับบ้านปาลาม อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ผู้เขียนใช้ภูมิปัญญาที่ว่าด้วยการอนุรักษ์และส่งเสริมการทำหนังสือชุด คือ ภูมิปัญญาที่มุ่งสร้างจิตสำนึกของผู้คนให้ตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ของหนังสืออันเป็นเสมือนสถาบันการเรียนรู้สำหรับทุกคนทุกโอกาสให้ทุกคนได้แลเห็นว่า “หนังสือคือชุมทรัพย์ทางปัญญา” ที่จะต้องช่วยกันหวงแหน ทะนุถนอม ใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ช่วยกันเสริมสร้างให้มีมากขึ้น และดำรงอยู่จึงใช้ภูมิปัญญานี้ทั้งชี้แนะ ชูเชิดชู ใช้อุบายในการคาดโทษเพื่อทำให้หนังสือเป็นของขลังน่าศรัทธา ใช้อุบายให้อนุรักษ์ต้นฉบับและให้ถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย

เนื่องจากในภูมิภาค ๑๔ จังหวัดภาคใต้นั้น จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ทั้งในด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สำหรับด้านวัฒนธรรม จังหวัดสุราษฎร์ธานีมีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่ครั้งอาณาจักรศรีวิชัย ดังที่ปรีชา วงศ์วิเชียร; และอัฉรา ชุมดี (๒๕๒๗: ๓๐-๓๑) ได้กล่าวว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ดินแดนรอบอ่าวบ้านดอนหรือสุราษฎร์ธานีอันประกอบด้วยผืนแผ่นดินในท้องที่อำเภอไชยา อำเภอท่าฉาง อำเภอพนมพิน อำเภอคีรีรัฐนิคม และอำเภอกาญจนดิษฐ์ เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร

ศรวิชัย ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองมากได้มีการติดต่อกับชาวต่างชาติ อาทิ อินเดีย จีน และอาหรับ อาณาจักรศรวิชัยจึงเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญซึ่งมีหลักฐานทางโบราณคดีมากมาย ทั้งด้าน วรรณกรรม ด้านสถาปัตยกรรม และด้านประติมากรรม เป็นต้น ในด้านวรรณกรรมจังหวัด สุราษฎร์ธานี ได้รับการยอมรับจากผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นว่า เป็นเมืองที่ส่งเสริมรดก ทางวัฒนธรรมด้านนี้ไว้จำนวนมากโดยเฉพาะหนังสือชุดที่เก็บรวบรวมไว้ที่สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี มีจำนวนถึง ๖๕๐ เล่ม นอกจากนั้นยังกระจายอยู่ตามวัด เก่าและอยู่ในความครอบครองของผู้สนใจอีกไม่น้อย (ชวน เพชรแก้ว. ๒๕๔๘: สัมภาษณ์)

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความตระหนักว่า จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นแหล่งของ วรรณกรรมท้องถิ่นที่นักวิชาการปริวรรตวรรณกรรมไว้เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่ง ปัจจุบัน อีกทั้งยังไม่มีผู้สนใจศึกษาวรรณกรรมเหล่านั้น ซึ่งเป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาที่สำคัญแหล่ง หนึ่งอันควรค่าแก่การศึกษาอย่างจริงจัง ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏใน วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ที่ปริวรรตโดยนักวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี และพิมพ์ เผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ – พ.ศ. ๒๕๔๗ เพื่อจะได้เกิดประโยชน์ในด้านองค์ความรู้ การสืบทอด และการประยุกต์ใช้ที่สอดคล้องกับชีวิตปัจจุบัน

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

ความสำคัญของการศึกษา

ทำให้ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นมรดกของสังคม เกิดแนวทางการอนุรักษ์ สืบทอด และประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่เป็นลายลักษณ์ ซึ่งมี ต้นฉบับสมบูรณ์ที่พิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ – พ.ศ. ๒๕๔๗ และปริวรรตโดยนักวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี จำนวน ๑๑ เรื่อง คือ

๑. โคนุด
๒. สี่ทนนไชย
๓. เจ้าพุดโท
๔. เต่าทอง

๕. พระเวสสันดร
๖. จำปาสี่ต้น
๗. พญาหงส์
๘. สุวรรณสาม
๙. ทูคตะ
๑๐. พระพุทธโฆษาจารย์
๑๑. นิทานปักษี

นิยามศัพท์เฉพาะ

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ หมายถึง วรรณกรรมลายลักษณ์ที่ปริวรรตโดยนักวิชาการของมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีต้นฉบับสมบูรณ์ที่พิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ - พ.ศ. ๒๕๔๗

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

๑. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ และภูมิปัญญาชาวบ้าน
๒. ศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ซึ่งมีต้นฉบับสมบูรณ์ที่พิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ - พ.ศ. ๒๕๔๗ และปริวรรตโดยนักวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
๓. ศึกษาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษาของท้องถิ่นภาคใต้
๔. ศึกษาลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้
๕. วิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรม
 - ๕.๑ ภูมิปัญญาด้านการเกิด
 - ๕.๒ ภูมิปัญญาด้านการทำขวัญ
 - ๕.๓ ภูมิปัญญาด้านการบวช
 - ๕.๔ ภูมิปัญญาด้านการแต่งงาน
 - ๕.๕ ภูมิปัญญาด้านการทำศพ
 - ๕.๖ ภูมิปัญญาด้านการสร้างที่อยู่อาศัย
 - ๕.๗ ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ
 - ๕.๘ ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน
 - ๕.๙ ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการประกอบอาหาร
 - ๕.๑๐ ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านความบันเทิง
 - ๕.๑๑ ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านคำสอน

๕.๑๒ ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านความเชื่อ

๖. เสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำเสนอตามหัวข้อต่อไปนี้

๑. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้
๒. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

๑. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

๑.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

๑.๑.๑ ความหมายของวรรณกรรมท้องถิ่น

วรรณกรรมท้องถิ่น หมายถึง เรื่องราวที่แต่งขึ้นและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนั้น ๆ มีนักวิชาการหลายคนสนใจศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นได้ให้คำนิยามความหมายของวรรณกรรมท้องถิ่นดังนี้

บุญเกิด รัตนแสง (๒๕๓๖: ๖) ได้กล่าวถึงวรรณกรรมท้องถิ่นว่าเป็นผลงานอันเป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ วรรณกรรมในแต่ละประเภทได้บรรจุ ภาษา ศาสนา อาชีพ แนวความคิดหรือค่านิยมเอาไว้เพื่อสะท้อนภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น

ธวัช ปุณโณทก (๒๕๔๐: ๑) ให้ความหมายของวรรณกรรมท้องถิ่นว่า หมายถึง ผลผลิตทางภูมิปัญญาของนักปราชญ์ ผู้รู้พื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของสังคมทั้งด้านบันเทิงใจและสาระความรู้อื่น ๆ โดยเฉพาะคติสอนใจ ฉะนั้นวรรณกรรมท้องถิ่นจึงหมายถึงวรรณกรรมมุขปาฐะ คือ เรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาผ่านคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง และแพร่หลายอยู่ในสังคมจนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน และปริศนาคำทาย ฯลฯ และวรรณกรรมลายลักษณ์ คือ วรรณกรรมนิทาน ตำนาน คำสอนที่นักปราชญ์ได้บันทึกไว้เพื่อใช้เป็นต้นบทในการขับ การอ่านหรือใช้เป็นต้นบทการแสดงพื้นบ้านโดยบันทึกด้วยภาษาถิ่น อักษรถิ่น และฉันทลักษณ์ที่นิยมในท้องถิ่น

สืบพงศ์ ธรรมชาติ (๒๕๔๐: ๑) กล่าวว่า วรรณกรรมเฉพาะท้องถิ่น หมายถึง วรรณกรรมในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งซึ่งจะเป็นระดับภาค จังหวัด อำเภอ ตำบลหรือหมู่บ้านก็ได้ เป็นวรรณกรรมที่คนในท้องถิ่นแต่งขึ้นใช้ภาษาถิ่นเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่น และใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น

สุริวงส์ พงศ์ไพบูลย์; และชวน เพชรแก้ว (๒๕๔๗: ๑) กล่าวถึงความหมายของวรรณกรรมพื้นบ้านว่า หมายถึง เรื่องราวที่เกี่ยวข้องและสำแดงถึงความเป็นพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้น ๆ และกล่าวถึงวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ว่า เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง/ สำแดงถึงความเป็นพื้นบ้านของท้องถิ่นภาคใต้ของประเทศไทย ได้แก่ ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา กระบี่ ภูเก็ต ตรัง นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

จากทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า วรรณกรรมท้องถิ่น หมายถึง เรื่องราวที่เกี่ยวข้องอันแสดงถึงความเป็นพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้น ๆ ที่ผู้แต่งแต่งขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในท้องถิ่นโดยแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะอย่างเด่นชัด ในด้านภาษา ด้านเนื้อหา และด้านฉันทลักษณ์ที่นิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ

๑.๑.๒ ประเภทของวรรณกรรมท้องถิ่น

นักวิชาการ ผู้สนใจหลายท่านได้ศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น และแบ่งประเภทของวรรณกรรมท้องถิ่นไว้ดังนี้

ธวัช ปุณโณทก (๒๕๔๐: ๒๑๑-๒๑๓) ได้แบ่งวรรณกรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะวรรณกรรมพื้นบ้านภาคใต้ โดยพิจารณาจากเนื้อหาสาระของเรื่องเป็นเกณฑ์ แบ่งออกเป็น ๖ ประเภทดังนี้

๑. วรรณกรรมศาสนา ได้แก่ วรรณกรรมที่ถ่ายโอนมาจากชาดก และธรรมเนียมที่เรียกกันว่า “ชาดกนอกนิบาต” นั่นคือไม่มีเรื่องอยู่ในนิบาตชาดกแต่ชาวบ้านภาคใต้ออมรับว่าเป็นชาดก และเชื่อว่าเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า

๒. วรรณกรรมนิทาน คือ วรรณกรรมที่เป็นเรื่องพื้นบ้านภาคใต้เอง หรือได้โครงเรื่องมาจากวรรณกรรมพื้นบ้านภาคกลางที่ประพันธ์เป็นกลอนสวดเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนิทานประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ บางท่านเรียกว่า “นิทานประโลมโลก”

๓. วรรณกรรมประเภทตำนานหรือประวัติศาสตร์ วรรณกรรมประเภทนี้พบน้อยในภาคใต้ เนื่องจากภาคใต้เป็นหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาแล้ว ความสำคัญที่จะบันทึกตำนานหรือประวัติศาสตร์ในส่วนท้องถิ่นมีน้อยลงไป ฉะนั้นจึงพบตำนานการเผยแพร่ทางพุทธศาสนามากกว่าพงศาวดาร

๔. วรรณกรรมประเภทคำสอน ได้แก่ วรรณกรรมที่พรรณนาโวหาร มุ่งสอนศีลธรรมและจริยธรรม ซึ่งส่วนใหญ่ดำเนินเรื่องโดยไม่มีละคร

๕. วรรณกรรมนิราศ

๖. วรรณกรรมตำราและความเชื่อ

สีบพงศ์ ธรรมชาติ (๒๕๔๐: ๒๕ - ๓๒) ได้แบ่งประเภทของวรรณกรรมท้องถิ่นออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. แบ่งตามวัตถุประสงค์ในการแต่ง จำแนกได้ดังนี้

๑. ๑. วรรณกรรมบริสุทธิ์ วรรณกรรมประเภทนี้มุ่งให้ความบันเทิงโดยเฉพาะมิได้มุ่งที่จะแทรกเสริมเนื้อหาอื่นใดให้ผู้อ่านได้นำไปใช้แต่อย่างใด แต่บางทีมีเนื้อหาเป็นข้อคิดแก่ผู้อ่านและผู้ฟังปะปนอยู่ด้วย วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนี้ เช่น ปอกรก นางอุทัย สังข์ทอง เพลงเรือ และเพลงนา เป็นต้น

๑.๒ วรรณกรรมประยุกต์ วรรณกรรมประเภทนี้แต่งขึ้นเพื่อจะสื่อความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งสู่ผู้อ่านและผู้ฟังหวังจะนำไปใช้ประโยชน์ เพื่อให้เกิดผลแก่ตนและสังคม วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนี้ ได้แก่ ปรีดาสนอนน้อง พระศรีมหาสมุทร พระรถเมรี เพลงกล่อมเด็ก และนิทาน

๒. แบ่งตามเนื้อหา จำแนกได้เป็น วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมเกี่ยวข้องกับศาสนา วรรณกรรมนิทานประโลมโลก ตำนานและประวัติศาสตร์ ตำรา พระอภิธรรมและพระสูตร และกฎหมาย

๓. แบ่งตามสภาพวรรณกรรม จำแนกได้ ๒ ประเภท คือ วรรณกรรมลายลักษณ์ (Written Literature) และวรรณกรรมมุขปาฐะ (Oral Literature)

๑.๑.๓ ลักษณะคำประพันธ์และอักขรวิธีในการบันทึกวรรณกรรม

ประทีป ชุมพล (๒๕๔๖: ๓) กล่าวถึงลักษณะคำประพันธ์ว่า การแต่งวรรณกรรมภาคใต้มีทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร้อยแก้ว แต่ที่นิยมกันมากคือคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ซึ่งเหมาะกับวัฒนธรรมการรับรู้ในวรรณกรรมภาคใต้ คือ การอ่านหรือการสวดให้ผู้ฟังซึ่งเป็นชาวบ้าน ดังนั้นคำประพันธ์จึงไม่เคร่งครัดฉันทลักษณ์มากนักก็ทั้งนิยมใช้ภาษาถิ่นอันเป็นส่วนสำคัญทำให้เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของวรรณกรรมภาคใต้

ด้านอักขรวิธี วรรณกรรมภาคใต้ไม่มีตัวหนังสือเป็นตัวตนของตนเอง แต่นำตัวอักษรแบบวรรณกรรมภาคกลางมาใช้ทั้งตัวอักษรไทยและตัวอักษรขอมไทย ส่วนรูปแบบอักขรวิธีมักจะเป็นไปตามระบบหรือไวยากรณ์ คือมักจะเขียนไปตามเสียงพูด คือ มุ่งการออกเสียงเป็นประการสำคัญ

๑.๑.๔ ประวัติผู้แต่งและสมัยที่แต่งวรรณกรรม

สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์; และชวน เพชรแก้ว (๒๕๔๗: ๔๒) กล่าวถึงประวัติผู้แต่งว่า ส่วนใหญ่จะไม่ปรากฏชื่อในหนังสือบุด มักจะมีเพียงชื่อผู้คัดลอกซึ่งบางครั้งหนังสือมักจะชำรุดในส่วนต้นและส่วนปลายอันเป็นส่วนที่บอกชื่อผู้แต่งแต่ขาดหายไป บางครั้งไม่ปรากฏอาจจะเป็นเพราะวัฒนธรรมของการประพันธ์ที่ไม่บอกชื่อผู้แต่งเพราะเป็นการอุทิศให้กับพระพุทธศาสนา

ในส่วนที่เกี่ยวกับปีที่แต่งก็เป็นปัญหาสำคัญเช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่จะไม่ปรากฏการศึกษาอายุหรือสมัยที่แต่งก็ต้องเป็นการศึกษาเรื่องตัวอักษรที่ใช้บันทึก โดยการนำไปเปรียบเทียบกับวรรณกรรมที่ทราบอายุการแต่ง ซึ่งอาจจะทราบถึงสมัยที่แต่งได้ แต่ก็มีปัญหาอยู่ที่การคัดลอกต่อกันมา ซึ่งอาจจะเป็นตัวแปรในการกำหนดอายุได้เช่นเดียวกัน

๑.๑.๕ บทบาทของการสืบทอดวัฒนธรรมที่มีผลต่อพัฒนาการด้านวรรณกรรม

ประทีป ชุ่มพล (๒๕๔๖: ๑-๒) กล่าวถึงการสืบทอดวัฒนธรรมที่เป็นผลต่อพัฒนาการด้านวรรณกรรมภาคใต้ว่า เนื้อหาของวรรณกรรมภาคใต้ในช่วงต้นศตวรรษที่ ๔ เป็นต้นมาเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู ผู้สร้างวรรณกรรมได้แก่ชาวอินเดีย ซึ่งได้จารึกบนศิลา มักจะเป็นข้อความสั้น ๆ ที่เก่าที่สุดคือเนื้อหาสรรเสริญเจ้าปาอันหมายถึง พระศิวะ คือจารึกหุบเขาช่องคอย ซึ่งสลักขึ้นบนเชิงผาในถ้ำอำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา ชาวพื้นเมืองเป็นผู้จารึกขึ้นเองภายใต้ความเชื่อในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธโดยใช้ภาษาสันสกฤต บาลี ภาษามอญ และตัวอักษรที่ใช้เป็นตัวอักษรท้องถิ่นที่ดัดแปลงมาจากอักษรอินเดีย ส่วนใหญ่เป็นข้อความสั้น ๆ เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา มีจารึกหลักหนึ่งคือจารึกวัดเสมาเมือง (หลักที่ ๒๓) ซึ่งจารึกโดยพระราชแห่งอาณาจักรศรีวิชัย ใน พ.ศ. ๑๓๑๘ กล่าวถึงการสร้างศาสนสถานอุทิศแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีภาษาและสำนวนที่ไพเราะเพราะพริ้ง (ประทีป ชุ่มพล. ๒๕๔๖: ๑)

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ภาคใต้ไม่ปรากฏจารึกใดเลยจนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ได้ค้นพบศิลาจารึกเป็นภาษาไทยและใช้อักษรไทยอยุธยา มีบางคำเป็นภาษาไทยล้านนา จารึกดังกล่าว คือ จารึกวัดแวง ซึ่งเชื่อกันว่าสร้างขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๑๙๓๕ - ๑๙๗๐ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา จารึกหลักนี้พบที่วัดตะพาน อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีข้อความ ๒ หน้า จำนวน ๔๒ บรรทัด กล่าวถึงการอุทิศนาให้วัดแวง การสร้างศาสนสถานพระพุทธรูปและการฉลองวัด จารึกหลักนี้เป็นหลักฐานชิ้นแรกที่ปรากฏอักษรและอักขรวิธีและตัวอักษรแบบไทย แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของอยุธยาที่มีต่อหัวเมืองปักษ์ใต้ เมื่ออาณาจักรอยุธยาเข้ามามีอำนาจในภาคใต้ อิทธิพลทางวัฒนธรรมหลากหลาย ก็แทรกซึมทั่วไป โดยเฉพาะทางด้านเนื้อหาในวรรณกรรมทั้งมุขปาฐะ ได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก เพลงบอก บทหนังตะลุง นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น (ประทีป ชุ่มพล ๒๕๔๖: ๑-๒)

เมื่อพิจารณาดูวรรณกรรมภาคใต้ที่นิยมกันมากในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นจะเห็นว่านิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ อันเป็นช่วงฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ เป็นที่น่าสังเกตว่าสุนทรภู่กวีราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ ๒ กล่าวถึงชื่อเสียงของตนเองว่า “เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว เขมรลาวเลื่องลือถึงเมืองนคร (เพลงยาวถวายโอวาท)” แสดงให้เห็นถึงชื่อเสียงด้านกวีนิพนธ์ของสุนทรภู่ก็แพร่หลาย อีกทั้งในสมัยนั้นพระยาตรัง กวีภาคใต้ท่านหนึ่งซึ่งขึ้นไปรับราชการในราชสำนักสมัยรัชกาลที่ ๒ และเป็นผู้แต่งนิราศลำน้ำน้อยและนิราศพระยาตรังสันนิษฐานว่าวรรณกรรมภาคใต้น่าจะเกิดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๒ - รัชกาลที่ ๓ ได้แก่ พระมหาชาติ

พระเวสสันดร พระมหาชนก พระมโหสถ พระมาลัย มโนห์รา รามเกียรติ์ อุณรุท นิราศลอนดอน พระอภัยมณี (ประทีป ชุมพล ๒๕๔๖: ๒)

กระแสความนิยมวรรณกรรมจากภาคกลางมีมากขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ สาเหตุเนื่องมาจากเกิดมีการพิมพ์ขึ้นเริ่มแต่หมอบรัดเลย์และหมอสุนิธ ได้นำวรรณกรรมไทยมาพิมพ์ขาย เช่น นิราศลอนดอน พระอภัยมณี และลักษณะวงศ์ เป็นต้น เป็นที่มาของหนังสือนิทานคำกลอนเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ซึ่งพิมพ์โดยโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญหรือเป็นที่รู้จักกันดีว่าโรงพิมพ์วัดเกาะ และของโรงพิมพ์อื่น ๆ ที่พิมพ์งานในแนวใกล้เคียงกัน เช่น โรงพิมพ์นายพลอย โรงพิมพ์พานิชคุณผล และโรงพิมพ์ห้างสมุด งานพิมพ์ดังกล่าวมีผู้นำไปจากทางภาคใต้ด้วย แต่อาจเผยแพร่ไปค่อนข้างน้อย จึงได้มีผู้นำไปคัดลอกขาย บางครั้งมีการดัดแปลงและส่งเสริมให้เข้ากับรสนิยมของท้องถิ่นโดยเฉพาะภาษาถิ่น ได้แก่ การะเกด โคบุตร สุวรรณสิน สุพรรณรังสี พระแสงสุริยาฉาย สุวรรณหงส์ ไกรทอง โสนน้อย สรรพสิทธิ์ และพระยาฉันทันต์ เป็นต้น และบางเรื่องมีการแต่งขึ้นเองโดยกวีพื้นบ้านโดยแต่งขึ้นเองหรือนำโครงเรื่องจากที่รู้จักกันทั่วไปมาแต่งขึ้นใหม่ เช่น เรื่องวันคาร นายตัน ปองครก และเจ็ดจา เป็นต้น (ประทีป ชุมพล ๒๕๔๖: ๒)

๑.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

ปราณี ขวัญแก้ว (๒๕๑๙) ศึกษาเรื่องวรรณคดีชาวบ้านจาก “บุตดำ” ตำบลร่อนพิบูลย์ วรรณคดีชาวบ้านที่นำมาศึกษาจำนวนสามเรื่อง คือ เรื่องพระรถเมรี เรื่องหอยสังข์ และเรื่องวันคาร สำหรับวรรณคดีแบบฉบับที่นำมาเปรียบเทียบ คือ เรื่องกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่ บทละครเรื่องสังข์ทอง บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเรื่องสุวรรณสังข์ ชาดกจากปัญญาชาดก จุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อรวบรวมและเผยแพร่วรรณคดีชาวบ้านจากหนังสือบุตดำในท้องถิ่น ในแง่ที่มาของเรื่อง ธรรมเนียมในการแต่ง ลักษณะคำประพันธ์ แนวคิดของเรื่อง การดำเนินเรื่อง คุณค่าในด้านสุนทรีย์ ความสมจริง ค่านิยมของสังคม วัฒนธรรมประเพณี ผลการศึกษาพบว่าวรรณคดีทั้งสามเรื่องมีที่มาจากสองแหล่ง คือ มาจากนิทานพื้นเมือง และกวีคิดสร้างโครงเรื่องขึ้นเอง ขนบนิยมในการแต่งจะมีโครงสร้างเป็นแบบแผน เริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู การออกตัวของกวี ดำเนินเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์ จุดมุ่งหมายในการแต่ง กวีจะสร้างความเพลิดเพลินในการอ่านและฟัง และเพื่อใช้เป็นแบบเรียนสอนอ่าน ลักษณะคำประพันธ์ กวีใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ทั้งหมด แนวคิดของเรื่องเกี่ยวข้องกับหลักพระพุทธศาสนา แสดงกฎแห่งกรรม การดำเนินเรื่องมีลักษณะร่วมกันคือ อาศัยอิทธิฤทธิ์ อภินิหาร อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้เหตุการณ์ดำเนินไป คุณค่าในด้านสุนทรีย์ กวีแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ กันมีทุกรส กวีจะสอดแทรกอารมณ์ลงไปแบบประพันธ์ได้อย่างเหมาะสม ในด้านความสมจริงแสดงให้เห็นชีวิตจริงของคนในท้องถิ่นชนบทสมัยก่อนเกี่ยวกับการกินอยู่ การเดินทาง ในด้านค่านิยมกวีได้สอดแทรกไว้หลาย

ประการ เช่น ค่านิยมทางด้านการศึกษา ค่านิยมทางด้านการเมืองการปกครองเป็นแบบนายปกครองบ่าว ค่านิยมเกี่ยวกับสตรี ค่านิยมเกี่ยวกับการแต่งกาย ในด้านวัฒนธรรม กล่าวถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นหลายประการ เช่น การรับประทานอาหาร การรักษาความสะอาดของร่างกาย การเคารพผู้ใหญ่ การต้อนรับแขก การปลูกบ้านเรือน ความเชื่อ ทางโหราศาสตร์ ฯลฯ สำหรับประเพณีที่กล่าวถึง ได้แก่ ประเพณีการทำขวัญเด็ก ประเพณีการละเล่น เช่น เล่นสะบ้า เล่นชนไก่ ประเพณีบันเทิง มโนห์รา หุ่น ี่ว ละคร ฯลฯ

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๑๙: ๑๙-๒๕) เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับค่านิยมของชาวภาคใต้ที่ปรากฏในคติชาวบ้านไว้ว่า จากคติชนวิทยาหรือคติชาวบ้านช่วยให้เห็นได้ชัดเจน ว่าชาวภาคใต้ในอดีตมีค่านิยมที่สูงส่งหลายประการ ได้แก่ ค่านิยมด้านคารวะธรรม เมตตาธรรม สามัคคีธรรม และมานธรรม

อุดม หนูทอง (๒๕๒๑: ๒๖๘) ศึกษา *วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทนิทานประโลมโลกในเชิงประวัติ* โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาภูมิหลังของภาคใต้ที่เกี่ยวกับวรรณกรรมและลักษณะของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่านิทานประโลมโลกส่วนใหญ่ไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้แต่ง ระยะเวลาที่แต่งระยะประมาณสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น วัตถุประสงค์ในการแต่งเพื่อใช้เป็นหนังสือสวด เพื่อความบันเทิงและหวังจะได้านิสงส์จากการแต่งหนังสือ นิทานประโลมโลกจะแฝงด้วยแนวคิดที่เป็นประโยชน์ และสะท้อนให้เห็นความเป็นไปของสังคมยุคก่อน เรื่องที่นำมาแต่งเป็นนิทานประโลมโลกนั้นได้เค้าเรื่องมาจากปัญญาสชาดกบ้างแต่งขึ้นเองบ้างหรือแต่งจากตำนานท้องถิ่น แต่เกือบทุกเรื่องได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนามากที่สุด และส่วนใหญ่จะแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์

ประพนธ์ เรื่องณรงค์ (๒๕๒๓) ศึกษาเรื่อง *“พระวรวงศ์” วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์* โดยศึกษาลักษณะและอักขรวิธีที่บันทึกในหนังสือชุดและศึกษาวิเคราะห์ด้านวรรณกรรม ด้านสังคม พร้อมกับเปรียบเทียบพระวรวงศ์ระหว่างฉบับหนังสือชุดจังหวัดสุราษฎร์ธานี ฉบับสมุดไทย หอสมุดแห่งชาติ และฉบับปัญญาสชาดก ผลการศึกษาพบว่าอักขรที่ใช้บันทึกเป็นอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนอักขรวิธีมีลักษณะบันทึกตามภาษาถิ่น แต่มีลักษณะเด่นเป็นระบบนับเป็นเอกลักษณ์ของการบันทึกวรรณกรรมภาคใต้ วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นนิทานชาดกเรื่องหนึ่งจึงสะท้อนให้เห็นเรื่องกฎแห่งกรรมเป็นประการสำคัญ รูปแบบในการประพันธ์เป็นร้อยกรองประเภทกาพย์ กวีมีความสามารถในการใช้ภาษาไม่ว่าจะเป็นการใช้ถ้อยคำ สำนวนโวหารก่อให้เกิดอรรถรสทางวรรณคดี ในทางสังคมนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมของชาวบ้านเกี่ยวกับความเชื่อด้านต่าง ๆ ตลอดจนประเพณีที่น่าสนใจ ส่วนการเปรียบเทียบอนุภาคกับฉบับต่าง ๆ

ปรากฏว่าปัญญาสชาติคนน่าจะรับเค้าเรื่องของฉบับจังหวัดสุราษฎร์ธานีและหอสมุดแห่งชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฉบับจังหวัดสุราษฎร์ธานีกล่าวถึงสังคมชนบทไว้ละเอียดกว่าฉบับอื่น ๆ

วนิดา พิเศษพงษา (๒๕๒๖) ศึกษาเรื่อง *ไกรสิทธิ์ วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดชุมพร : การศึกษาเชิงวิเคราะห์* วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมที่ปรากฏในหนังสือชุด เนื้อเรื่องเป็นวรรณกรรมประโลมโลกประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ผู้แต่งเป็นกวีท้องถิ่น วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่นิยมอ่านกันแพร่หลายในท้องถิ่นชุมพร งานวิจัยเล่มนี้แบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ ด้านอักษรและอักขรวิธี และด้านวรรณกรรม ในด้านอักษรและอักขรวิธีผู้วิจัยได้ศึกษาอักษรและอักขรวิธีภาคใต้ในเรื่องไกรสิทธิ์ และได้เปรียบเทียบกับวรรณกรรมบางเรื่องที่ปรากฏในภาคใต้ ด้านวรรณกรรมผู้วิจัยได้ศึกษาธรรมเนียมนิยมในการแต่ง ลักษณะคำประพันธ์ แก่นของเรื่อง โครงเรื่อง กลวิธีในการแต่ง ฉาก ตัวละคร คุณค่าในด้านวรรณศิลป์และในเชิงสังคม ผลการศึกษาพบว่า อักษรที่ใช้บันทึกเรื่องไกรสิทธิ์เป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อักขรวิธีมีลักษณะเด่นเป็นระบบ ถึงแม้จะบันทึกตามภาษาถิ่น วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นนิทานประโลมโลกประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่ผู้แต่งมุ่งเอาความเพลิดเพลินเป็นสำคัญ เนื้อเรื่องเป็นไปในลักษณะกฎแห่งกรรม สอนให้รู้จักอภัยแทนการแก้แค้น กวีมีความสามารถในการใช้ภาษา ทั้งถ้อยคำและสำนวนโวหารอันก่อให้เกิดรสทางวรรณคดี นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมของชาวบ้านเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ตลอดจนประเพณีที่น่าสนใจ

สืบพงศ์ ธรรมชาติ (๒๕๒๖) ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง *สุทธิกรรมชาติดกฉบับภาคใต้* จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือศึกษาที่มาของเรื่อง ศึกษาสุนทรียศาสตร์ ศึกษาด้านวัฒนธรรม คติธรรม ค่านิยม และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า สุทธิกรรมเป็นวรรณกรรมประเภทวรรณกรรมคำสอนมีลักษณะกลมกลืนกับชีวิตและสังคมไทย นอกจากนี้เป็นวรรณกรรมคำสอนยังแสดงสภาพสังคมไทยภาคใต้อย่างเด่นชัด สิ่งที่สอนไว้ในวรรณกรรมเรื่องนี้ เช่น การคบหามิตร การเลือกคู่ครอง การเลือกที่อยู่อาศัย ศิลหำ และคติธรรมทางศาสนา ยังกล่าวถึงค่านิยมที่ควรนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

วิโรจน์ ผดุงสุนทรารักษ์ (๒๕๒๖) ศึกษาวิเคราะห์ *สุบินกุมารสำนวนปากชี่ใต้* จุดมุ่งหมายของการวิจัย คือ ศึกษาเรื่องสุบินกุมารในแง่ต่าง ๆ คือ ลักษณะตัวอักษร ขบวนการทางอักขรวิธี ระบบหน่วยเสียงของภาษาถิ่นนครศรีธรรมราช ศัพท์ภาษาถิ่น ตลอดจนสุบินกุมารในแง่วรรณศิลป์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และการละเล่นต่าง ๆ โดยศึกษาจากต้นฉบับตัวเขียนที่เป็น “หนังสือชุด” (สมุดไทย) และจารึกด้วยอักษรไทยที่ปรากฏอยู่ในทางภาคใต้ของประเทศไทยในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผลการศึกษาพบว่า เรื่องสุบินกุมารไม่ทราบผู้แต่ง เวลาในการแต่งและที่มาของเรื่องแน่ชัด แต่ทราบว่าเรื่องนี้ได้แพร่หลายอยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในทางภาคใต้ยังเคยใช้หนังสือสุบินกุมารให้กุลบุตรศึกษาก่อนหน้านี้ประมาณ ๖๐ – ๗๐ ปี

วรรณกรรมเรื่องนี้ได้เน้นให้เห็นถึงอันติสงส์ของการบรรพชา อุปสมบทอันเป็นความเชื่อที่ฝังลึกอยู่ในจิตของคนไทยว่ากุลบุตรที่ได้บวชเรียนแล้ว ผลบุญจากการบวชจะช่วยไถ่บาปของมารดาบิดาได้

ฉำรงค์ กาญจนธานี (๒๕๒๗) ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมนิทานท้องถิ่นภาคใต้ โดยศึกษาจากนิทานท้องถิ่นภาคใต้ที่มีการปริวรรตพิมพ์เผยแพร่จำนวน ๖ เรื่อง คือ เรื่องนายตัน เรื่องวันคาร เรื่องสุปินสำนวนเก่า เรื่องพระรถเมรี เรื่องมโนหรานิบาท และเรื่องสุทธิกรรมชาดกคำกาพย์ จุดมุ่งหมายในการศึกษาเพื่อวิเคราะห์สัญลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานท้องถิ่นภาคใต้ และเพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อ ประเพณี และค่านิยมของสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม ผลของการศึกษาสรุปได้ ๓ ด้าน คือ (๑) ทำให้เห็นลักษณะการใช้สัญลักษณ์ในวรรณกรรมนิทานท้องถิ่นภาคใต้ (๒) ทำให้ทราบถึงลักษณะความเชื่อ ประเพณี และค่านิยมของสังคมไทยในท้องถิ่นภาคใต้ กล่าวได้ว่า วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เป็นแหล่งรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาวไทยภาคใต้ (๓) ช่วยส่งเสริมความเข้าใจในวรรณกรรมท้องถิ่นอันเป็นส่วนเกื้อหนุนไว้ซึ่งสมบัติทางวรรณกรรมของชาติ

รัตนา พันธุ์สุริย์ฉาย (๒๕๓๐) ศึกษาวิเคราะห์เรื่องโคบุตร : วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ จุดมุ่งหมายของการศึกษาพิจารณาถึงลักษณะอักษร อักษรวิธี คุณค่าทางด้านวรรณกรรมและสังคม ผลการศึกษาพบว่า อักษรที่ใช้บันทึกเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ด้านอักษรวิธีมีลักษณะการเขียนตามภาษาถิ่น แต่ไม่เป็นระบบระเบียบมากนัก วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นนิทานประโลมโลกประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งน่าจะได้เค้าโครงเรื่องตอนต้นมาจากวรรณกรรมภาคกลาง และเค้าโครงเรื่องตอนหลังจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์พื้นบ้าน ลักษณะเนื้อหาผสมกลมกลืนกันเป็นอย่างดี กวีมุ่งเอาความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นสำคัญ แต่ได้แทรกคติธรรมคำสอนให้แก่ผู้อ่าน รูปแบบการประพันธ์เป็นร้อยกรองประเภทกาพย์ กวีมีความสามารถในการใช้ภาษาทั้งในด้านการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหาร อันก่อให้เกิดอรรถรสทางวรรณคดี นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นสภาพสังคม ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวภาคใต้ที่น่าสนใจ

ศุภวรรณ สอนสังข์ (๒๕๓๐) ศึกษาเรื่องขุนทนางวงศ์ วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ โดยศึกษาลักษณะอักษรและอักษรวิธีประการหนึ่งและอีกประการหนึ่ง คือ มุ่งศึกษาด้านวรรณกรรม เพื่อทราบถึงความเป็นมาของเรื่อง จุดมุ่งหมายในการแต่ง ธรรมเนียมในการแต่ง ลักษณะคำประพันธ์ แก่นเรื่อง ฉาก อุปนิสัยของตัวละคร ค่านิยม ตลอดจนธรรมเนียมประเพณีของชาวใต้ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ การวิจัยในเรื่องนี้ทำให้ทราบถึงอักษรที่ใช้บันทึกวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องขุนทนางวงศ์ว่าเป็นอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนอักษรวิธีนั้นบันทึกตามสำเนียงท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี ดังนั้นการสะกดการันต์จึงแตกต่างกับฉบับหอสมุดแห่งชาติ วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลก เนื้อหาของเรื่องดำเนินไป

เช่นเดียวกับนิทานชาดกทั่ว ๆ ไป จุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อเผยแพร่หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ รูปแบบในการประพันธ์เป็นร้อยกรองประเภทกาพย์ ซึ่งกวีได้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนประเพณีที่น่าสนใจ ส่วนการเปรียบเทียบอนุภาคทั้ง ๒ ฉบับนั้น สรุปได้ว่ามีที่มาจากแหล่งเดียวกัน

มาลี แก้วละเอียต (๒๕๓๑) *ศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องปริศนาสอนน้อง* โดยศึกษาศิลปะการประพันธ์ เนื้อหาคำสอน และเจตคติของชาวนครศรีธรรมราชที่มีต่อคำสอน ผลการศึกษาพบว่าผู้แต่งใช้คำประพันธ์ดีเด่น ๕ ด้าน ได้แก่ (๑) รูปแบบคำประพันธ์ใช้กาพย์ตลอดทั้งเรื่อง จังหวะและลีลาเหมาะสมกับเนื้อหา (๒) การเพิ่มเสียงเสนาะ นิยมสัมผัสสระแบบ คำเคียง และสัมผัสแบบคำคู่ (๓) นิยมใช้คำซ้อนโดยเฉพาะซ้อนเพื่อความหมาย (๔) การสร้างภาพพจน์ใช้เทศนาโวหารเด่นที่สุด (๕) ใช้กลวิธีในการสอนอย่างตรงไปตรงมา ส่วนวิธีการสอนแบบอื่น ๆ เช่น การสอนโดยอ้อมประเพณี การสอนโดยการแสดงผลตอบแทนการกระทำ และสอนโดยวิธีการเปรียบเทียบ ในด้านเนื้อหาคำสอนสรุปได้อย่างกว้าง ๆ ๒ หมวด คือ การปฏิบัติต่อตนเองและปฏิบัติข้าพาส (คนรับใช้) ส่วนเจตคติของชาวนครศรีธรรมราชที่มีต่อคำสอน พบว่ามีเจตคติที่ดีเมื่อนำมาเปรียบเทียบระหว่างเพศหญิงและเพศชาย ระหว่างผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตเมืองกับเขตชนบทพบว่ามีเจตคติไม่แตกต่างกัน

สุนันทา มิตรงาม (๒๕๓๑) *ศึกษาเรื่องวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องอุณรุท ฉบับสงขลาตามทฤษฎีรส* จุดมุ่งหมายในการศึกษาโดยการใช้ทฤษฎีรสของสันสกฤต ซึ่งมีความเกี่ยวกับความงามในตัววรรณกรรมอย่างแท้จริง คือ ศึกษาและวิเคราะห์อารมณ์ของกวีและปฏิกิริยาทางอารมณ์ของผู้อ่านที่เกิดขึ้นหลังจากได้รับรู้สื่ออารมณ์เหล่านั้นแล้ว ความสำเร็จนี้ย่อมเกิดจาก ๓ ฝ่าย คือ กวี ตัววรรณกรรม และผู้อ่านเป็นสำคัญ กล่าวคือ กวีต้องเป็นผู้มีปฏิภาณ คือจินตนาการซึ่งเป็นพลังสร้างสรรค์ คืออัจฉริยภาพและความสามารถในการประพันธ์ควบคู่กันไป จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ ส่วนผู้อ่านที่จะเข้าสู่รสต่าง ๆ ได้จะต้องเป็นสหฤทัย คือผู้มีใจเปิดกว้าง รับรู้อารมณ์ที่กวีจำลองไว้ในผลงานโดยละวางอัตตาของตนเอง เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และเข้าใจในความเป็นสรรพสิ่งได้อย่างถ่องแท้ การศึกษาวรรณกรรมเรื่องอุณรุทฉบับสงขลาในแง่รส ทำให้เห็นว่าแม้อุณรุทจะเป็นวรรณกรรมท้องถิ่น รสยังเป็นหัวใจสำคัญ ทั้งนี้เพราะเป็นเรื่องของอารมณ์สากลไม่ว่าจะเป็นกวีชาวบ้านหรือกวีราชสำนัก ก็ย่อมมีอารมณ์รัก โกรธ เกลียด ฯลฯ เป็นสากลได้เหมือนกัน ทำให้ได้ข้อสรุปว่าการศึกษาวรรณกรรมในแง่ของรสไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะวรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องหรือวรรณกรรมชั้นสูงเป็นผู้สร้างสรรค์เท่านั้น

อินทิรา บุญยาทร (๒๕๓๑) *ศึกษาเรื่องการศึกษาพระรถเมรี ฉบับตำบลดร่อนพิบูลย์* จุดมุ่งหมายของการศึกษา มุ่งศึกษาในแง่ของโลกทรรศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรม ผลการศึกษาพบว่า

เนื้อหาของวรรณกรรมสะท้อนให้เห็นค่านิยมของพุทธศาสนาที่มีอิทธิต่อประชาชน เน้นเรื่องกฎแห่งกรรม ความกตัญญู ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มารยาทอันควรปฏิบัติ เช่น การแสดงความเคารพผู้มีอาวุโส ยกย่องผู้มีบรรดาศักดิ์ ผู้มีปัญญา ฯลฯ และความเชื่อเรื่องภูตผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไสยศาสตร์ โชคกลางของขลังที่ปะปนอยู่ในชีวิตประจำวัน

นิตยา จันทวงศ์ (๒๕๓๒) *ศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยภาคใต้ : ศึกษาจากหนังสือบุคประเภทนิทานประโลมโลก* โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีภาคใต้ ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ ด้านครอบครัวและด้านสังคม ตลอดจนการศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดสถานภาพและบทบาทของสตรี โดยศึกษาวรรณกรรมหนังสือบุคประเภทนิทานประโลมโลกจำนวน ๑๐ เรื่อง ผลการศึกษาปรากฏว่า สถานภาพสตรีด้านการศึกษา ด้านอาชีพและด้านสังคม สามารถจำแนกลักษณะการจัดลำดับชั้นในสังคมได้ ๒ สถานภาพ คือ สตรีชั้นสูงและสตรีชั้นสามัญ ส่วนสถานภาพของสตรีด้านครอบครัวสามารถจำแนกความสัมพันธ์ได้ ๖ สถานภาพ คือ ฐานะภรรยา ฐานะมารดา ฐานะบุตร ฐานะสะใภ้ ฐานะแม่ผัว ฐานะย่าและยาย การศึกษาบทบาทและปัจจัยนั้นพบว่า ด้านการศึกษา สตรีชั้นสูงมีบทบาท ๓ ประการคือ บทบาทด้านการให้การศึกษา บทบาทในด้านการสนับสนุนการศึกษา และบทบาทในการรับการศึกษา ส่วนบทบาทสตรีสามัญมีบทบาท ๒ ประการ คือ บทบาทในการให้การศึกษา และบทบาทในการรับการศึกษา สำหรับบทบาทด้านการศึกษาพบว่าโอกาสทางการศึกษาของสตรีทั้ง ๒ สถานภาพไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัย ๓ ประการคือ ฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ และแหล่งสถานศึกษา ด้านอาชีพ สตรีชั้นสูงมีบทบาทเฉพาะประกอบอาชีพด้วยตนเองคือค้าขายและรับราชการ ส่วนสตรีสามัญมีบทบาทด้านอาชีพ ๒ ลักษณะ คือบทบาทในการช่วยเหลือสามีประกอบอาชีพเกษตรกรรม ค้าขาย และประมง และการประกอบอาชีพด้วยตนเองคือการค้าขายและรับราชการ ซึ่งบทบาทสตรีถูกกำหนดโดยฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจและการศึกษา บทบาทด้านครอบครัว สตรีในแต่ละสถานภาพได้ปฏิบัติต่อบุคคลข้างเคียงตามสถานภาพของตน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาหรือถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยเฉพาะด้านจารีตประเพณี กล่าวคือ ภรรยา มีบทบาทปรนนิบัติสามี มีความเคารพยำเกรงซื่อสัตย์ และเป็นคู่คิดของสามี มารดาเป็นผู้ให้ความรักให้การอบรมเลี้ยงดู และจัดหาคู่ครองให้บุตร สตรีในฐานะบุตร ต้องปรนนิบัติและให้ความเคารพเชื่อฟังบิดามารดาของสามีเสมอด้วยบิดามารดาของตน แม้สามีมีบทบาทในการให้ความรักความเมตตาและให้การอบรมสั่งสอนสะใภ้เสมือนบุตรของตน และสตรีในฐานะย่าและยายมีบทบาทในการให้ความรักเลี้ยงดูให้การอบรมสั่งสอนหลาน ส่วนบทบาทด้านสังคม สตรีชั้นสูงและสตรีสามัญมีบทบาทร่วมกันในด้านการร่วมกิจกรรมของสังคมและด้านกระบวนการยุติธรรม ซึ่งมีการปฏิบัติตนเป็นแนวทางเดียวกัน บทบาทด้านการเมืองการปกครองพบเฉพาะสตรีชั้นสูง และบทบาทด้าน

ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านพบเฉพาะสตรีสามัญ ซึ่งบทบาททางสังคมของสตรีทั้ง ๒ สถานภาพดังกล่าวถูกกำหนดโดยฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ และสถานภาพ

สุจิตรา พัฒนา (๒๕๓๓) ศึกษา “พระกายไสท” วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ในด้านลักษณะอักขรวิธี อักษร คุณค่าทางวรรณกรรมและสังคม ผลการศึกษาทำให้ทราบว่าอักษรที่ใช้บันทึกเป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ด้านอักขรวิธีมีลักษณะการเขียนตามภาษาถิ่น แต่ไม่เป็นระบบระเบียบมากนัก เป็นวรรณกรรมประโลมโลกประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ กวีมุ่งเอาความสนุกสนานเพลิดเพลินแต่ได้แทรกคติคำสอนไว้แก่ผู้อ่าน รูปแบบการประพันธ์เป็นร้อยกรองประเภทกาพย์ กวีมีความสามารถในการใช้ภาษาทั้งในด้านการใช้ถ้อยคำและสำนวน ก่อให้เกิดอรรถรสทางวรรณคดี นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นสภาพสังคม ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวภาคใต้อย่างน่าสนใจ

วุฒิชัย เพชรสุวรรณ (๒๕๓๔) ศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์และอวัจนสาร จากการสื่อสารของตัวละครในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องมโนห์ราธิบดี ฉบับวัดมัทธมนิมาวาส สงขลา เพื่อศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏจากการสื่อสาร แนวทางศึกษามีประเด็นต่าง ๆ คือ กลุ่มคำที่น่าสนใจ การใช้คำในโอกาสต่าง ๆ และสำนวนท้องถิ่น สำหรับการศึกษวิเคราะห์ ได้ศึกษาในลักษณะของการสื่อสารของเทศภาษา กาลภาษา เนตรภาษา สัมผัสภาษา อากาษา วัตถุประสงค์ภาษา ผลการศึกษาพบว่า ในวิจารณ์และอวัจนสาร จากการสื่อสารของตัวละครได้สะท้อนถึงสภาพความเป็นอยู่ การเมืองการปกครอง ประเพณีและพิธีกรรม ความเชื่อ ตลอดจนค่านิยม อันเป็นลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นภาคใต้พอสมควร คือวิจารณ์และอวัจนสารที่ปรากฏจากการสื่อสารของตัวละครได้แสดงถึงความเป็นวัฒนธรรมภาคใต้ เช่น การใช้คำเรียกชื่อสิ่งของเครื่องใช้ ชื่อพืช ชื่อสัตว์บางชนิด การเรียกชื่อสถานะทางสังคมของคนในท้องถิ่น เป็นต้น

สีบพงศ์ ธรรมชาติ (๒๕๓๔) ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือชุดเป็นงานวิจัยที่ทำโดยรวบรวมเอกสารเรื่องชาดก ที่เขียนในภาคใต้ของประเทศไทย เอกสารตัวเขียนทั้งหมดล้วนแล้วแต่มีอายุร้อยปีขึ้นไปทั้งสิ้น งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า คลังหนังสือชุดเหล่านี้ไม่เพียงแต่นำเสนอเรื่องในนิบาตชาดกเท่านั้น แต่ในหลาย ๆ ลักษณะปรากฏว่ามีความสัมพันธ์กับปัญญาชาดกของเชียงใหม่ และนิทานหลายต่อหลายเรื่องในมหาวัสตุอันเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่มีชื่อเสียงอีกด้วย ชาดกทั้งหมดเขียนในแบบคำประพันธ์ร้อยกรอง คือ กาพย์ ฉันท์ ร่าย กลอน และโคลง การวิเคราะห์หนังสือชุดดังกล่าวแสดงให้เห็นคุณค่าอย่างชัดเจนใน ๓ ทางด้วยกัน คือทางภาษาวรรณศิลป์ ความคิดทางศาสนาและจริยธรรม ภาพสะท้อนของสังคมและวัฒนธรรมของประชาชนชาวไทยภาคใต้

กานดา ยานะวิมุติ (๒๕๓๕) วิจัยเรื่องการศึกษาเจตคติของชาวไทยภาคใต้ที่มีต่อค่านิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่น จุดมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อศึกษาค่านิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้และศึกษาเจตคติของชาวไทยภาคใต้ที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมท้องถิ่นสะท้อนให้เห็นค่านิยมในด้านวิชาการ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสุนทรียภาพ ด้านศาสนา ด้านการเมืองการปกครอง และด้านสังคม จากการศึกษาเจตคติของชาวไทยภาคใต้ที่มีต่อค่านิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมพบว่า ชาวไทยภาคใต้โดยส่วนรวมมีเจตคติที่ดี

พรทิพย์ วนรัฐกาล (๒๕๓๖) ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์วรรณกรรมศาสนาเรื่องกายนครฉบับพังกา โดยวิจัยจากเอกสารสมุดไทยที่ชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้เรียกว่า “หนังสือบูด” ซึ่งพบที่วัดสุวรรณาวาส ตำบลบางทอง อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมศาสนาเรื่องกายนคร ฉบับจังหวัดพังงา ไม่ปรากฏผู้แต่ง สันนิษฐานว่าเอกสารนี้มีการคัดลอกต่อกันมา ผู้คัดลอกนั้นอาจเป็นพระภิกษุ ซึ่งคัดลอกในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ จากการศึกษากายนครหลายสำนวนจะเห็นได้ว่าเรื่องนี้เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย เพราะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อสั่งสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นไปของชีวิตที่เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร ผู้แต่งใช้กลวิธีการประพันธ์เพื่อสร้างอรรถรสให้เกิดข้อคิดที่ดีแก่ผู้อ่านจึงสรุปได้ว่ากายนครเป็นวรรณกรรมที่มุ่งส่งเสริมวัฒนธรรมด้านจิตใจให้ดีขึ้น

รัตนา อินพฤกษา (๒๕๓๗) ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องยศกิต จุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวรรณกรรมในด้านลักษณะความเป็นท้องถิ่น อิทธิพลของยศกิตที่มีต่อกลอนของหนังตะลุงและคุณลักษณะในเชิงกลอนจากยศกิตที่หนังตะลุงนำไปใช้ ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้มีปรากฏลักษณะความเป็นท้องถิ่นภาคใต้หลายลักษณะ ทั้งคำศัพท์ท้องถิ่นภาคใต้ สำเนียงท้องถิ่นภาคใต้ การตัดพยางค์ การใช้คำพ้อง การใช้คำบาลีแบบชาวบ้าน ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมการใช้ภาษาของคนท้องถิ่นภาคใต้ ในด้านเนื้อหาปรากฏความเชื่อเรื่องหนังสือห้วงเจ้าที่เจ้าเรือน ประเพณีการเกิดที่ใช้ก้อนเส้าประคบหน้าท้องหลังคลอด ชื่อพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่เป็นพื้นบ้าน สิ่งเหล่านี้บอกถึงลักษณะความเป็นท้องถิ่นภาคใต้ นอกจากนี้การศึกษายศกิตที่มีหนังตะลุงแสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องกันระหว่างหนังตะลุงกับยศกิตที่มีมาช้านาน

อิงอร จุลทรัพย์ (๒๕๓๗) ศึกษาเรื่องลักษณะของตัวละครในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลก จุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อศึกษาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อลักษณะนิสัย โดยใช้ข้อมูลจำนวน ๙ เรื่อง คือ นายตัน วันคาร ศรีธัญไชย หาเหตุจำป่าสีตัน สับประदनคำกาพย์ นางอุทัย ปลาปู้ทอง และเจ็ดจากคำกาพย์ ผลการศึกษาพบว่าตัวละครมีนิสัยหลากหลาย ได้แก่ ฉลาดมีไหวพริบปฏิภาณ เชื้อมั่นในตนเอง มีน้ำใจ กตัญญูรู้คุณ ให้เกียรติ รักและห่วงใยลูก ไม่ชอบความฟุ้งเฟ้อวุ่นวาย อ่อนน้อม เคารพในสิทธิของผู้อื่นและไม่

แย่งชิงของผู้อื่น รักและห่วงใยพ่อแม่ เกรงใจผู้อื่น มุมมามและตะกละ ปากกล้า เห็นแก่ตัว ก้าวร้าว ใจดำ ไม่มีสัมมาคารวะ อาฆาตพยาบาท ไม่ให้เกียรติผู้อื่น อารมณ์อ่อนไหว ไม่มีการวางแผน รักพี่รักน้อง กล้าหาญและทะนงตัว เรียบร้อย เมตตากรุณา ขยันทำมาหากิน ช่างสังเกตและสุขุม รอบคอบ ใจร้อน ขี้โมโห หูเบา อัจฉริยญา อวดดี โกหกหลอกลวง ไม่จริงใจ ไม่เชื่อเรื่องคุณไสย กินจุ เกรงกลัวบาปกรรม เคารพและศรัทธาต่อกษัตริย์ ไม่มั่นใจในตนเอง ลักษณะดังกล่าวได้รับ อิทธิพลจากปัจจัยสองด้าน คือ ด้านจิตวิทยาประกอบด้วยความต้องการทางด้านร่างกาย ความต้องการทางด้านความปลอดภัย ความต้องการได้รับการยกย่อง ด้านสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วยครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดู การศึกษา เศรษฐกิจ ศาสนา ความเชื่อและค่านิยม

อำนาจ ไสวมาศ (๒๕๓๘) ศึกษาเรื่อง*วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องเทพลิ้นทอง* ฉบับ วัดโพธิ์ตำนาน อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง จุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อ วิเคราะห์ในด้าน องค์ประกอบของเรื่อง ด้านรูปแบบการประพันธ์ ขนบนิยม ศิลปะการประพันธ์ และด้านภาพสะท้อน ทางสังคม วัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่าด้านองค์ประกอบของเรื่องเป็นดังนี้ เปิดเรื่องด้วยการ บรรยายเหตุการณ์ ดำเนินเรื่องโดยอาศัยกลวิธี ๓ อย่าง คือ กลวิธีในการสร้างความขัดแย้ง กลวิธีในการดำเนินเรื่อง และกลวิธีในการเล่าเรื่อง จบแบบสุขนานุกรม การปิดเรื่องโดยการกล่าวถึงการกลับ ชาติของตัวละคร เสนอแนวคิดเกี่ยวกับคนดี ประพฤติดีย่อมรับผลดีตอบแทน และแนวคิดเกี่ยวกับ ความรัก ทรรศนะของผู้แต่งในเรื่องการมีคู่ครอง การครองเรือน ความรัก และการคบมิตร การเสนอ ตัวละครโดยผู้แต่งแนะนำเองส่วนใหญ่เป็นตัวละครหลายลักษณะ บทสนทนาเป็นธรรมชาติซึ่งจะบอก ลักษณะนิสัยตัวละคร มีความสมจริงตามสถานะและบทบาทช่วยในการดำเนินเรื่อง ฉาก มีทั้งที่ผู้ แต่งบรรยายตามความคิดของผู้แต่งเอง และบรรยายโดยผ่านสายตาทัวละคร ด้านรูปแบบการ ประพันธ์ แต่งด้วยคำประพันธ์ ๓ ชนิด คือ ยานี ๑๑ ฉบับ ๑๖ และสุรางคนางค์ ๒๘ ขนบนิยมการ แต่งยึดแบบกวีโบราณ มีบทไหว้ครู การกล่าวออกตัวของกวีและการพรรณนาความ ด้านศิลปะการ ประพันธ์มีความไพเราะทางด้านรสคำและรสความ ส่วนภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมได้ สะท้อนสภาพความเป็นอยู่ของผู้คน การเมือง การปกครอง ประเพณี ค่านิยม และความเชื่อ

วัชรภรณ์ พัฒนศิริ (๒๕๔๐) *วิเคราะห์วรรณกรรมประโลมโลกของจังหวัดสุราษฎร์ธานี* โดยศึกษาจากต้นฉบับตัวเขียนประเภท “หนังสือขุนขาว” จำนวน ๑๐ เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมประโลมโลกของจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นนิทานที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ เนื้อเรื่องมีขนาดยาวกล่าวถึงการแสวงหาคู่ครอง การพลัดพราก การใช้ของวิเศษ และการประสบความสำเร็จของตัวเอก ที่มาของเนื้อหานั้นมาจากชาดก จากอรรถกถาธรรมบท จากวรรณกรรม กลอนบทละครและกลอนนิทาน และจากการเรียบเรียงใหม่ ด้านการใช้ภาษา มีการใช้ถ้อยคำสำนวน เรียบง่าย การศึกษาคติชนที่ปรากฏพบว่าสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ เจตคติ ความเชื่อ

การวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคพบว่า มีความคล้ายคลึงกับแบบเรื่องและอนุภาคของสากลอยู่มาก ส่วนที่แตกต่างมีบ้าง เช่น รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ พฤติกรรมบางอย่าง ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้เป็นผลมาจากความคิดสร้างสรรค์ของผู้แต่งและความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชาติ

โสรัตยา สังข์ทอง (๒๕๔๐) ศึกษาเรื่อง “พญาหงส์” วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ จุดมุ่งหมายของศึกษา พิจารณาถึงลักษณะอักษรอักขรวิธี คุณค่าทางด้านวรรณกรรมและสังคม ผลการศึกษาพบว่า อักษรที่ใช้บันทึกเป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อักษรวิธี บันทึกตามเสียงพูดในภาษาถิ่นได้ แต่ไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นนิทานชาดก เกี่ยวกับศาสนาโดยตรง กวีน่าจะได้นำโครงเรื่องมาจากชาดกในพระไตรปิฎก เรื่องมหาหงส์ชาดกหรือจากอรรถชาดก เรื่องมหาหงส์ชาดกมีลักษณะของเรื่องมุ่งสอนหลักธรรมสำหรับคนทั่วไป รูปแบบการประพันธ์เป็นร้อยกรองประเภทกาพย์ กวีสามารถในการใช้ภาษาที่แสดงให้เห็นคุณค่าทางด้านสังคม ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี ซึ่งแสดงออกให้เห็นวิถีชีวิตของชาวภาคใต้ที่น่าสนใจ

เมทินี รัชฎารักษ์ (๒๕๔๑) ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องจันทมาตฉบับภาคกลาง ฉบับล้านนา ฉบับอีสาน และฉบับภาคใต้ จุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบว่าวรรณกรรมเรื่องจันทมาตฉบับภาคกลาง ฉบับล้านนา ฉบับอีสาน และฉบับภาคใต้ มีลักษณะเหมือนหรือต่างกันอย่างไร โดยพิจารณาทั้งด้านวรรณศิลป์และคุณค่าทางสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม ผลการศึกษาพบว่าจันทมาตมีที่มาจากนิทานในปัญญาสชาดกที่เป็นฉบับล้านนา มีผู้นำเรื่องดังกล่าวไปแต่งเป็นนิทานวรรณกรรมภาคเหนือ แล้วจึงแพร่หลายไปถึงภาคอีสาน ซึ่งแต่โบราณอาณาจักรล้านช้างได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมมาจากล้านนา วรรณกรรมเรื่องจันทมาตของภาคอีสานกับภาคเหนือจึงมีเรื่องที่คล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ ฉบับภาคกลางก็น่าจะรับอิทธิพลมาจากนิทานในปัญญาสชาดกเช่นเดียวกัน เพราะเนื้อเรื่องมีความใกล้เคียงกันกับฉบับล้านนาและฉบับอีสาน ความแตกต่างอยู่ที่ลักษณะคำประพันธ์และภาษาที่ใช้ ส่วนฉบับภาคใต้เข้าใจว่ามีการคัดลอกมาจากฉบับภาคกลางเพราะมีการดำเนินเรื่องที่เหมือนกัน ส่วนที่ต่างกันตรงตอนจบของเรื่องเพียงเล็กน้อย วรรณกรรมเรื่องจันทมาตเป็นนิทานชาดกเรื่องหนึ่งที่มุ่งสั่งสอนผู้อ่านผู้ฟังในเรื่องกฎแห่งกรรม สอนให้รู้จักความกตัญญูรู้คุณ และรู้จักทำความดี กวีมีความสามารถในการใช้ภาษาในการเล่าเรื่องจันทมาตทุกฉบับใช้ถ้อยคำภาษาและสำนวนโวหารต่างๆ ล้วนทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพและเข้าใจเนื้อเรื่องได้อย่างกระจ่างชัด แนวคิดและค่านิยมที่ปรากฏทั้ง ๔ สำนวน สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของคนในสังคม นอกจากนี้ยังมีลักษณะร่วมกันในฐานะที่เป็นคนไทย และยังมีลักษณะปลีกย่อยไปตามลักษณะของท้องถิ่นด้วย วรรณกรรมเรื่องจันทมาตจึงมีคุณค่าในทางสังคม ที่ทำให้ผู้อ่านมีความเข้าใจมุมมองและโลกทัศน์ของคนในสังคมได้มากขึ้น

วีรวัดณ์ อินทรพร (๒๕๔๕) ศึกษาเรื่องวิถีชีวิตชุมชนที่ปรากฏในวรรณคดีท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทนิทานประโลมโลก จุดมุ่งหมายในการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลกจำนวน ๑๑ เรื่อง ในด้านลักษณะความเป็นชุมชน และวิถีชีวิตของชุมชนที่ปรากฏในวรรณคดี ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนที่ปรากฏในวรรณคดีท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลกเป็นชุมชน ๒ ลักษณะ คือชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ในชุมชนเมืองผู้ปกครองมักใช้อำนาจในการปกครองชุมชนอย่างเด็ดขาด มีบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนอย่างรุนแรง ในชุมชนชนบทผู้ปกครองเป็นผู้อาวุโสที่ชาวชุมชนให้ความเคารพนับถือ ส่วนการดำเนินชีวิตทั่วไปของคนในชุมชนทั้งสองไม่แตกต่างกัน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปอย่างเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่ และแบ่งบทบาทสามีภรรยาอย่างชัดเจน ส่วนการควบคุมทางสังคมพบว่า ชุมชนใช้ทั้งการให้รางวัลและการลงโทษ วรรณคดีท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลกได้แสดงให้เห็นวิถีชีวิตชุมชนชาวภาคใต้อย่างรอบคอบได้แก่ การประกอบอาชีพของชาวชุมชนซึ่งแตกต่างกันไปตามถิ่นที่อยู่อาศัย เช่น การจับปลา การทำไร่ การหาของป่า การค้าสำเภา เป็นต้น ด้านอาหารการกินสะท้อนให้เห็นการกินในชีวิตประจำวันและวัฒนธรรมการกินหมาก ด้านการศึกษาและการถ่ายทอดความรู้ พบว่าพระเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในชุมชน เด็กชายมีโอกาสได้รับการศึกษามากกว่าเด็กหญิง ส่วนวิชาที่เรียนเริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระพุทธรูป ต่อด้วยภาษาไทย ภาษาบาลีและคาถาอาคมตามลำดับ ด้านการใช้วัตถุในการดำเนินชีวิตประจำวันแสดงให้เห็นแสดงให้เห็นถึงเครื่องใช้ไม้สอย สภาพบ้านเรือน การแต่งกาย ด้านการรักษาโรค พบว่าชุมชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาอาการเจ็บป่วย โดยใช้ยาซึ่งมาจากธรรมชาติและมีทัศนคติว่าความเจ็บป่วยเป็นเรื่องของผลกรรม ด้านพิธีกรรม เช่น ทำขวัญ พิธีแต่งงาน พิธีทำบุญ พิธีทำศพในวรรณคดีได้แสดงขั้นตอนของการประกอบพิธีอย่างละเอียด ด้านความเชื่อของคนในชุมชน ชาวชุมชนภาคใต้มีความเชื่อร่วมกัน เช่น เรื่องกรรมเก่า ความฝัน การทำนาย ด้านการติดต่อสื่อสารเป็นลักษณะการสื่อสารทางตรงระหว่างผู้สื่อและผู้รับ เนื่องจากชุมชนมีขนาดเล็ก ด้านการละเล่นและความบันเทิงปรากฏการแสดงที่เล่นในโอกาสเฉลิมฉลองหรืองานพิธีสมโภช การละเล่นของชาวชุมชนที่เป็นกีฬาพื้นเมือง

๒. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

๒.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

๒.๑.๑ ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือบางครั้งเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) เป็นคำที่มีผู้นำมาใช้มากในการศึกษาวัฒนธรรมของชาวบ้านและการพัฒนาท้องถิ่น นักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๒๙: ๑๔๖) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ธวัช ปุณโณทก (๒๕๓๑: ๔๐) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาว่า หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเองหรือทางอ้อมคือ การเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสม

เสน่ห์ จามริก (๒๕๓๒: ๒๗) ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า หมายถึง กระบวนการทางปัญญาความคิดเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระแสความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจ และพฤติกรรม สังคม องค์กร และวัฒนธรรมของชุมชน เศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิต และในที่สุดคือการพึ่งตนเอง

รัตนะ บัวสนธ์ (๒๕๓๓: ๖๙) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่น โดยสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างสงบสุขสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุค บุคคลที่สามารถปรับเปลี่ยนแบบแผนชีวิต เรียกว่า ปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ท้องถิ่น

ชาลี ถาวรานุรักษ์ (๒๕๓๔: ๒๓) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง กระบวนการคิดและวิธีการจัดการกับชีวิตเพื่อความอยู่รอดและการดำรงชีวิตอยู่ของชาวบ้านในสังคมหมู่บ้าน เพื่อเป็นฐานนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่น

ประเวศ วะสี (๒๕๓๔: ๘๒) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม

เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๓๖: ๖) อธิบายว่า เรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวางลึกซึ้งมีสาระเกี่ยวกับคตินิยม ความรู้ ความสันตติ การรู้เท่าทันธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัวและการเลือกเฟ้น ความคิด วิธีการมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างได้ผล เป็นเรื่องของการสั่งสมประสบการณ์มาหลายชั่วคน

ประคอง นิมมานเหมินท์ (๒๕๓๘: ๔๗) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้หรือระบบความรู้ที่มนุษย์ค้นพบหรือคิดค้นขึ้นเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง ปลอดภัยมีความสะดวกสบาย สุขสงบ และบันเทิงใจ อาจเป็นความรู้ที่คิดขึ้นเพื่อประโยชน์ส่วนตัวของบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือเป็นระบบความรู้ที่คิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของกลุ่มชนใดก็ได้

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๔๐: ๒๑) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญา หมายถึง วิธีการจัดการวิธีการชี้แนะ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสะสม

งอกงามขึ้นมาจากความรอบรู้ ประสบการณ์ผนวกกับญาณทัศนะ (ความเฉียบคมในการหยั่งรู้ที่ลุ่มลึกกว่าวิสัยทัศน์) เป็นรากฐาน

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และชวน เพชรแก้ว (๒๕๔๗: ๕๙) กล่าวถึงภูมิปัญญาในวรรณกรรมว่า ภูมิปัญญาที่ผู้แต่งวรรณกรรมนำมาแสดงไว้ในวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ เพื่อให้ผู้อ่านได้แลเห็นและนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป การนำเสนอภูมิปัญญาของผู้แต่งอาจผ่านโครงเรื่อง ผ่านแนวความคิด (สารัตถะ) ผ่านตัวละคร ผ่านบทสนทนาของตัวละคร ผ่านกวีโวหารหรือผ่านบริบทอื่นๆ ของเรื่องก็ได้

จากความหมายข้างต้น กล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความคิด ค่านิยมของชาวบ้านที่ได้รับการสะสมสืบทอดต่อกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม และสามารถนำมาแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย และสามารถนำความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๓๙: ๑๘๒) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ว่า หมายถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ของประเทศไทยที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเกิดจากการพัฒนาการปรับตัวปรับวิถีชีวิตของภาคใต้ที่ประกอบขึ้นด้วยคนไทยและคนอีกหลายชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกันในคาบสมุทรมีคนเชื้อสายมาเลย์ เชื้อสายจีน และคนที่มีเชื้อสายมาจากอินเดียฝ่ายใต้ เป็นต้น หากแต่กลุ่มชนที่มากที่สุดคือไทยสยาม โดยสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นคาบสมุทรมีทะเลกว้างใหญ่ขนาดทั้งสองด้าน มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ทั้งในทะเลที่ราบชายฝั่ง ในป่าเขาอันล้นเป็นเขตร่มชุ่มใกล้เส้นศูนย์สูตร มีผู้คนหลายชาติ หลายภาษา หลายวัฒนธรรม เดินทางมาทั้งทางบก ทางทะเลเพื่อมาตั้งหลักแหล่งแสวงโชคทรัพย์และทำมาค้าขายเป็นเวลาดิตต่อยาวนานกว่าพันปี มีการตั้งถิ่นฐานทำมาหากินหลายลักษณะ ทั้งบริเวณชายทะเล ที่ราบชายทะเลกับเทือกเขาสูงทะเลทั้งสองด้าน ภูมิปัญญาชาวใต้จึงมีหลากหลาย ทั้งที่ได้มาจากการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และที่คนพามาจากแหล่งอารยธรรมต่าง ๆ ได้แก่ สยาม อินเดีย จีน ฮวา – มาเลย์ แล้วหลอมรวมเข้ากันหรืออยู่เคียงข้างกันในหลายลักษณะ

๒.๑.๒ ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ความรู้เกี่ยวกับชาวบ้านเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ตามอิทธิพลของสภาพแวดล้อม ความเชื่อ และระดับสติปัญญาของคนแต่ละท้องถิ่น เป็นผลให้มีความรู้อย่างหลากหลาย นักวิชาการหลายท่านได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

สามารถ จันทร์สุริย์ (๒๕๓๓: ๘๘-๙๔) ได้แบ่งภูมิปัญญาไทยไว้ ๒ ลักษณะ คือ

๑. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวัน

๒. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร ทัศนกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ

ภูมิปัญญาชาวบ้านในลักษณะที่เป็นนามธรรมและลักษณะที่เป็นรูปธรรมจะสะท้อนออกมาใน ๓ ลักษณะที่สัมพันธ์กัน คือ

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม
๒. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกในลักษณะการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กรตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่าง ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีตประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดจนทั้งการสื่อสารต่าง ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อ

ประเวศ วะสี (๒๕๓๔: ๔๐ - ๔๕) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาไว้ ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. ความจำเพาะท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสะสมมากขึ้นจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิต และสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึง มีความสอดคล้องกับเรื่องของภูมิปัญญาจากภายนอกโดยไม่อาจนำไปใช้กับท้องถิ่น ๆ ที่ได้แตกต่างกันหรือได้มาไม่ดีมากนัก

๒. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการเชื่อมโยงระหว่างชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม มีการพยายามนำธรรมชาติมาอธิบายเป็นรูปธรรมที่สามารถแตะต้องได้ เช่น ความคิดเรื่องพระแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้คนเคารพธรรมชาติ และไม่ทำลายล้างสิ่งนั้น

๓. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์ จึงให้ความสำคัญเคารพยกย่องผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

๒.๑.๓ บ่อเกิดของภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๔๐: ๒๓) ได้กล่าวถึงบ่อเกิดภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ไว้ว่า มีบริบทสำคัญของสังคมภาคใต้เป็นบ่อเพาะ อย่างน้อย ๔ ประการ

๑. สภาพธรรมชาติ หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ ที่มีอยู่และที่เปลี่ยนแปลงตามสภาพธรรมชาติ ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ซึ่งรวมถึงระบบนิเวศของสังคมด้วย

๒. ภาวะสร้างสรรค์ หมายถึง สิ่งที่บรรพชนและกลุ่มชาติได้กระทำขึ้นหรือเป็นกลไก เงื่อนไขให้เกิดขึ้น เพื่อการควบคุมธรรมชาติและเพื่อนำส่วนที่เป็นปัจจัยมาใช้ประโยชน์หรือเพื่อชำระข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญ สิ่งเหล่านี้ค่อย ๆ สั่งสมจนตกผลึกเป็นโลกทัศน์ของชาติได้เป็นเครื่องชี้นำวิถีคิดและพฤติกรรมร่วมเกิดเป็นรูปแบบและสมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มชนพากันยึดติดอย่างกว้างขวางและเหนียวแน่น

๓. คติความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล หมายถึง ทั้งที่เป็นระบบความเชื่อและตัวความเชื่อที่เป็นคติสืบต่อกันมา เกี่ยวกับการเกิดขึ้น องค์ประกอบ การดำรงชีวิต และพลังอำนาจในโลกและจักรวาลที่มนุษย์ได้รับ ผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น คติความเชื่อที่ว่าโลกประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ คติความเชื่อเรื่องอำนาจของดวงดาวที่มีต่อดวงชะตาหรือดวงเมือง เป็นต้น

๔. คติความเชื่อและความศรัทธาอันเนื่องมาจากศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม

๒.๑.๔ กระบวนการเกิดภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ในวรรณกรรม

สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ และชวน เพชรแก้ว (๒๕๔๗: ๕๙ - ๖๐) ได้กล่าวถึงบ่อเกิดของภูมิปัญญาในวรรณกรรมภาคใต้ว่าเกิดจากภูมิปัญญาของผู้รจนาเอง และที่ผู้รจนาเอาภูมิปัญญาของผู้อื่นมาใช้/เสริมแต่งให้แปลกใหม่ยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ต้นแบบหรือต้นความคิดของภูมิปัญญาที่พบในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้จึงจำแนก เป็น ๓ กลุ่ม คือ

๑. ภูมิปัญญาที่เกิดจากความเป็นพหุสูตรของผู้รจนา คือ ภูมิปัญญาที่ผู้รจนารับฟังมาจากผู้อื่นอีกชั้นหนึ่ง ไม่ได้เป็นภูมิปัญญาของผู้รจนาโดยตรง

๒. ภูมิปัญญาที่ตกผลึกจากจารีตนิยมหรือตกผลึกจากวัฒนธรรมชุมชน คือ ภูมิปัญญาที่ตกผลึกเป็นมรดกของสังคมหรือของชาติจนกลายเป็นประเพณีของสังคมที่ทุกคนต่างยึดถือกันอย่างเคร่งครัด ใครละเมิดไม่ปฏิบัติถูกสังคมลงโทษอย่างน้อยก็อาจถูกปฏิเสธไม่คบหาสมาคมด้วย

๓. ภูมิปัญญาของผู้รจนาเอง คือ ภูมิปัญญาที่ผู้แต่งหรือผู้รจนาเป็นต้นคิด ไม่ได้เอาแบบอย่างหรือเลียนแบบจากใคร แต่เป็นความสามารถอันลุ่มลึกเฉพาะตัวของผู้รจนาซึ่งเกิดจากความเฉียบแหลมหรือจากประสบการณ์ที่ได้สะสมมาจนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาใหม่

๒.๑.๕ ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๓๙: ๑๘๒ - ๒๓๖) จำแนกเรื่องภูมิปัญญาภาคใต้เป็น ๗ เรื่องใหญ่ ๆ คือ

๑. ภูมิปัญญาในการดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติ
๒. ภูมิปัญญาในการจัดเครือข่ายระบบสัมพันธ์และพึ่งพา
๓. ภูมิปัญญาในหัตถกรรมชาวบ้าน
๔. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพรและยากลางบ้าน
๕. ภูมิปัญญาที่ปรากฏเป็นชีวิตคนโลกทัศน์
๖. ภูมิปัญญาในการปลูกฝังคุณธรรม กำหนดปทัศสถานและรักษาคุณภาพของสังคม
๗. ภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาและปรับตัวในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๖: ๒๓) ได้จัดขอบเขตของการศึกษา ภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร
๒. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ
๓. ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ
๔. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาหมู่บ้าน
๕. ภูมิปัญญาด้านศิลปะ
๖. ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
๗. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม

๒.๑.๖ ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งการนำภูมิปัญญา ดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ย่อมจะส่งผลถึงการพัฒนาประเทศชาติโดยส่วนรวม มีนักวิชาการหลายท่าน ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ดังนี้

สามารถ จันทรสุรีย์ (๒๕๓๓: ๕๗ -๕๙) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญยิ่ง เพราะทำให้ชาวบ้านดำรงชีพอยู่ได้ พึ่งพาตนเองได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมด้วยความคิด ความสามารถของชาวบ้านเองในสภาวะการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น รากฐานของวัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาใด ๆ ก็ตามจึงควรคำนึงถึงความรู้ความสามารถของ ชาวบ้าน ให้มีความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนาโดยทำให้การพัฒนาสอดคล้องกับความ เป็นอยู่ของชาวบ้านชุมชนนั้น ๆ อย่างเหมาะสม

พนิตนาฏ ลัคนาโฆษิต (๒๕๓๔: ๑๓๖) กล่าวว่า การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านให้เข้าใจ ละเอียดลึกซึ้งและถูกต้องตามหลักวิชาการย่อมเป็นผลให้เข้าใจภูมิปัญญาของชาติได้ถูกต้องชัดเจน ยิ่งขึ้น ทั้งยังสามารถนำภูมิปัญญาไปพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรวัฒนธรรมและ ประเทศชาตินั้น ๆ ได้อีกด้วย ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นวัฒนธรรม เพราะเกิดจากการสร้างสรรค์ของ

มนุษย์ สาระสำคัญของ การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาย่อมสอดคล้องกับสาระสำคัญของ การสร้างสรรค์ วัฒนธรรม เพื่อให้มนุษย์เกิดปัญญาหรือปรีชาชาญที่จะเข้าถึงความจริงที่พึงรู้และประสบสิ่งที่ดีงามที่ พึงกระทำ ภูมิปัญญาจึงเป็นเรื่องของความรู้ ความจริง และสิ่งที่ดีงาม สิ่งนี้ย่อมส่งเสริมและ สนับสนุนกัน ความรู้ทำให้มนุษย์เข้าใจถึงความจริง การเข้าถึงความจริงทำให้มนุษย์เกิดปัญญา มี คุณธรรมจริยธรรม รู้ว่าสิ่งใดควรทำหรือสิ่งใดควรเว้น ทรรศนะดังกล่าวสอดคล้องกับที่ อคิน รพีพัฒน์ (๒๕๓๐: ๒๘ - ๓๑) ได้กล่าวว่าชาวบ้านเขาก็อธิบายแบบวิทยาศาสตร์อย่างที่เขาเรียนมาไม่ได้ แต่ว่า เขาเข้าใจลึกซึ้งและเหมาะสมกับท้องถิ่น เพราะเขาอยู่ที่นั่นมาเป็นเวลานาน ค่อย ๆ วิวัฒนาการมา เรื่อย ๆ อันนี้เป็นจุดสำคัญซึ่งเราจะทิ้งมาตลอด ไม่ค่อยให้ความสนใจ การที่เราจะทำงานโดยอาศัย ภูมิปัญญาชาวบ้าน เคารพภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง

กล้า สมตระกูล (๒๕๓๖: ๖๗) แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของภูมิปัญญา ชาวบ้านไว้ว่า ในอดีตและปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้ในระบบโรงเรียนยังจัดการเรียนการสอนโดยครู หรือนักวิชาการที่ศึกษาภาคทฤษฎีมามาก แต่บางครั้งพบว่าครูหรือนักวิชาการดังกล่าวมีประสบการณ์ ในภาคปฏิบัติไม่มากนัก ประสบความล้มเหลวในการสอน แต่ในขณะที่ผู้ที่มีประสบการณ์ลึกเฉพาะ เรื่องสามารถถ่ายทอดความรู้และนำไปปฏิบัติได้ผลดี เช่น ผู้เลี้ยงหมู เลี้ยงปลา ปลูก ทอผ้า จักสาน บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

เอนก นาคะบุตร (๒๕๓๖: ๘๒ - ๘๓) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาต่อการพัฒนา ท้องถิ่นดังต่อไปนี้

๑. มีความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำ และเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อ ภาวะท้องถิ่นและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกเข้ามากกระทบ

๒. ความรู้ ภูมิปัญญา และระบบคุณค่าต่าง ๆ ได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และสืบสานอย่างต่อเนื่อง โดยสมาชิกของชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปหลายลักษณะผ่าน ทางประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคลและการปฏิบัติซ้ำ มีการเลือกสรรผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามาจาก ภายนอก

๓. ผู้นำภูมิปัญญาชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน เครือข่ายของกลุ่มบุคคลและองค์กรชุมชน ในรูปต่าง ๆ คือสถาบันสำคัญของกระบวนการปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ซึ่งมีบทบาทในการพัฒนาการ พึ่งพิงปกป้องชุมชนและขยายแนวร่วมไปถึงการพัฒนาชุมชน

กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๓๘: ๒๑๗) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ความว่า ภูมิปัญญาเกี่ยวข้องกับ การสืบทอดสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งได้อาศัยประสบการณ์ที่มี ถ่ายทอดกันมาช้านาน สามารถพัฒนาวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ได้ ทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรมีจำกัด ภูมิปัญญาจึงเป็นประสบการณ์ที่สืบทอดกันมาช้านานมีความเกี่ยวข้องต่อเนื่องกับคุณธรรม จริยธรรม

จึงทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ หากสังคมขาดสิ่งเหล่านี้จะทำให้สับสนวุ่นวายหาความสงบไม่ได้ และส่งผลให้สถาบันครอบครัวพินาศ เศรษฐกิจในชนบทล่มสลาย ศาสนา จริยธรรม ศิลธรรมเสื่อมโทรม ค่านิยมเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตวุ่นวาย เป็นต้น

จากทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าว สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นรากฐานของวัฒนธรรม มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยจะสะท้อนออกมาในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ภาษา วรรณกรรม ศิลปกรรม ดนตรี การละเล่นพื้นบ้าน และวิทยาการต่าง ๆ การศึกษาและเข้าใจถึงภูมิปัญญาชาวบ้านจะทำให้เข้าใจภูมิปัญญาของประเทศชาติเช่นเดียวกัน

๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

วิเชียร ณ นคร (๒๕๓๑) ศึกษาานิทานพื้นบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช ในด้านภูมิปัญญา พบว่านิทานพื้นบ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช สัมพันธ์กับพื้นเพและรากฐานแห่งความรู้ของชาวบ้าน (หรือที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”) ๔ ประการ คือ ภูมิปัญญาการสร้างถ้อยคำสำนวนภูมิปัญญา การสร้างนิทานประกอบภูมินาม ภูมิปัญญาการสร้างนิทานประโลมโลกประกอบโบราณสถาน และ ภูมิปัญญาการสร้างนิทานอธิบายเหตุ

ปรีชา นุ่นสุข (๒๕๓๑) ศึกษาศาสนาพราหมณ์กับภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ พบว่า ศาสนาพราหมณ์มีความสำคัญต่อสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษาในภาคใต้ของประเทศไทยมาก ศาสนาหนึ่งมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เพราะศาสนานี้เป็นพื้นฐานความคิดดั้งเดิมของชุมชน ภาคใต้ เป็นการแสดงให้เห็นว่าชุมชนภาคใต้นั้นได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยมิได้โดดเดี่ยว หากมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่น มีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อให้เหมาะสมกับการพัฒนาอารยธรรม โดยอาศัยศาสนาพราหมณ์เป็นปัจจัยสำคัญในการสั่งสมสืบทอด และพัฒนาความคิดรวบยอดในการ สร้างสรรค์ และรวบรวมกำลังกันพัฒนาสังคมโดยส่วนรวมหรือเรียกทั่วไปว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” อย่างไรก็ตามศาสนาอื่น ๆ ที่มีความเจริญรุ่งเรืองในภาคใต้ทั้งในอดีตและในปัจจุบัน ล้วนมีส่วนสำคัญในการหล่อหลอม “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ในภาคใต้ด้วยกันทั้งสิ้น แม้ต่างยุคต่างชุมชนและต่างสถานที่กันไปบ้าง

เกษม ขนบแก้ว (๒๕๓๒) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านโดยวิเคราะห์จากวรรณกรรมหนึ่ง ตระกูลของพ่อง บุษวรรรัตน์ พบว่าวรรณกรรมหนึ่งตระกูลของ พ่อง บุษวรรรัตน์ ให้ความรู้ ความจริง และสิ่งที่ดีงามเกี่ยวกับชาวไทยภาคใต้ไว้หลายประการ คือ

ชาวไทยภาคใต้รักความเป็นไท รังเกียจ ต่าหนิคคนประจบเจ้านาย ผู้ปกครอง ยกย่องคนที่กล้าและพึ่งตนเอง

ชาวไทยภาคใต้ยกย่องบุรุษที่รักศักดิ์ศรี มีวิชาความรู้ พุดจริงทำจริง ไม่ลืมหิวและไม่คบเพื่อนชั่ว

ชาวไทยภาคใต้ยกย่องสตรีที่มีรูปร่างทั้งรูปสมบัติและคุณสมบัติ ส้ำรวมกายและส้ำรวมใจ รักศักดิ์ศรี รู้จักวางตน เป็นภรรยาที่ดี รู้จักปรนนิบัติสามี มีน้ำใจ พุดจาอ่อนหวาน

ชาวไทยภาคใต้ยกย่องคนที่รู้จักตน มีเหตุผล ตำหนักคนที่ไม่รู้จักตน วางตนไม่เหมาะสมกับวัย รังเกียจพฤติกรรมของนักบวชชราทุศีล

ชาวไทยภาคใต้ยึดมั่นในประเพณี ภูมิใจในศิลปะการแสดงหนังตะลุง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นตน

ชาวไทยภาคใต้ศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฝึสางเทวดา กรรมเก่า โชคกลาง นิมิตว่าสามารถคุ้มครองรักษาได้

ศิริกุล สันติชาติ (๒๕๓๕) *วิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านจากวรรณคดีสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๔)* ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านสามารถผสมผสานความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และจากประสบการณ์ที่ได้รับจากสภาพแวดล้อมและธรรมชาติเป็นอย่างดี ทำให้ชาวบ้านสามารถนำธรรมชาติมาใช้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ เช่น การนำวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า การใช้แรงงานสัตว์ การใช้พลังงานธรรมชาติ และยังสามารถใช้ภูมิปัญญาปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ เช่น การออกแบบรูปทรงที่อยู่อาศัย สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ และรู้จักปรับสภาวะธรรมชาติด้วยวิธีง่าย ๆ ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ จะมีอิทธิพลต่อชาวบ้าน การสร้างแรงศรัทธาให้เกิดภูมิปัญญาอย่างล้ำเลิศ การสร้างความใกล้ชิดในครอบครัวและสังคมให้สามารถอยู่ได้อย่างเป็นระเบียบ อีกทั้งลักษณะนิสัยที่ชอบความสนุกสนาน ความบันเทิง ทำให้เกิดการถ่ายทอดหลายรูปแบบอันเป็นพื้นฐานความรู้ของคนรุ่นต่อไป

นิดดา สุนทอง (๒๕๔๐) *ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านจากนิทานชาวบ้านและเพลงกล่อมเด็ก จากการศึกษาในนิทานพื้นบ้านตำบลตาตทอง พบว่า ภูมิปัญญาที่ปรากฏในนิทานมี ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ในด้านรูปธรรมมีลักษณะดังนี้ คือ สิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานวัตถุ เช่น เจดีย์ก่อขำวน้อย พระธาตุอานนท์ หลักเมืองยศ หอสองนางซึ่งในนิทานได้กล่าวถึงสิ่งก่อสร้างอีกลักษณะหนึ่งเป็นนามธรรม เช่น การปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามให้ลูกหลาน โดยแฝงไว้ซึ่งนิทานเรื่องเล่าต่าง ๆ การศึกษาเพลงกล่อมเด็กชาวตาตทองพบว่า ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม ที่ปรากฏได้แก่ ความสามารถในการประกอบอาชีพ วิธีทำมาหากิน การสร้างบทเพลงกล่อมลูก และการเลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโตสามารถครองตัวอยู่ในสังคมได้ ภูมิปัญญาด้านนามธรรมแสดงให้เห็นความรู้ความสามารถในการปกครอง การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานให้เป็นคนดีมีคุณธรรม ด้วยหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ของชาวบ้าน*

โดยแท้จริง เช่น การกล่อมด้วยบทเหออกเอาใจ จัดหาสิ่งของชอบมาให้ลูกกิน เป็นพวกอาหาร นม กล้วย ถั่ว ทำให้ลูกเกิดความอบอุ่นและสบายใจยินยอมปฏิบัติตามข้อแนะนำ

ปรากฏพิพิธ ฮอนบุตร (๒๕๔๐) ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านจากประเพณีบางอย่างในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะที่เป็นรูปธรรม คือ การทำพิธีต่าง ๆ ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงตามเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิต และลักษณะที่เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความเชื่อ วิธีการประพฤติปฏิบัติตน เริ่มตั้งแต่ประเพณีการเกิด เป็นการทำให้พิธีให้หญิงคลอดลูกง่ายและปลอดภัยทั้งมารดาและทารก ประเพณีการทำขวัญ เป็นการทำให้พิธีเพื่อให้เกิดสิริมงคลและเพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ ประเพณีโกนจุก เป็นการทำให้พิธีเพื่อเปลี่ยนสถานภาพจากวัยเด็กเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ประเพณีการบวชเป็นการทำให้เด็กผู้ชายได้ศึกษาความรู้และศีลธรรมจรรยาจากพระสงฆ์ที่วัด ประเพณีการแต่งงาน เป็นการทำให้สังคมได้รับรู้ว่าหญิงชายได้เป็นสามีภรรยากันอย่างถูกต้องตามประเพณี และเพื่อเป็นการสืบเผ่าพันธุ์มนุษย์ให้คงอยู่ต่อไป ประเพณีการทำศพเป็นการทำให้พิธีโดยมีจุดประสงค์เพื่อต้องการให้วิญญาณของผู้ตายไปสู่โลกหน้าอย่างมีความสุข ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่น ๆ ในสังคมคนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นกระบวนการทางความคิดในการสร้างแบบแผนการดำเนินชีวิต เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนให้มั่นคง เข้มแข็ง เกิดความสบายใจและเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปลอดภัยและสงบ

พัชรี สายสิทธิ์ (๒๕๔๒) ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านจากวรรณคดีไทยที่ปรากฏในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๑ - ๔ จำนวน ๔๐ เรื่อง ทั้งประเภทนิราศ นิทานคำกลอนและกลอนบทละคร พร้อมทั้งศึกษาความสัมพันธ์ของภูมิปัญญากับสภาพแวดล้อมทางสังคมและภูมิศาสตร์ สรุปได้ว่า ชาวบ้านสามารถผสมผสานความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและจากประสบการณ์ที่ได้รับจากสภาพแวดล้อมทางสังคมและธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ทำให้สามารถนำธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เช่น การนำวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า รู้จักใช้แรงงานสัตว์และพลังงานธรรมชาติ สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติด้วยวิธีง่าย ๆ มีภูมิปัญญาในการประดิษฐ์ตกแต่งผลงานให้ล้ำเลิศโดยมีอิทธิพลมาจากแรงศรัทธาในความเชื่อพิธีกรรมต่าง ๆ สามารถสร้างระเบียบในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อีกทั้งมีนิสัยที่ชอบความสนุกสนานความบันเทิงทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ในหลายรูปแบบ อันเป็นพื้นฐานความรู้ของคนรุ่นต่อไป

วิมล คำศรี (๒๕๔๒) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นนครศรีธรรมราช จากถ้อยคำสำนวนและภาษิต ถ้อยคำสำนวนและภาษิตผลผลิตทางภูมิปัญญาของผู้คนในชุมชนและสังคมนครศรีธรรมราช ได้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นนครศรีธรรมราช สรุปได้ดังนี้

๑. ชาวนครศรีธรรมราช ได้ใช้ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนและสังคมอย่างมีคุณภาพกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชน และสังคมมาเป็นระยะเวลายาวนาน

๒. บรรพบุรุษชาวนครศรีธรรมราช ได้ใช้ภูมิปัญญาทางภาษาผู้รู้เป็นถ้อยคำสำนวนและภาษิตบันทึกสืบทอดภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และภูมิปัญญาโลกทัศน์และชีวทัศน์ของชาวนครศรีธรรมราชไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชนได้อย่างชาญฉลาด

๓. การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นนครศรีธรรมราชจากถ้อยคำสำนวนและภาษิตทำให้รู้จักและเข้าใจคนชาวนครศรีธรรมราชในลักษณะบูรณาการได้ในขอบเขตหนึ่ง

๔. ข้อมูลทางคติชนวิทยาในแต่ละท้องถิ่นมีคุณค่าต่อการศึกษาภูมิปัญญาของผู้คนและชุมชนโดยส่วนรวมของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้จริงในระดับหนึ่ง

ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นพื้นฐานและเป็นกรอบความคิดสำคัญในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ต่อไป

บทที่ ๓ พื้นที่ศึกษา

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าวรรณกรรมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสังคมอย่างใกล้ชิด วรรณกรรมเป็นมรดกของสังคมที่รวบรวมเอาความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และค่านิยมตลอดจน เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไว้ ดังนั้นการศึกษาภูมิหลังทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา การศึกษา ประเพณี วัฒนธรรม และค่านิยมความเชื่อของวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องอยู่ จะช่วยให้เข้าใจ วรรณกรรมชัดเจนขึ้น จากเหตุผลดังกล่าวก่อนจะศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏใน วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ผู้วิจัยจึงศึกษาสภาพทั่วไปของท้องถิ่นภาคใต้โดยสังเขปดังนี้

๑. สภาพทางภูมิศาสตร์

ภาคใต้สภาพทางธรรมชาติแตกต่างจากภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงและ ปรับปรุงความเป็นอยู่ของคนไทยในภูมิภาคนี้ย่อมก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากภาคอื่นด้วย ความต่างนี้เป็นผลมาจากที่ชาวภาคใต้ได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ คือ

๑.๑ ทำเลที่ตั้ง

สาธารณรัฐวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๒ (๒๕๔๒: ๕๘๔๐) กล่าวถึงทำเลที่ตั้งของภาคใต้ ว่า ภาคใต้เหนือสุดอยู่ที่อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร อยู่ที่ประมาณละติจูดที่ ๑๑ องศา ๔๒ ลิปดาเหนือ และได้สุดอยู่ที่อำเภอเบตง จังหวัดยะลา อยู่ประมาณละติจูด ๕ องศา ๓๗ ลิปดาเหนือ ทาง ตะวันออกสุดที่อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส อยู่ประมาณลองจิจูด ๑๐๒ องศา ๕ ลิปดาตะวันออก และตะวันตกที่อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา ลองจิจูดที่ ๙๘ องศา ๖ ลิปดาตะวันออก มีทะเลซึ่งเป็นทะเลอ่าวไทยอยู่ทางด้านตะวันออกและทะเลอันดามันอยู่ทางด้านตะวันตก สภาพที่ตั้งภาคใต้จึง อยู่ที่แถบศูนย์สูตร ภาคใต้มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณกว่า ๗๐,๑๘๙ ตารางกิโลเมตรหรือราว ๔๓,๘๑๘๑๒๕ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๖๖ ของเนื้อที่ทั้งประเทศ ประกอบด้วย ๑๔ จังหวัด คือ ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา ภูเก็ต กระบี่ นครศรีธรรมราช พัทลุง ตรัง สงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

๑.๒ ฤดูกาล

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ (๒๕๔๘: ๕๗ - ๕๙) กล่าวว่า ภาคใต้เป็นภาคที่ตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้น เมืองร้อนจึงได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ มีฝนตกชุก ตลอดทั้งปีมีฤดู ๒ ฤดู คือ ฤดูฝนกับฤดูร้อน ทั้งนี้เพราะสภาพสถานที่ตั้งและสิ่งแวดล้อมทาง

ภูมิศาสตร์มีทะเลล้อมรอบ แตกต่างจากภาคอื่น ๆ ภาคใต้มีฝนตกชุก จนในบางท้องที่มีคำกล่าวที่ว่า ฝน ๘ แดด ๔ คือ ปีหนึ่งเป็นฤดูฝนยาวนานถึงแปดเดือน และเป็นฤดูแล้งสี่เดือน

๑.๓ แม่น้ำลำคลอง

ภาคใต้มีแม่น้ำลำคลองหลายสาย นอกจากใช้ในการเพาะปลูกแล้ว แต่เดิมมีความสำคัญต่อการคมนาคม เป็นเส้นทางที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ การเผยแพร่และการรับมรดกทางวัฒนธรรมมาแต่โบราณ ดังที่ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ (๒๕๔๘: ๕๐ - ๕๖) กล่าวถึง แม่น้ำลำคลองที่สำคัญของภาคใต้ มีดังนี้

๑. แม่น้ำท่าตะเภา เกิดจากคลองสองสาย คือคลองรับร้อไหลมาบรรจบกับคลองท่าแซะที่บ้านปากแพรก ตำบลนากระตาม อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร มีความยาวประมาณ ๔๐ กิโลเมตร

๒. แม่น้ำชุมพร ต้นน้ำเกิดจากภูเขาที่ทำสามแดน (เขาทำสามแดน) คือเทือกเขาขนางในทิวเขาภูเกิดกับเขาตาเถร ซึ่งเป็นเขาที่เป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอกะบุรี จังหวัดระนองกับอำเภอสวี อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ที่ตำบลปากจั่น อำเภอกะบุรี จังหวัดระนอง สายน้ำไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีความยาวประมาณ ๖๐ กิโลเมตร

๓. แม่น้ำหลังสวน ต้นน้ำเกิดจากเขาไฟ อำเภอพะโต๊ะ ออกสู่ทะเลที่ปากน้ำหลังสวน จังหวัดชุมพร ยาวประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร

๔. แม่น้ำกระบรี ตอนต้นของแม่น้ำรับจากทิวเขาตะนาวศรี เป็นแม่น้ำสำคัญกั้นระหว่างไทยที่จังหวัดระนองกับประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทยมา ความยาวของแม่น้ำประมาณ ๑๓๔ กิโลเมตร

๕. แม่น้ำตาปีหรือเดิมเรียกว่าแม่น้ำหลวง มีต้นน้ำเกิดจากเขาหลวง เขาช่อง เขากล้วยไม้ เขาชีแรด และเขาปลายกะทูน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาบรรทัด ในเขตอำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช ไหลจากทิศใต้ขึ้นไปทางทิศเหนือ ผ่านอำเภอชัยบุรี อำเภอแพะแสง อำเภอเวียงสระ อำเภอเคียนซา อำเภอบ้านนาสาร อำเภอบ้านนาเดิม อำเภอพุนพิน ลงสู่อ่าวไทยที่อำเภอเมือง ความยาว ๒๓๐ กิโลเมตร มีคลองที่สำคัญ ๖ สาย คือ คลองขวาง คลองพุนพิน คลองมะขามเตี้ย คลองท่ากูบ คลองอิปัน และคลองสินปุน

๖. แม่น้ำพุมดวงหรือแม่น้ำคีรีรัฐ ต้นน้ำมาจากคลองสก คลองยัน และคลองแสง ไหลผ่านอำเภอบ้านตาขุน อำเภอกีรีรัฐนิคม อำเภอท่าฉาง และบรรจบกับแม่น้ำตาปีที่อำเภอพุนพิน ความยาวของลำน้ำประมาณ ๘๐ กิโลเมตร

๗. แม่น้ำท่าทอง ยอดน้ำเกิดจากเขาเหมืองเกิดในอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ไหลผ่านตำบลท่าอูแท ความยาว ๓๒ กิโลเมตร

๘. แม่น้ำตะกั่วป่า ยอดน้ำเกิดจากเทือกเขาในอำเภอกะปง ไหลลงสู่ทะเลที่อำเภอกะปง อำเภอตะกั่วป่า มีความยาวประมาณ ๓๐ กิโลเมตร

๙. แม่น้ำพังงา เกิดจากภูเขากระทะคว่า ในเขตอำเภอปะกงมาออกทะเลที่อ่าวพังงา มีความยาวประมาณ ๔๕ กิโลเมตร

๑๐. แม่น้ำปากพนัง ต้นน้ำกำเนิดจากเทือกเขาบรรทัดในเขตอำเภอวังอ่าง อำเภอชะอวด ไหลผ่านอำเภอชะอวด อำเภอเชียรใหญ่ และมีสาขาจากอำเภอหัวไทร ไหลมารวมกันที่ปากแพรก กลายเป็นแม่น้ำปากพนัง ไหลลงสู่ปากอ่าวนคร ความยาวประมาณ ๑๑๕ กิโลเมตร เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำติดต่อระหว่างจังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราชมาแต่โบราณ

๑๑. แม่น้ำหลวง เป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำตาปี ต้นน้ำเกิดจากบริเวณทิศตะวันตกของเทือกเขานครศรีธรรมราชและเทือกเขาภูเก็ต ส่วนที่เกิดจากเทือกเขานครศรีธรรมราช มีต้นน้ำอยู่ในอำเภอพิปูนและอำเภอฉวาง ไหลผ่านอำเภอฉวาง อำเภอทุ่งใหญ่ เข้าเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานีในเขตอำเภอพระแสง อำเภอบ้านนาสาร ไปรวมกับแม่น้ำพุมดวงที่อำเภอพุนพิน เรียกว่า “แม่น้ำตาปี”

๑๒. แม่น้ำบางนรา รับมาจากคลองสุโข่งป่าดี คลองยะกัง และคลองต้นหยงมัส ไหลผ่านท้องที่อำเภอตากใบ อำเภอสุโข่งป่าดี อำเภอระแงะ แล้วลงสู่ทะเลที่อำเภอเมืองนราธิวาส ความยาวประมาณ ๖๐ กิโลเมตร

๑๓. แม่น้ำโก-ลก เป็นแม่น้ำกั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย ต้นน้ำอยู่ในท้องที่อำเภอแว้ง ไหลผ่านอำเภอสุโข่งโก-ลก และไหลลงสู่อ่าวไทยที่อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ความยาวประมาณ ๑๐๓ กิโลเมตร

๑๔. แม่น้ำปัตตานี ต้นน้ำอยู่ที่เทือกเขาสันกาลาคีรี อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ไหลลงสู่อ่าวไทยที่อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี มีความยาวประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร ปัจจุบันมีการพัฒนาลุ่มน้ำโดยตอนล่างเป็นเขื่อนทดน้ำปัตตานี ตำบลตาชะ อำเภอมือปัตตานี ตอนบนเป็นเขื่อนกักเก็บน้ำบางกลาง อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

๑๕. แม่น้ำสายบุรี ต้นน้ำเกิดจากอำเภอสุคีริน ไหลผ่านอำเภอจะแนะ อำเภอศรีสาคร อำเภอหรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส และอำเภอรามัน จังหวัดยะลา ไหลลงสู่อ่าวไทยที่อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ความยาวประมาณ ๑๙๕ กิโลเมตร

๑๖. แม่น้ำตากใบ เป็นแม่น้ำที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงกระแสน้ำในทะเลประกออบกับคลื่นซัดทรายเข้าหาฝั่ง ทำให้เกิดเป็นสันทราย ส่วนภายในยังลึกเป็นแนวยาว จึงเกิดเป็นแม่น้ำยาว ๑๔ กิโลเมตร อยู่ชายฝั่งตะวันตกในท้องที่ตำบลเจ๊ะเห ตำบลศาลาใหม่ และไหลบรรจบกับแม่น้ำโก-ลกที่บ้านตาบา อำเภอเจ๊ะเห อำเภอตากใบ แหล่งน้ำดังกล่าวกระจายอยู่ทางชายฝั่งตะวันออก ตะวันตก และตอนล่างของจังหวัดนราธิวาส

๑.๔ การประกอบอาชีพ

ประชากรในภาคใต้ประกอบอาชีพหลักเช่นเดียวกับประชากรในภูมิภาคอื่น จากการศึกษาจากสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๒ (๒๕๔๒: ๕๘๔๕) กล่าวถึงอาชีพที่สำคัญของภาคใต้ ดังนี้ คือ การกสิกรรม พื้นที่บริเวณใดเหมาะสำหรับการทำงานจะมีการปลูกข้าวกันทั่วไป ทั้งนี้เพราะข้าวเป็นอาหารหลัก การปลูกข้าวส่วนมากนิยมทำนาดำ การทำนาหว่านมีบางท้องที่ การทำสวนภาคใต้มีพื้นที่เหมาะแก่การทำสวน เพราะเป็นที่สูง ๆ ต่ำ ๆ มีฝนตกชุก การระบายน้ำก็ดี สวนที่ทำกันมากคือ สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน สวนมะพร้าว สวนผลไม้ที่นิยมปลูกกันมาก ได้แก่ เงาะ มังคุด ทุเรียน ส้ม ฯลฯ การทำไร่ พืชไร่ในภาคใต้มีปลูกกันบ้างท้องถิ่น พืชที่ปลูกกันมีในไร่ ถั่วลิสง ถั่วหรั่ง มันขี้หนู เผือกต่าง ๆ ข้าวโพด และมันสำปะหลังซึ่งปลูกกันน้อยเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ การทำไร่ในภาคใต้ส่วนมาก หมายถึง การทำไร่เลื่อนลอย อาชีพการประมง เนื่องจากชายฝั่งทะเลในภาคใต้ยาวเหยียดและยังเปิดออกสู่ทะเลหลวง ดังนั้นในภูมิภาคนี้จึงมีการทำประมงกันมาก มีท่าเรือประมงใหญ่ ๆ หลายแห่ง เช่น ที่ชุมพร สุราษฎร์ธานี สงขลา ระนอง และตรัง ท่าเรือประมงเหล่านี้มีเรือประมงออกไปจับปลาน้ำลึก นอกจากนั้นบริเวณใกล้เคียงท่าเรือจะมีอุตสาหกรรมสนับสนุนการประมง เช่น โรงน้ำแข็ง ห้องเย็น โรงงานปลากระป๋อง โรงงานปลาป่น ฯลฯ การประมงของภาคใต้ได้เจริญก้าวหน้าไปมาก ทางด้านทะเลอันดามันมีเรือไปจับปลาถึงบังคลาเทศ อินเดีย บางลำไปถึงตอนใต้ของแอฟริกา ส่วนทางฝั่งตะวันออกไปถึงบอร์เนียวหรือไกลกว่านั้น

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้เศรษฐกิจของภาคใต้ค่อนข้างดี ประชากรส่วนใหญ่มีงานทำ ดังนั้นปัญหาที่ประชากรในภูมิภาคนี้อพยพไปทำงานที่อื่นจึงมีน้อย มีแต่ประชากรจากที่อื่นเข้ามาทำงานในภาคนี้

๑.๕ ประชากร

ประชากรภาคใต้ประกอบด้วยกลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ ชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม ชาวจีนกับชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น ชาวเล เขมร และชาวกูยอีกจำนวนหนึ่ง ดังที่ วิรัตน์ ธีระกุล (๒๕๒๔: ๑๑๕ - ๑๒๖) กล่าวว่า ชาวไทยซึ่งส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา มีมากที่สุด ในจังหวัดทางตอนเหนือของภาคใต้ และลดลงตามลำดับในจังหวัดที่ถัดลงมาไปทางใต้จนจดชายแดนมาเลเซียตั้งแต่จังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่ ตรัง สงขลา ลงไปทางตอนใต้จะเริ่มมีกลุ่มชาวไทยมุสลิมนับถือศาสนาอิสลาม ส่วนชาวจีนในภาคใต้มีจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะประกอบธุรกิจอยู่ตามเขตเมืองต่าง ๆ เช่น ยะลา ตรัง สงขลา ภูเก็ต โดยเฉพาะอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลาซึ่งเป็นศูนย์กลางธุรกิจของภาคใต้ สำหรับชาวเลซึ่งอาศัยอยู่ตามชายฝั่ง และหมู่เกาะทางด้านทะเลอันดามัน ตั้งแต่จังหวัดระนองถึงสตูลพวกนี้มีสันตน์ ผิดคำ ยังชีพด้วยการประมง ส่วนพวกเขมรและชาวกูย มีอยู่เหลือน้อยมากตามป่าลึก ตามแนวสันเขาตอนกลางของคาบสมุทรมลายู และตามแนวชายแดนติดต่อกับประเทศมาเลเซีย

๒. ประวัติศาสตร์

ภาคใต้มีความเจริญมาตั้งแต่ในอดีต ดังนั้นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของภาคใต้มีการแบ่งยุคออกเป็นหลายยุค ผู้วิจัยได้ศึกษาจากสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๙ (๒๕๔๒: ๔๓๒๑) ได้แบ่งประวัติศาสตร์ของภาคใต้ออกเป็น ๓ ยุค คือประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคเริ่มแรก พุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๘ ประวัติศาสตร์ภาคใต้อยู่กึ่งกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๕ และประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคใหม่กึ่งกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ถึงปัจจุบัน

๒.๑ ประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคเริ่มแรกพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๘

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๙ (๒๕๔๒: ๔๓๒๒ - ๔๓๓๐) กล่าวถึงประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคเริ่มแรกสรุปได้ดังนี้

นับตั้งแต่ชุมชนโบราณหลายแห่งในภาคใต้ได้ก่อตัวขึ้น ความเจริญเริ่มเกิดขึ้นจากพัฒนาการภายในภาคใต้เอง อีกทั้งรับเอาวัฒนธรรมจากต่างชาติ โดยเฉพาะจากอินเดีย จีน ชาวลังกา มอญ และเขมร ในฐานะที่ชุมชนเหล่านั้นเป็นทั้งเมืองท่าขนถ่ายสินค้าข้ามสมุทร และเป็นสะพานเชื่อมต่อระหว่างดินแดนแผ่นดินใหญ่กับหมู่เกาะจนกระทั่งชุมชนดังกล่าวขยายตัวออกไปกลายเป็นรัฐหรืออาณาจักรเล็ก ๆ ขึ้นมา เช่น อาณาจักรตามพรลิงค์ สทิงพระ และลังกาสุกะ เป็นต้น จนกระทั่งอาณาจักรเหล่านี้เสื่อมสลายไป เพราะถูกผนวกเข้ากับรัฐที่มีอำนาจใหญ่กว่า

พัฒนาการของชุมชนต่าง ๆ ของภาคใต้ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๘ นักวิชาการตะวันตกรุ่นแรก ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับโบราณและประวัติศาสตร์ของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งดินแดนภาคใต้ของไทยด้วย ส่วนใหญ่ตั้งสมมติฐานว่าดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่อยู่ของพวกคนที่ไม่มีความเจริญที่เป็นของตนเอง ไม่มีรัฐหรืออาณาจักรต่างๆ เกิดขึ้นก่อนจะมีการรับเอาวัฒนธรรมจากอินเดีย จีน อาหรับ ความเชื่อเหล่านี้ปัจจุบันถูกลบล้างจากการสำรวจและขุดพบหลักฐานต่าง ๆ มากมายจนมีความเชื่อใหม่เกิดขึ้นว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งรวมทั้งภาคใต้เป็นแหล่งกำเนิดและสร้างวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งในโลก โดยเฉพาะการเพาะปลูกพืชผลและเลี้ยงสัตว์ แปรอินทรีย์และมรดุมน รวมไปถึงการรับเอาดีบุกหรือตะกั่วมาผสมกับทองแดงเพื่อทำโลหะผสมสำริดให้ประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น กลองมโหระทึก เป็นต้น

เมื่อมนุษย์รู้เทคนิคการทำสำริดมาตั้งแต่ยุคหินใหม่ คือ ประมาณ ๒,๕๐๐ - ๕,๐๐๐ ปี และมีวัฒนธรรมของตนเองมาก่อนที่จะรับอารยธรรมจากอินเดีย มีผลทำให้การรับอารยธรรมภายนอกเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง วัฒนธรรมเดิมของภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมและพัฒนาไปในลักษณะการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับธรรมชาติ โดยอาศัยอำนาจอันลึกกลับหรือวิญญาณของธรรมชาติและบรรพบุรุษในรูปของลัทธิความเชื่อดั้งเดิม

การรับอารยธรรมอินเดียของดินแดนภาคใต้ ทำให้พัฒนาการของชุมชนต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่คือ จากชุมชนเกษตรที่นับถือลัทธิความเชื่อดั้งเดิมหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติมาก่อสร้างศาสนสถานและรูปเคารพต่าง ๆ ในพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูมีการสวดมนต์ อ้อนวอนขอความคุ้มครองจากพระรัตนตรัยในพุทธศาสนาและเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ ในศาสนาฮินดู เริ่มมีการก่อตั้งระบบและสถาบันต่าง ๆ ทางด้านการเมือง การปกครอง และสังคมโดยเลียนแบบราชสำนักและราชอาณาจักรต่าง ๆ ในอินเดีย รัฐท่าเรือเหล่านี้ได้แก่ ครหิหรือไชยา ตามพรลิงค์หรือ นครศรีธรรมราช สทิงพระ และลังกาสุกะ เป็นต้น

๒.๒ ประวัติศาสตร์ภาคใต้อยุคกลาง

ประวัติศาสตร์ภาคใต้อยุคกลาง นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ หรือสมัยรัชกาลที่ ๕ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๙ (๒๕๔๒: ๔๓๓๐ - ๔๓๓๖) กล่าวไว้ในแต่ละด้าน ตั้งแต่ระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมได้วิวัฒนาการไปสู่สังคมศักดินาแบบไทย ในด้านต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

การเมืองการปกครองมีฐานะเป็นเมืองบริวาร ๒ รูปแบบ คือ เมืองพระยามนครและเมืองประเทศราช สำหรับเมืองพระยามหานครหรือหัวเมืองชั้นนอกของภาคใต้ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วจากที่มีเมืองพระยามนครเพียงเมืองเดียวคือเมืองนครศรีธรรมราชราช ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เพิ่มขึ้น ๕ เมือง คือ นครศรีธรรมราช พัทลุง ไชยา ชุมพร ตะนาวศรี และในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ก่อนมีการรวมชาติเล็กน้อยเพิ่มขึ้นเป็น ๑๔ เมือง คือ นครศรีธรรมราช สงขลา ตะกั่วป่า พังงา ชุมพร ไชยา พัทลุง ภูเก็ต หลังสวน กาญจนดิษฐ์ ตรัง กระบี่ ระนอง และสตูล แต่ละเมืองจะมีเจ้าเมืองปกครองตามระบบ “กินเมือง” บางเมืองมีเจ้าเมืองมีฐานะเป็นผู้ “เหมามาเมือง” กล่าวคือเป็นผู้ผูกขาดภาษีทั้งหมด ในหัวเมืองทุกเมืองมีกรมเมืองเป็นผู้ช่วยเหลือเจ้าเมืองทางการปกครอง เมืองพระยามหานครทั้งหมดนี้ขึ้นตรงต่อสมุหพระกลาโหม ซึ่งมีหน้าที่ดูแลหัวเมือง “ปักซีใต้” ทั้งหมด สำหรับเมืองประเทศราช พุทธศตวรรษที่ ๒๐ มี ๔ เมือง คือ อูยงตะหนะ มลากา มลายู และวรวารี เมืองประเทศราชเหล่านี้มีสิทธิ์ปกครองตนเองอย่างอิสระ เจ้าเมืองมีตำแหน่งเป็นกษัตริย์หรือสุลต่าน จึงมีสิทธิ์สิทธิ์ขาดในหัวเมืองของตนในฐานะ “เจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดิน” แต่เนื่องจากมีขนาดเล็ก ไม่สามารถรักษาอธิปไตยไว้ได้ตลอด จึงต้องพึ่งพิงเมืองอาณาจักรที่เข้มแข็งกว่า เพื่อขอความคุ้มครองตามระบบ “รัฐบรรณาการ” ที่เลียนแบบมาจากจีน หัวเมืองประเทศราชทางภาคใต้ทั้งหมดแยกตัวเป็นอิสระตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ระยะเวลาที่เสียกรุงแก่พม่าครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ แต่เมื่อไทยสามารถฟื้นฟูอำนาจขึ้นมาใหม่ หลังจากนั้น ๑ ทศวรรษ หัวเมืองประเทศราชทางใต้ซึ่งได้แก่ ปัตตานี กลันตัน ตรังกานู ไทบุรี และปะลิส กลับมาอ่อนน้อมถ่อมตัวต่อไทยคือกรุงรัตนโกสินทร์อีกครั้งหนึ่ง

แต่มีเพียงปัตตานีและสตูล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของไทรบุรีเท่านั้นที่รัฐบาลกลางสามารถรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรไทย ในระยะรวมชาติตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕

ทางด้านเศรษฐกิจ วิถีชีวิตของชาวไทยขึ้นอยู่กับดิน ฟ้า อากาศและทรัพยากรธรรมชาติที่ขุดหาได้ง่าย เช่น แร่ ดีบุก เหล็ก ของป่า สัตว์ น้ำ และดินลักษณะของเศรษฐกิจแบบยังชีพ ชุมชนต่าง ๆ จะผลิตสิ่งของบริโภคอุปโภคเองเกือบทุกอย่าง สิ่งใดที่ไม่สามารถทำได้จึงมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของเหล่านั้น ในช่วงปลายของยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ คือ มีการผลิตเพื่อการค้าขายกับชุมชนต่าง ๆ ทั้งภายในและต่างประเทศ

ทางด้านสังคม อยู่ในยุคศักดินามีลักษณะเป็นสังคมย่อย มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ศูนย์กลางของสังคมอยู่ที่พระมหากษัตริย์และราชสำนัก

ทางด้านวัฒนธรรม ดินแดนภาคใต้เป็นที่ของกลุ่มชนแนวทางการดำเนินชีวิตหลายรูปแบบ คือ แบบไทยพุทธ ไทยมุสลิม และชาวจีน ทุกกลุ่มมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง แต่อยู่ภายใต้โครงสร้างของสังคมแบบเดียวกัน คือ “สังคมศักดินา”

๒.๓ ประวัติศาสตร์ภาคใต้ยุคใหม่

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๙ (๒๕๔๒: ๔๓๓๖ – ๔๓๔๑) กล่าวไว้สรุปได้เป็น ๕ ด้าน คือ ด้านความเป็นมา ทางด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ทางด้านสังคม ทางด้านวัฒนธรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เริ่มตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ถึงเอาปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ซึ่งเป็นปีที่เริ่มปรับปรุงการปกครองที่เป็นแบบสมัยใหม่ เป็นปีเริ่มต้นประวัติศาสตร์ของภาคใต้อยู่ปัจจุบัน เป็นเวลาเกือบ ๑ ศตวรรษ ที่สภาพการเมืองภาคใต้ได้ปรับตัวเข้าสู่รูปแบบใหม่ซึ่งแตกต่างจากยุคกลางหรือสมัยศักดินา เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการตามธรรมชาติของสังคมไทย ที่มีการปรับตัวอยู่เสมอมากกว่าการปฏิวัติหรือการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน

ทางการเมือง จากการปกครองจากระบบศักดินาเป็นระบบประชาธิปไตย การเมืองการปกครองได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการปกครองเป็นแบบศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง มีการจัดตั้งรัฐบาลกลางที่เข้มแข็ง และมีการจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ขึ้นในส่วนกลาง ให้มีอำนาจบังคับหน่วยงานใหม่ในส่วนภูมิภาคที่ได้ยุบและแยกเมืองต่าง ๆ ขึ้นในส่วนกลางให้มีอำนาจบังคับหน่วยงานใหม่ในส่วนภูมิภาคที่ได้ยุบและแยกเมืองต่าง ๆ ขึ้นเป็น “มณฑล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน” ซึ่งภาคใต้มีทั้งหมด ๔ มณฑล คือมณฑลภูเก็ต มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลชุมพร และในปี ๒๔๔๙ ได้จัดตั้งมณฑลปัตตานีเพิ่มขึ้น ในรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๔ มีการรวมมณฑลใกล้เคียงขึ้นเป็นภาค ภาคใต้วรวมมณฑลต่าง ๆ เรียกว่า “ภาคปักษ์ใต้” มีอุปราชประจำภาคเป็นผู้บังคับบัญชา ตั้งกองบัญชาการที่สงขลาและมีการเปลี่ยนชื่อ “เมือง” หรือ “บริเวณ” เป็นจังหวัด

เรียกตำแหน่งเจ้าเมืองใหม่ว่า “ผู้ว่าราชการจังหวัด” เพื่อลบล้างสิ่งที่ตกค้างมาจาก “ระบบกินเมือง” ให้หมดไป เปลี่ยนชื่อตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นสมุหเทศาภิบาลจนปี ๒๔๗๕ มีการยกเลิกภาคและมณฑลเหลือเพียงจังหวัด ภาคใต้จึงประกอบด้วย ๑๔ จังหวัด คือ ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ตรัง กระบี่ พังงา ภูเก็ต สตูล ยะลา ปัตตานี พัทลุง และนราธิวาส

ด้านเศรษฐกิจ ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ รัฐบาลได้ยกเลิกการผูกขาดการค้าในภาครัฐ เปิดโอกาสให้มีการค้าเสรีทั้งภายในและต่างประเทศ การค้าส่วนใหญ่ตกอยู่ที่นายทุนต่างชาติและนายทุนเชื้อสายจีน เนื่องจากระบบศักดินาไทยไม่เปิดโอกาสให้คนไทยทั่วไปทำการค้าไม่ว่าภายในหรือต่างประเทศ นอกจากเจ้าขุนนางศักดินาชั้นสูงไม่กี่คนที่ผูกขาดการค้ากับต่างประเทศ เศรษฐกิจเพื่อการค้าที่เจริญขึ้นมากที่สุดคือสาขาเหมืองแร่ ได้มีการพัฒนาปัจจัยการผลิตและประสิทธิภาพในการทำเหมืองแร่อย่างชัดเจน อันดับต่อมาคือยางพารา และพืชเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัวได้แก่ ประมง ปศุสัตว์ ป่าไม้ และการปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่ เช่น ผลไม้ กาแฟ และปาล์มน้ำมัน

ทางด้านสังคม การนำระบบข้าราชการมาใช้ทำให้ชนชั้นขุนนางค่อย ๆ กลายเป็นข้าราชการส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มีการศึกษาดี มีฐานะเป็นปัญญาชนของสังคมไทยที่สืบอำนาจทางการเมืองการปกครองต่อจากเจ้าขุนนางศักดินาจนกระทั่งจนปัจจุบัน

ทางด้านวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ทำให้วัฒนธรรมศักดินาเสื่อมความนิยมลง พลังประชาธิปไตยไม่เข้มแข็งทำให้เกิดช่องว่างทางอำนาจ เปิดโอกาสให้ข้าราชการเข้ายึดอำนาจรัฐภายใต้การปกครองแบบเผด็จการ ภาคใต้ไม่สามารถขจัดวัฒนธรรมศักดินาที่ล้าหลังได้ และไม่สามารถพัฒนาสังคมไทยให้หมดจากการปกครองแบบเผด็จการไปได้ ทำให้วัฒนธรรมของภาคใต้มี ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะซ้ำซ้อนกัน ลักษณะสังคมก้าวหน้ารับเอาวัฒนธรรมและอุดมการณ์จากต่างชาติโดยเฉพาะวัฒนธรรมประชาธิปไตย และอีกลักษณะหนึ่งคือ ลักษณะล้าหลังถูกรอบงำโดยวัฒนธรรมศักดินา เชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ กฎแห่งกรรม บาปบุญคุณโทษ นรก สวรรค์ ฯลฯ และดำรงชีพอยู่ด้วยแบบแผนการผลิตเก่า ๆ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มราษฎรที่ไม่ได้รับการศึกษาถูกรอบงำทางความคิดและอุดมการณ์โดยข้าราชการ จึงไม่มีจิตสำนึกทางชนชั้นหลงมกมายอยู่กับอุดมการณ์และพิธีกรรมต่าง ๆ ตามประเพณีศักดินา

๓. ศาสนา

ประชาชนภาคใต้นับถือศาสนาต่าง ๆ กัน เช่น พุทธ พราหมณ์ (ฮินดู) อิสลาม คริสต์ ซิกเต่า ขงจื้อ ฯลฯ เป็นต้น ดังที่ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ุ (๒๕๔๗:๘๘-๘๙) กล่าวว่า ศาสนาที่เก่าแก่มามีมาตั้งแต่แรกที่อารยธรรมอินเดียแพร่เข้ามาคือ ศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ ส่วนศาสนาฮินดูพัฒนามาจากศาสนาพราหมณ์ จึงมีทั้งเหมือนและแตกต่างคือ คัมภีร์พระเวทประกอบด้วย ๔ ส่วน

ได้แก่ สัมหิตา พราหมณะ อารัณยกะ และอุปนิษัฑ ส่วนสำคัญเป็นส่วนเชื่อมศาสนาพราหมณ์ที่พัฒนามาเป็นฮินดู คือ คัมภีร์อุปนิษัฑ ดังนั้นประชาชนในประเทศอินโดนีเซีย มาเลเซีย และคาบสมุทรมลายูทั้งหมดล้วนนับถือศาสนาทั้งสองนี้มาก่อนเป็นเวลานานนับพันปี ส่วนศาสนาอิสลามเพิ่งเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยา และเข้ามาถึงแหลมมลายูพุทธศตวรรษที่ ๒๐ -๒๑ ศาสนาคริสต์ก็เพิ่งเข้ามาในสมัยอยุธยาตอนปลายเมื่อพวกหมอสอนศาสนาอาศัยมากับเรือพ่อค้าบ้าง เรือคณะทูตบ้าง ส่วนศาสนาเต๋า ศาสนาขงจื้อ ชาวจีนเป็นผู้นำมาพร้อมกับการอพยพย้ายถิ่นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น

การศึกษาเส้นทางเดินเผยแพร่วรรณคดีศาสนา ประถม ชุมเพ็งพันธุ (๒๕๔๗: ๙๐) กล่าวว่าอาจพิจารณาจากศิลาจารึกได้ทางหนึ่ง คือ จารึกอักษรปัลลวะยุคแรก ที่เป็นภาษาบาลีซึ่งยังไม่พบในภาคอื่นของประเทศไทย นอกจากภาคกลางเท่านั้นแสดงว่าพุทธศาสนานิกายเถรวาทยุคแรกเข้ามาเผยแพร่มันยังสุวรรณภูมิหรือภาคกลางอย่างแน่ชัด จากนั้นจึงมีการขยายรัศมีเผยแพร่ออกไปโดยรอบจากศูนย์กลาง ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ จารึกอักษรปัลลวะยุคแรกที่เป็นภาษาสันสกฤต พบทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้บ้าง ข้อความที่เกี่ยวข้องมักเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนามหายานที่เป็นภาษาบาลีมีน้อยมาก ทั้งยังเป็นอักษรปัลลวะยุคหลัง อันแสดงว่าพุทธศาสนามหายานและศาสนาพราหมณ์ส่วนใหญ่ได้ขยายอิทธิพลจากทิศตะวันตกและทิศใต้ คือเขมรและตามพรลิงค์

อาณาจักรตามพรลิงค์ มีศูนย์กลางอยู่ที่นครศรีธรรมราชปัจจุบัน ประถม ชุมเพ็งพันธุ (๒๕๔๗: ๙๑) อธิบายว่า เป็นอาณาจักรเก่าแก่รุ่นเดียวกับฟูนัน พราหมณ์โกณฑัญญะผู้กลายเป็นกษัตริย์ปกครองอาณาจักรแห่งนี้ เดินทางไปจากอาณาจักรตามพรลิงค์นั้น ดังนั้นจะเห็นความสัมพันธ์พื้นฐานและบทบาททางศาสนาพราหมณ์ได้ชัดเจนระหว่างดินแดนทั้งสอง โดยเฉพาะอาณาจักรตามพรลิงค์คือดินแดนที่ศาสนาพราหมณ์เจริญรุ่งเรืองมากที่สุด มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาที่หลงเหลืออยู่อย่างเป็นรูปธรรมในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๔ จึงมีมากมายตลอดแนวที่ราบชายฝั่งทะเลตะวันออก ตั้งแต่บริเวณรอบอ่าวบ้านดอน อ่าวนครศรีธรรมราช คาบสมุทรสทิงพระ อ่าวปัตตานี และอ่าวเมืองไทรบุรี ด้านชายฝั่งตะวันตกโดยเฉพาะที่ตั้งศูนย์กลางอาณาจักรตามพรลิงค์อันเป็นที่ราบเกษตรกรรมและที่ตั้งชุมชนเมืองความยาวประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร นับจากอำเภอขนอมทางเหนือสุดจดสันดอนทรายริมฝั่งแม่น้ำกระแจะ (ปากพนัง) ทางใต้สุดในเขตอำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช คือ แหล่งอารยธรรมของศาสนาพราหมณ์

ประถม ชุมเพ็งพันธุ (๒๕๔๗: ๙๒) กล่าวถึงการนับถือศาสนาของประชาชนว่า พุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ กษัตริย์เมืองตามพรลิงค์หรือเมืองนครศรีธรรมราชหันไปนับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ซึ่งเป็นลัทธิที่นิยมใช้ภาษามคธ (บาลี) อย่างเข้มแข็ง ประชาชนก็พร้อมนับถือตาม

และเมื่อกษัตริย์ปฏิบัติศาสนาก็ด้วยความศรัทธากล้าแข็งอีกทั้งได้ช่วยบำรุงส่งเสริมพุทธศาสนาอย่างจริงจังจนได้นามสมัญญาอิสริยยศว่า “พระเจ้าศรีธรรมโศกราช” เป็นผลให้คนทั่วไปเรียกนามเมืองที่ทรงปกครองอยู่ว่า “นครศรีธรรมราช” ตามไปด้วยและพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้เจริญรุ่งเรืองจนทุกวันนี้

๔. การศึกษา

การศึกษาของชาวไทยภาคใต้แต่โบราณ ไม่แตกต่างไปจากการศึกษาของคนไทยภาคอื่น ๆ คือ มีการศึกษากันในครัวเรือน วิชาที่ศึกษาเฉพาะแขนงสืบทอดในตระกูล เช่น วิชาช่างฝีมือ ศิลปะการแสดง ฯลฯ ดังที่ วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ (๒๕๒๑: ๑๖๙) กล่าวว่า วิชาการศึกษาเล่าเรียนในระยะแรกใช้วิธีการท่องจำสืบต่อกันมา เนื่องจากยังไม่มีอักษรใช้ ต่อมาเมื่อชาวอินเดียเดินทางเข้ามาค้าขาย ชาวภาคใต้ก็รับเอาภาษาต่าง ๆ จากชาวอินเดีย เช่น ภาษาบาลี และภาษาสันสกฤตมาศึกษาเล่าเรียน แต่เป็นการศึกษาในวงแคบมีแต่พวกพราหมณ์ นักบวช ชุนนาง และกษัตริย์เท่านั้นที่มีโอกาสได้เรียนหนังสือและรู้ภาษาของชาวอินเดียในสมัยนั้น นอกจากนี้ อุดม หนูทอง (๒๕๒๑: ๑๑) กล่าวว่า หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าคนไทยภาคใต้รับเอาภาษาบาลีสันสกฤตจากอินเดียมาใช้ คือ ปรากฏในศิลาจารึกต่าง ๆ ที่พบในจังหวัดนครศรีธรรมราชและสุราษฎร์ธานี เช่น ศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ และหลักที่ ๒๔ และเชื่อกันว่าการศึกษาภาษาทั้งสองนี้มีมาอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘ - ๑๐

ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๙ วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ (๒๕๒๑: ๑๖๙) กล่าวว่า ขอมเรืองอำนาจขึ้นบนคาบสมุทรอินโดจีน และได้เผยแพร่อิทธิพลเข้าครอบคลุมแหลมมลายู แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและเขตภาคเหนือของไทยบางส่วน พวกขอมได้เผยแพร่วัฒนธรรมทางภาษาหนังสือให้แก่คนไทย ในช่วงเวลานี้ชาวภาคใต้ก็ได้รับอิทธิพลจากขอมด้วยโดยรับเอาอักษรขอมมาใช้ อย่างแพร่หลาย ต่อมาเมื่อพ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์ลายสือไทยขึ้นใช้ในปี พ.ศ. ๑๘๒๖ ชาวภาคใต้รับลายสือไทยมาใช้ ที่เก่าแก่ที่สุดคือ จารึกที่ฐานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางมารวิชัยที่วัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช การถ่ายทอดความรู้ทางหนังสือของชาวไทยภาคใต้แต่โบราณเรียน ดังที่ ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข (ม.ป.ป.: ๑๓) กล่าวว่า การเรียนในสมัยโบราณนั้นไม่มีแบบเรียน ผู้สอนจึงมีความหมายต่อผู้เรียนมากที่สุด ใครจะเรียนหนังสือพ่อแม่จะจัดเครื่องบูชาพาตัวไปมอบให้ ครู จะเขียนแบบเรียนให้เรียนอาจจะเขียนด้วยสีหรือชันหรือขุดตัวหนังสือลงในไม้กระดานก็มี ส่วนใหญ่เป็น นอโม กอ ขอ เท่านั้น นอกนั้นก็ลงมือเขียนจากความจำให้ ในสมัยโบราณก่อนที่ชาวบ้านชาวเมืองจะลงมือศึกษาเล่าเรียน เขียนอ่าน วิชาใดก็ตามจะต้องทำพิธีไหว้ครูก่อนเสมอถือกันว่าใครไม่ไหว้ครูก่อนจะศึกษาเล่าเรียนหรือทำกิจการใดไม่สำเร็จ การไหว้ครูจึงเป็นธรรมเนียม

หมู่บ้านคู่มือเมือง วิชาทางไสยศาสตร์ แพทย์โบราณ มวย หนังสืงสูง มโนหรีรา ดนตรี กระบี่กระบอง ฯลฯ ล้วนแต่จะต้องทำพิธีไหว้ครูทั้งสิ้น แม้แต่ในวงการวรรณกรรมท้องถิ่นของกวีชาวภาคใต้ก็ปรากฏว่ายึดถือการไหว้ครูเป็นธรรมเนียมในการแต่งอย่างเคร่งครัด วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้จะต้องขึ้นต้นด้วยการไหว้ครูก่อนเสมอ

การศึกษาเล่าเรียนที่กล่าวมานั้น ผู้ชายเท่านั้นที่มีสิทธิ์จะศึกษาเล่าเรียนภาษาหนังสือ ผู้หญิงจะต้องเรียนเย็บปักถักร้อยอยู่กับบ้าน สำหรับสถานศึกษานอกจากบ้านแล้วก็คือ วัด ดังที่ วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ (๒๕๒๑: ๑๗๔) กล่าวถึงเรื่องการเรียนว่า เมื่อเรียนครูจะต้องเขียนต้นฉบับลงในกระดานให้ศิษย์ ตัวอักษรทุกตัวที่เขียนไว้ได้บรรทัด เพราะถือว่าบรรทัดคือครู ถ้าเขียนบนบรรทัดถือว่าไม่เคารพนับถือครูบาอาจารย์ ซึ่งจะทำให้เกิดเหตุวิบัติต่าง ๆ แก่ผู้เรียนเมื่อผู้เรียนสามารถเขียนพยัญชนะคือ กอ ขอ ได้อย่างคล่องแคล่วแล้วจะเริ่มแจกลูกคำตั้งแต่แม่ กน กง กก กค กบ กม เกย จนจำได้แม่น หลังจากนั้นจึงเริ่มเรียนอักษรขอม เรียนเลขคณิต บวก ลบ คูณ หาร จึงถือเป็นการจบหลักสูตร แต่ถ้าผู้ใดต้องการเรียนเวทมนต์คาถาก็สามารถเล่าเรียนได้ต่อไปอีก และส่วนใหญ่ลูกผู้ชายชาวภาคใต้อีกนิยมเรียนกัน เพราะถือว่าเป็นวิชาป้องกันตัว

สำหรับการศึกษาในปัจจุบันของภาคใต้ มีความเจริญก้าวหน้าเทียมเท่ากับภูมิภาคอื่น ๆ การศึกษาทั้งขั้นพื้นฐานและระดับอุดมศึกษา ชาวภาคใต้อีกให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้จากที่ข้อมูลของสถานที่ทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีจำนวนมาก นอกจากนี้ภาคใต้มีมหาวิทยาลัยอีกหลายสถาบันด้วยกัน เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตภาคใต้ วิทยาลัยฝึกอาชีพซึ่งจะมีประจำทุกจังหวัด ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษา

๕. ประเพณีวัฒนธรรม

ประเพณีวัฒนธรรมในภาคใต้ทั่วไปคล้ายกับภาคอื่น ๆ อาจมีลักษณะที่แตกต่างกันบ้างในบางอย่างขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่และสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญ ๆ ของภาคใต้เพื่อให้เห็นภาพโดยรวมของภาคใต้ โดยแบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

๕.๑ ประเพณี

ประเพณีที่สำคัญของภาคใต้ได้แก่ ประเพณีการเกิด ประเพณีการทำขวัญ ประเพณีการบวช ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีการจัดงานศพ ประเพณีทำบุญสารทเดือนสิบ และประเพณีลากพระ

๕.๑.๑ ประเพณีการเกิด

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๓๒๗) อธิบายการเกิดของคนว่า คนโบราณมีความเชื่อว่าเทพบุตรเทพธิดาที่มาจากดินลงมาเกิดในโลกมนุษย์นั้น แสดงว่าเป็นการบอกให้รู้ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นในรูปของดาวตก (ผีพุ่งไต้) ชาวบ้านเรียกว่า “ผีเล่นตรวด” ชาวบ้านมักกำชับไม่ให้ทารกเมื่อเห็นดาวตก เพราะเชื่อว่าหากชี้ทารกจะทำให้เทพธิดานั้นไปจุติในท้องสัตว์

ผู้หญิงเมื่อตั้งครรภ์ได้ ๗ เดือน ต้องไปฝากครรภ์กับหมอต้าแยะ ดังที่ สมปราชาญ์ อัมมะพันธ์ (๒๕๓๖: ๘๖-๘๗) กล่าวถึงสิ่งที่ใช้ในการฝากครรภ์ได้แก่ข้าวเหนียว ๑ ชัน มะพร้าวห้าว ๑ ผล พลู ๑ กำ หมาก ๓ ผล เทียน ๑ เล่ม

สำหรับมะพร้าวห้าวต้องผ่าซีกมอบให้หมอต้าแยะซีกหนึ่ง ผู้ที่ไปฝากครรภ์ต้องนำมะพร้าวกลับไปบ้าน ๑ ซีก เชื่อกันว่าถ้ามอบมะพร้าวซีกใดให้หมอต้าแยะจะได้ลูกเพศนั้น (กะลาตัวผู้จะได้เพศชาย กะลาตัวเมียได้เพศหญิง) หมอต้าแยะจะเอาข้าวเหนียวและมะพร้าวที่รับมอบไปปรุงเป็นอาหารนำไปทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ครู เพื่อให้คลอดง่ายและปลอดภัย ส่วนมะพร้าวที่นำกลับบ้านนำมาปรุงอาหารตักบาตรหรือเก็บไว้เป็นมงคลก็ได้

ส่วนหมาก พลู เทียน หมอต้าแยะจะตั้งหิ้งตายายเพื่อบอกให้ครูทราบว่ามีใครมาฝากครรภ์ไว้เมื่อถึงกำหนดคลอดมีการตั้งรเวด ๓ รเวด คือ รเวดของสามี รเวดของหญิงที่จะคลอดลูก และรเวดของหมอต้าแยะ ภาชนะสำหรับทำพิธีเรียกว่า “สอบรเวด” เช่น กระสอบใบเล็ก ๆ แต่ละใบจะมีเครื่องบูชา

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๓๒๘-๓๓๒) กล่าวถึงแม่เมื่อคลอดแล้วว่า แม่จะต้องอยู่ไฟหรือการนอนไฟ คือ การนอนพิงไฟโดยก่อไฟไว้ข้าง ๆ ที่นอนบางคนอาจทำแคร่หรือเตียงแล้วก่อไฟไว้ข้างล่าง ขณะที่แม่นอนอยู่ไฟนั้นใช้ก้อนเส้าประคบหน้าท้อง ก้อนเส้านั้นเป็นหินก้อนกลม ๆ ขนาดไม่โตนักนำมาเผาไฟให้ร้อนจัดก่อนนำมาประคบต้องรเวดน้ำแล้วห่อผ้าหลาย ๆ ชั้น การอยู่ไฟประมาณ ๗ - ๙ วัน แม่ก็จะเลิกอยู่ไฟ เรียกว่า “ออกไฟ” หมอต้าแยะจะทำพิธี “บัตรเวด” เครื่องบูชาประกอบด้วย ปลาต้ม ข้าวเหนียวคลุกกะปิ หมาก ๓ กำ เทียนไข ๓ เล่ม ฐูป เงินบูชาครู

เมื่อแม่เลิกอยู่ไฟก็ทำพิธีทำแม่ซ้อหรือเซียมแม่ซ้อ ดังที่ปราณี ขวัญแก้ว (๒๕๑๙: ๖๗) กล่าวว่า ชาวบ้านเชื่อกันว่าเด็กที่เกิดออกมาจะต้องมีผีเลี้ยงคอยดูแล ผีเลี้ยงในความคิดของชาวบ้านจะไม่มีตัวตน เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นเรียกว่า “แม่ซ้อ” เมื่อทำพิธีแม่ซ้อเสร็จแล้ว หมอจะทำพิธีทำขวัญเด็ก การทำขวัญเด็กมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่เด็ก ให้เด็กมีอายุมั่นขวัญเย็น ชาวบ้านเชื่อว่าขวัญจะอยู่ในตัวคน เมื่อขวัญได้รับความตกใจหรือความกลัวขวัญจะหนีออกจากร่างกายทำให้เด็กเกิดอาการเจ็บป่วย ฉะนั้นถ้าต้องการให้เด็กหายป่วยก็ต้องทำให้ขวัญกลับมาอยู่กับตัว จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญซึ่งหนีออกไปไกลให้กลับมาอยู่ในร่างกาย มาทำหน้าที่ปกป้องรักษาคนให้อยู่เย็นเป็นสุข

๕.๑.๒ ประเพณีการทำขวัญ

เสฐียรโกเศศ (๒๕๐๖: ๑๖๐-๑๖๒) กล่าวว่า “ขวัญ” เป็นความเชื่อที่เชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต มีประจำตัวคนมาตั้งแต่เกิด มีพลัง สามารถเติบโตได้ตามตัว เมื่อยังเด็กขวัญยังอ่อนอยู่จึงตกใจได้ง่าย ไม่หนักแน่น ต่อเมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นขวัญก็ค่อย ๆ มีสติปัญญาขึ้นตามตัวโดยลำดับ จนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ ขวัญก็จะหนักแน่นเป็นผู้ใหญ่ขึ้นด้วย และเชื่อว่าถ้าขวัญอยู่กับตัวคนก็จะเป็นสิริมงคลเป็นสุขสบาย จิตใจมั่นคง ถ้าคนตกใจหรือเสียขวัญ ขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญบิน เป็นต้น ทำให้คนนั้นไม่เป็นปกติอาจจะเจ็บไข้หรือได้รับผลร้ายต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องทำพิธีเรียกขวัญเพื่อให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว

ประเพณีทำขวัญ เป็นประเพณีอันเกิดจากความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในหมู่คนมาช้านาน ด้วยเหตุที่คนไทยเชื่อถือและให้ความสำคัญกับขวัญจึงก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับขวัญเข้ามาเกี่ยวข้องในแทบทุกระยะของชีวิตตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเข้าวัยชรา เช่น เมื่อแม่ตั้งครรภ์จะจัดพิธีทำขวัญเพื่อให้มีจิตใจดี ให้คลอดลูกง่าย เมื่อมีเด็กเกิดขึ้นใหม่ในบ้านก็จะทำพิธีทำขวัญสามวัน ทำขวัญเดือน เมื่อตัดจุก เมื่อบวชนาค เมื่อแต่งงาน เมื่อสร้างบ้านเรือนใหม่ ตลอดจนเมื่อหายจากป่วยไข้หรือรอดพ้นจากอันตรายกลับมา การได้รับตำแหน่งใหม่ การต้อนรับแขกมาเยือน ล้วนแล้วแต่ต้องทำพิธีทำขวัญ รับขวัญทั้งสิ้น เพราะถือว่าเกิดสิริมงคลแก่ผู้ทำ

สำหรับความเชื่อเรื่องการทำขวัญของชาวไทยภาคใต้ ไพบูลย์ ดวงจันทร์; พชรินทร์ คงคาสุริยฉาย. (๒๕๔๓: ๔๕) กล่าวว่า มีความเชื่อตรงกับภาคอื่น ๆ ว่าขวัญมีอยู่ในคนสัตว์และสิ่งของบางอย่าง คนมีขวัญสามสิบสองขวัญประจำอยู่อวัยวะต่าง ๆ คนไทยภาคใต้ให้ความสำคัญกับเรื่องขวัญมาก แม้แต่ชื่อคนหรือตัวละครในหนังตะลุงก็ยังมีคำว่า “ขวัญ” ประกอบอยู่ด้วย เช่น ขวัญซ้าย คือชื่อเดิมของพระยาปัตตานี ขวัญเมือง เป็นชื่อตัวละครของหนังตะลุงมักจะทำหน้าที่เป็นตัวบอกว่าคือนั้น ๆ จะแสดงเรื่องอะไร และมักจะใช้เป็นตัวตลกในฐานะอำมาตย์ประจำเมืองสำคัญ ๆ หรือเป็นทูตสื่อสารระหว่างเมืองเพื่อโฆษณาข่าวสารสำคัญในเมือง นอกจากเรื่องขวัญของคนแล้วคนไทยยังเชื่อว่าสัตว์และสิ่งของบางชนิดที่ผูกพันและมีความสำคัญต่อวิถีความเป็นอยู่ก็มีขวัญด้วย เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ข้าว เถวียน เรือ เป็นต้น ซึ่งก็มีพิธีกรรมเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้เหมือนกัน

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๔๗๒: คำนำ) อธิบายถึงประเพณีการทำขวัญสัตว์และสิ่งของว่าคงจะเกิดขึ้นมาภายหลัง ซึ่งคงจะเกิดขึ้นด้วยเหตุที่คนไทยให้ความสำคัญกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ตามที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในการพึ่งพาอาศัยในการทำมาหากิน สิ่งเรานั้นจะกำหนดให้มีขวัญด้วย ส่วนสัตว์สิ่งของที่ไม่มีความสำคัญก็ไม่มีขวัญ คนไทยจึงมีการทำขวัญสัตว์บางชนิดเท่านั้น เช่น ทำขวัญวัว ควาย ช้าง ม้า และยังเชื่อว่าสัตว์สิ่งของเหล่านั้น มีเทพารักษ์ เจ้าป่า เจ้าที่เจ้าทาง บำรุงรักษา และการทำขวัญสิ่งของเครื่องใช้บางชนิดเช่นเดียวกัน เช่น เถวียน เรือ เสา

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ อธิบายเพิ่มเติมว่า การทำขวัญมนุษย์กับทำขวัญสัตว์และสิ่งของ

นั้นมีจุดมุ่งหมายต่างกัน คือ การทำขวัญมนุษย์มุ่งหมายให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้เป็นเจ้าของขวัญ แต่การทำขวัญสัตว์มุ่งหมายและสิ่งของมุ่งหมายให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้เป็นเจ้าของสัตว์และสิ่งของนั้น จุดมุ่งหมายของการทำขวัญเพื่อเชิญขวัญหรือเรียกขวัญที่หนีกระเจิดกระเจิงออกจากร่าง หรือไปเพเลิดเพลินอยู่เสียที่อื่นให้กลับมาอยู่กับผู้เป็นเจ้าของขวัญ ซึ่งจะทำให้ผู้เป็นเจ้าของขวัญอยู่เย็นเป็นสุข สำหรับพิธีทำขวัญนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๔๗๒: คำนำ) อธิบายไว้ว่า พิธีทำขวัญของคนโบราณนั้น พ่อแม่หรือญาติมิตรผู้สูงอายุคนใดคนหนึ่ง จะเป็นผู้ออกกล่าวหรือเชิญขวัญด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ขอให้ขวัญกลับมาอยู่ประจำบำรุงรักษาเท่านั้น แต่มาภายหลังพิธีทำขวัญมีส่วนประกอบเพิ่มขึ้น ได้แก่ การตั้งบายศรี คือข้าวอันเป็นสิริหรือข้าวสำหรับเลี้ยงขวัญ ในวันทำพิธีก็มีพิธีเวียนเทียนและเอาด้ายผูกข้อมือให้ผู้เป็นเจ้าของขวัญ มีคำกลอนเรียกขวัญหรือบททำขวัญโดยมีคนกลางในการทำพิธี ได้แก่ พรหมณ์หรือผู้ชำนาญ เรียกว่า “หมอขวัญ” เป็นผู้ทำพิธีทั้งนี้อาจเป็นเพราะรับเอาการประกอบพิธีแบบพรหมณ์มาปะปน พิธีทำขวัญนี้ภาคกลางเรียกว่า “พิธีผูกขวัญทำขวัญ” ภาคเหนือเรียกว่า “พิธีมัดมือ” ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่า “สู่ขวัญสูตรขวัญ” และที่ภาคใต้เรียกว่า “ทำขวัญ”

๕.๑.๓ ประเพณีการบวช

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๘ (๒๕๔๒: ๓๙๔๖) กล่าวว่า การบวชเป็นการเปลี่ยน “คน” หรือ “ภาวะ” จากคนดิบกลายเป็นคนสุก เพราะในสมัยก่อนไม่มีโรงเรียนวัดจึงเป็นแหล่งวิทยาการต่าง ๆ ลูกผู้ชายที่ได้บวชถือว่าเป็นการทดแทนบุญคุณพ่อแม่ เมื่อได้บวชแล้วจะไปขอลูกสาวใครแต่งงาน พ่อแม่ฝ่ายหญิงก็จะไม่รังเกียจ การบวชเรียนจึงกลายเป็นประเพณีที่พุทธศาสนิกชนถือปฏิบัติกันมา

ผู้ที่ผ่านการบวชจะได้รับการยกย่องจากสังคม ชาวบ้านจะเปลี่ยนคำนำหน้าชื่อ ผู้น้อยที่เคยใช้คำนำหน้าชื่อว่า “อ้าย” เช่น อ้ายไข่ อ้ายเอียด เปลี่ยนเป็น เณรไข่ เณรเอียด ส่วนผู้ใหญ่ที่เคยใช้คำนำหน้าว่า “บ่าว” เช่น บ่าวไข่ บ่าวเอียด เปลี่ยนเป็น หลวงไข่ หลวงเอียด

ขั้นตอนประเพณีการบวชของภาคใต้ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๘ (๒๕๔๒: ๓๙๔๕ - ๓๙๕๑) อธิบายขั้นตอน ดังนี้

๑) ฝากตัวเข้าวัด ผู้บวชจะฝากตัวต่อเจ้าอาวาสด้วยตนเองหรือพ่อแม่ฝากให้ก็ได้ นิยมฝากตัวในวันพฤหัสบดีเพราะถือວ່ว่าเป็นวันที่มีนิตอันดี

๒) ก่อนการบวช ต้องมีการบอกกล่าวญาติพี่น้อง มิตรสหาย โดยเฉพาะผู้ใหญ่ที่เคารพเป็นการขอโหสิกรรมที่เคยล่วงเกินท่านเหล่านั้น พ่อแม่จะต้องจัดเตรียมเครื่องอัฐบริขาร ได้แก่ สบง จีวร สังฆาฏิ รัตประคด บาตร ธรรมกรก (หม้อกรองน้ำ) มีดโกน เข็มด้าย เครื่องใช้เรียกว่า “อติเรกลาก”

เช่น เสือ หมอน มุ้ง กาน้ำ เป็นต้น นอกจากนั้นยังต้องจัดเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงพระและเลี้ยงแขกที่มาในงาน มีการทำของหวาน (ขนม) เป็นพิเศษ กวนขนมชาวบ้านเรียกว่า “ยานม”

๓) การเป็นนาค ตอนบ่ายหรือตอนเย็นก่อนบวชเป็นพิธีโกนหัวนาค โคนหัวเสร็จแล้วอาบน้ำเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็น “ชุดนาค” ตอนเย็นหรือกลางคืนจะมีการเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน กลางคืนมีการจัดพิธีสงฆ์เรียกว่า “การสวดผ้า” หรืออาจจะจัดให้มีพิธีทำขวัญนาค

การทำขวัญนาคเป็นประเพณีอย่างหนึ่งเนื่องในการบวชของชาวไทยพุทธ ผู้ที่จะเข้าร่วมกาสวพัสดุจะต้องมีขวัญและกำลังใจดี ดังนั้นก่อนวันอุปสมบท ๑ วัน เรียกว่า “วันสุกดิบ” ชาวภาคใต้มักจะจัดให้มีพิธีทำขวัญนาคขึ้นเพื่อให้ขวัญอยู่กับเจ้านาคและให้มีใจคอกหนักแน่นเป็นการแนะนำให้เข้าใจวัตรอันเหมาะสมจะได้เตรียมตัวปฏิบัติให้ถูกต้อง

๔) การอุปสมบท การบวชอาจจะใช้เวลาตอนเช้า สาย บ่าย เย็น หรือค่ำก็ได้ ส่วนมากนิยมบวชกันตอนสาย เวลาบวชจะมีการแห่ นาคเข้าโบสถ์ ในช่วงแห่ นาคเข้าโบสถ์บางท้องถิ่นอาจจะมีการละเล่นพื้นเมืองอย่างหนึ่งเรียกว่า “ก่าตัก” หรือ “คำตัก” (คำตักเดือน) จะมีเพลงว่าน่าน่าและลูกคู่รับด้วยสร้อย ใจความทำนองในการว่าเจตนาจะเดือนเจ้านาคที่จะบวชเรียนให้ระลึกถึงสิ่งดีงาม เมื่อเวียนโบสถ์ครบ ๓ รอบ เจ้านาคจะลงมาบูชาพัทธสีมาหน้าพระอุโบสถโดยจุดธูปเทียน และเอากรวยพนมเป็นเครื่องบูชา มีการกรวดน้ำ ญาติมิตรก็นั่งเอามือจับชายผ้าของเจ้านาค คนอื่น ๆ ก็จับต่อกันไป จากนั้นญาติจะนำนาคเข้าโบสถ์ เพื่อทำพิธีจนเสร็จพิธีทางพุทธศาสนา

ภาคใต้บางท้องถิ่นผู้ชายที่มีอายุตั้งแต่ ๒๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ไม่ว่าจะหนุ่มหรือแก่ถ้าเคยมีครอบครัวมาก่อน ภายหลังเกิดเบื่อหน่ายในการครองเรือน มีศรัทธาปสาทะของบวชพระพุทธศาสนา การบวชของผู้ชายนั้นเรียกว่า “บวชพ่อหลวง”

๕.๑.๔ ประเพณีการแต่งงาน

ประเพณีการแต่งงานของภาคใต้แต่ละท้องถิ่นจะเรียกไม่เหมือนกัน บางท้องถิ่นเรียกการแต่งงานว่า “ไหว้เมีย” บางท้องถิ่นเรียกว่า “กินเหนียว” และที่นิยมเรียกกันมากในปัจจุบันคือ “การแต่งงาน”

สำหรับขั้นตอนประเพณีการแต่งงานของชาวภาคใต้ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๖ (๒๕๔๒: ๒๗๘๐ - ๒๗๙๕) กล่าวไว้มีดังนี้

๑) การเลือกคู่ พ่อแม่จะหวังลูกสาวมาก เป็นจารีตประเพณี ดังนั้นเมื่อมีชายใดมาเกี้ยวพาราสีลูกสาวหรือญาติแม่แต่แสดงความพึงพอใจถือว่าเป็นการดูถูกกัน ผู้ชายคนนั้นอาจจะถูกญาติผู้หญิงทำร้ายได้ง่าย ๆ แต่ถ้าทำถูกต้องตามประเพณีก็ไม่มีปัญหา โอกาสที่หนุ่มสาวจะได้เจอกันมีน้อยมากต้องอาศัยแม่สื่อหรือแม่ชั๊กคอยช่วยเหลือ ถ้าชายหนุ่มใดพอใจหญิงคนใดก็จะบอกพ่อแม่

เพื่อให้ผู้ใหญ่ช่วยผู้ขอให้ บางรายหนุ่มสาวอาจจะไม่รู้จักกันถ้าพ่อแม่พิจารณาเห็นว่าลูกสาวบ้านใดที่ สวยงาม ชยันทำงานก็จัดผู้ใหญ่ฝ่ายผู้ชายจะไปสู่ขอโดยไม่ต้องถามความสมัครใจของฝ่ายผู้หญิง

๒) การทาบทาม การทาบทามหรือ “แยบ” เป็นการถามความสมัครใจของฝ่ายหญิง โดยฝ่ายผู้ชายจะจัดญาติผู้ใหญ่ทำหน้าที่เป็นผู้ไปแยบ ผู้ทำหน้าที่เรียกว่า “คนเฒ่า นางเฒ่า มีแก่ หรือเฒ่าแก่” การแยบหรือการทาบทามต้องมีขันหมากด้วยเรียกว่า “ขันหมากแยบ” โดยจัดหมากและ พลุลงในขันหมากเล็ก ๆ ใช้กระดาษหรือใบตองห่อเป็นพวยหรือกรวยครอบ การแยบนั้นจะต้องดู ฤกษ์ยาม เลือกรวันดี จากนั้นฝ่ายหญิงจะขอวันเดือนปีเกิดของผู้ชายเอาไปให้ผู้เชี่ยวชาญทาง โหราศาสตร์ตรวจดูดวงชะตาว่าสามารถใช้ชีวิตคู่อยู่ด้วยกันได้หรือไม่

๓) การสู่ขอและการหมั้น การสู่ขอทางภาคใต้เรียกว่า “ขอเมีย” เป็นการทำ ๒ ขั้นตอน ควบคู่ คือขอและการหมั้นแต่ส่วนมากถือว่า “การแยบ” (ทาบทาม) เป็นการสู่ขอในตัว ถ้าฝ่ายหญิงไม่ รั้งเกียด ฝ่ายชายก็จัดให้มีพิธีขอและหมั้นโดยเตรียมขันหมาก ๓ ขัน คือ

๓.๑ ขันหมากหมากหัว เรียกว่า ขันหมากพลุ เพื่อบูชาพ่อแม่ฝ่ายหญิง และให้ฝ่าย หญิงนำหมากพลุไปแจกจ่ายแก่ญาติ เป็นขันหมากที่ใช้ใส่สินสอด

๓.๒ ขันหมากถาม ใช้บรรจุขนมต่าง ๆ เช่น ขนมถั่วตัด ขนมปังกรอบ ขนมไข่ ขนมเปียะ และส้ม เป็นต้น เป็นขันหมากที่ใช้ถามโดยนัยว่าจะยอมยกบุตรสาวให้ฝ่ายชายหรือไม่

๓.๓ ขันหมากต่อ บรรจุเครื่องหอมและเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น น้ำหอม สบู่ ครีม แต่งผม หวี กระจกเป็นการให้ของขวัญสำหรับฝ่ายหญิง

หลังจากสู่ขอและหมั้นแล้ว ฝ่ายชายจะย้ายเข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิงเพื่อเตรียมตัวเป็น ลูกเขยเพื่อทำความสนิทศึกษานิสัยใจคอ เรียกวีธีนี้ว่า “ฝากหมอรอ”

๔) การแต่งงาน การกำหนดวันแต่งงานจะต้องเลือกรวัน เดือน ปี ฤกษ์ยามที่เป็นสิริมงคล ก่อนวันแต่งงานฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องจัดขันหมากจำนวน ๓ หรือ ๕ , ๗ , ๙ ขันก็ได้แต่ต้องเป็นจำนวน คี่เพราะจะได้ไปครบคู่ที่ฝ่ายเจ้าสาว นอกจากนี้ยังต้องมีเครื่องบูชาครุหมอบูชาวิญญานบรรพบุรุษ ของฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ได้แก่ ไก่ต้ม ๑ ตัว ก้อย ๑ หวี ด้าย ๓ ห่อน หมาก ๓ คำ

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๘ (๒๕๔๒: ๒๗๘๗) กล่าวว่า ในวันแต่งงานเมื่อ ฝ่ายเจ้าบ่าวยกขันหมากมายังบ้านเจ้าสาว ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวจะออกมาประพรมน้ำพระพุทธรูปรับ ขันหมากและรับคณะเข้าไปในบ้านเจ้าสาว ญาติอาจจะมีการเล่นสนุกโดยใช้เข็มขัดทอง เงิน นาฬิกา หรือผ้ากัน เจ้าบ่าวต้องให้เงินเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเพื่อเบิกทางเข้าไปหาเจ้าสาว จากนั้นเป็นพิธี สงฆ์ พิธีรดน้ำ เสร็จจากรดน้ำก็จะเป็นการเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน จากนั้นจึงส่งตัวเข้าหอ การส่งตัวคู่ บ่าวสาวต้องดูฤกษ์อีกครั้ง ผู้ที่จะมาช่วยทำพิธีเรียงหมอนจะต้องเลือกคู่สามีภรรยาที่อยู่กินอย่างมี ความสุข มีลูกเป็นคนดี ใจคอหนักแน่นมาทำพิธีปูผ้าปูที่นอน มีการสังฆอนเพิ่มเติม จึงให้ให้บ่าวสาว

จุดอุปเพินนุชาพระพุทธรูปถวายพระ มีการอวยพร จากนั้นให้คู่บ่าวสาวขึ้นบนเตียงให้ผู้หญิงนอนทางซ้ายผู้ชายนอนทางขวา ในปัจจุบันขั้นตอนอาจจะลดลงให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน

๕.๑.๕ ประเพณีการจัดงานศพ

ประเพณีการจัดงานศพของชาวไทยพุทธภาคใต้ซึ่งได้ถือปฏิบัติกันมาแต่ก่อน ๆ ได้กระทำเป็นพิธีรีตองอย่างพิถีพิถันมาก ผิดกับการกระทำในปัจจุบัน และแต่ละท้องถิ่นจะมีสักย้อยแตกต่างกันบ้าง แต่ส่วนใหญ่จะตรงกัน เป็นขนบประเพณีสืบต่อกันมาแต่โบราณ จากการศึกษาสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๓๔๔ - ๔๕๑) ได้ชี้แจงให้เห็นถึงขั้นตอนในแต่ละขั้นตอนในการจัดศพ ตามลำดับดังนี้ เริ่มตั้งแต่พิธีตอຍ หากว่ามีการตาย ณ บ้านเรือนใด เจ้าภาพก็ต้องเชิญผู้ที่มีความรู้ในทางเวทมนตร์หรือหมอผีมาร้ายโองการเสกน้ำมนต์ขับไล่ผีสงรังควาน ประพรมน้ำมนต์ที่ซากศพ เพื่อป้องกันมิให้ผีร้ายกลับมาอาละวาดหลอกหลอนทำให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญ เรียกว่าทำ “พิธีตอຍ” พิธีนี้เกิดขึ้นจากความกลัวผีด้วยเชื่อกันว่าผีอาจจะให้คุณหรือโทษนานาประการ เมื่อทำพิธีตอຍแล้วก็จะอาบน้ำศพ โดยเอาขมิ้นกับดินเหนียวตำเคล้าให้เข้ากันแล้วเอาน้ำร้อน น้ำเย็น น้ำมะพร้าวมาประสมกันเพื่ออาบน้ำชำระศพให้สะอาด การอาบน้ำต้องทำให้ “ครบสิบสอง” คือครบสิบสองภาชนะที่ตัก เช่น ถ้าตักด้วยขันก็ต้องให้ครบสิบสองขัน การอาบน้ำจะทำกันเฉพาะลูกหลานเป็นการภายในเท่านั้น ถ้าลูกหลานจะช่วยขุดหลุมศพก็ต้องทำระหว่างนี้ นอกเวลานี้แล้วจะไม่มีการรดน้ำศพอีก เมื่ออาบน้ำศพเสร็จแล้ว ยกศพให้นั่งเียงหน้า กรอกน้ำผึ้งรวงกับการบูรลงไปในท้องมาก ๆ (ใช้ข่อยกลั้วทำเป็นหลอด) เพื่อป้องกันไม่ให้ศพเน่าเร็ว แล้วจัดตกแต่งให้แก่ศพ คือหวีผมมาข้างหน้า เมื่อหวีเสร็จแล้วให้หักหวีทิ้งลงในโลง การหักหวีเพื่อให้ผู้ยังอยู่ ได้หักจิตหักใจ ไม่ต้องเศร้าโศกอาลัย ให้ตระหนักว่าเมื่อเกิดแล้วก็ต้องตายเป็นธรรมดา การหวีผมมาข้างหน้าเพื่อให้เห็นว่าเมื่ออยู่กับเมื่อตายแล้วจะมีสภาพตรงกันข้าม เป็นอนิจจังทุกขังไม่สวยไม่งาม เมื่อนุ่งผ้าให้ศพเรียบร้อยแล้ว เอาด้ายขาวผูกกรอมมือกรองเท้าแล้วโยงไปผูกกับคอ แล้วเอาดอกไม้ ธูปเทียน ซองหมากพลูใส่มือให้ เชื่อว่าจะนำไปบูชาพระจุฬามณีอันเป็นพระธาตุเจดีย์บรมจุพระเกศธาตุของพระพุทธเจ้าอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หรือเพื่อแสดงว่าเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา เมื่อกรองมือเท้านุ่งห่มเสร็จแล้ว เอาผ้าขาวห่อศพหอบไปมาหลาย ๆ ชั้น ผูกตราสังด้วยด้ายขาวเป็นเปลาะ ๆ ให้แน่นตั้งแต่หัวจรดเท้า แล้วนำศพไปใส่โลง สำหรับโลงศพให้ปากโลงผายกว้างเล็กน้อย เอาดินเหนียวมาตำผสมกับใบบอนและใบฝรั่งเพื่อให้เหนียว ยาทาตามแนวกันโลงและข้าง ๆ เพื่อไม่ให้น้ำเน่าน้ำหนองไหลซึมออกมาได้ แล้วเอาปูนขาวผสมด้วยสิ่งที่ดีที่อุดซึมน้ำได้โรยรองไว้อีกทีหนึ่ง ขณะเอาศพบรรจุลงในโลงนั้น ต้องนิมนต์พระมาสวดพระอภิธรรม ๑ เติยง (๑ จบ) เรียกว่า “สวดหน้าศพ” หรือ “สวดหน้าไม้” บางท้องถิ่นเรียกว่า “สวดหน้าหน่วยไม้” เพราะเรียกโลงว่า “หน่วยไม้” เมื่อเอาศพลงหีบหรือโลงแล้ว ถ้ามีความประสงค์จะตั้งศพไว้ที่บ้านเพื่อความสะดวกแก่การทำบุญให้ทานต่อหน้าศพ ก็จัดสถานที่ตั้ง

ศพที่พระสวด ที่พักพระ ที่พักแขกไปมาในงานตลอดเวลา การตั้งศพไว้บำเพ็ญกุศลจะทำการ ๓ วัน ๕ วัน ๗ วัน กลางคืนจะมีการสวดพระอภิธรรมทุกคืน บางท้องถิ่นหลังจากพระสวดแล้วอาจมีชาวบ้านหรือฆราวาสสวดคฤหัสถ์ เรียกว่า “สวดพระมาลัย” จนสว่าง บางท้องถิ่นนิยมใช้วงดนตรีที่เรียกว่า “กาหลอ” สมัยก่อนนิยมกาหลอกันมาก อาจจะเพราะค่าแรงถูก (ประเมินค่ากันตามราคาโรงศพที่เจ้าภาพทำ) และมีเสียงโหยหวนคล้ายพิณพาทย์นางหงส์ แต่สมัยปัจจุบันนิยมใช้พิณพาทย์หรือเครื่องดุริยางค์แทน เว้นแต่ในชนบทที่ยังใช้กาหลออยู่บ้าง การเลือกวันเผาศพ ทางภาคใต้ถือเอาวันขึ้นแรมเป็นวันสำคัญคือ ข้างขึ้นห้ามเผาวันเลขคี่ ข้างแรมห้ามเผาวันเลขคู่ เช่น วันขึ้น ๑ ค่ำ ๓ ค่ำ ๑๑ ค่ำ หรือแรม ๑ ค่ำ ๔ ค่ำ ๖ ค่ำ เหล่านี้จะเผาไม่ได้ ถือว่าเป็น “วันผีหามคน” แต่ถ้าวันขึ้น ๒ ค่ำ ๔ ค่ำ ๑๐ ค่ำ แรม ๑ ค่ำ ๓ ค่ำ ๕ ค่ำ เป็นต้น เหล่านี้เผาได้ เรียกว่า “วันคนหามผี” แม้จะตรงกับวันพระหรือวันอาทิตย์ วันศุกร์หรือวันไหน ๆ ก็ไม่ห้าม (ต่างกับภาคกลางที่ห้ามเผาในวันศุกร์) เวลาจะนำศพออกจากบ้านต้องทำ “ประตูปราง” คือ เอาไม้สี่อันทำเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าทาบไว้ที่ประตูเรือนข้างนอก หลังจากให้นำศพออกไปนี้ ประตูปรางนี้เมื่อนำศพออกแล้วให้เอาออกทิ้งเสีย เพื่อว่าวิญญาณของผู้ตายจะได้กลับเข้าบ้านไม่ถูก เมื่อเคลื่อนศพต้องให้ลูกหลานคนสุดท้ายของผู้ตายนั่งขวามือขวาก็ือ “ข้าวบอก” ตามศพไปด้วย การเคลื่อนศพไปยังป่าช้าต้องมีพระเดินนำหน้าศพ (ปัจจุบันอาจจะนั่งรถนำหน้า) และมักจะเลือกพระเถระที่ผู้ตายรักใคร่นับถือ มีข้าวตอกโปรยไปตลอดทางด้วย เป็นเสมือนว่าโปรยปรายพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้แก่เวไนยสัตว์ (ปัจจุบันเปลี่ยนจากโปรยข้าวตอกมาเป็นถือพระธรรมซึ่งเป็นคัมภีร์ไบเบิล) เพื่อให้คนที่พบเห็นเกิดความรู้สึกประทับใจและสำนึกในความตายอันเป็นที่สุดของสังขาร มีเครื่องไทยทานสำหรับถวายพระนำศพ มีเสื่อ หมอน มุ้ง ตะเกียง ถ้วยน้ำ คนโท กระโถน ถ้วยชาม ผ้าไตร มีดพร้า สิว ขวาน เป็นต้น โดยตั้งใจอุทิศกัลปนาผลให้ผู้ตายได้รับประโยชน์ไปใช้สอยด้วย นอกจากนี้เจ้าภาพยังต้องจัดเตรียมของถวายพระเทศน์ถวายพระบังสกุล ผ้าซักรมหาบังสกุล ดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องขมาศพ หมากพลู บุหรี่ เครื่องดื่ม ของต้อนรับแขกก็ต้องเตรียมไปพร้อมด้วย เมื่อนำศพไปถึงป่าช้าจะห้ามเวียนที่เผาเป็นอุตุรารวรรต คือเวียนซ้าย ๓ รอบ ยกโรงศพขึ้นวางบนไม้ฟืนที่กองซ้อนเป็นชั้น หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก เป็นนัยว่าเมื่อผู้ตายเกิดใหม่ให้ได้พบดวงอาทิตย์เวลาเช้า (พบกับแสงสว่างหรือแสงธรรม) สำหรับที่เผาศพเดิมชาวภาคใต้นิยมทำกันเป็นชั่วคราว ไม่มีเชิงตะกอนถาวร ทำโดยปักไม้เสา ๔ ต้น มีเพดานดาดบน เรียกว่า “สามสร้าง” หรือ “สามสร้าง” การเผาต้องมีคนคอยดูแลให้ไฟไหม้โลงช้า ๆ อาจใช้น้ำคอยราดรอบๆ เพื่อให้ไฟไหม้ศพเสียก่อน มิเช่นนั้นอาจเห็นศพโผล่ออกมาเป็นที่อุจาดตา ต่อจากนั้นเจ้าภาพก็กลับไปสถานที่นิมนต์พระสงฆ์กลับบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคลตามประเพณี ครั้นรุ่งเช้าของวันถัดจากวันเผาศพ ตั้งแต่เช้ามีดเจ้าภาพจะไปเก็บอัฐิซึ่งผู้เผา (อาจเป็นสัปเหร่อ) ได้รวบรวมเข้าถ่านเข้าเป็นรูปคนนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก โดยเอากระดูกมาจัดวางไว้

ตามที่ การจัดเช่นนี้เรียกว่า “ดับธาตุ” ต่อจากนั้นเจ้าภาพจะเอาเงินสลึงหรือ ๒ สลึง โปรยที่เก่าถ่าน กระจุก และรัตนนำอบไทย ๑ ขวด ตัดกิ่งไม้มาวางทับกันเปื้อน เอาผ้างาม ๆ คลุมไว้เพื่อจะได้ทอด ผ้าบังสุกุล แล้วจัดวางที่บูชาพระ ดอกไม้ ธูป เทียน ไม้ข้างหัว เมื่อพระชกผ้าบังสุกุลแล้วก็เลิกผ้า และกิ่งไม้ ออก กลับแปรเถ่าถ่านเสียใหม่ คือหันหัวไปทางทิศตะวันออกเรียกว่า “หลบธาตุ” ต่อจากนั้นก็ถึงพิธีเก็บกระจุกที่จะเอาไปห่อผ้าขาวใส่พานไว้ส่วนหนึ่ง ส่วนอังคารที่เหลือก็เอาห่อผ้าขาวไว้ เศษเงินต่างก็ค้ำยเก็บเอาไว้ ถือว่าเป็นทรัพย์ของผู้ตายที่ให้เป็นครั้งสุดท้าย นิยมเก็บเอาไว้เป็นเงินขวัญถุง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๔๕๑) อธิบายเพิ่มเติมว่า เป็นประเพณีการทำศพที่ถูกต้องของภาคใต้สมัยก่อน ส่วนปัจจุบันได้เอาประเพณีของภาคกลางมาใช้มากขึ้นต่างกันในแต่ละท้องถิ่น เว้นแต่ในชนบทบางแห่ง ยังถือปฏิบัติตามแบบเก่าอยู่มาก

๕.๑.๖ ประเพณีทำบุญวันสารทเดือนสิบ

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๗ (๒๕๔๒: ๓๓๘๔ - ๓๓๙๓) อธิบายว่า งานบุญสารทเดือนสิบ มาจากความเชื่อเรื่อง “ปุพพเปตพลี” ในพุทธศาสนา เมื่อมนุษย์สร้างบุญกรรมอะไรก็จะได้รับผลกรรมตามที่กระทำอย่างนั้นหรือที่เรียกว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” โดยเฉพาะการกระทำชั่วเมื่อตายไปแล้วจะตกนรก ไปรับกรรมมากน้อยตามผลที่ทำในชาติปางก่อน คนที่ตกนรกนี้เรียกว่าพวก “เปรต” เมื่อถึงปลายเดือน ๑๐ (แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐) พวกเปรตซึ่งกำลังผอมโซหิวโหยมาก ดังคำพังเพยว่า “อยากเหมือนเปรตเดือนสิบ” พญายมก็จะปล่อยให้มาพบญาติพี่น้องและลูกหลานของตนในเมืองมนุษย์เพื่อมาขอเสื่อผ้าอาหารของส่วนบุญกุศลต่าง ๆ ที่ญาติอุทิศทำบุญให้ และจะต้องรีบกลับไปเมืองนรกเมื่อถึงวัน ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ดังนั้นถ้าลูกหลานไม่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ปู่ย่าตายายก็จะอดอยากหิวโหยอดัดขัดสนสิ่งของเครื่องใช้ ได้รับความทุกข์ยาก และด่าสาปแช่งลูกหลานที่ไม่รู้จักกตัญญูรู้บุญคุณของบรรพบุรุษ ให้ได้รับบาปกรรมเดือดร้อนไม่เจริญรุ่งเรืองตามไปด้วย ดังนั้นลูกหลานจึงต้องยึดมั่นถือมั่นเป็นภาระหน้าที่สำคัญยิ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลมากน้อยเสียขาดไม่ได้

การไปทำบุญในวันสารทเดือนสิบ นอกจากจัดอาหารไปถวายพระสงฆ์และทำบุญตักบาตรแล้วจะต้องทำขนมซึ่งเป็นประเพณีประจำปีเทศกาล สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๗ (๒๕๔๒: ๓๓๙๔) กล่าวว่า ขนมที่ขาดไม่ได้ คือ ขนมพอง ขนมลา ขนมกระจุกไก่ ขนมดีซำ ขนมบ้า ขนมไข่ปลา และข้าวต้มห่อด้วยใบพ้อเป็นรูปสามเหลี่ยมเล็ก ๆ จัดขนมดังกล่าวพร้อมด้วยของแห้งมีข้าวสาร หอม กระเทียม พริก กะปิ เกลือ ปลาเค็ม และผลไม้ต่าง ๆ ฯลฯ จัดเป็นสำหรับ

เรียกว่า “ยกหม้อรับ” ทำบุญเสร็จแล้วก็ให้เรียกว่า “พิธีตั้งเปรต” มีการจัดร้านเปรตขึ้นสำหรับวางของที่ให้ทานเปรต

เมื่อทำบุญพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จ แต่ละครอบครัวก็ออกไปทำพิธี “ตั้งเปรต” บางวัดก็จัดให้ทำสถานที่รวมไว้เฉพาะเป็น “หลาเปรต” (ศาลาเปรต) หรือร้านเปรต สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่มที่ ๗ (๒๕๔๒: ๓๓๙๔ - ๓๓๙๕) กล่าวว่า บางวัดให้ต่างคนต่างทำตามความสะดวกพอใจ บางวัดทำเป็นหอคอยยกเสาสูงราว ๕ เมตร ให้คนป็นเสาทาน้ำมันลื่นแข่งขันกันเรียกเศษสตางค์ใส่กระทงไปวางบนแผ่นกระดาษขนาดใหญ่ ทำพิธีกรวดน้ำเช่นไหว้แผ่ส่วนกุศลให้แก่บรรพชน ซึ่งนิยมเลือกสถานที่ใกล้กับเมรุ ป่าช้า หรือริมรั้ววัด เมื่อเสร็จพิธีก็จะมีพวกเด็ก ๆ มาแย่งอาหารและหาเศษสตางค์กัน ลักษณะการแย่งชิงชุดมูนเพื่อเอาสิ่งของตั้งเปรต เรียกว่า “ชิงเปรต”

ประเพณีทำบุญสารทเดือนสิบ ชาวบ้านภาคใต้ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด วันสำคัญวันอื่น ๆ อาจจะทำบุญได้แต่ในวันสารทเดือนสิบนี้ขาดไม่ได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าในวันนี้ลูกหลานจะเดินทางกลับภูมิลำเนาเพื่อทำบุญ

๕.๑.๗ ประเพณีลากพระ

ประเพณีลากพระหรือชักพระ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม ๑๔ (๒๕๔๒: ๖๗๙๔) กล่าวว่า เป็นประเพณีเนื่องในพุทธศาสนากระทำกันหลังวันมหาปวารณาหรือวันออกพรรษา คือตรงกับวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ โดยพุทธศาสนิกชนพร้อมใจกันอาราธนาพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานบนบุษบกที่วางเหนือเรือ เหนือรถหรือล้อเลื่อน แล้วแห่แห่นลากพระไปตามลำน้ำหรือตามถนนหนทาง ถ้าท้องถื่นใดอยู่ริมน้ำหรือริมคลองก็จะลากพระทางน้ำ ถ้าอยู่ห่างไกลลำคลองก็จะลากพระทางบก แล้วแต่สภาพภูมิประเทศจะเหมาะสมแก่การลากพระประเภทไหนมากกว่ากัน บางท้องที่ เช่น จังหวัดตรัง พัทลุง และสงขลา มีการลากพระวันแรม ๑ ค่ำ เดือนห้าก็มี ประเพณีการลากพระของชาวภาคใต้มีตั้งแต่สมัยโบราณและก่อให้เกิดวัฒนธรรมอื่น ๆ สืบเนื่องอย่างเช่น ประเพณีการแข่งขันเรือพาย การชก (ประชัน) โพนหรือแข่งโพน การประชันปัดหรือแข่งปัด กีฬาชกต้อม การทำต้อมย่าง การเล่นเพลงเรือ เป็นต้น ดิเรก พรตตะเสน (๒๕๑๙: ๓๖ - ๖๖) สันนิษฐานว่า ประเพณีลากพระของภาคใต้เป็นการเลียนแบบหรือแข่งขันกับการนำเทวรูปออกมาแห่พราหมณ์ ทางฝ่ายพุทธบริษัทก็พยายามจัดรูป เรือและเทศกาลจนเข้าคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือการอ้างถึงตอนที่พระพุทธเจ้าเสร็จมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสร็จขึ้นไปโปรดพระพุทธรูปมารดา ซึ่งประทับอยู่ ณ ดุสิตเทวพิภพ โดยเชื่อว่าพระพุทธองค์เสร็จลงมาในตอนเช้าตรู่ของวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันออกพรรษา ชาวภาคใต้จึงถือเอาวันนี้เป็นวันลากพระ ก่อนจะถึงวันสำคัญนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเตรียมต้อม (ต้อมใบพ้อ) เพื่อนำไปทำบุญหรือไปแขวนเรือพระ ส่วนทางวัดก็จะตีตะโพนประโคมก่อนถึงวันลากพระ ประมาณ ๗ - ๑๕ วัน เป็นการเตือนให้ชาวบ้านทราบกันว่าในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑

มีการลากพระแน่นอน ชาวบ้านจะได้ช่วยกันตกแต่งเรือพระกันอย่างพร้อมเพรียง การประโคมนี้จะมี การประโคมติดต่อกันไปทั้งกลางวันกลางคืน ชาวบ้านเรียกว่าการประโคมนี้ว่า “การคุ่มพระ” ก่อนวัน ลากพระประมาณ ๒ - ๓ วัน ชาวบ้านร่วมกับพระภิกษุสามเณรจะช่วยกันทำบุษบกสำหรับ ประดิษฐานพระพุทธรูป บุษบกนี้เรียกว่า “นมพระ” (มาจากคำว่า พนมพระ) ยอดบุษบกเรียกว่า “ยอดนม” แต่ละวัดต่างก็พยายามตกแต่งเรือพระกันอย่างวิจิตรบรรจง เพราะเป็นการประกวดระหว่าง วัดกันด้วย

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๑๔ (๒๕๔๒: ๖๘๐๔) อธิบายถึงประเพณีการลากพระ ว่าได้ปรับเปลี่ยนแต่งเติมต่างออกไปจากเดิมหลายอย่าง เช่น นิยมใช้เรือหางยาวแทนเรือเฟี้ยว เมื่อ หาเรือขนาดใหญ่ทำพระเรือพระได้ยากขึ้น จึงเปลี่ยนจากที่เคยใช้เรือ ๒ หรือ ๓ ลำ ผู้ขนานกัน ลดลง เป็นลำเดียว มีการใช้รถยนต์แทนล้อเลื่อน มีการตกแต่งบุษบกหรือ “นมพระ” ด้วยวัสดุสมัยใหม่ บางวัดแปลงบุษบกเป็นรูปมณฑลบ้าง มีรูปคล้ายโกศทรงเหลี่ยมก็มี จำลองรูปอุโบสถหลังคาซ้อนมี จตุรมุขก็มี บางวัดนำเอากลองยาวมาประกอบขบวนแห่ มีการตั้งหีบเงินหีบทองอนุโมทนา มีเครื่อง ขยายเสียงเชิญชวน บางท้องถิ่นจัดงานบันเทิงอื่น ๆ ประกอบ มีการประกวดนางงาม งานลากพระ จะก็มีประชาชนที่อยู่ใกล้ตลาดนิยมซื้อต้มจากตลาดแทนการทำขึ้นเองก็มีมากขึ้น ปรากฏการณ์ ทำนองนี้มีมากขึ้นพบมากขึ้นในกระเพณีพื้นเมืองทุกอย่างและทุกท้องถิ่น

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (๒๕๔๘: ๒๒๐) กล่าวว่า แต่ละท้องถิ่นจะมีศูนย์รวมเรือพระเอาไว้ให้ เรือพระจากวัดต่าง ๆ มาชุมนุมกันตามความสะดวก หลังจากถวายภัตตาหารเพลพระสงฆ์ แล้วจึง ร่วมสนุกสนานหรือบางที่ก็จะมีการร่วมกันจัดงานรื่นเริงในตอนกลางคืน สำหรับเรือพระทั้งหมดนี้ก็จะ ค้างคืนที่ศูนย์รวมก่อน วันรุ่งขึ้นจึงเดินทางกลับวัด สำหรับศูนย์รวมเรือพระที่มีชื่อเสียง ได้แก่ ศูนย์ รวมที่ศาลาไม้ชัย สวนราชฤดี จังหวัดนครศรีธรรมราช ศูนย์รวมที่แหลมสมิหรา จังหวัดสงขลา และ ศูนย์รวมที่หน้าท่าการอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี เป็นต้น

๕.๒ มหรสพ

มหรสพหรือศิลปะการแสดงที่ถือกันว่าเป็นเอกลักษณ์ที่นิยม เป็นจิตวิญญาณ เป็นคุณ วิเศษ และมีอิทธิพลทุกรูปแบบซึ่งได้ซึมซับเข้าไปในสายเลือด เสมือนเป็นชีวิตจิตใจของชาวปักษ์ใต้มา แต่โบราณ ศิลปะที่เด่น ๆ ถือเป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ ได้แก่ หนังตะลุงกับมโนห์รา จนมีคำพูดติด ปากว่า “มาแต่ตรัง ไม่หนังก็โนห์รา” คือเปรียบว่าคนพื้นเมืองมีคุณภาพอย่างน้อยจะต้องเล่นหนัง ตะลุงหรือมโนห์ราได้ และถือว่าเป็นความรู้พิเศษเป็นแนวทางชีวิตศรัทธา เป็นคุณสมบัติติดตัวมาช้านาน ดังที่ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (๒๕๔๗: ๒๒๗) กล่าวว่า หนังตะลุงและมโนห์ราที่เชื่อว่าเป็นศิลปะการแสดง ที่มีพื้นกำเนิดพื้นฐานมาตั้งแต่สมัยตามพรลิงค์หรือสมัยศรีวิชัย และเป็นพลวัตขับเคลื่อนต่อการสร้างพลัง เอกลักษณ์ให้เป็นมหรสพคู่บ้านคู่บ้านคู่เมือง ที่เจริญรุ่งเรืองอยู่บนแหลมมลายูสืบมานาน ส่วน

ศิลปะการแสดงในด้านอื่น ๆ เช่น ลิเกป่า เพลงบอก คำตัก กาหลอ เป็นต้น ล้วนแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาวภาคใต้ได้เช่นกัน

การแสดงของภาคใต้ที่สำคัญ ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างบางส่วนเพื่อจะให้เห็นถึงภาพโดยรวมของภาคใต้ เป็นการแสดงที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นภาคใต้ ตัวอย่างเช่น

๕.๒.๑ มโนห์รา

โนห์ราหรือมโนห์รา เป็นการละเล่นพื้นเมืองที่สืบทอดกันมานานและนิยมกันอย่างแพร่หลายในภาคใต้ เป็นการละเล่นที่มีทั้งการร้อง การรำ บางส่วนเป็นเรื่อง และบางโอกาสมีบางส่วนแสดงตามคติความเชื่อเป็นพิธีกรรม

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (๒๕๔๗: ๒๓๐) กล่าวว่า มโนห์ราเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงมีกำเนิดมาจากในรั้วในวัง มีจุดเด่นอยู่ที่การรำ การร้อง และการแต่งกาย เรื่องที่แสดงในสมัยก่อน ได้แก่ พระสุธน นางมโนราห์ จนคนติดปากติดใจจึงเป็นเหตุให้เรียกการแสดงนี้ว่าโนห์ราหรือมโนห์รา การแสดงมโนห์ราตามปกติจะจัดในเวลาว่างงานแก่นบ งานเทศกาล รำโรงครู (ไหว้ครู) เป็นต้น การแสดงมโนห์ราเป็นกิจกรรมบันเทิงทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่สามารถสร้างความสัมพันธ์ทางความคิดและจิตวิญญาณต่อผู้ชมได้เป็นอย่างดี

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (๒๕๔๗: ๒๓๑) กล่าวถึงเครื่องดนตรีที่ใช้มี (๑) ทับ (โทน) เป็นเครื่องตีที่สำคัญที่สุด (๒) กลอง (๓) ปี่ (๔) โหม่งหรือฆ้องคู่ (๕) ฉิ่ง (๖) กรับ

๕.๒.๒ หนังตะลุง

วิวัฒนาการของหนังตะลุงที่เข้ามามีอิทธิพลในภาคใต้ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๗ (๒๕๔๒: ๘๓๐๘) กล่าวว่า เริ่มจากหนังแขก (หนังชวา) เข้าเล่นในภาคใต้ ซึ่งมีลักษณะเป็นหนังตัวเล็ก เล่นบนโรง ไม่ลำบากยุ่งยากอย่างที่เคยเล่นกันมา จึงมีผู้คิดเอาอย่างประยุกต์ประสมประสานเข้ากับหนังแบบเดิม โดยปลุกโรงยกพื้นสูง ใช้เสา ๔ เสา หลังคาแบบเพิงหมาแหงน ใช้ผ้าขาวเป็นจอสำหรับเชิดรูป ผู้ดูก็ดูเพียงเงาของรูปซึ่งเกิดจากการส่องไฟด้านหลัง และฟังคำพากย์ไม่ต้องดูลีลาท่าทางของผู้เชิด คนเชิดลดเหลือ ๒ คน นั่งคนละซีกจอเรียกว่า “หัวหยวก – ปลายหยวก” ทำหน้าที่ขับร้องกลอนเชิดรูปพระนางและรูปตัวสำคัญคนหนึ่ง เชิดรูปกาก (ตัวปลีกย่อย) ตัวตลกพร้อมมุขตลกอีกคนหนึ่ง ถ้ามากกว่านี้อาจจะมีคน “ซึกรูป” อีกคนหนึ่งแยกออกไปจากนายหนังก็ได้ ตามตำนานหนังตะลุงระบุว่าผู้เป็นต้นคิดหนังแบบนี้คือ นายนุ้ยหรือหนุ้ย บุคคลผู้นี้บ้างว่าเป็นชาวบ้านควนมะพร้าว อำเภอพัทลุง บ้างว่าเป็นชาวบ้านดอนควน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง หนังสือที่คิดขึ้นจึงได้ชื่อว่า “หนังควน” ตามถิ่นกำเนิด แต่บางท่านที่เรียกหนังควนเพราะสถานที่เล่นหนังต้องเลือกที่เนินซึ่งภาคใต้เรียกว่า “ควน” อย่างไรก็ตามชื่อนี้ใช้เรียกหนังในภาคใต้มาก่อนจะมีคำว่า “หนังตะลุง” ใช้

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (๒๕๔๘: ๒๓๓) กล่าวว่า ตำนานการเกิดหนังตะลุง หนังตะลุงเกิดที่เมืองพัทลุงโบราณ (กรุงสทิงพาราณสี) เช่นเดียวกับละครมโนห์รา ไทยเราเรียกการเล่นหนังแตกต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือ หนังตะลุงกับหนังใหญ่เนื่องจากหนังใหญ่เกิดขึ้นภายหลังโดยเลียนแบบหนังตะลุงและการเล่นโขมผสมกันจึงเรียกหนังชนิดนี้ว่า “หนังใหญ่”

โอกาสและกำหนดเวลาที่เล่น สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม ๑๗ (๒๕๔๒: ๘๓๑๗) กล่าวว่า เดิมหนังตะลุงนิยมเล่นในงานสมโภชหรืองานเฉลิมฉลองต่าง ๆ ส่วนงานมงคล เช่น งานแต่งงานจะไม่นิยม แต่ปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวได้คลี่คลายไปมาก มีงานการใด ๆ ก็มักมีรับหนังตะลุงมาเล่นกันเป็นครีกรึ้น ยิ่งจะสนุกเป็นพิเศษก็ต้องจัดประชันแข่งขันกันเป็นมหกรรมใหญ่โต ส่วนใหญ่มักเป็นการหารายได้เพื่อกิจสาธารณะ ส่วนงานศพถ้าเป็นศพสดไม่นิยมเพราะทุกคนกำลังโศกเศร้า แต่ถ้าเป็นศพแห้งหรือทำบุญกระดูกก็ไม่ถือเป็นเรื่องเสียหาย

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม ๑๗ (๒๕๔๒: ๘๓๑๑ - ๘๓๑๒) กล่าวว่า หนังตะลุงได้รับใช้ชีวิตคนภาคใต้มาช้านาน นอกจากเป็นเครื่องให้ความหรรษาแล้ว ยังเป็นสื่อมวลชนชาวบ้านชั้นเยี่ยมสำหรับสังคมในอดีต เพราะหนังตะลุงเดินทางเร่ไปยังที่ต่าง ๆ ที่เรียกว่า “เดินโรง” พบเห็นอะไรก็มักจะนำมาบรรจสอดแทรกไว้ในเรื่องที่แสดง เป็นการให้ข่าวสารความรู้ ความเคลื่อนไหวของสังคม และเป็นสติปัญญาให้แก่ชาวบ้านได้ดีอย่างยิ่ง คนสมัยก่อนจึงยกย่องนายหนังว่าเป็นคนฉลาด เป็นผู้นำส่วนหนึ่งของสังคม ปัจจุบันแม้ว่านันทนาการใหม่ ๆ จะเกิดขึ้นมากมาย เช่น ดนตรี ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ แต่หนังตะลุงก็ยังได้รับความนิยมจากชาวบ้านในระดับสูง และเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวปักษ์ใต้ไปอีกนาน สำหรับองค์ประกอบในการเล่นหนังตะลุงมีดังนี้ (๑) คณะหนัง (๒) เครื่องดนตรี (๓) โรงหนังและอุปกรณ์ภายในโรงหนัง (๔) รูปหนัง

๕.๒.๓ ลิเกป่า

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๔ (๒๕๔๒: ๖๘๖๑-๖๘๖๔) กล่าวว่า ลิเกป่ากับลิเกภาคกลางคมีต้นเค้าร่วมกัน เพราะมีเอกลักษณ์สำคัญเหมือนกันคือ “ออกแขก” แต่ในระยะพัฒนาการได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมต่างกันจึงทำให้ผิดแผกกันไป ลิเกป่าได้รับอิทธิพลบางส่วนทางด้านดนตรีและการแต่งกายจากมลายู รับอิทธิพลด้านทำนองเพลงร้องบางส่วนจากเพลงไทยเดิม และรับอิทธิพลการร่ายรำจากโนห์รา ท่วงท่าการแสดงออกของลิเกป่าจึงเป็นแบบประสมประสานสำหรับเรื่องที่ใช้เล่นส่วนมากเป็นแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ คิดขึ้นเองบ้าง เอามาจากวรรณกรรมเก่า ๆ บ้าง

ลิเกป่าแสดงในงานทั่วไป ทั้งกลางวันและกลางคืน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม ๑๔ อธิบายต่อว่า โรงแสดงปลุกยกเสาขึ้น ๖ หรือ ๘ เสา หลังคาทำเป็นเพิงหมาแหงน กั้นม่านกลางพื้นโรงปูเสื่อกับพื้นดินหรือยกสูงขึ้น ลิเกคณะหนึ่งมีประมาณ ๑๔ คน ทำหน้าที่ลูกคู่ ๕-๖ คน โดยตีรำมะนา ๒-๓ คน ตีโหม่งหรือฆ้องคู่ ๑ คนสีซอและตีฉิ่งหรือกรับอย่างละ ๑ คน บางคนมีตีกลอง

ชาตรีด้วย ๑ คน ที่เหลือเป็นตัวแสดง การแสดงลิเกป่าเป็นทำนองเดียวกับละคร คือ มีบทบรรยาย บทร้องและบทเจรจาประกอบกัน สำหรับบทร้องของลิเกป่ามีลักษณะเด่นคือ มีท่วงทำนองมากแบบ แบบหนึ่ง ๆ เรียกว่า “เพลง” แต่ละเพลงใช้เฉพาะบทบาทของเรื่อง

๕.๒.๔ เพลงบอก

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๑ (๒๕๔๒: ๕๕๓๑ – ๕๕๓๒) อธิบายถึงที่มา และลักษณะของเพลงบอกว่า เพลงบอกเป็นเพลงพื้นเมืองที่นิยมเล่นแพร่หลายที่สุดในสมัยก่อนเมื่อถึง หน้าสงกรานต์ ยังไม่มีปฏิทินบอกสงกรานต์แพร่หลายอย่าง แม่เพลงจะนำรายละเอียดเกี่ยวกับ สงกรานต์ออกป่าวประกาศแก่ชาวบ้านโดยร้องเป็นเพลงพื้นบ้าน มีลูกคู่รับเป็นทำนองเฉพาะ เพลง ดังกล่าวจึงได้ชื่อว่า “เพลงบอก”

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๑ (๒๕๔๒: ๕๕๓๓ – ๕๕๓๔) อธิบายว่า เพลง บอกดัดแปลงมาจากเพลงพื้นบ้านโบราณชนิดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า เพลงเห่บ้าง เพลงฉะบ้าง และแปด บทบ้าง เพลงชนิดนี้เป็นเพลงแม่แบบกลอนต้นครั้งละ ๒ วรรค แล้วลูกคู่รับ เพลงบอกคณะหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยแม่เพลง ๑ คน ลูกคู่ ๒ - ๓ คน ทุกคนแต่งกายธรรมดา ดนตรีที่ใช้จึงตีกำกับจังหวะ ๑ คู่ การเล่นนิยมเล่นในเทศกาลสงกรานต์เพื่อบอกสงกรานต์ ภายหลังเล่นในงานทั่วไปและมี วัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน เช่น เพื่อประชาสัมพันธ์ข่าวคราวต่าง ๆ เพื่อรับบวงสรวงในพิธีกรรม เพื่อสวดดี ยกย่องชมเชยบุคคล เพื่อความครึกครื้นในวงสมาคมทั่ว ๆ ไป และที่นับว่าเด่นเป็นที่ชื่นชอบมากที่สุดคือเพื่อได้ประชันอวดฝีปากกัน

๕.๒.๕ เพลงคำตัก

คำตัก เป็นเพลงชาวบ้านบักซีใต้ใช้สำหรับกลุ่มขวัญนาค ชาวบ้านเรียกว่า “คำตัก” ย่อมา จากคำว่า “ตักเตือน” เมื่อก่อนนิยมเล่นกันอย่างแพร่หลาย ปัจจุบันค่อย ๆ เลือนไปตามกาลสมัย เช่นเดียวกับเพลงพื้นเมืองอื่น ๆ

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๓ (๒๕๔๒: ๑๐๔๒) กล่าวว่า เนื้อหาของคำตัก เป็นเรื่องของการสอนเจ้านาค ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงความกตัญญูกตเวที ที่เจ้านาคจะต้องปฏิบัติต่อบิดามารดาและผู้มีพระคุณ ตลอดจนการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา แม่เพลงคำตักจะเริ่มสอนตั้งแต่ แม่เจ้านาคต้องทนลำบากในการอุ้มท้อง ความลำบากในการคลอดตลอดจนการเลี้ยงดูจนเติบโตได้ บวชเรียน จนเป็นเจ้านาคในวันนี้ นับว่าพระคุณบิดามารดามีพระคุณมากแล้ว เนื้อความต่อมา กล่าวถึงอันสงส์ที่จะได้บวชที่มีแก่ตนเองบิดามารดา ทั้งจะเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนา แม่เพลง จะว่าไปเรื่อย ๆ แล้วจบลงด้วยการอวยพรให้อยู่เย็นเป็นสุข

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการเล่นคำตัก เช่น (๑) ฉิ่ง (๒) ฉาบ (๓) ซอ (๔) ทับยาว (๕) ขลุ่ย เป็นต้น เครื่องดนตรีเหล่านี้ส่วนใหญ่ใช้ตีเป็นจังหวะ นอกจากนี้ยังมีลูกคู่รับคำตักไม่จำกัดจำนวน ใครจะเข้าร่วมวงรับคำตักก็ได้ทั้งสิ้น

๕.๒.๖ กาหลอ

กาหลอเป็นคณะนักดนตรีที่ใช้บรรเลงเฉพาะงานศพ เป็นการแสดงดนตรีที่ไม่มีเครื่องขับร้องใด ๆ เป็นเครื่องดนตรีประเภทที่เก่าแก่ เครื่องดนตรีที่ใช้ในยุคแรกมีเพียง ๒ อย่าง คือ ปี่กับกลอง ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (๒๕๔๘: ๒๔๒: ๒๔๓) กล่าวว่า พัฒนาการรูปแบบการเล่นและเครื่องดนตรี มีการคลี่คลายหลายอย่าง มีลักษณะวัฒนธรรมมลายูมีปนอยู่มากต่อมาพวกมลายูหันไปนับถือศาสนาอิสลามไม่มีการเก็บรักษาศพไว้ค้างคืน ทำให้ดนตรีสูญหายไปเหลือแต่ที่คนไทยพุทธบรรเลง

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๓๘๖ - ๓๙๐) กล่าวว่า กาหลอเป็นเครื่องดนตรีศักดิ์สิทธิ์ถือธรรมเนียมเคร่งครัด ต้องรู้เวทมนต์คาถาหลายอย่าง ข้อปฏิบัติในการเล่นกาหลอจะมีลักษณะดังนี้ คือ การละเล่นต้องปลุกโรงให้อยู่นอกบ้าน อยู่กินปนกับใครไม่ได้ ต้องรักษาศีล แต่ต้องเนื้อตัวใครไม่ได้ ต้องอยู่ประจำโรงกาหลอตลอดงาน ต้องประโคมทั้งกลางวันกลางคืนไปไหนไม่ได้ เป็นเครื่องดนตรีสำหรับแห่นาหน้าศพไปป่าช้า และต้องบรรเลงต่อไปจนกระทั่งทำพิธีเผาศพเสร็จ

กาหลอเป็นการละเล่นที่น่าสนใจ และมีความผูกพันกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวภาคใต้มาเป็นเวลาช้านาน การที่กาหลอมีความเชื่อมากมายและมีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเช่นนี้ ถือกันว่าเป็นเครื่องดนตรีที่ขลังและศักดิ์สิทธิ์ แต่ปัจจุบันกาหลอเหลืออยู่น้อยมาก และเสื่อมตามภาวะสังคมที่ต้องการมหรสพชนิดใหม่อื่น ๆ

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๙๑) อธิบายถึงการบรรเลง ว่าเดิมเพลงปี่มีประมาณ ๙ เพลง ต่อมาผู้คิดแต่งเพื่อให้เหมาะสมกับเหตุการณ์บรรยากาศและธรรมชาติ จึงมีเพลงรวมประมาณ ๒๕ เพลง แต่ละเพลงใช้จังหวะและโอกาสต่างกัน แต่ละเพลงมีความหมาย โดยแสดงออกมา การใช้ดีลาจังหวะแลทำนองของการเป่าปี่ ช่วยอธิบายถ่ายทอดให้เข้าใจแทนภาษาพูดและสื่อความหมายแทนการขับร้อง เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบมีดังนี้ (๑) ปี่ห่อ เป็นเครื่องดนตรีเอก เป็นเครื่องนำ (๒) กลองทน จำนวน ๒ ใบ (๓) ซ้อง อย่างน้อย ๒ วง ใช้นักดนตรีประมาณ ๔ - ๕ คน เวลาแห่นักดนตรีจำเป็นต้องเดิน ถ้าซ้องจำนวนหลายใบอาจมีคนหาม

๕.๓ กีฬาพื้นเมือง

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๔๒๔) ได้ให้ความหมายของกีฬาพื้นเมืองคือ กิจกรรมการเล่นของชาวบ้านเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อพลละกำลัง หรือเพื่อผ่อนคลายความเคร่งเครียดทางจิต กีฬาพื้นเมืองเกือบทุกชนิดมีการแข่งขันเพื่อประลองความสามารถ

และตัดสินผลเป็นแพ้หรือชนะหรือเสมอกัน เหตุนี้กีฬาพื้นเมืองบางประเภทจึงมีการพนันขันต่อผนวกอยู่ด้วย กีฬาเป็นการเล่นสนุกของชาวพื้นเมืองปักษ์ใต้มีหลายอย่าง ผู้วิจัยได้คัดเลือกเฉพาะที่น่าสนใจ และแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ ดังนี้

๕.๓.๑ การชนวัว

ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (๒๕๔๘: ๒๕๖ -๒๕๘) กล่าวว่า วัวชนเป็นกีฬาพื้นบ้านที่มีพื้นฐานเก่าแก่อันเริ่มมานานตั้งแต่ครั้งสมัยตามพรลิงค์ การนำวัวมาชนต่อมาสู้กัน จะนำวัวหนุ่มมาชนเพราะวัวหนุ่มคือวัวเถิกหรือวัวเหลืองมักคึกคะนองจะมีการชนเป็นธรรมชาติ เพื่อแย่งกันเป็นจำฝูง แย่งตัวเมียกัน คนพื้นเมืองเห็นเป็นกีฬาที่สนุกสนานเมื่อว่างจากการทำนา จึงนัดจับมาชนกันดูเล่นเป็นครั้งคราว ต่อมามีคนชอบมากจึงได้คิดปรับปรุงพัฒนาให้เป็นกีฬาการเล่นสนุกประจำปีขึ้น จะจัดให้ตอนมีเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์ งานสารทเดือนสิบ งานทำบุญหมู่บ้าน งานทำบุญสวดทุ่ง งานไหว้ศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ต่อมาภายหลังได้มีการขยายกลายเป็นกีฬาประจำถิ่น กีฬาชนวัวนิยมกันมาทางนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา จังหวัดใกล้เคียงก็มีทั่วไป

๕.๓.๒ การชนไก่

ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (๒๕๔๘: ๒๕๙) กล่าวว่า การชนไก่มีมาแต่สมัยตามพรลิงค์และสมัยศรีวิชัย เนื่องจากเป็นสังคมเกษตรกรรมจึงนิยมเลี้ยงไก่อันมาก การเลี้ยงง่ายจึงเลี้ยงประจำครอบครัว การชนไก่เป็นกีฬาพื้นบ้านที่เก่าแก่ชนิดหนึ่งของกลุ่มชนชาติเกษตรกรรมที่สะท้อนภาพประวัติศาสตร์สังคมมิติของวัฒนธรรมพื้นบ้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ไก่ชนภาคใต้เป็นไก่เดือย คือ นิยมไก่เดือยแหลม ซึ่งเป็นไก่อายุคู่กับคนได้มานาน และมีตำราคุณลักษณะไก่ซึ่งจะบอกวิธีเลี้ยง วิธีบำรุงพันธุ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเทคนิค ความรู้ ในการสร้างความแข็งแรงและชั้นเชิง การให้อาหารบำรุง การรักษาเวลาเจ็บป่วย และอื่น ๆ เป็นศาสตร์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่สั่งสมถ่ายทอดกันมา

๕.๓.๓ การแข่งเรือ

ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (๒๕๔๘: ๒๖๐) กล่าวว่า การแข่งเรือของภาคใต้มีทั้งการแข่งเรือสั้นและเรือยาว สำหรับฝีพายชาวปักษ์ใต้ถือว่าแข็งแรงเพราะมีอาชีพและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมคือสภาพทั่วไปจะมีแม่น้ำลำคลองเป็นส่วนมาก การแข่งเรือจะแข่งตามแม่น้ำลำคลองบ้าง ในทะเลสาบบ้าง สำหรับสนามที่มีชื่อคือ อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร อำเภอเกาะสมุย อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในทะเลสาบสงขลา – พัทลุง และมีจัดหลายตำบลที่แม่น้ำ เช่น บางนรา อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส ไข่เรือกอกและเรือยอกกอก เป็นเรือในท้องถิ่นที่แข่งกัน งานแข่งเรือตามปกติในเทศกาลออกพรรษา งานลากพระ งานกฐินน้ำ เป็นการ เล่นสนุกในพื้นที่ตามประเพณีครั้งคราว

๕.๓.๔ การแข่งนกเขา

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่มที่ ๘ (๒๕๔๒: ๓๕๙๒ - ๓๕๙๓) กล่าวถึงการแข่งขันนกเขาชวาวว่า สมัยโบราณทางภาคกลางนิยมประกวดลักษณะนกเขาที่ให้โชคให้ลาภตามตำรา ส่วนทางภาคใต้นิยมประกวดนกเขาที่มีเสียงดีไพเราะกังวาน การประกวดนกเขาชวาวจะต้องคำนึงถึงสนามแข่งขันเป็นสำคัญ สนามที่ใช้แข่งขันต้องเป็นสนามที่สงบเงียบ การจัดเอาเสารอกนกก็ต้องจัดเอาความสูงเท่า ๆ กันทุกเสาและจัดให้มีระยะห่างกันพอสมควร เพื่อเวลาที่กรรมการตัดสินให้คะแนนจะได้เดินฟังรอบสนามนกได้สะดวก สำหรับกรรมการตัดสินเสียงนกเขาชวาวมักเป็นบุคคลที่เชี่ยวชาญในการฟังเสียงนก และมักเป็นผู้ที่นักเล่นนกเขาทั่วไปเชื่อถือถือว่า “หูถึง” ในการฟังเสียงนก กรรมการตัดสินเหล่านี้จะรับเชิญด้วยใจรัก ไม่หวังค่าตอบแทน และต้องทวงไว้ซึ่งความยุติธรรม

เวลาในการแข่งขันเป็นช่วงเวลา ๐๘.๐๐ - ๑๑.๐๐ ที่ใช้เวลานี้เนื่องมาจาก ในช่วงตอนเช้า นกเขาบางตัวจะขันโกรกเพียงอย่างเดียว หรือขันโกรกแล้วขันโยนคำสองคำ แต่พอถึงเวลาแดดออกจัดหน่อยก็เริ่มขันโยนมากขึ้น คือนกเขาบางตัวจะขันตอนช่วงเวลาเช้า แต่นกเขาบางตัวจะขันช่วงเวลาใกล้เที่ยง ด้วยเหตุนี้จึงตัดปัญหาการยี้ระยะเวลาแข่งขันให้ยาวออกไป เพื่อให้โอกาสแก่นกทุกตัว การประกวดนกเขามักจะให้คะแนนเสียงนกเขาไว้ ๑๐๐ คะแนนเสมอ ส่วนจะแบ่งอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับกรรมการชุดนั้น การตัดสินแบ่งออกเป็น ๒ ยก ยกละ ๙๐ นาที คือ ยกที่ ๑ ตั้งแต่เวลา ๐๘.๓๐ - ๑๐.๐๐ นาฬิกา ยกที่ ๒ เกินจากเวลา ๑๐.๐๐ - ๑๑.๓๐ นาฬิกา เป็นการสิ้นสุดการตัดสิน

๕.๓.๕ การเล่นหมากขุม

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๗ (๒๕๔๒: ๘๔๐๒) กล่าวว่า หมากขุมเป็นกีฬาพื้นเมืองประเภทกีฬาในร่ม นิยมเล่นกันระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ แต่โดยมากจะเป็นผู้หญิงเป็นกีฬาที่ใช้ฝึกสมองคิดคำนวณ เป็นกีฬาที่แข่งความสามารถเฉพาะตัว ช่วยให้ผู้เล่นได้ฝึกสมอง ฝึกการคำนวณ และช่วยสร้างความคุ้นเคยต่อกัน สำหรับสถานที่เล่นต้องเป็นที่ร่ม เช่น บนบ้าน บนศาลาใต้ถุนหรือใต้ร่มไม้ อุปกรณ์ที่ใช้เล่นมี “รางหมากขุม” และ “หมาก” (หรือลูกหมาก)

รางหมากขุมนิยมทำจากไม้เนื้ออ่อนรูปร่างยาวคล้ายเรือขุดเป็นหลุมโดยแบ่งออกเป็น ๒ แถว ๆ ละ ๗ หลุม เรียกว่า “หมากเจ็ด” และหลุมทั้งหลายเรียกว่า “เมือง” หัวท้ายรางทำเป็นหลุมใหญ่ข้างละ ๑ หลุม หมากที่นิยมใช้เดินนิยมใช้ลูกหวาด (สวาด) เพราะมีคุณภาพดี เสียงเพราะ เบา ทน สะอาด มีขนาดพอเหมาะสมควร ในปัจจุบันใช้ลูกแก้วแทน

๕.๓.๖ การเล่นสะบ้า

สะบ้าหรือที่เรียกด้วยสำเนียงปักกิ่งได้สั้น ๆ ว่า “บ้า” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๖ (๒๕๔๒: ๗๘๘๘-๗๘๘๙) ได้อธิบายไว้ว่า สะบ้าเป็นกีฬาพื้นเมืองอย่างหนึ่งที่นิยมเล่นกันในภาคใต้ โดยเฉพาะในเทศกาลสงกรานต์ ในสมัยก่อนจะเล่นกันแทบทุกหมู่บ้าน อุปกรณ์ที่ใช้ในการ

เล่นสะบ้ามี ๒ อย่าง คือ ลูกสะบ้าซึ่งใช้เป็นเป้าสำหรับยิงเรียกว่า “ลูกขี้ตั้ง” หรือ “ลูกตั้ง” มีจำนวนประมาณ ๑๐ – ๒๐ ลูกอย่างหนึ่ง และสิ่งที่ใช้ยิงลูกสะบ้าอีกอย่างหนึ่ง สิ่งที่ใช้นี้อาจจะเลือกเอาลูกสะบ้าขนาดใหญ่อีกชนิดหนึ่งเรียกว่า “บ้าหยั่ง” หรือนำไม้แก่นมาตกแต่งให้เหมือนลูกสะบ้าหรือใช้โลหะจำพวกเหล็ก ทองเหลืองมาทำให้มีลักษณะคล้ายลูกสะบ้าก็ได้ แต่ทำให้มีลักษณะข้างในกลวงบางแห่งใช้เขาควายตัดเป็นวง สิ่งที่ใช้นี้เรียกว่า “ลูกเกย” หรือ “ลูกเคย” แต่บางท้องถิ่นเรียก “แม่เกย” ก็มี ขนาดของลูกเกยถ้าทำขึ้นต่างลูกสะบ้าจะมีความหนา ๓ - ๔ มิลลิเมตร กว้างราว ๑ เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางราว ๖ เซนติเมตร นอกจากลูกเกยแล้ว บางท้องถิ่นนำหินหรือไม้แก่นมาแต่งให้กลม ขนาดเท่าปลีนอง เรียกว่า “ลูกกลิ้ง” หรือ “ลูกคุง” สำหรับใช้กลิ้งหรือโยนแทนการยิงด้วยลูกเกย สำหรับสถานที่เล่น จะใช้ลานดินเรียบในบริเวณที่ร่มเรียกว่า “ลานบ้า” การเล่นสะบ้าจะต้องปักลูกขี้ตั้งเป็นแถวตามรูปแบบการเล่นสะบ้าแต่ละประเภท ระยะห่างของลูกขี้ตั้งแต่ละลูกประมาณ ๓ - ๕ นิ้ว แถวลูกขี้ตั้งนี้เรียกว่า “เน็ต” ลูกสะบ้าริมสุดทั้ง ๒ ข้างของเน็ตเรียกว่า “หู” แบ่งเป็นหูซ้ายและหูขวา ลูกขี้ตั้งระหว่างหูซ้ายและหูขวา เรียกว่า “ช่องกลาง” ใช้ในการปักลูกสะบ้าจะขุดเน็ตคือขุดดินพอให้วางลูกสะบ้าด้านข้างให้ทรงตัวได้มั่นคง แล้วเอาลูกสะบ้าปักลงไปเรียกว่า “ปักเป้า” การปักเป้าต้องให้ระดับเสมอกันตลอด

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๖ (๒๕๔๒: ๗๘๘๙-๗๘๙๕) กล่าวว่า สะบ้าที่เล่นในภาคใต้มี ๘ ประเภท คือ ๑) สะบ้าหลาก ๒) สะบ้าซุด ๓) สะบ้าเลยหรือสะบ้าราวหรือสะบ้ายื่น ๔) สะบ้านั่ง ๕) สะบ้าคุ่ม ๖) สะบ้าลูกสาว ๗) สะบ้าไหวหรือสะบ้าขอทาน ๘) สะบ้าแลกเขลย

การเล่นสะบ้าในปัจจุบันเหลือน้อยเต็มที แม้แต่ในเทศกาลสงกรานต์ก็ไม่ค่อยนิยมเล่นกันเหมือนอย่างในสมัยก่อน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีกิจกรรมอื่นที่สนุกกว่า หรือว่าลูกสะบ้าที่ใช้ในการเล่นหายาก หรือเป็นเพราะว่าการเล่นสะบ้าส่วนใหญ่เป็นการพนันซึ่งเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย ทำให้การเล่นสะบ้าเสื่อมความนิยมลงไปมาก

๕.๔ อาหารการกิน

วัฒนธรรมการกินของกลุ่มชนแต่ละกลุ่มเป็นภาพสะท้อนถึงวิถีชีวิตนานาประการ ทั้งยังเป็นเครื่องบ่งถึงระดับจิตใจ สภาพทางเศรษฐกิจวิถีการจัดการของสังคม วัฒนธรรมการกินของชาวภาคใต้มีทั้งส่วนที่พ้องกันทั้งภาคและส่วนที่แตกต่างกันไปแต่ละถิ่นย่อย ทั้งนี้บางอย่างเกิดจากทรัพยากรในท้องถิ่นที่สืบเนื่องมาจากสภาพภูมิศาสตร์ บางอย่างเกิดจากคติทางศาสนา บางอย่างเกิดจากอิทธิพลของการสัมพันธกับชนต่างชาติ และมีหลายอย่างที่เกิดจากเทคนิควิถี อาศัยความสามารถเฉพาะของบุคคลในแต่ละท้องถิ่น คิดค้นและปรับปรุงต่อ ๆ กันมา จนเกิดเป็นการกินของท้องถิ่นนั้น ๆ

ชาวภาคใต้ส่วนใหญ่ชอบอาหารที่มีรสจัดคือ เปรี้ยวจัด เผ็ดจัด ถ้าเป็นแกงก็จะมีรสกะปิเข้มข้น และมักจะมีสีเหลืองจัด รสฉุนของขมิ้นค่อนข้างแรง การใช้ขมิ้นผสมเครื่องแกงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของภาคใต้ ทั้งนี้เพื่อดับกลิ่นคาว นอกจากนี้ชาวภาคใต้ยังเชื่อว่าขมิ้นเป็น “ยาแก้ยา” หรือ “พญายา” คือทำให้บรรดาเวทมนตร์คาถาคูณไสยต่าง ๆ ที่ผู้อื่นกระทำเพื่อปองร้ายให้เสื่อมสูญ ทั้งยังเป็นสมุนไพรแก้โรคได้หลายชนิด ชาวภาคใต้ไม่นิยมใช้กระชายผสมในเครื่องแกงเหมือนกับภาคกลาง สำหรับกับข้าวแต่ละมือส่วนมากจะไม่ขาดประเภทที่มีรสเผ็ดและประเภทที่มีน้ำแกง

เนื่องจากภาคใต้แต่ละท้องถิ่นจะมีพืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์แตกต่างกัน ต่างถิ่นต่างก็สามารถใช้เทคนิคที่จะนำทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ในท้องถิ่นของตัวเองมากินมาใช้ จึงเกิดนิสัยการกินที่แตกต่างกันไป ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงอาหารพื้นเมืองเฉพาะที่เห็นว่าเป็นเอกลักษณ์ มีลักษณะเด่นและเป็นที่น่าสนใจดังนี้

๕.๔.๑ แกงส้ม

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๒ (๒๕๔๒: ๕๕๗ – ๕๕๘) อธิบายถึงแกงส้มของภาคใต้ว่า แกงส้มหรือแกงเหลืองเป็นแกงพื้นเมืองที่นิยมกันแพร่หลายมากในภาคใต้ คำว่า “ส้ม” ภาษาถิ่นใต้หมายถึงรสเปรี้ยว เหตุที่เรียกว่าแกงส้ม เพราะเป็นแกงที่มีรสเปรี้ยวเป็นรสนำ ส่วนคำว่าแกงเหลืองนั้น เรียกตามชาวภาคกลางตั้งชื่อให้ เพราะใช้ขมิ้นผสมในเครื่องแกง สีของแกงจึงเหลือง

ส่วนประกอบสำคัญของแกงเหลืองหรือแกงส้ม คือ เนื้อปลาน้ำจืดหรือปลาน้ำเค็มบางชนิด ถ้าเป็นปลาที่มีกลิ่นคาวจัดและมีมันมากยิ่งอร่อย เช่น ปลาแขยง ปลาดุก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลากดน้ำกร่อย ปลากระบอก ฯลฯ ถ้าเป็นปลาสดต้องเลือกที่เนื้อสดจริง ๆ หรือถ้าเป็นปลาแห้งก็ได้ ส่วนกุ้งสดเหมาะที่จะแกงส้มบางชนิดเท่านั้น สำหรับเนื้อสัตว์บก เช่น วัว ไก่ นก ไม่ใช้แกงส้ม เนื้อหมูอาจใช้แกงส้มได้กับน้ำส้มบางชนิด เช่น น้ำส้มจาก น้ำส้มโตนด และมักผสมด้วยหยวกกล้วย แม้เนื้อปลาบางชนิดก็เหมาะกับเครื่องปรุงรสเปรี้ยวเฉพาะอย่างเท่านั้น

เครื่องปรุงรสเปรี้ยว สามารถใช้น้ำส้มจาก น้ำส้มโตนดหรือผลไม้ที่มีรสเปรี้ยวจัด เช่น มะขาม มะนาว มะม่วง มะปริง มะมุด ตะลิงปลิง หรือใช้ยอดหรือใบอ่อนของไม้ที่มีรสเปรี้ยวบางชนิด เช่น มะขาม ชะมวง เป็นต้น แกงส้มจะอร่อยยิ่งขึ้นถ้าผสมผักลงไปด้วย แต่ต้องเลือกให้เหมาะกับชนิดของเนื้อและชนิดของส้ม เพราะถ้าผิดสูตรจะทำให้รสชาติติดหย่อนหรือเสียรสไปก็ได้ แกงส้มจะมีชื่อเรียกต่างออกไปตามชนิดของส้มที่ใช้ เช่น แกงส้มขาม (มะขาม) แกงส้มปริง (มะปริง) แกงส้มนาว (มะนาว)

๕.๔.๒ แกงพุงปลา

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๒ (๒๕๔๒: ๕๕๗ – ๕๕๘) อธิบายถึงแกงพุงปลาหรือแกงไตปลา ว่าเป็นอาหารคาวซึ่งเป็นอาหารหลักอย่างหนึ่งของชาวใต้ นิยมรับประทานทั่วไป

แกงพุงปลาเป็นแกงเผ็ดที่มีน้ำมากกว่าเนื้อ รสค่อนข้างเค็ม สีสล้าอมเหลือง มีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ไตปลาหรือพุงปลา ปลาอย่าง ส่วนประกอบอื่นๆ ได้แก่ ผัก เช่น หน่อไม้ มันเทศ หรือ เมล็ดมะม่วงหิมพานต์ ฯลฯ แกงพุงปลาใช้รับประทานกับข้าวหรือขนมจีน เนื่องจากแกงพุงปลามีรสเผ็ดและค่อนข้างเค็ม จึงต้องมีผักเหนาะอาจเป็นถั่วงอก ผักยาว มะเขือ ยอดกระถิน สะตอ ลูกเนียง ลูกเหรียง ฯลฯ

๕.๔.๓ น้ำพริก

น้ำพริกหรือที่ภาคใต้เรียกว่าน้ำซุบ เป็นอาหารที่ทำขึ้นง่าย ๆ เพื่อใช้แทนแกงเผ็ด น้ำซุบของภาคใต้มีหลายชนิด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเครื่องปรุงที่นำมาตำน้ำพริกว่าจะเรียกชื่ออย่างไร จากการศึกษาศาสนานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๘ (๒๕๔๒: ๓๗๖๘- ๓๗๗๐) กล่าวถึงชนิดของน้ำพริกที่นิยมทำรับประทานทั่วไปของภาคใต้ดังนี้

น้ำซุบซ่า เป็นอาหารประเภทน้ำจิ้มชนิดหนึ่ง ใช้สำหรับจิ้มเนื้อต้มจืด เช่น เนื้อวัวหรือเนื้อหมูหรือเครื่องในสัตว์ต้มจืด ทำโดยนำซาอ่อนมาหั่นฝอยแล้วตำให้ละเอียดใส่น้ำปลูดู ใส่มะนาวให้ค่อนข้างเปรี้ยวหรือน้ำส้มอย่างอื่นแทนก็ได้ หั่นพริกขี้หนูใส่ให้เผ็ดตามชอบ เติมน้ำตาลนิดหน่อยแล้วหั่นใบกาแล้ม (ใบจันทร์หอม) ใส่ลงไปคลุกเคล้าให้เข้ากัน ก็จะได้ซุบซ่าตามต้องการ

น้ำซุบโจร เป็นกับข้าวประเภทอาหารเผ็ดชนิดหนึ่ง มีลักษณะคล้าย ๆ กับน้ำซุบทั่วไป เพียงแต่น้ำซุบโจรมีลักษณะหยากกว่า เพราะไม่นิยมตำพริกและเครื่องปรุงอื่น ๆ ให้แตกละเอียดเหมือนน้ำซุบทั่วไป ทำโดยนำกะปิใส่ถ้วยน้ำพริกหรือครกตำน้ำพริก แล้วเอาพริกขี้ฟ้าสดทั้งสีแดงและสีเขียวประมาณ ๒๐ เม็ด มาหั่นให้เป็นท่อนเล็ก ๆ หรือบางคนอาจจะทุบให้พริกพอแตกก็ได้ (แต่ไม่ถึงกับตำ) ใส่พริกขี้ฟ้านั้นลงในภาชนะที่ใส่กะปิครั้งแรก นำหัวหอม (บางคนใช้กระเทียม) ประมาณ ๒ หัว ฉีกบาง ๆ ใส่ลงในถ้วย แล้วเอาน้ำส้มหรือน้ำมะนาว น้ำปลา และน้ำตาลทรายใส่ตามลงไปตามต้องการ ใช้ช้อนหรือไม้ตีพริกคลุกเคล้าเครื่องปรุงทั้งหมดให้รวมกันให้เข้ากันสนิท ชิมดูรสเผ็ดเปรี้ยว หวานตามใจชอบ

น้ำซุบใบตำม้ง มีส่วนประกอบ คือ ใบตำม้ง พริกสด เคยจี (กะปิย่าง) กระเทียมหรือหอมปลาหรือกุ้งสด และน้ำมะนาวหรือน้ำส้ม วิธีการทำเริ่มจากตำใบตำม้งมาให้ละเอียดก่อน เอาพริกสดและกระเทียมหรือหอมใส่โขลกพอเข้ากัน ใส่เนื้อปลาหรือกุ้งสูลงไปโขลกให้เข้ากันแล้วใส่เคยจี โขลกให้เข้ากันอย่างดี ตักใส่ถ้วยเล็ก ๆ เอาน้ำมะนาวใส่พอเหมาะ คลุกเคล้าให้เข้ากัน จากนั้นชิมรสตามต้องการ

น้ำซุบลูกยาร่วงหรือน้ำพริกยาร่วง ทำโดยนำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ (ปักษ์ใต้ เรียกว่า เม็ดยาร่วง) ที่แก่จัดเต็มที่แล้วไปเผาไฟโดยการวางบนภาชนะสังกะสีแล้วคว่ำจนเปลือกนอกของเมล็ดมะม่วงไหม้เกรียมเป็นสีดำ จากนั้นจึงยกขึ้นจากเตานำมาแกะเปลือกที่เกรียมดำออก ก็จะได้เนื้อ

ในของเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อย่างที่ว่าวางขายกันตามตลาด แล้วจึงแกะเปลือกชั้นในของเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อีกครั้ง จากนั้นนำพริกขี้หนู หอมแดง และเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ในอัตราส่วนที่ใกล้เคียงกัน โขลกในครกจนละเอียด หากต้องการเผ็ดจัดก็สามารถเพิ่มพริกตามต้องการ เมื่อโขลกจนแห้งละเอียดแล้วนำกะปิซึ่งปิ้งไว้จำนวนพอเหมาะโขลกรวมลงไปอีกครั้ง ปูรจนตามต้องการก็สามารถรับประทานกับผักสดได้ตามต้องการ

น้ำซุบลูกประ เป็นอาหารคาวอย่างหนึ่งของชาวชนบทภาคใต้ เป็นอาหารที่ทำขึ้นง่าย ๆ ส่วนใหญ่การทำน้ำซุบลูกประ มักจะทำในฤดูลูกประสุก โดยนำเมล็ดลูกประไปหมกหรือเผาไฟจนปะทุ ประมาณคั่วว่าเนื้อข้างในของเมล็ดสุก นำไปกะเทาะเปลือกออกแล้วแกะเอาเปลือกชั้นในของเมล็ดลูกประอีกครั้ง นำเนื้อในเมล็ดที่สุกดีแล้วมาใส่ครกตำให้แหลก จากนั้นนำกุ้งแห้ง กะปิปิ้ง (เคยจี) กระเทียม พริกขี้หนูสด ตำปนลงไปกับเนื้อเมล็ดลูกประ แล้วจึงเอาเนื้อของผลระกำเปรี้ยวใส่ลงไปโขลกให้เข้าเนื้อกัน ปูรจนตามต้องการ

น้ำซุบลูกอีก เป็นอาหารคาวอย่างหนึ่งของคนภาคใต้ ส่วนประกอบของน้ำซุบลูกอีกนี้ เหมือนกับน้ำซุบอื่น คือ พริกสด เคยจี หอมหรือกระเทียม เนื้อปลาหรือกุ้งลวกสุก สิ่งที่สำคัญนอกจากนี้คือ ลูกอีก (มะอึก) การทำน้ำซุบลูกอีกเริ่มจากเอาพริกสด หอมหรือกระเทียม ลูกอีก โขลกให้เข้ากัน เมื่อเห็นว่าเข้ากันแล้วก็เอาเนื้อปลาหรือกุ้ง และเคยใส่ไปโขลกอีกรอบหนึ่ง ครั้นคลุกเคล้าเข้ากันดีแล้วก็ชิมรสดูตามต้องการ

น้ำซุบส้มขามหรือน้ำพริกส้มขาม ทำโดยนำมะขามสดจำนวนหนึ่งมาขูดผิวออก และผ่าซีกเอาเมล็ดออกให้หมด แล้วนำเอามะขามนั้นตำหึ่งสด หรือเอามะขามนั้นพร้อมทั้งกระเทียม เกลือ กะปิปิ้ง และกุ้งแห้งใส่ลงในครกตำให้ละเอียด แล้วผสมน้ำตาลและพริกขี้หนู โขลกให้เข้ากันอีกครั้งหนึ่ง อาจจะใส่ปลาลงไปนิดหน่อย ชิมดูพอให้ออกรสเปรี้ยว เค็ม หวาน ตามใจชอบ น้ำซุบส้มขามอาจรับประทานกับข้าวโดยไม่ใช้ผักเหนาะหรือใช้ผักเหนาะก็ได้ ถ้าต้องการเก็บไว้รับประทานหลาย ๆ วันก็ผัดด้วยน้ำมันให้สุก อาจจะใส่พริกขี้หนูลงไปด้วย จะทำให้น้ำรับประทานยิ่งขึ้น และสามารถเก็บไว้ได้หลายวันโดยไม่บูดเสีย

น้ำซุบหัวทือ ชาวบ้านในชนบทนิยมปูรจนรับประทาน วิธีปูรจนทำได้โดยการเอาหัวหรือเหง้าของกะทือ ซึ่งมีลักษณะเหลืองอ่อน ฉุนและร้อน มาล้างทำความสะอาดแล้วหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ผสมกับกระเทียม กะปิปิ้ง กุ้งแห้ง ปลาขี้หรือปลาปิ้ง พริกขี้หนู น้ำตาลโตนดหรือน้ำตาลอ้อยแล้วตำโขลกให้เข้ากัน อาจใส่เกลือบ้างเล็กน้อย โขลกให้ละเอียด ปูรจนตามต้องการ น้ำซุบหัวทือเป็นได้ทั้งอาหารและสมุนไพรแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ ขับลมในท้องและแก้บิดได้ด้วย น้ำซุบหัวทือชาวบ้านนิยมรับประทานในฤดูฝนซึ่งมีอากาศเย็น

๕.๔.๔ แกงเลียงเคย

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๒ (๒๕๔๒: ๕๕๗) อธิบายว่า แกงเลียงเคย บางท้องถิ่นเรียก แกงเลียง เป็นอาหารคาวชนิดหนึ่งของชนบทภาคใต้ รสคล้ายกับแกงจืดโดยทั่วไป เครื่องปรุงสำคัญของแกงเลียงเคยมี ๒ อย่าง คือ เคย (กะปิ) และผักสดบางชนิด ผักสดที่จะนำมาใส่แกงเลียงเคยนี้นิยมต่างกันตามสภาพท้องถิ่น แต่ส่วนใหญ่มักจะเป็นผักที่ต้มแล้วให้รสหวานโดยธรรมชาติ เช่น ผักหวาน ผักตำลึง มะละกอดิบ ยอดผักทอง เป็นต้น

๕.๔.๕ ข้าวย่ำ

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๒ (๒๕๔๒: ๗๑๓) อธิบายว่า ข้าวย่ำเป็นอาหารคาวของชาวใต้ ข้าวย่ำประกอบด้วยข้าวสุกราดด้วยน้ำบูดู มะพร้าวคั่ว กุ้งแห้งป่น และผักสดหลายชนิดหั่นป่นลงไปเรียกว่า “หมวด” แล้วคลุกให้เข้ากัน เครื่องปรุงสำคัญของข้าวย่ำได้แก่ ข้าวที่หุงไม่แฉะ บางทีก็ใช้ข้าวที่หุงด้วยใบยอหรือดอกอัญชัน (ข้าวที่ได้มาจะเป็นข้าวสีเทาหรือคล้ำ การหุงข้าวด้วยใบยอหรือดอกอัญชันทำโดยเอาน้ำซึ่งคั้นจากใบยอหรือดอกอัญชันมาหุง เป็นการเพิ่มรสชาติให้หอมน่ารับประทานยิ่งขึ้น) มะพร้าวคั่ว กุ้งแห้งจืดป่น พริกแห้งคั่วแล้วป่น และผักต่าง ๆ ผักที่นิยมใช้ในการทำหมวดข้าวย่ำ ได้แก่ เมล็ดกระถิน สะตอหั่นฝอย ถั่วงอกเด็ดราก ถั้วฝักยาวหั่นฝอย แตงกวา ตะไคร้หั่นฝอย ส้มโอ มะขามดิบ มะม่วง มะนาว ใบพาโหม ดอกกาหลา ดอกลำพู ดอกชมพูหั่นฝอย เครื่องปรุงเหล่านี้จะเตรียมหั่นภาชนะพร้อมที่จะปรุงรับประทานทันที

๕.๔.๖ ขนมจีน

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๒ (๒๕๔๒: ๖๑๒ - ๖๑๓) อธิบายว่า ขนมจีนเป็นอาหารที่นิยมทำรับประทานกันมากในภาคใต้ ประกอบด้วยเส้นขนมจีนกับน้ำแกง เวลารับประทานจะมีผักเหนาะ และของแถมอื่น ๆ ด้วย สำหรับน้ำแกงขนมจีนมี ๔ ชนิด คือ น้ำแกงเผ็ด น้ำพริก น้ำยา และแกงเขียวหวาน น้ำแกงแต่ละชนิดจะให้รสเผ็ดที่ต่างกัน ซึ่งมีเครื่องปรุงดังนี้

น้ำแกงเผ็ดหรือน้ำเผ็ด เครื่องแกงเหมือนกับแกงเผ็ดทั่วไป แต่ให้รสเผ็ดกว่า แกงกับปลาอย่างหรือกุ้งสด ตำพอแหลกไม่ใส่กะทิ

น้ำพริก เครื่องแกงใช้พริกแห้งเม็ดใหญ่ ผิวมะกรูด หอมเจียว กระเทียม เกลือ ตำรวมกันให้ละเอียด นำเครื่องแกงลงกระทะที่ใส่น้ำมัน ผัดจนหอม จากนั้นเอาน้ำกะทิตั้งไฟ พอเดือดใส่กุ้งที่ตำพอแหลก ใส่ถั้วเขียวคั่วซึ่งตำละเอียดเคี้ยวจนถั้วเขียวสุก แล้วใส่เครื่องแกงพร้อมถั้วลิสงคั่วซึ่งตำพอแหลก พร้อมด้วยน้ำมะนาวหรือน้ำมะขามเปียก น้ำตาลปี๊บและมะกรูดผ่าซีก (เพื่อให้มีรสหอม) ชิมพอมีรสหวาน เค็มและออกเปรี้ยวเล็กน้อย

น้ำยา เครื่องแกงประกอบด้วย พริกชี้หนู กระเทียม ตะไคร้ ขมิ้น พริกไทย เกลือ ตำให้ละเอียดใส่กะปิ เอากะทิตั้งไฟพอเดือดก็ใส่เครื่องแกงปลาย่างซึ่งตำละเอียด ส้มแขก น้ำตาลปีบ เคี่ยวสักครู่ ชิมให้รสกลมกล่อม

แกงเขียวหวาน แกงเหมือนกับแกงเขียวหวานทั่วไป ใช้เนื้อหรือไก่

สำหรับผักหนาะและของกินแนม ผักหนาะขนมจีนเหมือนกับผักหนาะทั่วไป แต่พิเศษออกไปคือ มีจำพวกผักดอง เช่น ถั่วงอกดอง ผักเสี้ยนดอง เป็นต้น นอกจากนี้อาจจะมีพริกย่างหรือพริกคั่วพอรอบ ส่วนของกินแนมมีไข่ต้ม

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๒ (๒๕๔๒: ๖๑๓) กล่าวว่า ชาวภาคใต้กินขนมจีนเป็นอาหารหลักในบางมื้อ ภาคใต้ฝั่งตะวันตกนิยมกินเป็นอาหารเช้าแทบทุกท้องถิ่น เมื่อมีงานนิยมทำขนมจีนเลี้ยงแขกด้วย บางท้องถิ่น เช่น อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เมื่อมีประเพณีลาซังจะทำขนมจีนเป็นอาหารหลัก จึงนับได้ว่า ขนมจีนเป็นอาหารที่แสดงถึงเอกลักษณ์การกินอย่างหนึ่งของชาวภาคใต้

๕.๔.๗ หนาง

หนาง เป็นอาควาประเภทหมักดอง สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๗ (๒๕๔๔: ๘๓๔๘) ได้อธิบายถึงวิธีการทำหนางว่า หนางนิยมทำกันมากด้วยเนื้อหมูหรือเนื้อวัว ถ้าทำด้วยเนื้อหมูเรียกว่า “หนางหมู” ทำด้วยเนื้อวัวเรียกว่า “หนางวัว” สำหรับวิธีหมัก นำเนื้อหมูหรือเนื้อวัว ส่วนมากเอาเศษเนื้อที่ติดกระดูกหรือเนื้อที่เลาะจากส่วนหัว ถ้าเป็นส่วนที่ติดหนังจะใช้ทั้งหนัง ทำความสะอาดให้เรียบร้อยแล้วหั่นเป็นชิ้น ๆ ประมาณ ๑.๐ X ๐.๕ นิ้ว แล้วหั่นหยวกกล้วยอ่อนซึ่งจะเป็นกล้วยเถื่อนหรือกล้วยบ้านก็ได้ นำเนื้อและหยวกกล้วยคลุกเคล้าให้เข้ากันดีแล้วใส่เกลือ น้ำตาลปีบ ให้ได้รสพอเหมาะ หมักไว้จนกระทั่งหยวกกล้วยอ่อนตัว แล้วจึงนำไปบรรจุขวดโหลปิดฝาให้มิดชิดอย่าให้อากาศเข้าได้ ถ้าเป็นหนางที่ทำด้วยเนื้อหมูหมักประมาณ ๕-๗ วัน หนางที่ทำด้วยเนื้อวัวหมักประมาณ ๗-๑๐ วัน จนหนางนั้นมีกลิ่นหอมเปรี้ยวก็ได้หนางดิบตามต้องการ

๕.๔.๘ ปลาใส่สุก

ปลาใส่สุก เป็นวิธีการถนอมอาหารประเภทปลาวิธีหนึ่ง สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๙ (๒๕๔๔: ๔๔๑๘) อธิบายถึงวิธีการทำปลาใส่สุกว่า ปลาที่นิยมใช้เป็นแม่ปลา เช่น ปลาชี่ขม ปลาแก้มขี้ ปลาโสด เป็นต้น เลือกอปลาที่ยังสด ขอดเกล็ด ผ่าท้องควักไส้พุงออก ล้างให้สะอาด ใช้ข้าวสุกที่ทิ้งไว้จนเย็นสนิทคลุกเกลือพอรสเค็มยัดท้องปลาให้แน่น นำไปใส่ไหหรือหม้อเคลือบโดยวางสลับหัวหาง หรือวางต่อหางวนรอบภาชนะนั้น ๆ วางปลาเรียงได้ชั้นหนึ่งก็โรยข้าวสุกคลุกเกลือบาง ๆ เสียทีหนึ่ง ทำเช่นนี้จนปลาหมดหรือปลาเต็มภาชนะ นำผ้าสะอาดหุ้มปากไหเพื่อกัน

แมลงวางไข่ แล้วใช้ผ้าหรือวัสดุอื่นวางทับไว้อีกทีหนึ่ง เก็บไว้ในที่มีดขีดประมาณ ๔ -๕ วัน ปลาจะออกรสเปรี้ยว ถ้าเปิดดูจะเห็นเนื้อปลาดอกสีชมพูและอุ้มอิมแสดงว่าสามารถนำปรุงอาหารได้

๕.๕ สิ่งของเครื่องใช้

สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่คนพื้นบ้านพื้นเมืองภาคใต้ใช้สอยตามวิถีชีวิตมีมากเช่นเดียวกับภูมิภาคอื่น ๆ แต่อาจจะมีรูปแบบแตกต่างกันบ้างตามอิทธิพลสิ่งแวดล้อม และวัตถุประสงค์การใช้งานสิ่งของเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านคิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมาเองด้วยฝีมือ ความเรียบง่ายตามวัตถุประสงค์ ประโยชน์ใช้สอยอยู่บนพื้นฐานของอาชีพ สังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญา บางอย่างผสมด้วยศิลปะและความเป็นหัตถกรรม นอกจากนี้ขึ้นอยู่กับวัสดุท้องถิ่นธรรมชาติแวดล้อม และขนบธรรมเนียมประเพณีของบุคคลในท้องถิ่นนั้น ๆ

เครื่องมือเครื่องใช้ของพื้นบ้านที่ชาวนา ชาวไร่ ชาวนวน ชาวประมง หรือประชาชนพลเมืองทั่วไปใช้สอยในชีวิตประจำวัน ได้แก่ เกะ ครกสี กระดิ่ง เหล็กไฟตบ กุบหมาก หมาดักน้ำ มีดพร้า กระต่าย เครื่องมือจับปลา ค้อนไม้ ตรีคม เครื่องหามหัว เลื่อ กระสอบ เครื่องสานย่านลิเภา เป็นต้น เครื่องใช้เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงภาพรวมวิถีชีวิตการดำเนินชีวิตของชาวภาคใต้ ซึ่งจะสะท้อนออกมาในวรรณกรรมท้องถิ่น

จะเห็นได้ว่าประเพณีวัฒนธรรมของชาวภาคใต้มีลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวภาคใต้ในด้านต่างๆ ได้อย่างชัดเจน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเอกลักษณ์ของชาวภาคใต้ ไม่ว่าจะเป็นมหรสพ กีฬาพื้นบ้าน อาหารการกิน สิ่งของเครื่องใช้ ซึ่งจะมีลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของภาคใต้ได้อย่างชัดเจน

๖. ค่านิยมและความเชื่อ

๖.๑ ค่านิยม

ค่านิยมพื้นฐานของชาวไทยภาคใต้ มีมูลเหตุมาจากสิ่งดังต่อไปนี้ ความเป็นมา มูลเหตุเบื้องหลังหรือรากฐานของความคิดที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วมีผลกระตุ้นให้เลิกทำตาม ปฏิบัติตามความคิดเห็นนั้นมีอยู่ในหมู่คนไทย ๑๔ จังหวัดภาคใต้ทั้งอดีตและปัจจุบัน ดังที่ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๒๑: ๙ - ๑๒) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยมพื้นฐานของชาวไทยภาคใต้ไว้ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ค่านิยมเกี่ยวกับลักษณะความเป็นมนุษย์ มุ่งเอาความสมบูรณ์ทางด้านจริยธรรม คือมีความสมบูรณ์ด้านจิตใจ รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักเหตุผล รู้จักประมาณตน รู้จักกาล รู้จักบุคคล และรู้จักสังคม เช่น นิยมเชื่อในเรื่องผลของกรรมหรือการกระทำ นิยมสร้างสามัคคี

๒. ลักษณะของบุคคล มุ่งเอาค่านิยมที่เป็นเอกลักษณ์ของบุคคลหรือกลุ่มคนซึ่งมีอยู่ในเรื่องเหล่านี้คือ ความสัมพันธ์ทางสังคม การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด บรรทัดฐาน และสถานการณต่าง ๆ ทางสังคม เช่น เรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมมีค่านิยมดังนี้ นิยมความจริงใจ ตรงไปตรงมา

นิยมยกย่องผู้อาวุโสให้ความเคารพนับถือผู้สูงอายุ นิยมความเป็นกันเอง นิยมการมีคู่ครองคนเดียว นิยมความอิสระเสรี นิยมความสนุกสนานรื่นเริงในหมู่เพื่อนฝูง นิยมในบทบาทของสตรี นิยมรักที่รักน้อง นิยมรักพวกพ้องตนเอง นิยมความเป็นนักเลงใจกว้างใจถึง นิยมรักษาโรคภัยไข้เจ็บโดยการทรงเจ้าเข้าผี นิยมเชื่อถือโชคกลาง นิยมเชื่อถือธรรมชาติและเทพเจ้าประจำธรรมชาติ นิยมถือดวงวิญญาณบรรพบุรุษ นิยมเชื่อกรรมและผลกรรม นิยมความสงบสุขและสันติสุข นิยมไม่ชอบอยู่ใต้บังคับใด ๆ ที่ตัวรู้ว่าออกมาบังคับตน นิยมให้เกียรติผู้นำที่ทำความประโยชน์ให้แก่ตนเองและสังคม

๓. เรื่องกาลเวลาหรือพื้นฐานเรื่องเวลา การนำเอาระยะเวลาทั้ง ๓ ช่วง คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคตเข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตของตน ชาวใต้ก็เหมือนกับกลุ่มคนในดินแดนอื่น วัฒนธรรมอื่นคือ เชื้อเรื่องอิทธิที่มีต่อบริเวณปัจจุบัน และอิทธิพลของปัจจุบันจะมีต่ออนาคต จากค่านิยมดังต่อไปนี้ นิยมเรื่องผลกรรมในอดีต นิยมเชื่อผลกรรมในปัจจุบันและส่งผลในอนาคต นิยมเชื่อถือขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม

๔. เรื่องอาณาเขตหรือพื้นฐานทางอาณาเขต หมายถึง ความนิยมที่จะอยู่ในอาณาเขตหรือบริเวณดินแดน ชาวภาคใต้มีค่านิยมดังต่อไปนี้ นิยมอยู่ในถิ่นกำเนิดของตน ไม่ชอบย้ายถิ่นไปไกล นิยมยกย่องผู้ที่มีความรู้และทำประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่น นิยมเลือกคู่ครองเป็นคนในท้องถิ่น

๕. เรื่องกิจกรรมหรือพื้นฐานทางกิจกรรม คือ กิจกรรมเพื่อความสนุกสนาน เพื่อพัฒนาชีวิตและกิจกรรมตามระเบียบสังคม ชาวภาคใต้จะนิยมกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานมากกว่ากิจกรรมที่เป็นการศึกษาหรือระเบียบสังคมไม่ค่อยนิยม เช่น นิยมละเล่นพื้นเมือง ได้แก่ หนังตะลุง มโนห์รา เพลงบอก นิยมพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การบวช การแต่งงาน

๖.๒ ความเชื่อ

ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวความคิดและพฤติกรรมของชาวบ้านกลุ่มนั้น ๆ เพราะการสืบทอดความเชื่อเป็นการปลูกฝังสืบทอดกันมาหลายชั่วคน ผู้ให้การสืบทอดล้วนแต่ยึดถือปฏิบัติให้ชัดเจน เป็นต้นแบบอย่างกว้างขวางและมั่นคง ล้วนมีเจตนาที่จะปลูกฝังให้ผู้สืบเจริญรอยอย่างเคร่งครัดมักถือเป็นเรื่องน่ายินดีในการอยู่ร่วมกัน ผู้ปฏิบัติย่อมเป็นผู้ที่ยอมรับของคณาญาติและสังคม ส่วนผู้ฝ่าฝืนย่อมไม่เป็นที่พึงปรารถนา การปลูกฝังความเชื่อล้วนมีขึ้นตั้งแต่วินาทีแรกที่ผู้สืบต่อเริ่มเป็นสมาชิกใหม่ของสังคมนั้น ๆ การบ่มเพาะเปรียบเสมือนเป็นการตัดแต่งไม้อ่อนให้ค่อยปรับเปลี่ยนตามและเพิ่มพูนขึ้นจนกลายเป็นผู้สืบทอดให้แก่คนรุ่นต่อไป

ความเชื่อของชาวไทยภาคใต้ส่วนใหญ่จะเชื่อเรื่องภพชาติ การทำบุญทำกรรม ใครทำสิ่งใดไว้ย่อมได้รับผลกรรมตอบแทน จุฬาทิพย์ บุญฤทธิ์ (๒๕๓๕: ๑๔๗ - ๑๔๕) กล่าวถึงความเชื่อของชาวไทยภาคใต้สรุปได้ดังนี้

๑. ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อว่าคนเราเกิดมาในภูมิที่ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ตามกฎแห่งกรรมที่ได้ทำไว้ดีบ้างชั่วบ้าง จิตที่ได้รับการอบรมแล้วถ้ายังไม่สิ้นกิเลสก็ย่อมนำไปเกิดในภพภูมิที่ประณีต มีความสุข ความเจริญ ประเสริฐสูงขึ้น แต่ถ้าจิตไม่ได้รับการอบรมปล่อยไปตามสภาพที่มันเป็นปล่อยให้สกปรกเศร้าหมองเพราะถูกกิเลสจับก็ก่อให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนให้แก่ตนเอง และสังคมในชาติหน้า

๒. ความเชื่อเรื่องภพชาติ ตามแนวพุทธศาสนาเชื่อว่าทุกคนเกิดมาแล้วนับชาติไม่ถ้วนและถือกำเนิดในชาติดีบ้างไม่ดีบ้าง เวียนว่ายตายเกิดอยู่ตลอดเวลา และการที่มนุษย์มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบายในภพนี้เกี่ยวกับผลบุญที่เคยทำแต่ชาติปางก่อน จึงควรหมั่นสร้างผลบุญต่อไปเพื่อความ สุขความสบายในภพหน้า

๓. ความเชื่อเรื่องนรก – สวรรค์ เชื่อว่านรกและสวรรค์คือดินแดนที่มนุษย์ต้องไปเกิดตามผลแห่งบาปบุญคุณโทษที่ทำไว้

๔. ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะ เชื่อว่าศาสนาพระศรีอารียะจะมีจริงในอนาคตซึ่งเป็นศาสนาที่ได้ไปเกิดจะพบกับความสุข ความสบายและผู้ที่ได้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอารียะนั้นต้องสั่งสมความดี

๕. ความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถาอาคม คนภาคใต้นับถือพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการถือไสยศาสตร์ ทั้งสองนี้จะแยกออกจากกันไม่ได้ เพราะเชื่อว่าศาสนาพุทธสอนให้หลุดพ้นทุกข์ ส่วนไสยศาสตร์เป็นมนต์คาถาที่เป็นศาสตร์เร้นลับที่ใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง มีความสำคัญในการเสริมเกียรติยศและอำนาจผู้เป็นใหญ่รวมทั้งช่วยจัดบำบัดป้ความทุกข์เดือดร้อนนานาประการ

๖. ความเชื่อเรื่องฝัน ชาวภาคใต้เชื่อว่าความฝันเป็นสิ่งที่อาจเป็นจริง จึงมีความวิตกในเรื่องราวที่ถึงโดยเฉพาความฝันที่เป็นฝันร้าย หากแก้ด้วยตนเองไม่ได้ก็จะหาผู้ทำนายฝันให้ ดังนั้นคนโบราณจำแนกความฝันไว้ ๔ ลักษณะ คือ บุรพนิมิต เป็นความฝันที่บอกกลางบอกเหตุ จิตนิวรรณ์ เป็นความฝันที่จิตผูกพันเป็นห่วง เทพสังหรณ์ เป็นความฝันที่เทวดาตกลงบันดาลใจให้รู้ล่วงหน้า ชาติุโขภเป็นความฝันที่ทำให้เกิดธาตุในร่างกายไม่ผิดปกติ ความฝันทั้ง ๔ ลักษณะที่กล่าวมานี้ ชาวไทยภาคใต้เชื่อว่าความฝันลักษณะที่เป็นบุพนิมิตและเทพสังหรณ์ อาจเป็นจริงและเชื่อต่อไปได้อีกต่อไป ความฝันจะเป็นสิ่งบอกเหตุล่วงหน้าทั้งเหตุร้ายและเหตุดี

๗. ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม เป็นความเชื่อด้านโหราศาสตร์เป็นการทำนายเกี่ยวกับอนาคตความเชื่อด้านนี้อยู่นอกอิทธิพลทางศาสนาแม้จะเป็นเรื่องงมงาย แต่ก็มีอิทธิพลต่อคนไทยภาคใต้ทุกยุคทุกสมัยจนถึงปัจจุบัน และเชื่อว่าการกระทำใด ๆ ให้เป็นสิริมงคลและต้องดูฤกษ์ยามนาที่ในการเริ่มต้นทุกครั้ง

๘. ความเชื่อเรื่องกลางสังหรณ์ เป็นความเชื่ออีกประการหนึ่งที่ถือเป็นการบอกเหตุการณ์ล่วงหน้า อาจจะมีทั้งกลางดีและร้ายมักปรากฏในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น ตามองเห็นภาพต่าง ๆ

สัตว์บางชนิดร้องทัก เช่น จิ้งจก ตุ๊กแก แมงมุมตีก อีกาบินผ่านหน้า งูเลื้อยตัดหน้า สิ่งเหล่านี้ล้วนบอกถึงลางร้ายทั้งสิ้น

จากการศึกษาสภาพทั่วไปของภาคใต้ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ค่านิยมและความเชื่อ สภาพดังกล่าวล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เป็นตัวกำหนดให้วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น

บทที่ ๔

ลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

การศึกษาลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้นั้น สิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจวรรณกรรมท้องถิ่นชัดเจนมากยิ่งขึ้นคือ การศึกษาลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ช่วยให้เข้าใจถึงลักษณะของหนังสือ ลักษณะตัวอักษรที่ใช้บันทึก ภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ลักษณะรูปภาพ ลักษณะคำประพันธ์ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง ลักษณะของเนื้อหาในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ และแนวคิดของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ได้อย่างชัดเจน

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๔ (๒๕๔๒: ๗๐๕๒) ได้ให้ความหมายของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ว่า เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับภาคใต้ที่ได้บันทึกขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรโดยผู้บันทึกมีเจตนาจะให้สิ่งเหล่านี้คงอยู่ยาวนาน และสามารถสืบสานสืบทอดไปภายหน้าได้ ด้วยการอ่านหรือฟังผู้อื่นอ่าน วรรณกรรมท้องถิ่นจึงรวมเรื่องราวที่มีโครงเรื่อง มีนาฏการของตัวละคร และเรื่องราวที่ไม่มีโครงเรื่องไม่มีตัวละครแต่ต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร ไม่รวมถึงวัฒนธรรมที่บอกเล่ากันด้วยปากเปล่าหรือเรียกว่า “มุขปาฐะ” สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และชวน เพชรแก้ว (๒๕๔๗: ๑) ได้อธิบายความหมายของวรรณกรรมท้องถิ่นพื้นบ้านภาคใต้ว่าหมายถึง “เรื่องราวที่เกี่ยวข้อง/สัมพันธ์ถึงความสัมพันธ์พื้นบ้านของท้องถิ่นภาคใต้นั้นได้แก่ชุมชนในพื้นที่ ๑๔ จังหวัดในภาคใต้ของประเทศไทย ได้แก่ ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา กระบี่ ภูเก็ต นครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง สงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส” สำหรับลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้สรุปได้ดังนี้

๑. ลักษณะหนังสือ

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้นั้นยังเหลือตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้มักจะเป็นบันทึกในหนังสือข่อย (สมุดข่อย) และใบลาน หนังสือดังกล่าวส่วนมากมักจะฉีกขาด ลบเลือนเสียหาย สอดคล้องกับที่ชวน เพชรแก้ว (๒๕๒๔: ๘) กล่าวว่า วรรณกรรมท้องถิ่นประเภทลายลักษณ์อักษรที่ยังสภาพสมบูรณ์มีไม่ถึง ๑๐ เปอร์เซ็นต์

จากการศึกษาสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๔ (๑๕๔๒: ๗๐๕๒) กล่าวถึงการใช้ใบลานจารวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ว่ามีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของอินเดียได้ ทั้งด้านเทคนิควิธีและเนื้อหาสาระ เป็นวรรณกรรมที่เจริญต่อเนื่องมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ส่วนใหญ่จะใช้ภาษามคธ ซึ่งภาคใต้เรียกว่า ภาษามคธ (ปัจจุบันเรียกว่า ภาษาบาลี) และใช้อักษรขอม เนื้อหาเด่นในเรื่องพุทธศาสนาตามลัทธิลังกาวงศ์ สำหรับการให้สมุดข่อยจารวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ นิยมกระทำควบคู่กันกับการใช้ใบลาน แต่นิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ

จนถึงช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ตลอดมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวใต้ส่วนใหญ่เรียกสมุดข่อยว่า “บุต” หรือ หนังสือบุต

ชวน เพชรแก้ว (๒๕๒๔: ๘) กล่าวว่า หนังสือบุตเป็นหนังสือที่ทำจากย่านปริตหนาหรือกริดหนา หนังสือบุตแบ่งเป็น ๒ ชนิดคือ หนังสือบุตดำและหนังสือบุตขาว บุตดำ (สมุดไทยดำ) คือหนังสือที่มีเนื้อกระดาษเป็นสีดำ เขียนด้วยตัวอักษรสีขาว สีรงหรือสีทอง ส่วนบุตขาว (สมุดไทยขาว) มีเนื้อกระดาษเป็นสีขาวเขียนด้วยตัวอักษรสีดำ อุปกรณ์ที่ใช้ในการเขียนใช้ปากไก่ (ไม้ไผ่ปลายแหลม)

การทำหนังสือบุต ชวน เพชรแก้ว (๒๕๒๔: ๘) ได้อธิบายไว้ว่านำเอาย่านปริตหนา (กริดหนา) มาทำให้ละเอียดละลายน้ำแล้วละเลงบนผ้า (ซึ่งกำหนดขนาดกว้างยาวของแผ่นกระดาษ) ส่วนที่เป็นกากจะติดอยู่บนพื้นผ้า ผึ่งแดดเอาไว้จนแห้งสนิท นำมาลอกออกเป็นแผ่นขาว ถ้าต้องการสีดำก็เอาเขม่ามาทาแล้วใช้ลูกสะบ้าขัด เพื่อให้เนื้อกระดาษเรียบและแน่น หลังจากนั้นก็นำมาพับเป็นแผ่นๆ ขนาดกว้าง ๑ คืบ ยาว ๑ ศอก ความหนาของกระดาษแต่ละแผ่นจะหนากว่ากระดาษธรรมดาเล็กน้อย ส่วนความหนาของหนังสือแล้วแต่ความต้องการของผู้ทำ ถ้าต้องการหนาเท่าไรก็ใช้จำนวนหน้ามากขึ้นเท่านั้น

ตัวอย่างหนังสือบุตที่เก็บรวบรวมไว้ที่สถาบันทักษิณ

๒. ลักษณะตัวอักษรที่ใช้บันทึก

ปราณี ขวัญแก้ว (๒๕๑๙: ๔) กล่าวว่า ตามหลักฐานที่พบในหนังสือбуд อักษรที่บันทึกมี ๒ แบบ คือ อักษรขอมกับอักษรไทย สำหรับอักษรขอม รัตนา พันธุ์สุริย์ฉาย (๒๕๓๐: ๑๑) กล่าวว่า อักษรขอมที่ใช้บันทึกในวรรณกรรมภาคใต้ มี ๒ แบบ คือ ขอมไทยกับขอมบาลี อักษรขอมไทยใช้บันทึกเรื่องที่สำคัญ ๆ เช่น พระมาลัย และชาดกในศาสนา เป็นต้น ส่วนอักษรขอมบาลีใช้บันทึกเรื่องที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น หนังสือธรรมะ เวทมนต์คาถาและบทสวดต่าง ๆ การใช้อักษรขอมบาลีดังกล่าวเชื่อกันมีการบันทึกมาก่อนอักษรไทย ส่วนอักษรไทย รูปแบบเป็นอักษรสมัยอยุธยาแต่มีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่เป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รูปแบบอักษรสมัยอยุธยาที่พบคือ อักษรที่ชาวบ้านเรียกว่า “ตัวผด” ตัวอักษรแบบนี้คล้ายคลึงกับอักษรไทยย่อ ซึ่งใช้เขียนในระหว่างรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ หรือคล้ายคลึงกับอักษรไทยในหนังสือสัญญาระหว่างไทยฝรั่งเศส ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เช่น หนังสือбудเรื่องพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ วนิดา พิเศษพงษา (๒๕๒๖: ๑๒๕) ยังกล่าวว่า ส่วนใหญ่อักษรไทยที่บันทึกในหนังสือбудเป็นอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สำหรับด้านอักษรวิธี สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๘ (๑๕๔๒: ๗๐๕๓) กล่าวว่า การใช้อักษรวิธีในวรรณกรรมภาคใต้แตกต่างกันตามยุคตามสมัย ต้องทำความเข้าใจเป็นรายละเอียด อยู่ในวิสัยที่ผู้ศึกษาสามารถทำความเข้าใจ และอ่านได้ถูกต้องโดยใช้เวลาศึกษาไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะจารตามสำเนียงท้องถิ่น ดังนั้นเมื่อสำเนียงใดภาษาไม่มีสัทอักษรที่จะถ่ายทอดได้ตรงก็อาจยกย้ายสัทอักษรที่มีอยู่แล้วใช้ต่างแทน เช่น ตอมือ (แทน ซ้อมือ) สมดี (แทน กิติ) สุกคาเสม (แทน สุขเกษม) เหล่านี้ ไม่มีปัญหาในการอ่านหรือปริวรรตมากนัก ที่มักมีปัญหาคือ การใช้รูปวรรณยุกต์ เพราะมีวรรณยุกต์จำกัด เขียนให้ตรงสำเนียงภาษาถิ่นได้ยาก ขึ้นอยู่กับแต่ละท้องถิ่นและตามที่คุณจารฟังใจ จึงต้องอาศัยผลความและบริบทอื่นประกอบในการอ่านและการปริวรรต

๓. ลักษณะภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

ภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ อุดม หนูทอง (๒๕๔๒: ๗๐๕๔) กล่าวว่า การใช้ภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ มีใช้ภาษาสันสกฤตบ้าง เช่น ในศิลาจารึก ใช้ภาษาบาลีในประเภทที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น พระอภิธรรม ใช้ภาษาไทยปนขอมในประเภทที่ต้องทำให้เป็นที่แพร่หลายในความนิยมศรัทธา มีทั้งหนังสือที่เกี่ยวกับความเชื่อ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม และนิทานประโลมโลกบางเรื่อง อาทิ เรื่องไชยเชษฐ (คำกาพย์) บุดขาว ฉบับจากจังหวัดสุราษฎร์ธานี ตำราดูลักษณะชายหญิง เรื่องที่นึ่งชายหญิง (คำกาพย์) บุดขาว ฉบับจากอำเภอเทพา จังหวัดสงขลา เป็นต้น ส่วนที่ใช้ภาษาไทยเป็นหนังสือประเภทตำรายา หนังสือสวด นิทานประโลมโลก ตำราความรู้ทั่วไป เช่น พงศาวดาร พระธรรมเทศนา พระศรีสุทนต์ สุบิน ตำราดูฤกษ์ยาม ฯลฯ

๔ ลักษณะของภาพประกอบ

การเขียนรูปภาพลงในหนังสือбуд สุธิวังศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๔๗: ๑๘๕) กล่าวว่าจิตรกรรมในหนังสือбудที่พบในภาคใต้ จำแนกประเภทตามลักษณะเนื้อหาของภาพได้ ๔ กลุ่ม ดังนี้

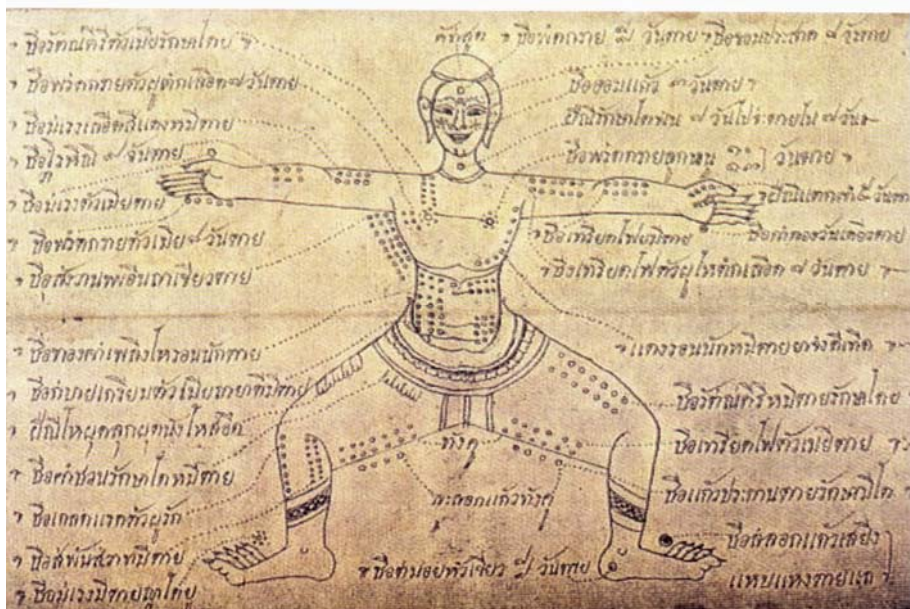
๑. ภาพประกอบเรื่องเพื่อบอกตำแหน่งและ / หรือลักษณะเฉพาะ สุธิวังศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๔๗: ๑๘๖ – ๑๘๑) อธิบายว่า เป็นภาพประกอบเพื่อบอกตำแหน่งและลักษณะเฉพาะที่เป็นคติความเชื่อตามศาสตร์ชาวบ้านหรือทฤษฎีชาวบ้านอันเป็นคตินิยมหรือจารีตนิยมที่เชื่อและปฏิบัติต่อกันมา เป็นภาพประกอบที่ช่วยอธิบายนามธรรมเป็นรูปธรรมเพื่อเสริมและสื่อความหมายให้ชัดเจนหรือเข้าใจง่ายขึ้น เช่น ภาพประกอบตำราดูนิมิต (การเปลี่ยนแปลงตำแหน่ง, ลักษณะของดวงดาว, พระอาทิตย์, พระจันทร์) ว่ามีนัยยะสัมพันธ์กับอุบัติเหตุการณ์ของโลกหรือวิถีชีวิตของคนบางคน ภาพประกอบหนังสือห้วง (ดูฤกษ์ยาม) ภาพประกอบตำราดูลักษณะ เช่น ตำราดูลักษณะดีและลักษณะไม่ดีของสัตว์เลี้ยง เช่น ขวัญวัว, ขวัญควาย, ลักษณะนกเขาชวา, ลักษณะแมว ฯลฯ ตำราดูอาการผิดปกติทางสรีระหรือลักษณะอาการป่วยไข้ตามคติแพทย์พื้นบ้าน เช่น ดูลักษณะฝีร้าย, ริมแผลเปื่อยเรื้อรัง ฯลฯ

ภาพประกอบตำราดูลักษณะ มักเป็นภาพลายเส้นเขียนด้วยสีดำ มีบ้างที่ระบายสีในบางส่วนของภาพเพื่อเน้นให้เห็นลักษณะเด่นยิ่งขึ้น ในกรณีที่เป็นภาพสัตว์จะเขียนอย่างประณีตประจง ถูกสัดส่วน มีลีลาท่าทางที่มีชีวิตชีวาแล้วเขียนเนื้อหาที่ต้องการแสดงลักษณะโดยใช้จุดหรือสีหรือสัญลักษณ์พิเศษ เช่น ตำราดูนิมิต เขียนภาพดาวหางพุ่งไปในทิศต่างกัน จะเขียนภาพเพียงเป็นสัญลักษณ์โดยย่อ เพื่อเพิ่มความสนใจมากกว่าเพื่อความเข้าใจ

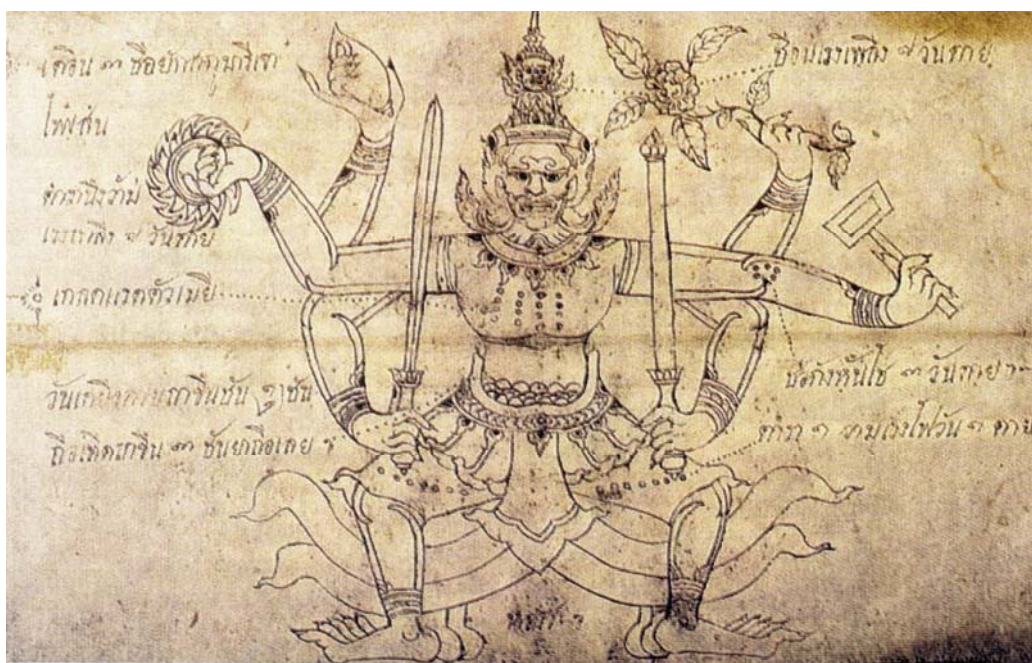
ภาพประกอบตำราดูลักษณะฝี ริมหรือแผลเน่าเปื่อยเรื้อรัง มักพิถีพิถันในการวางตำแหน่ง บางฉบับจะใช้สีบอกลักษณะตรงตามความเป็นจริงของอาการแห่งโรคนั้น ๆ เพื่อสามารถสังเกตรูปพรรณสัณฐานของโรคได้ชัดเจนยิ่งขึ้น พบจิตรกรรมประเภทนี้ในวรรณกรรมประเภท เวชศาสตร์ เป็นภาพที่ให้ความสำคัญด้านสัดส่วนและโครงสร้างทางสรีระประกอบด้วยความงามในเชิงศิลปะ เช่น ใช้ภาพยักษ์มาร แสดงตำแหน่งของฝีร้าย (ริมและมะเร็ง) ถ้าพบ ณ ตำแหน่งไหนของร่างกาย จะมีพิษร้ายกี่วันจะถึงแก่ความตาย บางตำราจะบอกชื่อเฉพาะของโรคไว้ด้วย เช่น ถ้าเกิดฝีร้ายบริเวณตรงขา ระบุคำอธิบายภาพไว้ว่า “ตำรา ๑ ว่ามะเร็งไฟวัน ๑ ตาย” ถ้าเกิดบริเวณหน้าอกเป็นแถวตามแนวตั้งเรียกว่า “เกล็ดแรดตัวเมีย” ถ้าเกิดบริเวณศีรษะว่า “ชื่อมะเร็งเพลิง ๗ วันตาย” เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ลักษณะชั่วหรือลักษณะดีของคน (นรลักษณ์) ไม่นิยมเขียนภาพประกอบเหมือนอย่างลักษณะของสัตว์ อาจถือว่าเป็นจิตหรือจรियाที่สลับซับซ้อนยากที่จะดูจาก

รูปลักษณะภายนอก ที่กล่าวถึงบ้างก็เป็นการอธิบายด้วยถ้อยคำภาษาเท่านั้น เช่น ลักษณะนมและ
น้ำนมของสตรีที่ว่าเป็นคุณและเป็นโทษ เป็นต้น

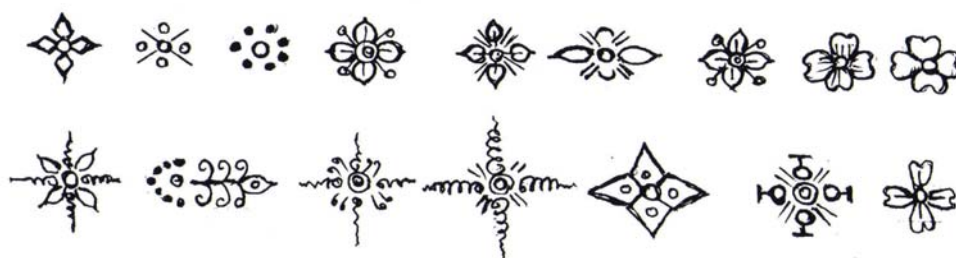

ภาพประกอบในหนังสือบุด ประเภทเวชศาสตร์ แสดงลักษณะและตำแหน่งของผีร้าย (ทั้งเริ่มและมะเร็ง)

ภาพประกอบในหนังสือบุด แสดงจุดและเส้นต่างๆ ในร่างกายมนุษย์

๒. ภาพประกอบเพื่อปรุงแต่งรูปลักษณ์ของวรรณกรรม สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๔๗: ๑๙๒) อธิบายไว้ว่า เป็นภาพจิตรกรรมที่เป็นรูปดอกดวง เช่น ดอกไม้ ลายไทย เครื่องวัลย์ และ ธรรมชาติ เพื่อเติมแต่งให้วรรณกรรมมีรูปลักษณ์สวยงามและสมบูรณ์น่าศรัทธายิ่งขึ้น โดยมากจะปรากฏในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น เรื่องชาดก เรื่องนิพพานไตร เรื่องพระปฐมัตถกรรม เป็นต้น มักเขียนคั่นแทรกระหว่างบท หรือเขียนตกแต่งเรียงรายตลอดแนวขอบกระดาษ มีทั้งที่เขียนด้วยลายเส้นสีดำ และระบายสีด้วยสีเข้ม เช่น สีเหลือง, แดง, ชมพู, น้ำตาล, เขียว, ม่วง เป็นต้น ที่เป็นรูปดอกดวง นิยมรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน หรือข้าวหลามตัด, รูปวงกลมซ้อนสลับลี, รูปพระอาทิตย์, พร้อมด้วยรั้วสีโดยรอบและมีเครื่องหมายอุณาโลมอยู่ทั้ง ๔ ทิศ, เครื่องหมายดาว ๔ แฉก, ดาว ๕ แฉก, ดาวแปดแฉก, รูปดาวล้อมเดือน เป็นต้น ที่เป็นรูปดอกไม้ เช่น ดอกพิกุล, ดอกแพงพวย, ดอกอัญชัน, ดอกนมวัว, ดอกมะลิป่า, ดอกบัว, ดอกไม้ในจินตนาการของผู้เขียน เขียนเป็นดอกเดี่ยวหรือดอกไม้ชนิดเดียวกัน เรียงรายกันหรือดอกไม้บางชนิดเรียงสลับกัน ที่เขียนเป็นรูปเครื่องวัลย์ นิยมเขียนเป็นรูปเครือเขาหรือเถาวัลย์ หรือพรรณไม้ที่เป็นเถาที่เป็นพรรณไม้พื้นเมือง พรรณไม้เลื้อย เป็นต้น ที่เขียนเป็นลายไทยก็มี ที่เขียนภาพธรรมชาติ นิยมเขียนภาพภูเขา ถ้ำ ทะเล (คลื่น) ต้นไม้ที่มีนก, ลิง, ผีเสื้อ, ผึ้ง เกาะอาศัยอยู่ หรือมีดอกและผล

ภาพดอกดวง เช่น รูปดาวล้อมเดือน รูปดอกไม้

๓. ภาพประกอบภาพสัตว์ สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๔๗: ๑๙๔) อธิบายไว้ว่า มีทั้งที่เป็น สัตว์ สัตว์เลี้ยง และสัตว์นอกป่าหิมพานต์ เช่น เต่า, ลิง, นก, วัว, ควาย, แมว, สุนัข, พญานาค, ราชสีห์, อรหัน (มี ๒ เท้า มีปีก หัวเหมือนคน), ครุฑ, กิเลน, มังกร, คชสีห์, กิณรี, นรสิงห์ ฯลฯ จิตรกรรมที่เป็นภาพสัตว์ บางกรณีแทรกในเนื้อหาเพื่อประกอบตามเรื่องหรือแทรกไว้เฉย ๆ โดยไม่เกี่ยวกับเรื่อง บางกรณีใช้ประกอบการเขียนเลขยันต์คาถา บางกรณีเขียนเป็นส่วนของฉากเพื่อให้เห็นภาพเป็นธรรมชาติ หรือภาพในจินตนาการ สัตว์ที่นิยมเขียนมี ๒ ประเภท คือ (๑) สัตว์ป่าที่มีกำลังมากหรือสวยงามเป็นพิเศษ เช่น เสือ, ลิง, สิงโต, ราชสีห์, ช้าง, ม้า, นกแก้ว, นกเขาชวา, นกอินทรี

หรือที่มีคติความเชื่อ เช่น เต่า (๒) สัตว์ในจินตนาการ เช่น ราชสีห์, กิณรี, อรหันล ครุฑ, นาคราช, นรสิงห์, มังกร ฯลฯ

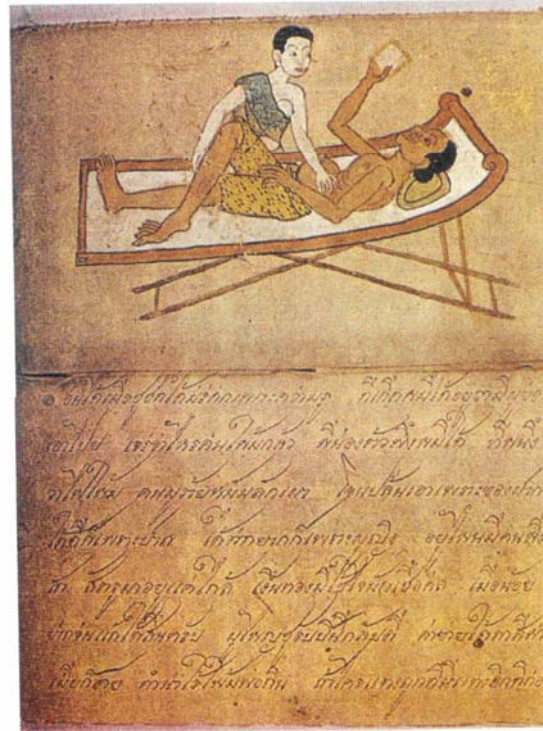
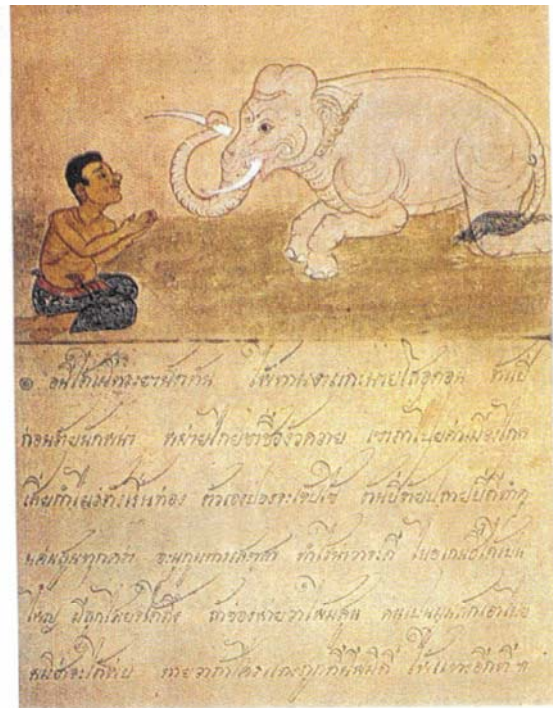
สัตว์ป่าที่มีกำลังมากมายหรือที่สวยงามเป็นพิเศษ เช่น เสือ สิงโต ราชสีห์ ม้า นอกจากนี้ยังมีภาพสัตว์ในจินตนาการ เช่น ครุฑ นาคราช มังกร ฯลฯ

๔. ภาพประกอบหนังสือศาสนา สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๔๗: ๑๙๕) อธิบายไว้ว่า หนังสือศาสนา คือ ตำราใช้ประกอบการทำนาย ทายทัก โศคชะตา โดยการคัดเลือกเรื่องราวตอนสำคัญ ๆ มาจากวรรณคดี หรือวรรณกรรมท้องถิ่น หรือนิทาน หรือภาษิตพื้นบ้านที่รู้จักกันค่อนข้างแพร่หลาย นิยมเขียนแสดงนาฏการของตัวละครในตอนนั้น ๆ เช่น ตอนพญาคันคังให้ทานแก่ นายโสดอน, ตอนชูชกได้กัญหาและชาติเป็นทาส, ตอนพระสังข์ทองหาปลา, ตอนทรพวาปราบทพี, ตอนพระรามตามกวางทอง, ตอนพระวรวงศ์กับพระวงศ์สุริยาชนไก่ขาวกับไก่ดำ, ตอนฝูงกาไล่นกยูง

ฯลฯ วิธีเขียนภาพประเภทนี้เน้นจะเขียนเน้นเฉพาะตัวละครที่กำลังแสดงนาฏการนั้น ๆ โดยไม่มีภาพอื่น ๆ ประกอบ ไม่มีการลงสีพื้น ถ้าเป็นเหตุการณ์ในป่าในเขาก็กะเขียนต้นไม้หรือภูเขาเป็นฉากพอเป็นสำคัญแต่ทุกส่วนที่เขียนจะประณีตประจง มีรายละเอียดของภาพ ลงสีและตัดเส้นอย่างสวยงาม เช่นเดียวกับจิตรกรรมฝาผนัง

ภาพประกอบในหนังสือทางศาสดรา

ภาพประกอบในหนังสือสำหรับทางศาสนา

๕. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ที่ใช้ในการบันทึกวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้มีทั้งคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว และร้อยกรอง ดังที่ วนิดา พิเศษพงษา (๒๕๒๖: ๑๒๗) กล่าวว่า วรรณกรรมที่แต่งด้วยร้อยแก้ว ส่วนมากเป็นวรรณกรรมเกี่ยวกับตำรายา ตำรากฎหมาย ตำราดุฎกษยามโหราศาสตร์ และไสยศาสตร์ ส่วนวรรณกรรมที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองส่วนมากพบในวรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลก และนิทานเกี่ยวกับศาสนา คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองมีหลายชนิด เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย และกลบท สำหรับคำประพันธ์ประเภทกาพย์เป็นคำประพันธ์ที่ นิยมนำมาใช้แต่งมากที่สุด ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง และกาพย์สุรางคนางค์ สำหรับกาพย์ สุรางคนางค์นิยมเรียกว่า “ราบ” หรือ “ราบแล” หรือ “พิลาบ” กาพย์ทั้งสามชนิดที่นำมาใช้ในการแต่ง ส่วนมากจะใช้กาพย์ยานี และกาพย์กาพย์สุรางคนางค์ในการดำเนินเรื่อง ส่วนกาพย์ฉบังใช้น้อยที่สุด การแต่งกาพย์ทั้งสามชนิดมักไม่เคร่งครัดฉันทลักษณ์ เนื่องจากอาศัยเสียงพูดเป็นหลัก ในการเขียน จำนวนคำในวรรคขาดบ้างเกินบ้าง นอกจากกาพย์ทั้งสามชนิดแล้วยังมีกาพย์อื่น ๆ แต่นำมาใช้ในการ แต่งน้อย เช่น กาพย์ ๑๒ กาพย์ ๑๔ กาพย์ ๑๖ กาพย์ ๑๙ ส่วนคำประพันธ์ประเภท กลอน โคลง ฉันท์ ร่าย และกลบทนำมาใช้แต่งคำประพันธ์น้อย

๖. ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

วรรณกรรมภาคใต้ส่วนใหญ่ไม่ได้บอกชื่อผู้แต่ง ชวน เพชรแก้ว (๒๕๒๑: ๑๕) กล่าวถึงผู้ แต่งวรรณกรรมภาคใต้ว่า ที่ไม่บอกชื่อผู้แต่งจะเป็นด้วยความตั้งใจของผู้แต่งหรือไม่ต้องการเปิดเผย ตัวเองหรือถ่อมตนหรือเพราะเหตุผลใดอันใดไม่ทราบแน่ชัด และที่มีการกล่าวถึงผู้สร้างและผู้เขียนนั้น ไม่ได้หมายความว่านั่นคือผู้แต่ง ผู้สร้างอาจจะหมายถึงผู้ลงทุนสร้างหนังสือ และผู้เขียนอาจจะ หมายถึงผู้คัดลอกก็ได้ ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับที่ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๔๒: ๗๐๖๓) ได้ กล่าวถึงผู้แต่งวรรณกรรมภาคใต้ไว้ว่า บัณฑิตชาวใต้ที่สามารถแต่งวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ส่วน ใหญ่เป็นผู้แตกฉานภาษาบาลี ภาษาไทย และอักษรขอม การแต่งวรรณกรรมส่วนใหญ่มีเจตนาจะ “สร้างพุทธบูชา” จึงไม่นิยมจะบอกชื่อผู้แต่ง

นอกจากจะไม่บอกชื่อผู้แต่งไว้ชัดเจนแล้ว ระยะเวลาหรือสมัยที่แต่งก็ไม่กล่าวถึงไว้อย่าง ชัดเจนเช่นเดียวกัน ดังที่ วนิดา พิเศษพงษา (๒๕๒๖: ๑๒๕) กล่าวว่า ถ้าจะแบ่งยุคสมัยของ วรรณกรรมภาคใต้โดยใช้อักษรเป็นหลัก สามารถสรุปได้ว่าเรื่องที่บันทึกลงในหนังสือยุคในระยะเวลาแรก ๆ จะเป็นอักษรขอม ต่อมาได้มีการบันทึกด้วยอักษรไทยสมัยอยุธยาตอนปลายหรือสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เรื่องที่บันทึกในระยะเวลาหลังจะบันทึกด้วยอักษรไทยเป็นส่วนใหญ่

๗. ลักษณะเนื้อหาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้มีเนื้อหาสาระหลากหลาย ดังที่สี่บพงศ์ ธรรมชาติ (๒๕๔๐: ๒๖ – ๒๗) ได้แบ่งประเภทไว้ดังนี้

๑. คำสอน วรรณกรรมประเภทนี้เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการสั่งสอน เพื่อให้สมาชิกของสังคมประพฤติในสิ่งที่ดี ด้วยมุ่งหวังให้สังคมมีความสุข เช่น สุภาสิตสอนสตรี ปุสสอนหลาน ปรีศนาสอนน้อง เป็นต้น

๒. ศาสนา วรรณกรรมที่นำเรื่องศาสนามาแต่งใหม่ เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา เรื่องที่นำมาแต่งส่วนใหญ่เป็นชาดก เช่น พระมหาชาดก (เวสสันดรชาดก) พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระจันทกุมาร เป็นต้น

๓. นิทานประโลมโลก วรรณกรรมที่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความสนุกสนานอ่านเพลิน เช่น นายตัน วันคาร ปองครก นางอุทัย เป็นต้น

๔. ตำนานและประวัติศาสตร์ วรรณกรรมที่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ของสังคม และเรื่องเกี่ยวกับสถานที่ เช่น เพลานางเลือดขาว ธนกุมารเหมซาลา (เรื่องพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช) กัลปนา (บันทึกการสร้างวัด) และเอกสารหัวเมืองปักษ์ใต้ เป็นต้น

๕. ตำรา วรรณกรรมประเภทนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ด้านต่าง ๆ มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง เช่น ตำรายาภรณ์ (ศาสตร์ยา ตำรายาหยักรั้ว ฝ้ายลายมือ) ตำรายา และตำราเรียน เป็นต้น

๖. วรรณกรรมบันเทิง วรรณกรรมบันเทิงมีเนื้อหาต่างกันไป ทั้งความเพลิดเพลินและตลกขบขัน เช่น วรรณกรรมหนังตะลุง วรรณกรรมมโนห์รา วรรณกรรมเพลงบอก วรรณกรรมเพลงประกอบการเล่นของเด็ก และบทร้อยกรองขนาดสั้น เป็นต้น

๗. พระอภิธรรมและพระสูตร วรรณกรรมที่มีเนื้อหาเช่นนี้ เช่น พระนิพพานโศต พระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์ และไตรโลกวิธาน เป็นต้น

๘. กฎหมาย วรรณกรรมที่เสนอเนื้อหาเช่นนี้ เช่น กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายชาวบ้านเกี่ยวกับทาส กฎหมายตราสามดวง

๘. แนวคิดของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ส่วนใหญ่มีแก่นเรื่องมาจากศาสนาและคติชน แนวคิดต่าง ๆ มักจะเกี่ยวกับความเชื่อ ความศรัทธา และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ดังที่ สุธิวงค์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๔๒: ๗๐๕๕-๗๐๖๖) ได้จำแนกแนวคิดไว้เป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

๑. แนวคิดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์กับตนเอง ได้แก่ ปรัชญาในการปฏิบัติเพื่อเอาชนะตัวตนของตนเอง การเข้าถึงสัจจะของชีวิต ส่วนใหญ่เป็นปรัชญาด้านมโนธรรมมากกว่าด้านวัตถุธรรม

มักได้รับอิทธิพลจากศาสนา ทั้งในระดับโลกียธรรมและโลกุตระธรรม มักเน้นการปรับปรุงพัฒนามาจากทางจิตแห่งตนให้สูงขึ้น แนวคิดประเภทนี้จะสะท้อนอำนาจของศาสนา ประเพณี ขนบนิยมและจารีตประเพณี

๒. แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ได้แก่ ปรัชญาที่เน้นทางโลกหรือโลกียธรรม ให้เป็นผู้รู้จักโลก รู้จักคน เพื่อมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างฉลาดหรือเอาตัวรอดได้ ส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องการคบมิตร การเลือกคู่ครองและการเลือกที่อยู่อาศัยหรือการปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่กาลเทศะและบุคคล

๓. แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ แนวคิดปรัชญากลุ่มนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นตามวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือคติชน ในส่วนที่เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ มักเน้นให้เห็นความงามและคุณค่าของธรรมชาติที่เป็นสภาพแวดล้อม ได้แก่ พันธุ์นก พันธุ์ไม้ หุบห้วย เหวธาร เป็นแนวคิดเชิงอนุรักษ์และความสวยงามในอุดมคติ ส่วนที่เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ปรากฎการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งยากที่มนุษย์จะควบคุมหรือแก้ไขได้ มักเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเวรกรรมหรือพรหมลิขิต

๔. แนวคิดประเภทปภิกษะ ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเบ็ดเตล็ดคละกัน วรรณกรรมแต่ละเรื่องอาจจะมีแนวคิดปรัชญาหลายเรื่องโดยไม่มุ่งเน้นด้านใดด้านหนึ่งโดยตรง แต่จะสอดแทรกไปตามความเหมาะสมของแต่ละเรื่อง

ลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่กล่าวมาแล้ว แสดงให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาของการสร้างและบันทึกหนังสือชุด ภาษาที่ใช้ในการบันทึกส่วนมากจะเป็นภาษาที่ใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ลักษณะของรูปภาพประกอบจำแนกตามลักษณะของเนื้อหา คำประพันธ์ที่ใช้ในการแต่งส่วนมากจะเป็นคำประพันธ์ประเภทกาพย์ กาพย์ที่ใช้ในการดำเนินเรื่องที่ใช้มากที่สุด ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์สุรางคนางค์ กาพย์ฉับย้ง ตามลำดับ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง ส่วนมากจะไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่งและแต่งในสมัยใด ลักษณะเนื้อหาและแนวคิดของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา แนวคิดต่าง ๆ นอกจากเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแล้วยังมีแนวคิดในแง่มุมอื่น ๆ อาทิ เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว จึงเห็นภาพโดยรวมของการสร้างวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บทที่ ๕

วิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

ในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านมีภูมิปัญญาปรากฏอยู่ ได้สืบทอดต่อกันมาช้านาน จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม การที่จะศึกษาเพื่อทราบถึงภูมิปัญญาชาวบ้านดังกล่าวจึงสามารถศึกษาได้จากมรดกทางวัฒนธรรม เพราะวรรณกรรมได้บันทึกสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ความคิด และความเชื่อของชาวบ้านไว้ ในบทนี้ผู้ศึกษาได้นำวรรณกรรมท้องถิ่นจำนวน ๑๑ เรื่อง คือ โศภิต สี่ทนต์ไชยเจ้าพุทธโธ เต่าทอง พระเวสสันดร จำปาสี่ต้น พญาหงส์ สุวรรณสาม ทูตตะ พระพุทธโฆษาจารย์ นิทานปักษิมา มาศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านในวรรณกรรมท้องถิ่นปรากฏในด้านต่าง ๆ คือ ภูมิปัญญาด้านการเกิด ภูมิปัญญาด้านการทำขวัญ ภูมิปัญญาด้านการบวช ภูมิปัญญาด้านการแต่งงาน ภูมิปัญญาด้านการทำศพ ภูมิปัญญาด้านการสร้างที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหาร ภูมิปัญญาด้านความบันเทิง ภูมิปัญญาด้านคำสอน และภูมิปัญญาด้านความเชื่อ

๑. ภูมิปัญญาด้านการเกิด

ประเพณีการเกิดเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของชาวปักษ์ใต้ ได้ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านาน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๓๒๗ - ๓๓๑) กล่าวถึงข้อปฏิบัติหลายขั้นตอน และมีความเชื่อต่าง ๆ มากมายซึ่งในสมัยก่อนการเกิดเป็นเรื่องที่สำคัญ และเป็นอันตรายที่สุดของหญิงมีครรภ์ ทั้งนี้เนื่องจากวิทยาการทางการแพทย์และสาธารณสุขยังไม่เจริญก้าวหน้าเหมือนในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้จึงมีหญิงมีครรภ์เสียชีวิตจำนวนมาก การคลอดลูกในสมัยก่อนนอกจากต้องพึ่งพาตนเองเป็นหลักแล้ว หมอตำแยเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการรักษาพยาบาล ผู้ที่ทำคลอดคือหมอตำแยหรือหมอกกลางบ้านหรือแม่ทาน หมอตำแยต้องดูแลเริ่มตั้งแต่ตั้งครรภ์ ผู้ตั้งครรภ์ต้องปฏิบัติตามข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติในขณะที่ตั้งครรภ์หลายอย่างอย่างเคร่งครัด ชาวภาคใต้สมัยก่อนห้ามผู้หญิงมีครรภ์ สามีและญาติเตรียมเครื่องใช้ใด ๆ ที่จะใช้เพื่อการคลอดไว้ก่อนที่หญิงนั้นจะคลอด เพราะเชื่อกันว่าหากเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ไว้ก่อนจะส่งผลเสียหายต่อหญิงมีครรภ์ ต่อสามีและต่อญาติมิตร เช่น ถ้าเตรียมฟืน ก้อนเถ้า แม่ไฟหรือเชิงกราน และแคร่อยู่ไฟจะทำให้หญิงนั้นคลอดยาก จนอาจจะทำให้ทั้งแม่และลูกเสียชีวิตได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่เคยปฏิบัติกันมาอย่างไรก็ตามถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สืบทอดสู่รุ่นลูกหลาน ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกิดของคนสมัยก่อนซึ่งมีอยู่หลายขั้นตอนดังที่ปรากฏในวรรณกรรมที่ศึกษาดังนี้

๑.๑ ที่มาของการกำเนิด

คนในสมัยก่อนมีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและสวรรค์นรก โดยเชื่อกันว่าถ้าคนที่เกิดมาประกอบแต่กรรมดีเมื่อตายไปวิญญาณจะไปสู่สุคติได้ขึ้นสวรรค์ ส่วนคนที่ประกอบกรรมชั่วเมื่อตายไปจะตกนรกเพื่อชดใช้ตามกรรมที่ตนได้กระทำไว้ นอกจากนี้คนสมัยก่อนยังมีความเชื่อว่าการที่มนุษย์เกิดมาได้นั้น ฝิเป็นผู้สร้างให้เกิด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความเชื่อว่ามีเจ้าของลูกคนมาก่อน เป็นการสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านโดยอาศัยความเชื่อเรื่องอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติมาอธิบายสาเหตุการเกิดของคน เนื่องจากคนสมัยก่อนมีความเชื่อว่าสิ่งใดก็ตามที่ไม่สามารถอธิบายเหตุผลได้มักจะอ้างว่าเกิดจากสิ่งลึกลับ เช่น ฝิสางเทวดาเป็นผู้ให้กำเนิดและบันดาลให้เกิดขึ้น ดังคำประพันธ์

“ลงทำวเล้งฝูงสัตว์ เกิดตายมีเที่ยง แต่จักเวียนว้าย เกิดแล้วยอมตาย กลางปางเป็นสัตว์ อยู่ในสงสาร มนุษย์แลสัตว์ หลงของบ่วงวาก เที่ยงแท้สัจจัง มิควรสมาคม เป็นมูลทุกข์ กว่าม้วยชนมาน <u>บางปางเกิดมา</u> <u>บางเป็นมนุษย์</u> <u>เกิดที่ในถอย</u> <u>เป็นสรรพสัตว์</u> <u>อยู่ในสงสาร</u> <u>โหดแท้สาธาณ์</u> แม้เป็นมนุษย์ จักเวียนไปมา หนีได้ฤาไฉน”	พระทัยกำหนด ยอมแปรรูป ไปสู่อบาย พิริตโมหันท์ แล้วโลกกำหนด ค้นหาเป็นพาล แต่ล้วนปรารมภ์ แก่สัตว์ทั่วทั้ง <u>เอภาพกำเนิด</u> <u>ครันสุดประหาร</u> <u>ค้นหาพิริต</u> <u>กันดารลอมพลอย</u> ครันอยู่ปมุตติ ค้นหาสาธาณ์	รำพึงอนิจจา ในปูนพนา ทนทุกข์เนื่องนันต์ ยอมมีเวียนกัน ในภพกันดาร เหมือนดังเดียรฉาน อาหารทุกข์ขัง แสงเลี้ยงชีวัง <u>เป็นสัตว์เดียรฉาน</u> <u>บาปจำบันดาล</u> <u>กำหนดว้ายลอย</u> <u>ในกุลตันถอย</u> หน่วงติดข้ายมาร รัตรึงป่วยการ
---	---	---

(ทุกตะ บทที่ ๕๒๗ - ๕๓๓)

<u>“แล้วเวียนมาเกิด</u>	<u>เอาชาติเอภาพ</u>	<u>ในมนุษย์สา</u>
<u>บำเพ็ญบารมี</u>	<u>พระศรีศาสดา</u>	<u>ตราบได้สัญญา</u>
<u>โดยพุทธวิสัย</u>		
มนุษย์และสวรรค์	เที่ยวโชนเนื่องนั้น	จึงได้ตรัสตรัย
ปิฎกธรรมา	โยธาแจ้งไซ	นำสัตว์พันภัย
จากวิภูสงสาร”		

(ทศตะ บทที่ ๗๗๗ - ๗๗๘)

จากข้อความในเรื่องทศตะตอนที่ทศตะออกบวช เพื่อศึกษาสังฆธรรมที่แท้จริงของชีวิต และได้ตัดสินใจว่าจะไม่กลับบ้านอีก จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนภูมิปัญญาด้านความเชื่อเรื่องการเกิดว่าสิ่งมีชีวิตที่เกิดมาบ้างเป็นเดรัจฉานบ้างเป็นมนุษย์นั้นเป็นเพราะเนื่องจากบาปกรรมเป็นเหตุสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ยินดีในต้นตาล้วนแต่ต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ แม้แต่มนุษย์หากติดอยู่ในบ่วงของต้นตาลดังกล่าว ก็จะไม่พ้นสังสารวัฏ นอกจากสะท้อนความเชื่อดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมอีกว่า ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏหรือกรรมย่อมมีได้หากมนุษย์ไม่เกี่ยวข้องกัต้นตาล

๑.๒ การทำนายความฝันเมื่อตั้งครรภ์

ความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ทั้งก่อนตั้งครรภ์หรือเริ่มตั้งครรภ์มักจะเกี่ยวข้องกับความฝันต่างๆ มีการใช้อุบายในการทำนายฝันโดยมีความเชื่อว่าความฝันของหญิงจะบอกให้รู้ว่าลูกในครรภ์จะเป็นหญิงหรือชาย มีลักษณะนิสัยเป็นอย่างไร เมื่อโตขึ้นในอนาคตจะเป็นอย่างไร ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ ในการทำนายฝันจึงเข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านด้านคำสอนเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตัวของหญิงมีครรภ์เมื่อรู้ว่าตนกำลังจะมีลูกต้องปฏิบัติตนอย่างไร เพื่อปกป้องรักษาลูกในครรภ์ให้อยู่ดี และอยู่รอดปลอดภัย ดังคำประพันธ์

“ครั้นเมื่อรุ่งเช้า	นางนาถหนุ่มหน้า	กราบเกล้าท้าวไท
น้องนิมิตฝัน	อัศจรรย์หัวใจ	ดีร้ายเป็นไฉน
หนาพระราชา		
แต่ต้นจนปลาย	เล่าสู่บินถวายเป็น	แก้ทำวักเสดา
โองการตรัสสั่ง	อำมาตย์ซ้ายขวา	ให้หาโหรา
ทำนายทายฝัน		
อำมาตย์แล่นไป	บัดเดียวด้วยใจ	ถึงโหราพลัน
รับสั่งให้หา	ขมิ้มมัน	เร่งเร็วพลันพลัน
ให้ทันท่วงที		

บัดนั้นโหรา	จับเอาตำรา	อีกทั้งพัชนี
ออกมาตั้งไว้	ร้องเรียกเทวี	ว่าเจ้าพราหมณ์นี้
หยิบสมบัติมา		
บัดเดี่ยวยื่นให้	สมบัติเชิงชาย	นั่งเข้าป้า
จับเอาวันเดิม	เฉลิมกายา	ลงจากเคหา
มายังภูมิ		
สมเด็จพระบาท	<u>ท้าวตรีศประภาส</u>	<u>แก่พราหมณ์พฤตมา</u>
ว่าคือนี่หนา	<u>นางน้องเทวี</u>	<u>บังเกิดสุบิน</u>
<u>ว่าชมจินดา</u>		
<u>สีดวงพรายพรอน</u>	<u>ตกจากสวรรค์</u>	<u>แต่ล้นจินดา</u>
<u>นางเอามาชู</u>	<u>ในแท่นนิทรา</u>	<u>นางนาถฉายา</u>
<u>มีทันชมชู</u>		
<u>อยู่มามิช้า</u>	<u>ศัตรูจุม่า</u>	<u>คือพระราหู</u>
<u>ชิงเอาดวงแก้ว</u>	<u>สีดวงงามตรู</u>	<u>ไปได้หยุดอยู่</u>
<u>พาหะหนีไป</u>		
<u>บัดเดี่ยวม้า</u>	<u>อาทิตย์ตัวกล้า</u>	<u>เหาะมาด้วยไว</u>
<u>ชิงเอาดวงแก้ว</u>	<u>สีดวงประไพ</u>	<u>แต่ราหูใหญ่</u>
<u>ยื่นให้ฉายา</u>		
<u>นางน้องเทวี</u>	<u>นงคราญมารศรี</u>	<u>ตื่นจากนิทรา</u>
<u>บรรทมไม่หลับ</u>	<u>จนเท่ารุ่งมา</u>	<u>เท่านี้พฤตมา</u>
<u>บอกให้เข้าใจ</u>		
<u>เมื่อนั้นโหรา</u>	<u>จับเอาตำรา</u>	<u>ดีร้ายเป็นไฉน</u>
<u>ตกละลงแล้ว</u>	<u>ชักมาชักไป</u>	<u>ว่านางทราวม้วย</u>
<u>ฝันดีนักหนา</u>		
<u>ฝันว่าได้แก้ว</u>	<u>ประเสริฐเลิศแล้ว</u>	<u>หนาพระราชา</u>
<u>ซึ่งดวงแก้วนี้</u>	<u>หนาพระภูมิ</u>	<u>ศัตรูจะเบียน</u>
<u>นางนาถเทวี</u>		
<u>อันว่าแก้วนี้</u>	<u>นิราศคลาไคล</u>	<u>ซึ่งว่าอาทิตย์</u>
<u>เหาะมาเรื่องฤทธิ</u>	<u>ชิงเอาบัดใจ</u>	<u>เอามายื่นให้</u>
<u>แก่นางทราวม้วย</u>		

<u>คือองค์ท้าวไท</u>	<u>เอาลูกท้าวมา</u>	<u>จักให้ครองเมือง</u>
<u>สมเด็จพระนเรศวร</u>	<u>ลูกพระราช</u>	<u>ด้วยลูกทั้งสี่</u>
<u>มีบุญนักราช</u>		

(จำปาสีตัน บทที่ ๒๖๕ - ๒๗๘)

จากเรื่องจำปาสีตันตอนที่นางสุวรรณธิดาฝันว่านางได้ดวงแก้วสี่ดวง โหรทำนายว่านางสุวรรณธิดาจะได้พระโอรสสี่องค์ แต่ต้องพลัดพรากกัน การทำนายความฝันนี้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านทางด้านความเชื่อ เพื่อให้หญิงมีครรภ์รู้ว่าตนกำลังจะมีลูกจะได้ดูแลตัวเองเพิ่มมากขึ้น เป็นการใช้อุบายเพื่อป้องกันไม่ให้หญิงมีครรภ์คิดฟุ้งซ่านและวิตกกังวลไปต่าง ๆ นานาซึ่งทำให้ไม่สบายใจ อีกทั้งเป็นวิธีการที่ช่วยบำรุงสุขภาพจิตของหญิงมีครรภ์ให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจที่ดีด้วย เมื่อรู้ว่าตนเองตั้งครรภ์ จะต้องเฝ้าคอยดูแลตนเอง เพื่อให้ลูกที่จะคลอดออกมาสมบูรณ์แข็งแรง

๑.๓ การทำคลอด

การเกิดของชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ แต่เดิมอาศัยหมอชาวบ้านหรือหมอต้าแยหรือที่ชาวบ้านภาคใต้เรียกว่า “หมอม้าทาน” เป็นผู้ทำคลอดให้ซึ่งเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญยิ่ง ดังนั้นหากผู้ที่จะคลอดเป็นบุคคลสำคัญ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในฐานะกะษัตริย์ ผู้แต่งก็จะกำหนดให้หมอต้าแยเป็นบุคคลที่มีฝีมือดีมากมาย เช่น ในเรื่องโคบุตร ตอนที่นางฟ้าลงมาจุติแล้วตั้งครรภ์ เมื่อครบกำหนดคลอด เหล่าเทวดาต่าง ๆ ได้ลงมาทำหน้าที่เป็นหมอต้าแยให้ดังคำประพันธ์

“ฝ่ายองค์อิสรา	อุ้มนาถยุพา	เหนือตักภักดี
นางเทพธิดา	จากฟ้าลาลี	มายังเทวี
นั่งพร้อมล้อมวง		
<u>นวดครรภ์ผันแปร</u>	<u>เป็นหมอต้าแย</u>	<u>แปรครรภ์ไฉมยง</u>
<u>ฤกษ์ดีศรีสวัสดิ์</u>	<u>กะษัตริย์สูงส่ง</u>	<u>จากครรภ์ไฉมยง</u>
<u>คือทองหล่อเหลา</u>		
<u>ฝูงเทพเทวา</u>	<u>เอาพานทองมา</u>	<u>รองรับนางเยาว์</u>
<u>ชำระสะสาง</u>	<u>มลทินเกลี้ยงเกลา</u>	<u>วางองค์ล้ำภา</u>
<u>เหนือผ้าทิพย์สวรรค์</u>		

(โคบุตร เล่มที่ ๑ บทที่ ๓๕ - ๓๘)

๑.๕ การดูแลแม่หลังคลอด

ในการทำคลอดหมอต้าแยหรือหมอต้าแทน จะเป็นผู้ดูแลแม่และเด็กจนกว่าจะออกไป หลังจากคลอดแม่จะต้องอยู่ไฟเป็นเวลาหลายวัน โดยมากท้องแรกประมาณ ๙ วัน ส่วนท้องหลัง ๆ ใช้เวลา ๕ - ๗ วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์แข็งแรงของผู้เป็นแม่ด้วย ดังตัวอย่างคำประพันธ์

“ <u>ต้าแยประกาศ</u>	<u>ได้ตั้งร่าดมือยังถือ</u>
<u>คนใช้ควางตั้งอื้อ</u>	วังกอดกันทันคนควาง
<u>ตีนนวดแต่มีอ้อรำ</u>	ท่าแกทำอยู่โหยงหยาง
แม่ผัวนั่งอยู่ข้าง	ปีเข้าหูกูหึ่งแก”

(เต่าทอง บทที่ ๑๒๔ - ๑๒๖)

จากข้อความตอนที่ตาสีกับยายसान่าเต่าทองเข้าไปเป่าปีในตลาด ชาวบ้านเมื่อได้ยินเสียงปี ได้เดินรำกันในท่าต่าง ๆ ไม่เว้นแม้แต่หมอต้าแย สำหรับการอยู่ไฟ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๓๒๙) อธิบายว่า หมอต้าแยต้องคอยบีบนวด ระยะที่อยู่ไฟหมอต้าแยจะต้องมา บีบนวดทั้งในตอนเช้าและตอนเย็น ในการบีบนวดหมอต้าแยจะจับเส้นให้หายปวดเมื่อยเพื่อให้เลือด ลมเดินปกติและน้ำนมไหลดี เมื่อบีบนวดเสร็จทุกครั้ง หมอต้าแยจะเป่าที่กระหม่อมของแม่และบริการม คากา “นะ มะ พะ ธะ” จำนวน ๓ จบ หลังจากบีบนวดแล้วแม่จะอาบน้ำอุ่นซึ่งต้มผสมใบคนที่ ใบเอ็นม้า เถาวัลย์เปรียง และหญ้าเซ็ดมอน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าสมุนไพรดังกล่าวนี้มีสรรพคุณ ให้แม่มีกำลังวังชา หายปวดเมื่อย และทำให้แม่มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงโดยเร็ว สภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวหลังการคลอด

เมื่อแม่อยู่ไฟครบกำหนดก็จะเลิกอยู่ไฟเรียกว่า “ออกไป” การออกไปแสดงให้เห็นว่าแม่มี กำลังวังชาแข็งแรงหรือมีสุขภาพดีพอควรแล้ว สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๓๓๐) อธิบายเพิ่มเติมว่า หมอต้าแยไม่จำเป็นต้องคอยประคบประหงม และเอาใจใส่มากเช่นเดิม ต่อไป แต่จะแนะนำให้กินอาหารได้เพียงบางชนิด อาหารที่แม่กินได้ในระยะ ๓ เดือนหลังคลอดคือ อาหารที่มีรสเผ็ดร้อนด้วยเครื่องเทศ เช่น แกงพริกปลาช่อนแห้งกับพริกไทยป่น และกุ่มแห้งตำกับ พริกไทยป่น ส่วนอาหารที่แสดงกินไม่ได้ คือ ปลากระเบน ปลาโคบ ปลาทุ และพืชผักไม้เลื้อย ทั้งหลาย เช่น ผักบุ้ง พักเขียว และพักทอง เป็นต้น ส่วนปลาห้ามกินปลาที่ไม่มีเกล็ด นอกจากนี้ปู เป็รียว หมู เนื้อ ขนุน จะให้โทษมาก เช่น อาจทำให้ตกเลือด มดลูกไม่เข้าอู่ และบางชนิดอาจจะ ทำให้เสียชีวิตได้

สำหรับการดูแลกระหม่อมของเด็กทารก ชาวท้องถิ่นภาคใต้จะใช้ซานหมากหรือขมิ้นตำกับ ปูนหรือดีปลีตำกับยอดพาโหม (กระพังโหม) และข้าวแล้วโปะหม่อม ดังคำประพันธ์ที่ปรากฏในเรื่อง สีทนนไชย

“คนแก่ในเปล เคี้ยวหมากโปกหม่อม เน้นไว้สามชาม เหล่าชาวกำปั่น คนนี้อย่างใด เน้นไว้ให้ใคร คนที่รักษา พ่อหมันช่างกระบี่ เที่ยวเร่หายา เอาลูกฝากไว้ ป้อนข้าวอาบน้ำ กินไม่ซาอะไรรย มารดาของหมัน บิดาหมันเล่า ให้ตีมวายนั่น”	ให้คนนั่งเว เอาไว้ให้เห็น ขึ้นไปเห็นพลัน ในเปลเกลี้ยงพลาม บอกชาวนาวา ตีมวยว่องไว ตัวข้านี้ใส่รั วันสามเพลา เพิ่งเกิดสามวัน ท้าวเจ้าภพไตร ให้ตีมวายนั่น”	ทั้งเข้าทั้งเย็น ข้าวเปียกไม่เด่น หมันจึงไถ่ถาม ข้าวเปียกสามชาม ว่าลูกคนใหญ่ บัดนั้นหมันใส่รั ให้ช่วยรักษา ข้าวเปียกนี้หนา ยังมีออกไฟ จักพาตัวไป
---	---	---

(สีทนนไชย บทที่ ๕๕๗- ๕๖๑)

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม ๑ (๒๕๔๒: ๓๓๗) กล่าวว่า การโปะกระหม่อมเด็ก ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้กระดูกอ่อนที่กระหม่อมของเด็กเชื่อมติดกันเร็วเพราะสิ่งทีนำมาโปะกระหม่อมของเด็กนั้น ล้วนมีสรรพคุณเหนียวเหนืดทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังนิยมเอาด้ายร้อยมหาหิงค์ผูกห้อยไว้ที่ข้อมือของเด็ก เพื่อใช้สำหรับให้กลืนเข้าจมูกเป็นการป้องกันหวัด ส่วนหัวไพลนั้นเชื่อที่ใช้ป้องกันกันผีมิให้มารบกวนหรือทำอันตรายเด็ก

๒. ภูมิปัญญาด้านการทำขวัญ

ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๖: ๑๐๗) อธิบายว่า ขวัญ หมายถึง ผมหรือขนที่ขึ้นเวียนเป็น ก้นหอย และยังมีหมายถึงสิ่งที่ไม่มีความตน นิยมกันว่ามีอยู่ประจำชีวิตประจำวันของคนตั้งแต่เกิดมา ซึ่งเชื่อกันว่าถ้าขวัญมีอยู่ในตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบายใจมั่นคง ถ้าคนตกใจหรือเสียขวัญ ขวัญก็จะ ออกจากร่างไปเสีย ซึ่งเรียกว่า ขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญบิน เป็นต้น สุขเมธ เมธาวิทยากุล (๒๕๓๒: ๑๐๗) อธิบายต่อว่า ต้องมีเทคนิควิธีที่จะทำให้ขวัญกลับมาเรียกว่า พิธีทำขวัญ เรียกขวัญ และสู่ขวัญ

สาเหตุที่มีการทำขวัญเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าขวัญอยู่ในตัวของแต่ละคน ถ้าขวัญหนีออกจากตัวของเจ้าตัวอาจจะเป็นการตกใจอย่างหนึ่งหรือเจ้าของตกระกำลำบาก ขวัญหนีไม่ได้ก็หายไปและขวัญอาจจะไปเที่ยวเล่นเพราะอยากสนุกก็มี แล้วจึงทำพิธีเรียกขวัญกลับคืนมาเข้าตัวเจ้าของตามเดิม ดังนั้นจึงต้องมีการทำขวัญเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้เป็นเจ้าของขวัญ เป็นการทำขวัญในช่วงสำคัญของชีวิต เช่น ในการทำขวัญถ้าเป็นเด็กอาจจะมี การทำขวัญ ๓ วัน ทำขวัญเดือน และทำขวัญเมื่อตัดจุก ส่วนการทำขวัญผู้ใหญ่อาจจะทำเมื่อบวชภาค เมื่อแต่งงานหรือเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยมีอาการหนักหรือเมื่อรอดพ้นอันตราย เป็นต้น ในวรรณกรรมที่ศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการทำขวัญ ดังนี้

๒.๑ การทำขวัญแต่งงาน

“นางตักโทลี	ตรัสสั่งเสนี	มนตรีน้อยใหญ่
ต่างจิตต่างตา	ต่างอกต่างใจ	ทั้งมหาดไทย
ลูกขุนทั้งปวง		
พระหลวงน้อยใหญ่	กรมนอกกรมใน	ทุกหัวกระทรวง
นายหมื่นหัวพัน	บรรดาข้าหลวง	ลูกขุนทั้งปวง
ให้ตัดไม้มา		
ปลูกเป็นโรงทอง	สามสิบเก้าห้อง	อังกามโสภา
หุ่หนั่งมโหรี	ปีพาทย์ส่งชวา	ให้ทันเพล
ฤกษ์งามยามดี		
บัดนั้นเสนา	หมู่ท้าวพระยา	บ้างมัดบ้างตี
.....	ให้ทำโรงรี
ให้แล้วบัดใจ		
มนตรีเสนา	หมู่ท้าวพระยา	ทำโรงด้วยไว
สามสิบเก้าห้อง	ล้วนทองผ่องใส	พรมเจียมปูใน
เต็มทั้งโรงทอง		
นางตักโทลี	มีพระเสาวนีย์	วิเศษโดยปอง
ให้ทำบายศรี	เจ็ดชั้นเรือจรวง	ให้ใส่ข้าวของ
ด้วยจวนทองพราย		
หมู่คิ้วอั้วพลา	แต่งตักยกมา	ตั้งไว้เรียงราย
จวนแก้วจวนทอง	ลูกไม้ทั้งหลาย	เพชรรัตนเรือจฉาย
ใส่ยอดบายศรี		
จึงนาง.....	ให้หาโหร	เข้ามาด้วยดี

<u>จักได้วันใด</u>	<u>ทำขวัญสองศรี</u>	<u>สมโภชภูมิ</u>
<u>ลูกรักสายใจ</u>		
<u>ขุนไทรยักษา</u>	<u>พิศดูตำรา</u>	<u>เห็นแล้วด้วยไฉ</u>
<u>วันศุกร์นั้นปลอด</u>	<u>แคล้วคลาดการไท</u>	<u>ยมขันธ์นั้นไซ้</u>
<u>ปลอดแล้วทุกสิ่ง</u>		
<u>จักทำสิ่งใด</u>	<u>ได้ดังหัวใจ</u>	<u>ท่านทายยอดยิ่ง</u>
<u>ตำราว่าไว้</u>	<u>ทำได้ทุกสิ่ง</u>	<u>ฤกษ์ดีมีจริง</u>
<u>แม่ทูนหัวอา</u>		
<u>ครั้นสำเร็จแล้ว</u>	<u>ให้เชิญพระแก้ว</u>	<u>ทั้งสองลงมา</u>
<u>นางแต่มานางแก่</u>	<u>ชาวชะแม้ซ้ายขวา</u>	<u>แห่ล้อมราชา</u>
<u>มาถึงโรงชัย</u>		
<u>ยักษ์พญามาร</u>	<u>เข้ามากราบกราน</u>	<u>ต่างต่างถวายชัย</u>
<u>จุดเทียนเวียนแวง</u>	<u>ซ้ายขวามาไป</u>	<u>ในท้องพระโรงชัย</u>
<u>มากมือนันต์</u>		
<u>ซึ่งการทำขวัญ</u>	<u>เสร็จแล้วสามวัน</u>	<u>ให้เลิกบัดใจ</u>
<u>ยังมากข้างหน้า</u>	<u>จักเนนเข้าไป</u>	<u>เสนาผู้ใหญ่</u>
<u>ถวายเมืองภารา</u>		
<u>ขอถวายปราสาท</u>	<u>ถวายทั้งนางนาถ</u>	<u>นางสุวรรณมาลา</u>
<u>ข้าขอถวายตัว</u>	<u>เป็นข้าราชการ</u>	<u>ร้อยเอ็ดภารา</u>
<u>ขึ้นแก'โถมศรี"</u>		

(จำปาสี่ต้น บทที่ ๙๐๗ - ๙๒๑)

ข้อความดังกล่าวปรากฏในเรื่องจำปาสี่ต้นเมื่อจำปาทอง จำปาเงิน จำปานิล สวรรค์คงคา เดินทางมาถึงเมืองยักษ์ พญายักษ์คือท้าวตักโทहन มเหสีคือนางทักโทสี มีธิดาชื่อนางสุวรรณมาลา เมื่อโอรสทั้งสี่เข้ามาในเมืองผ่านเกล้า และได้รับกับเจ้าเมืองจนเจ้าเมืองเสียชีวิต ก่อนออกมารบท้าวตักโทहनส่งกับนางตักโทสีว่าถ้าโอรสฆ่าพระองค์สิ้นชีวิต ขอให้นางทักโทสีจัดพิธีอภิเษกสมรสให้พระธิดากับโอรสองค์นั้น จึงได้เกิดพิธีมงคลสมรสขึ้นระหว่างจำปาทองกับนางสุวรรณมาลา การทำขวัญแต่งงานสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านว่ามีความจำเป็นและถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิตคู่ เนื่องจากเป็นฤกษ์และเป็นสิริมงคลสำหรับการเริ่มต้นชีวิตคู่

๒.๒ การทำขวัญหลังจากประสบเหตุร้ายในชีวิต

การทำขวัญในลักษณะนี้กล่าวคือ เมื่อมีผู้ไปตกระกำลำบากพลัดพรากจากบ้านเมืองไป ครั้นกลับมาจึงจัดพิธีทำขวัญเพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว ดังปรากฏในเรื่องจำปาสี่ต้นดังนี้

<u>“ได้ถูกขโมยบายศรีทอง</u>	<u>โดยตั้งใจไปเอง</u>
<u>จุดเทียนเวียนแหวนแน่นไป</u>	
<u>แก้รอบขอบเบิกฤกษ์ชัย</u>	<u>เวียนทั้งสิ้นชัย</u>
<u>แต่ย้ายมาหาขวาพลัน</u>	
<u>ครั้นแล้วยื่นเอาข้าวขวัญ</u>	<u>เครื่องโภชนานั้น</u>
<u>ให้สี่ขวัญข้าวเจ้าเสวย</u>	
<u>พระครูผู้เฒ่าเข้าเซย</u>	<u>เชิญขวัญเบยเบย</u>
<u>ขวัญเอ๋ยอย่าได้ไปไกล</u>	
<u>มาพลันขวัญเอ๋ยไวไว</u>	<u>อย่าได้ตระหนกตกใจ</u>
<u>มาไวเชิญมาเทิดพอมมา</u>	
<u>เชิญขวัญเจ้าทั้งสี่รา</u>	<u>อย่ากลัวยักษ์เงา</u>
<u>ขวัญข้าวเร่งมาอย่าไป</u>	
<u>ซ่อนอยู่คงคาพนาลัย</u>	<u>เชิญขวัญสายใจ</u>
<u>อย่าไปเชิญมาเทิดพอมมา</u>	
<u>ชมเมืองเรื่องโรจน์โภชนา</u>	<u>พลข้างพลม้า</u>
<u>ข้าสาวชาวทะเลนอกใน</u>	
<u>แก้วแก้วเนาวรัตน์ตราไตร</u>	<u>จงยื่นได้ร้อยพรรษา</u>
<u>โคมตรูอยู่สนุกสุขา</u>	
<u>สมบัติินานา</u>	<u>สี่ราโรคอย่ามี</u>
<u>ฝ่ายว่ากษัตริย์ทั้งสี่</u>	
<u>ให้พรอย่าควรวจู้จี้</u>	<u>แจจันท์จงเจ้าเมรี</u>
<u>อายุเจ้ายาวเย็น</u>	
<u>ภิรมย์ชมชื่น</u>	<u>จำเรณูเจ้าทั้งสี่รา</u>
<u>เสร็จก่อนพอนแล้ว</u>	<u>เครื่องเล่นเต็นรำ</u>
<u>โอโยให้ร้องก้องฉาว</u>	<u>ละครลาวมอญ</u>
<u>เล่นเพลงถ้วนทุกภาษา</u>	
<u>ประโคนดนตรีเสภา</u>	<u>จับระบำรำง่า</u>

โพนทับซั้บกล่อมถนอมองค์

มโหรีปี่พาทย์ซ้องวง

เล่นงานพระองค์

บำเรอรำเยอถวายเสียง

เครื่องเล่นเด่นรำสำเนียง

ซ้องกลองก้องเสียง

เพียงพื่นพลวันไหว

ทุกสิ่งอันระนาตราไตร

ครั้นกล่าวเล่าไป

เห็นว่าจักซ้ำป่วยที่”

(จำปาสี่ต้น บทที่ ๑๘๙๐ - ๑๙๐๗)

จากที่ยกมานั้นเป็นตอนที่พระโอรสทั้งสี่พระองค์ได้กลับเข้ามาอยู่ในวังภายหลังจากที่พลัดพรากจากเมืองอันเนื่องมาจากการใส่ร้ายป้ายสีของมเหสีฝ่ายซ้าย ทำวณนทราชได้จัดพิธีทำขวัญเพื่อรับขวัญลูกที่ต้องออกไปเผชิญชีวิตในป่า และกลับมามีความปลอดภัย สิ่งของที่ใช้ในการทำขวัญได้จัดเตรียมเครื่องเช่นสำหรับสังเวชพระภูมิเจ้าที่และบายศรี สำหรับการทำให้พิธีมีขึ้นตอนคือ พราหมณ์เริ่มทำพิธีทำขวัญแล้วอวยชัยให้ ต่อจากนั้นจึงมีการบรรเลงดนตรีประกอบพิธี การทำขวัญจะสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ในการทำขวัญดังกล่าวได้จัดพิธีเรียกขวัญให้มาอยู่กับตัวเป็นวิธีอันแยบคาย เพื่อเสริมสร้างจิตใจให้เข้มแข็ง และเพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลให้มีความสุขกายสบายใจ โดยเฉพาะทำวณนทราชเกิดความสบายใจที่ได้ทำสิ่งที่ตั้งใจให้กับลูก มีความมั่นใจว่าลูกของตนจะมีชีวิตรอดปลอดภัย และเจริญเติบโตต่อไปอย่างมีความสุข การทำขวัญทำนองเดียวกันนี้ยังปรากฏเรื่องเวสสันดรตอนที่ท้าวศรีสัตยชัยทำขวัญพระกัณหาและพระชาติ ที่ตามเสด็จพระเวสสันดรและนางมัทรีเข้าป่า เมื่อหลานรักทั้งสองได้กลับมายังบ้านเมืองอย่างปลอดภัยแล้ว ท้าวศรีสัตยชัยจึงได้ทำพิธีรับขวัญหลานเช่นเดียวกัน พิธีรับขวัญในวรรณกรรมเรื่องนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงบายศรี เครื่องประดับบายศรี และการประกอบพิธีเชิญขวัญของพราหมณ์โหราอย่างละเอียดดังข้อความ

“บัดนั้นจอมไตร	ท้าวศรีสัตยชัย	ตรัสสั่งโดยปอง
แม่ครววิเศษ	ประเทศทั้งผอง	ให้เร่งแต่งของ
ทุกพรรณนานา		
<u>เครื่องประดับบายศรี</u>	<u>หลายหลากมากมี</u>	<u>กลิ่นรสโอชา</u>
<u>ประดับจันทอง</u>	<u>เรื่องรองรวงนา</u>	<u>เจ็ดชั้นเอามา</u>
<u>รุ่งเรืองสุกใส</u>		
<u>ทั้งสองสำหรับ</u>	<u>ให้เร่งประดับ</u>	<u>แต่งมาจงไว</u>
วิเศษทั้งหลาย	ทั้งฝ่ายนอกใน	ยกมาทันใจ

ตั้งท้องพระโรงคัล

ยกบายศรีทอง

หาพราหมณ์โหรา

หลานรักจักรี

ให้ลั่นฆ้องชัย

โหราให้ฤกษ์

รุ่งเรืองสุกใส

โหราเชิญขวัญ

แว่นทองแว่นแก้ว

รอบเจ้าสองศรี”

“อัญเชิญขวัญเคย

มาชมซึ่งเมืองกรุงไกร

อย่าหลงในดงขวัญ

มฤคธาขนาดผันผาย

อัญเชิญพระขวัญเคย

เข้ามาหากุมาร

อย่าอยู่ในเหวผา

ขวัญข้าวเจ้าอย่าหลง

ชุกมันตีรัน

ชาติแก่กัณฑ์หา

ชอกช่อนอยู่เหวถ้ำ

ขวัญเจ้าหนีไปไกล

อย่าอยู่ในดงดอน

เชิญมาเถิดพ่อมา

อัญเชิญพ่อขวัญมา

เข้ามาจงเร็วไว

แก้วแก้วเนาวรัตน์า

แท่นแก้วแลเตียงทอง

อย่าอยู่เขาวงกต

อย่าชมหงส์เหว

เอามาทั้งสอง

เข้ามาด้วยพลัน

สะเทือนหวั่นไหว

จึงเบิกบายศรี

ทั้งสองนักรวม

พวยแพรวแววไว

เรื่องรองเคียงกัน

จึงให้ขวัญเจ้า

ถ้วนถึงสามที

เทียนจุดอักคี

หลานรักสายใจ

จุดเทียนเวียนไป

อย่าอยู่เลยในพงไพร

ปราสาททองเรื่องรองฉาย

ชมฝูงสัตว์อยู่มากมาย

อยู่ในป่าหิมพานต์

อย่าอยู่เลยในไพรสาณฑ์

พระชาติสุริยวงศ์

ท้อธาราในกลางดง

อยู่ปลายไม้เจ้าพฤษชา”

ยอดนักรวมทั้งสองธา

ขวัญพึงงาหนีไปไกล

ท้อธารน้ำห้วยเหวใหญ่

เพราะตกใจกลัวพฤษชา

เที่ยวชอกช่อนที่กลางป่า

ขวัญเจ้าฟ้าอย่าหลงไหล

อย่าอยู่เลยในกลางไพร

ชมคลังเงินแลคลังทอง

ชมช้างม้ามากก่ายกอง

รองประดับพระกายา

อันใส่สดงามรจนา

มังกรว่ายไล่ตามกัน

<u>อย่าอยู่ภูเขาใหญ่</u>	<u>ชมรังไรพิงแลจักจั่น</u>
<u>ปักซีมีทุกพันธุ์</u>	<u>นกแขกเต้าเกล้าสาธิตกา</u>
<u>อย่าชมนกโนรี</u>	<u>ไนไพรศรีส่งเสียงมา</u>
<u>มีทั้งสัตว์</u>	<u>นกกระทาอันเสียงใส</u>
<u>อัถุเชิญพระขวัญเอย</u>	<u>อย่าอยู่เลยเร่งคลาไคล</u>
<u>อย่าอยู่ในสระใหญ่</u>	<u>ชมมุจลินท์กินผักบัว</u>
<u>อย่าอยู่เขาคันธมาทน์</u>	<u>เร่งคลาคลาดตาม ณ หัว</u>
<u>เข้ามาอย่ามีดมัว</u>	<u>กลัวสิงห์สัตว์ในกลางไพร</u>
<u>อัถุเชิญพระขวัญเอย</u>	<u>อย่าอยู่เลยเข้ามาไว</u>
<u>รักษาพระสองไท</u>	<u>หน่อเทวีทั้งสองรา</u>
<u>อัถุเชิญเทพทั้งปวง</u>	<u>อย่าหนักหน่วงวิมานฟ้า</u>
<u>นำขวัญเจ้าสองรา</u>	<u>มาสู่ท้องพระโรงคัล</u>
<u>มาชมปราสาททอง</u>	<u>มาชมห้องทองเรือนจันทร์</u>
<u>ชาวชะแม่มั่งเรียงวัน</u>	<u>ทำรับขวัญทั้งสองรา</u>
<u>พรมเจียมที่ปูลาด</u>	<u>ทั้งเสื่อสดางมโสภา</u>
<u>รูปเทียนชวาลา</u>	<u>ย้อมแต่งขวัญเจ้าทั้งสอง</u>
<u>ดอกไม้ทั้งแบ่งอบ</u>	<u>ฟุ้งตรลบในปราสาททอง</u>
<u>แก่นจันทร์หอมฟุ้งฟ่อง</u>	<u>จะอบรมบูชาขวัญ</u>
<u>มาเสวยเครื่องบายศรี</u>	<u>ที่มีอยู่ทุกสิ่งอัน</u>
<u>แบ่งอบถ้วนทุกพรรณ</u>	<u>พระจอมขวัญสองอย่าเิน</u>
<u>อัถุเชิญขวัญต้นกลม</u>	<u>อย่าไปชมเรือหัวไกลน</u>
<u>เทวาคะติโลน</u>	<u>ศรีจะทรามนะงามอน</u>
<u>อย่าไปชมনারีผลา</u>	<u>ฝูงเทวาอยู่สลอน</u>
<u>กินรีงามบวร</u>	<u>ขวัญจงอย่ามาหลงกล</u>
<u>แต่หมู่เพชรพญารุ</u>	<u>อยู่เฝ้าชมনারีผล</u>
<u>อันเชิญขวัญยุค</u>	<u>อย่าอยู่ป่าเป็นผลไค</u>
<u>ออกมาแร่เที่ยวชม</u>	<u>หนุ่มสาวสนมกรมวังใน</u>
<u>เที่ยวแลแต่แต่งไทย</u>	<u>ลูกมันใหญ่โตเท่าขัน</u>
<u>อัถุเชิญขวัญเจ้าเอย</u>	<u>อย่าไปเลยชมหิมวันต์</u>
<u>มาชมลูกอินจัน</u>	<u>ทั้งหอมหวานสำราญใจ</u>

<u>อย่าไปเที่ยวเป็นลิงโตน</u>	<u>เร่เที่ยวโพนแต่ในไพร</u>
<u>ทั้งจักจั่นและวังไร</u>	<u>เสียงสนั่นในพงพี</u>
<u>เสียงโยดฟั่งลิงโลด</u>	<u>เสียงกระโหมดแต่ละที</u>
<u>อกใจนางเทวี</u>	<u>ปี่มว่าจะม้วยมรณ</u>
<u>โหราเชิญแจ้วแจ้ว</u>	<u>ขวัญพระแก้วสองสมร</u>
<u>เข้ามาบัดเดียวก่อน</u>	<u>มาจับอยู่ในพลุทอง</u>
<u>นางเฒ่าและนางแก่</u>	<u>หมู่ชาวชะแม่มาก่ายกอง</u>
<u>นำเอาแพรลายทอง</u>	<u>มารับรองขวัญพระหลาน</u>
<u>จึงเชิญยอดนักธรรม</u>	<u>เสวยข้าวขวัญมิทันนาน</u>
<u>รับเอาเครื่องอาหาร</u>	<u>อันเขายอดไส้บายศรี</u>
<u>พวงแก้วเอามากอง</u>	<u>พวงทองแก้วมณี</u>
<u>สวมคอเจ้าสองศรี</u>	<u>พระชาติแก้วกัณหา</u>
<u>โหราพฤตมากร</u>	<u>ถวายพรเจ้าสองรา</u>
<u>หน่อกษัตริย์ผู้นัดดา</u>	<u>แต่นี้หนาอย่ามีภัย</u>
<u>สัตย์ชัยไตรภูวนาถ</u>	<u>จึงพระบาททวยพรชัย</u>
<u>ขอให้สองสายใจ</u>	<u>อยู่เป็นสุขทุกวารา”</u>

(พระเวสสันดร บทที่ ๖๕๖ – ๖๙๔)

๒.๓ การทำขวัญนาค

การทำขวัญนาคเป็นประเพณีเนื่องในการบวชของชาวไทยพุทธ ไพบูลย์ ดวงจันทร์; และพัชรินทร์ คงคาสุริยชัย (๒๕๔๓: ๕๐) กล่าวว่า จัดขึ้นเนื่องจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีสิ่งสำคัญสำหรับชีวิตอย่างหนึ่งคือ “ขวัญ” เชื่อว่าผู้ที่เข้าอุปสมบท ซึ่งเป็นผู้ที่สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาเป็นผู้ปิดทางนรก เปิดทางสวรรค์ให้แก่ตนเองและบุพการี ด้วยเหตุนี้ตามความเชื่อของชาวบ้านก่อนผู้ที่บวชจะเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์จึงต้องทำขวัญให้มีกำลังใจดีเพื่อเป็นพลังไปสู่ภวาระดังกล่าว ด้วยเหตุผลนี้ชาวบ้านภาคใต้จึงนิยมจัดพิธีทำขวัญนาค โดยมุ่งหมายให้ขวัญอยู่กับเจ้านาคเพื่อให้เจ้านาคมีใจคอหนักแน่น มีกำลังกายกำลังใจในการปฏิบัติธรรม อีกทั้งยังเป็นการชี้แนะให้เจ้านาคได้เตรียมตัวเข้าใจในวัตรปฏิบัติอันถูกต้องอันควรแก่สมณะ ทั้งยังช่วยปลุกศรัทธาในการบวชให้แก่เจ้านาคด้วย ชาวภาคใต้นิยมการทำขวัญนาคในคืนวันสุกดิบคือ คืนก่อนจะถึงวันทำพิธีบวชหนึ่งวันโดยจัดพิธีที่บ้านของเจ้านาค ผู้ประกอบพิธีเรียกว่า “หมอทำขวัญ” มักจะเป็นผู้สูงอายุที่เฝอธรรมและได้เรียนรู้พิธีการทำขวัญสืบทอดมาจากหมอทำขวัญในอดีต

อุปกรณ์และเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญ ไพนุลย์ ดวงจันทร์; และพัชรินทร์ คงคาสุริยา. (๒๕๔๓: ๕๑- ๕๓) อธิบายว่า มีดังนี้ บายศรี ทำด้วยใบตองมีสามชั้น ห้าชั้น เจ็ดชั้น หรือเก้าชั้น ตามฐานะและความประสงค์ของเจ้าภาพ บายศรีนิยมประดิษฐ์ตกแต่งอย่างสวยงาม ในบายศรีใส่ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว กล้วย อ้อย ถั่ว งา บนยอดสุดของบายศรีเสียบไขปอกเปลือกเรียกว่า “ไขขวัญ” และปักเทียนชัยแอบไขไว้ บริเวณรอบบายศรีวางเครื่องอัฐบริวาร อันเป็นเครื่องใช้สอยของสงฆ์ได้แก่ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มีดโกน หรือมีดตัดเล็บ เข็ม ประคดเอว และกระบอกรองน้ำ (ปัจจุบันใช้น้ำชาหรือกระทิกแทน) แวนเวียนเทียนสามอัน สำหรับติดเทียนโบกควันให้เจ้านาคเวลาเวียนเทียน (แวนเทียนนี้ในแต่ละอันจะติดเทียนไว้เก้าเล่ม) ชั้นใส่ข่าวสารสำหรับปักแวนเทียน ชั้นน้ำมันสำหรับประพรมบายศรี มะพร้าวอ่อนหนึ่งผลสำหรับให้นาคกินต่างนมมารดา พลุเก้าใบ แป้งเจิมหน้า และมีพานครุหนึ่งพาน ภายในพานครุใส่หมากพลู เทียน และเงินยกครุ การเตรียมอุปกรณ์และเครื่องประกอบทั้งหลายเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพ โดยมีหม่อมทำขวัญเป็นผู้แนะนำจัดวางเข้าที่เป็นระเบียบ สำหรับบายศรีก่อนเริ่มพิธีจะใช้ผ้าบางโปร่งห่อหุ้มไว้

เมื่อถึงเวลาประกอบพิธีทำขวัญนาค ไพนุลย์ ดวงจันทร์; และพัชรินทร์ คงคาสุริยา อธิบายเพิ่มเติมว่า เจ้านาคจะนั่งด้านหน้าของบายศรี ร่ายรอบด้วยบิดามารดาและญาติมิตร หม่อมขวัญนั่งด้านข้างใกล้ ๆ เจ้านาคพิธีเริ่มด้วยหม่อมประพรมน้ำมันให้เจ้านาค บายศรี และผู้ร่วมพิธี จากนั้นจะจุดเทียนพานครุแล้วเริ่มตั้งนะโม แห่ทำขวัญ การแห่ขวัญจะว่าเป็นทำนองแห่สำเนียงพื้นบ้าน แต่บางหม่อก็ใช้ทำนองอย่างเทศน์มหาชาติ แห่ตอนหนึ่งซึ่งเรียกว่า “ลาหนึ่ง” ก็ต้องตีฆ้อง แล้วให้เอาชัยขึ้นสามที (ลา) หลังจากแห่จบแล้ว หม่อมจะจุดแวนเทียนทั้งสามอัน แล้วส่งให้ญาติมิตรส่งต่อ ๆ กันไปเวียนรอบเจ้านาคสามรอบ ขณะที่ส่งแวนเวียนเทียนเมื่อใครรับแวนเวียนเทียนไว้ก็จะใช้มือโบกควันเพื่อให้ลอยไปหาเจ้านาค พร้อมกับภาวนาให้เจ้านาคพบกับความสุขสวัสดิ์ จบแล้วหม่อมเจิมหน้าเจ้านาคและตักน้ำมะพร้าวอ่อนให้เจ้านาคดื่มกิน เพื่อให้ระลึกถึงน้ำนมมารดา เป็นเสร็จพิธีในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ซึ่งนำมาศึกษาปรากฏการทำขวัญในเรื่องพระพุทธรูปพิชชาจารย์ ตอนที่จะบวชพระพุทธรูปพิชชา แต่เป็นการกล่าวถึงอย่างสั้น ๆ ดังคำประพันธ์

<u>“พຸ່ງนี้เราจะบวชนาค</u>	<u>มาให้มากช่วยอุปถัมภ์</u>
<u>ในกิจจานุกิจกรรม</u>	<u>ทำขวัญเจ้าเยาวมาลย์</u>
รุ่งเช้าเข้าพารา	ชวนกันมาสู่สถาน
เจ้าพระยาพฤตมาจารย์	บิดุมาลัยและชลมา
อัดแอบอยู่แจจัน	ในโรงธรรมศาลา
ร้อนอาสน์อมรินทรา	ลงมาด้วยช่วยในการ
อุกามาพจรสวรรค์	โสฬสชั้นพรหมวิมาน

<u>มาอนุโมทนาการ</u>	<u>ใน ณ วันทำขวัญบายศรี</u>
<u>ได้ฤกษ์แล้วพระมหาเถร</u>	<u>ให้สักเณรเข้าพิธี</u>
<u>ทำขวัญทันยามดี</u>	<u>แล้วให้ผนวชบวชเป็นสงฆ์</u>
<u>ด้วยฤดีจตุตถะกรรม</u>	<u>สัมฤทธิ์ศิลาคง</u>
<u>อวยนามท่ามกลางสงฆ์</u>	<u>ว่าพุทธโฆษาปรีชาชาญ</u>
<u>เพราะเหตุอัศจรรย์</u>	<u>ในเมื่อวันแห่งขนาน</u>
<u>ดังองค์พระพุทธานุ</u>	<u>เมื่อออกสู่ภิเนษกรมณ</u>

(พระพุทโฆษาจารย์ ๒๖๐ - ๒๖๖)

จากคำประพันธ์ดังกล่าวจะเห็นว่าการทำขวัญให้แก่พระพุทโฆษามีเทวดาคือพระอินทร์ และเทพทั้งหกชั้นลงมาทำขวัญด้วย และการทำขวัญกระทำตอนที่สักจากเณรแล้วจะเข้าพิธีบวชเป็นพระสงฆ์ ซึ่งจะเห็นว่าแตกต่างจากพิธีทำขวัญซึ่งกล่าวมาแล้ว ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะว่า ผู้ประพันธ์พยายามกล่าวถึงอย่างสรุปไม่เน้นที่รายละเอียดแต่ประการใด อย่างไรก็ตามการทำขวัญในพิธีบวชดังกล่าวก็เพื่อที่จะสอดแทรกคติคำสอนเกี่ยวกับการดำรงชีวิต การรู้จักสงบสติอารมณ์ ระลึกถึงบุญคุณของพ่อแม่ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สืบทอดต่อกันมา

๒.๔ การทำขวัญสัตว์

ชาวภาคใต้โดยทั่วไปจะทำขวัญสัตว์ต่าง ๆ โดยเฉพาะสัตว์ใหญ่ เช่น ทำขวัญวัว ทำขวัญควาย ทำขวัญช้าง เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความผูกพันของชาวบ้านที่มีต่อสัตว์ที่ให้คุณประโยชน์ ในวรรณกรรมที่ศึกษาปรากฏการทำขวัญดังกล่าวในเรื่องเวสสันดรโดยที่มีการทำขวัญช้างที่ต้องจากเมืองพิชัยนาเคนทร์ไปอยู่กลิงราชบุรีเป็นเวลานาน เมื่อกลับมาจึงได้มีการทำขวัญ ดังคำประพันธ์

<u>“พระองค์ผู้ทรงธรรม</u>	<u>ให้ทำขวัญคชสารใหญ่</u>
<u>เพิ่งมาแต่เมืองไกล</u>	<u>พลัดพรากไปเป็นช้านาน</u>
<u>ให้แต่งบายศรีแก้ว</u>	<u>อันพรายแพรวทุกประการ</u>
<u>ขนมแลของหวาน</u>	<u>ยกใส่พานออกมาไว</u>
<u>โหราเชิญแจ้วแจ้ว</u>	<u>ขวัญช้างแก้วเพราะเอาใจ</u>
<u>แล้วเอาคชสารใหญ่</u>	<u>ผูกไว้ในพระโรงทอง”</u>

(พระเวสสันดร บทที่ ๙๔๐ - ๙๔๒)

การทำขวัญช้างที่กล่าวมานั้นไม่แตกต่างจากการทำขวัญคนที่พ้นจากการตกกระกำลำบาก นอกจากเป็นการแสดงถึงความรักความผูกพันในฐานะเพื่อนร่วมโลกแล้วยังแสดงให้เห็นถึงการเห็นคุณค่าของสัตว์ที่ให้คุณประโยชน์ และความเมตตาการุณาต่อสัตว์โลกตามหลักพุทธศาสนาด้วย

๓. ภูมิปัญญาด้านการบวช

การบวชปกติจะเริ่มจากการบรรพชาเป็นสามเณรถ้าอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ภายหลังจากเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์จะอุปสมบทได้ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๘ (๒๕๔๒: ๓๙๔๖ - ๓๙๕๑) กล่าวว่า การบวชไม่ว่าจะเป็นการบวชเณรหรือบวชพระ ตามทฤษฎีทั่วไปของคนไทยยุคก่อนที่อารยธรรมตะวันตกจะเข้ามามีบทบาทในประเทศไทย โดยต่างก็มีความเห็นตรงกันว่า การบวชเณรและบวชพระนั้นหมายถึง การเข้าศึกษาในสถานศึกษาตามระบบการศึกษา และผู้ปกครองมิใช่มีจุดมุ่งหมายให้บุตรหลานจะบวชเพียงอย่างเดียว เพราะการบวชนั้น นอกจากจะทำให้กุลบุตรมีความรู้ทั่วไปและความรู้เฉพาะแล้ว การบวชยังก่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในสังคม รวมทั้งคุณธรรมนานาประการ ด้วยเหตุนี้เองการบวชโดยเฉพาะการบวชพระ จึงเป็นการสร้างคนดีให้กับสถาบันสังคม สถาบันครอบครัว ถึงกับมีคำกล่าวไว้ว่า “ผ้าเหลืองของบุตรจะช่วยให้พ่อแม่ได้ขึ้นสวรรค์” พิธีการบวชเมื่อถึงเวลาให้ผู้ที่บวชเณรเข้าไปนั่งพร้อมกันต่อหน้าพระภิกษุ มีพระอุปัชฌาย์เป็นประธานให้นาคบูชาพระรัตนตรัย กราบพ่อแม่หรือผู้ปกครองแล้วจึงรับผ้าไตรจีวรจากพ่อแม่ ต่อจากนั้นอุ้มผ้าไตรเดินเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ให้ท่านสอนกัมมัฏฐาน ๕ และหยิบเอาผ้าอังสะจากผ้าไตรมาสวมให้ จากนั้นจึงอุ้มผ้าไตรออกมาครองผ้าด้านนอก เมื่อครองผ้าเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงเข้ามาหาพระอุปัชฌาย์ โดยถวายเครื่องสักการะ กราบ ๓ หน นั่งคุกเข่าประนมมือเพื่อกล่าวคำขอสระละศีล พระอุปัชฌาย์ให้ศีล ๑๐ ข้อ โดยเริ่มจากนโมและไตรสรณคมณ์ก่อน เมื่อจบไตรสรณคมณ์หน้าที่ ๓ ว่า “ตติยมฺปิ สังฆํ สรฆํ คจฺจามิ” ก็ถือว่าสำเร็จเป็นสามเณรตามวินัยบัญญัติ ภายหลังจากรับศีลจบแล้ว สามเณรใหม่ประเคนไทยธรรมแด่พระสวดอนุโมทนา สามเณรและญาติกรวดน้ำแผ่ส่วนกุศลเป็นอันจบพิธี ลักษณะการบวชดังกล่าวปรากฏในเรื่องพระพุทโธโฆษอาจารย์ ตอนที่พระพุทโธโฆษประสงค์จะบวชเพื่อศึกษาหาความรู้เพื่อและนำความรู้เหล่านั้นไปใช้ประโยชน์กับสังคม ดังคำประพันธ์

“อยู่บ้านไม่การไหร	นั่งนอนเรื่อยกินขลุกขลู่
เชิฐสี่กเกิดพ่อน้อย	อยู่ในวัดขัดหลายทาง
เณรน้อยฟังบิดา	สั่งสอนว่าเห็นผิดทาง
ยี้มยี้มแล้วว่าพลาด	ข้าจะสึกจากสามเณร
<u>แล้วจะบวชเป็นภิกษุ</u>	<u>อยู่ลองแลพอสิ้นเกณฑ์</u>
<u>บิดาจึงมาเวน</u>	<u>ให้ได้ผนวชเป็นสงฆ์”</u>

(พระพุทโธโฆษอาจารย์ บทที่ ๒๕๑ – ๒๕๓)

“พวุงนี้เราจะบวชนาค	มาให้มากช่วยอุปถัมภ์
ในกิจจานุกิจกรรม	ทำขวัญเจ้าเยาวมาลย์

รุ่งเช้าเข้าพารา	ชวนกันมาสถาน
เจ้าพระยาพฤตมาจารย์	บิตุมารด์และชลมา
อัดแออยู่แจจัน	ในโรงธรรมศาลา
ร่อนอาสน์อมรินทรา	ลงมาด้วยช่วยในการ
<u>อุกามาพจรสวรรค์</u>	<u>โสฬสชั้นพรหมวิมาน</u>
<u>มาอนุโมทนาการ</u>	<u>ใน ณ วันทำขวัญศรี</u>
<u>ได้ฤกษ์แล้วพระมหาเถร</u>	<u>ให้สึกเณรเข้าพิธี</u>
<u>ทำขวัญพันยามดี</u>	<u>แล้วให้ผนวชบวชเป็นสงฆ์”</u>

(พระพุทโธสมาจารย์ บทที่ ๒๖๐ - ๒๖๔)

การบวชที่สอดแทรกไว้ในวรรณกรรมดังกล่าว แม้จะกล่าวเพียงสั้น ๆ แต่ก็แสดงให้เห็นถึง ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการบำรุงรักษาพระพุทธศาสนา เพราะการบวชนอกจากจะเป็นการศึกษาธรรมะ แล้วปรุจแต่งใจของผู้บวชให้เป็นคนเต็มคนแล้วยังเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาด้วย อีกทั้งยังเป็นการ รักษาวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ แล้วเป็นการแสดงให้เห็นถึงการช่วยเหลือเกื้อกูล บ้านใดมีงาน ในสังคมชาวบ้านโดยร่วมแรงร่วมใจกันอย่างพร้อมเพรียง เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา ชาวบ้านที่นำเอาความศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมในการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้เกิดความเป็น สิริมงคล

๔. ภูมิปัญญาด้านการแต่งงาน

การแต่งงานคือ การทำพิธีเพื่อให้หญิงชายได้อยู่กินเป็นผัวเมียกันตามประเพณี เป็นการ เปลี่ยนสถานภาพจากการอยู่คนเดียวเป็นครอบครัวเพื่อดำรงเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ให้คงอยู่ ต่อไป การแต่งงานเป็นการให้เกียรติแก่ฝ่ายหญิงและญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย พิธีการแต่งงานเริ่มตั้งแต่ การทาบทาม สูขอ การหมั้น และพิธีแต่งงาน การประกอบพิธีการแต่งงานเป็นการแสดงให้เห็นถึงสังคมรับรู้ ว่า หญิงชายได้เป็นสามีภรรยากันอย่างถูกต้องตามประเพณีและกฎหมาย พิธีการแต่งงานจึงเป็น หลักประกันความมั่นคงแห่งสถาบันครอบครัวใหม่ประการหนึ่ง ต่อไปภายหน้าถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งคิด จะทำอะไรรุนกรัตนกรอยและรุนแรงก็ต้องนึกถึงเกียรติของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายหรือเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ ในชีวิตสมรส คู่สมรสก็อาจจะร้องเรียนความเป็นธรรมจาก ผู้ใหญ่ได้ เพราะได้รับรองกันแล้วในตอน ประกอบพิธี ด้วยเหตุนี้ประเพณีการแต่งงานจึงเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายหญิงมาก เพราะเป็นหลักประกัน ความมั่นคงให้แก่ฝ่ายหญิง

ในวรรณกรรมเรื่องเต่าทอง ประเพณีการแต่งงานที่ปรากฏ เริ่มต้นตั้งแต่การทาบทาม การ สูขอ ในตอนที่เต่าทองให้ยายสาสูขอนางสีดอไม่ให้ เนื่องจากยายสาเป็นคนที่คุณเคยกับบ้านของเศรษฐี

ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง เศรษฐีพ่อของนางสีดอกไม้ ตกลงยกนางสีดอกไม้ให้ โดยเรียกสินสอดทองหมั้น เป็นจำนวนมาก ดังคำประพันธ์

“ทั้งสองท่านมา	-----	งามหน้าตาไฉรั
-----	ข้าจะตกของไป	-----
จัดไวพามา		
<u>ตกบินจากทอง</u>	-----	<u>มาทันอย่าช้า</u>
<u>ฉัตรทองให้ปัก</u>	<u>รอบโรงบินจา</u>	<u>สามวันสัญญา</u>
<u>พามาด้วยไว</u>		
<u>โตกเงินโตกทอง</u>	<u>หัวเพชรสิบสอง</u>	<u>โตกหนึ่งแฉ้วนไว</u>
<u>สามวันพามา</u>	<u>อย่าช้าจงไว</u>	<u>ชั้นหมากนั้นไฉรั</u>
<u>น้อยนักสักพัน”</u>		

(เต่าทอง บทที่ ๒๔๒ – ๒๔๔)

สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่า การเรียกสินสอดด้วยเงินจำนวนมาก นั้นก็เพื่อเป็นทดสอบว่าฝ่ายชายมีความรักและต้องการฝ่ายหญิงเป็นคู่ครองจริงหรือไม่ และเป็นหลักประกันว่าสามารถดูแลลูกสาวของตนเองได้ นอกจากนี้แสดงให้เห็นถึงการใช้สติปัญญาที่แสดงถึงความเฉลียวฉลาดรอบคอบของผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ในการเรียกร้องสินสอดทองหมั้นจากฝ่ายชายเพื่อเป็นหลักประกันในการสร้างครอบครัวใหม่ และเป็นหลักประกันความมั่นคงในอนาคตของลูกสาวของตน

หลังจากที่มีการสู่ขอ และฝ่ายผู้หญิงตกลงแล้ว ฝ่ายผู้ชายจะต้องหาฤกษ์เพื่อทำพิธีแต่งงาน ขั้นตอนในการแต่งงานปรากฏในเรื่องเต่าทอง ตอนที่เต่าทองไปสู่ขอนางสีดอกไม้ เมื่อถึงวันมงคลฝ่ายเจ้าบ่าวเคลื่อนขบวนขันหมากไปที่บ้านเจ้าสาว การจัดขบวนขันหมากมักเน้นที่ของหมั้น โดยการเรียกชื่อขันหมากทั้งสามแตกต่างกันคือ ขันหมากหัว ขันหมากถาม และขันหมากต่อ และเคลื่อนขบวนขันหมากไปที่บ้านเจ้าสาว ดังที่ปรากฏในเรื่องเต่าทอง จัดขบวนขันหมากเป็นรูปนก โดยใช้คนที่จัดเตรียมเอาไว้เดินเป็นขบวน ดังคำประพันธ์

<u>“เทโวให้เสียงฉาว</u>	<u>หญิงคราวคราวงามทุกหน้า</u>
<u>แต่งเป็นขบวนเทวา</u>	<u>เศียรสกุณาขันเจ้ามี</u>
<u>ปีกขวาขันเจ้าสาย</u>	<u>ข้างปีกซ้ายขันเจ้าลี</u>
<u>ตัวของเจ้าสกุณี</u>	<u>ขันเจ้ามีคนเข้าใจ</u>
<u>ตีนซ้ายขันเจ้ามา</u>	<u>ข้างตีนขวาขันเจ้าใหม่</u>
<u>หางนั้นเจ้าสีใหญ่</u>	<u>ยกเรียงไปล้วนเทวา</u>
<u>สาวพรหมจारी</u>	<u>รูปดีดีไปทั้งนั้น</u>

จึงนับประจบพัน

สุดแต่นั้นให้เจ้ากลา”

(เต่าทอง บทที่ ๓๑๐ – ๓๑๓)

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๖ (๒๕๔๒: ๒๗๘๒) กล่าวถึงการสู้ขอว่า หากมีการกั้นประตูชั้นหมากเถ้าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวก็ต้องจ่ายเงินค่าเปิดประตูแก่ผู้กั้น ขบวนการชั้นหมากจึงผ่านขึ้นไปยังบนบ้านเจ้าสาวได้ ต่อจากนั้นเถ้าแก่ฝ่ายเจ้าสาวต้องตรวจนับเงินหรือสินสอดของฝ่ายเจ้าบ่าว เมื่อถูกต้องตามที่ตกลงกันแล้ว แยกขบวนการชั้นหมากจะได้รับการเลี้ยงข้าวปลาอาหารอย่างดี จากเรื่องเต่าทองตอนที่ขบวนการชั้นหมากของยายสายกมา และได้ทำตามขั้นตอนทุกอย่าง สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านว่าขบวนการชั้นหมากการแต่งงานนี้ เป็นการแสดงฐานะทางสังคมและความสามารถของฝ่ายเจ้าบ่าว อันแสดงถึงหลักประกันความมั่นคงในอนาคตให้แก่ฝ่ายเจ้าสาว การประกอบพิธีแต่งงานอย่างมีเกียรติและมีศักดิ์ศรีของคู่บ่าวสาว ยังเป็นการแสดงความเคารพให้เกียรติแก่ผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าสาวด้วย อีกทั้งยังเป็นการชุมนุมสังคีตของทั้งสองฝ่ายเพื่อบอกกล่าวให้สังคมได้รับรู้ว่ามีการจัดงานแต่งงานกันอย่างถูกต้องตามประเพณี เมื่อทั้งคู่อยู่ด้วยกันหากมีปัญหาใด ๆ ก็จะไม่ด่วนตัดสินใจง่าย นอกจากนี้การแห่ชั้นหมากยังเป็นการสร้างความสนุกสนานรื่นเริงให้แก่ผู้ที่มาร่วมในพิธีด้วย ดังคำประพันธ์

“เทวาชวนกันชูป	จึงให้ครบทุกสิ่งอัน
พระวิษณุกรรม	ชูปเงินทองดวงจินดา
นางสุชาดานาถ	นางอภิวาทน์ร้ายเวทยา
ชั้นหมากพูนขึ้นมา	ตั้งระดับนับได้พัน
เครื่องยศแลเครื่องแสง	ทั้งชายแดงแสงจัดกัน
ชูปแล้วพวกเทวัญ	จัดแจงกันลำดับมา
นางพิมที่ริมงาม	ถือหวักดำให้นำหน้า
ให้กางสีปโทนระย้า	ห่มแดงราνούงดอกจันทร์
ชั้นต้นให้เจ้าหงอ	ชั้นรองต่อให้เจ้าจัน
ที่สามให้เจ้าพัน	เจ้าหนุ่มนั่นเอาที่สี่
เจ้าหงอนอยู่ที่ห้า	ที่หกมาให้เจ้าดี
ที่เจ็ดให้เจ้ามี	ที่แปดนี้ให้นางหง
ที่เก้าให้เจ้าขลิบ	มาที่สิบชั้นเจ้าียง
ถัดมาเล่าชั้นเจ้าคง	แล้วยกส่งต่อต่อไป
เจ้ารอดกับเจ้ารัก	แต่งงานนักดีทุกชั้น

เซ็ดหน้ามาผูกพัน

เจ้ายกตกกันมา

งามข้าล่ายะยอง

เจ้าเต่าเทพกวางฉัตร

ผิดคนดูครันทำขวัญ

แล้วเดินไปยี่ดยาว

ชั้นหมากมะแจจัน

เทโวให้เสียงฉาว

แต่งเป็นบวชนทเวา

ปีกขวาชั้นเจ้าสาย

ตัวของเจ้าสุกณี

ตีนซ้ายชั้นเจ้ามา

หางนั้นเจ้าสีใหญ่

สาวพรหมจารี

จึงนับประจบพัน

ยกเต่าใส่พานทอง

เจ้าถ้ำในคงคา

เจ้ากรรมในภูเขา

เทพเจ้าพฤษษาซี

เจ้ารายกับเจ้านา

เป็นชนิดดีตรองรอง

ท่านยายกับท่านตา

แต่งตัวหัวร่อกัน

กุตกทุกสิ่งอัน

ถึงเราต้องรักหน้า

เหวยชาวครัวไฟ

หุงข้าวจงทันที

ตายายไขว่ใจนึก

สายกางกั้นปิดชันทอง

งามโสภาคดุผดผ่อง

ของเทพชบมีครบครัน

พรมถัดถัดมะแจกัน

ตามีทุกชั้นมีระย้ามีทุกคัน

งามเท่าเท่าราวราวกัน

คนดูครันทำขวัญตา

หญิงคราวคราวงามทุกหน้า

เศียรสุกณาชั้นเจ้ามี

ข้างปีกซ้ายชั้นเจ้าสี

ชั้นเจ้ามีคนเข้าใจ

ข้างตีนขวาชั้นเจ้าใหม่

ยกเรียงไปล้วนทเวา

รูปดีดีไปทั้งนั้น

สุดแต่นั้นเจ้ากลา

ร้องเรียกเห็นเจ้าบ่าวมา

ถือพานผ้าอันอย่างดี

ถือพานเต่าสวยทั้งสิน

ถือของดีคนโททอง

เคียงดาบหน้าเป็นคู่สอง

ช่างแต่งต้องอย่างชาววัง

ระริบรีดาโดยสังสรรค์

ท่านยายนั้นแต่งกายา

เขาทำทันตามสัญญา

มีวาจาไปทันที

เอากะทะใหญ่ห้าสิบสี่

ทำให้ดีพอดคนมา

ลมราทะยักของแกกกล้า

ทำการแล้วทุกครา	เทียมชราเป็นเจ้าของ
แล้วให้พราหมณ์เชิญขวัญ	ก็เบิกพานบายศรีทอง
พระสงฆ์เป็นแถวถ้อง	ให้ย่าฮ่องโห้เอาชัย
ชัยยัญโตโพธิญาณ	เวียนแว่นมาเก้ารอบพลัน
ดับเทียนแล้วโบกควัน	ชวนเอาขวัญเจิมพักตรา
แล้วให้นางยกข้าว	ให้เจ้าบ่าวมิได้ช้า
แล้วยกส่งให้ตา	ยกเรียงหน้าให้รอบไป
<u>เทวาให้เงินทอง</u>	<u>ทั้งข้าวของแลแหวนใส่</u>
ท่านตาหยับเข้าไป	เบิกฝาชีแล้วปรีดา
เทวาเอาแต่รส	<u>ยกส่งหมดให้ภักษา</u>
<u>ท่านยายกินมิช้า</u>	<u>เงินสิบห้าใส่ขันลง”</u>

(เต่าทอง บทที่ ๒๙๙ - ๓๕๙)

การแต่งงานนอกจากเป็นเครื่องชี้ว่าบรรลุนิติภาวะหรือความเป็นผู้ใหญ่อย่างสมบูรณ์แล้วผู้ที่ผ่านการแต่งงานย่อมเป็นที่น่าเชื่อถือของสังคมมากกว่าคนที่ยังโสด การแต่งงานจึงเป็นการก้าวเข้าสู่ชีวิตที่สำคัญทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายจะต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน ต้องวางแผนในการใช้ชีวิตคู่ ต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อให้ครอบครัวดำเนินไปอย่างราบรื่นและก้าวหน้า การแต่งงานจึงต้องมีกระบวนการและพิธีการ

ขั้นตอนสุดท้ายของการแต่งงานคือกล่าวคำอวยพรและรดน้ำสังข์คู่บ่าวสาว เพื่อความเป็นสิริมงคลและเพื่อให้ใช้ชีวิตคู่ยืนยาวตลอดไป ดังปรากฏในเรื่องทุกตะว่า

“ผู้เป็นพระราชธิดา	นั้นเป็นอุตมา
ภรรยาปฐมเดิมที	
ถัดนั้นนางลูกเศรษฐี	พร้อมเกิดกรุงศรี
ประสิทธิ์มีมงคล	
<u>โดยวารศุภฤกษ์</u>	<u>อวยพรสาผล</u>
<u>หวยโหรพฤฒาจารย์</u>	
<u>น้ำสังข์วิวัฒนาการ</u>	<u>แว่นเวียนเทียนการ</u>
<u>พระเวทสองพระทัย</u>	
สฤษดีประสิทธิ์โดยนัย	ตามเศษวิสัย
ให้โยชนยันเจียรกาล	
ทั้งสี่พร้อมมูลประดิษฐาน	ร่วมสุขสำราญ

ตรีเนตรพร้อมกันรักษา”

(ทุกตะ บทที่ ๓๗๓ - ๓๗๘)

การอวยพรและการรดน้ำสังข์ดังกล่าวถือเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญยิ่ง ทั้งนี้เพราะเชื่อว่ากิจกรรมดังกล่าวแสดงนัยยะว่านำมาซึ่งความร่วมมือเป็นสุขของครอบครัว

๕. ภูมิปัญญาด้านการทำศพ

การทำศพเป็นการประกอบพิธีทางศาสนา โดยมีจุดประสงค์เพื่อทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายไปสู่โลกหน้าอย่างมีความสุข การประกอบพิธีทางศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องจำปาสี่ต้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดพิธีปลงศพอย่างใหญ่โต ดังคำประพันธ์

“เร็วไวเหวยหนา	เจ้านลว่าเล่า	อย่าสะท้อนร้อนเรา
เลยพระราชา	อันศพออาจารย์	ท่านทำวนาคา
ตกลงงานข้า	อย่าได้อาวรณ์	
ตรัสแล้วมีข้า	หน่อหน้าเจ้าฟ้า	สินลาบทจร
นรินทร์ปิ่นเกล้า	ท้าวจึงแปลงศร	วาดศิลป์ดินดอน
.....สองเราข้า		
ศรศิลป์ฤทธิ์ชัย	โคมตรูภูวนัย	คือพระระมา
เป็น.....	ผูกผาดขึ้นมา	คือวิมานฟ้า
อินทร์องค์ทรง....		
<u>แปลงเป็นโกศแก้ว</u>	<u>บรรเจิดเลิศแล้ว</u>	<u>ใส่ศพอาจารย์</u>
<u>ฉัตรแก้วฉัตรทอง</u>	<u>เรื่องรองท้าววล</u>	<u>ชายแก้วสุริยัน</u>
<u>โคมเวียนเทียนทอง</u>		
<u>โรงเล่นโรงเต็นรำ</u>	<u>เครื่องสูงเครื่องต่ำ</u>	<u>มากมายก่ายกอง</u>
<u>สำเร็จเสร็จแล้ว</u>	<u>บันเทิงเรื่องรอง</u>	<u>มีทั้งโรงทอง</u>
<u>พันห้องโสภา</u>		
<u>ตั้งหน้าเขาใหญ่</u>	<u>ปีศศพครบไป</u>	<u>เครื่องศพศพตา</u>
<u>เมื่อนั้นพันปี</u>	<u>พี่น้องสองวา</u>	<u>ร้องชมบุญญา</u>
<u>น้องรักนักธรรม</u>		
<u>ไพร่พลมนตรี</u>	<u>เห็นอิทธิฤทธิ์</u>	<u>ระรัวตัวสิ้น</u>
<u>เข้าเฝ้าท้าวที่</u>	<u>มากมีที่นั่น</u>	<u>ร้องรับจับขวัญ</u>
<u>สมเด็จพระราชา</u>		

เอิกเกริกฟุ้งเฟื่อง	ระปือลือเลื่อง	ทุกกรุงนครา
ว่าหน่อหนุ่มเหน้า	ผ่านเกล้าเจ้าฟ้า	ศักดิ์สิทธิ์ฤทธา
บันลือเรื่องไกร		
คนผู้รู้เหตุ	ว่าองค์ทรงเดช	ผ่านเกล้าท้าวไท
จนทั้งนั้น	คิดอัศจรรย์ใจ	ร้องปาวกันไป
ชื่นชมสมภาร”		

(จำปาสดัน บทที่ ๑๙๓๓ - ๑๙๔๑)

จากข้อความที่ยกมาแสดงให้เห็นถึงการจัดงานศพอย่างใหญ่โต ซึ่งเป็นพิธีการจัดงานศพของฤๅษีพระอาจารย์ของเจ้านล การทำศพครั้งนี้ได้เก็บศพไว้ในโรงแก้ว เป็นระยะเวลาแรมปี ฉะนั้นจึงสามารถจัดให้มีมรสพต่าง ๆ ได้มากมาย เพราะถือว่าการจัดพิธีทำศพครั้งนี้เป็นการเก็บศพไว้เพื่อเคารพบูชาต่อพระอาจารย์ การจัดมรสพต่าง ๆ จึงสามารถจัดขึ้นได้ แต่ถ้าเป็นการทำศพสด จะไม่มีการจัดงานรื่นเริง การจัดพิธีทำศพของฤๅษี เจ้านลต้องการแสดงให้ทุกคนได้รับทราบ และได้มาร่วมพิธีกันอย่างทั่วหน้า จึงได้จัดพิธีใหญ่โต ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านด้านความกตัญญู กตเวทีต่อผู้ที่มีพระคุณ หลังจากนั้นเมื่อครบเวลากำหนดเก็บศพ จะมีการเคลื่อนย้ายศพเพื่อทำพิธีปลงศพต่อไป ดังคำประพันธ์

“เมื่อนั้นโคมยง	ท้าวไทสุริวงศ์	ทรงชัยใครจะปาน
ครั้นชูปครบแล้ว	พระแก้วทูลสาร	เชิญปลงสงสสถาน
ศพพระนาคา		
อีกทั้งจักรี	พระพีเจดี	มนตรีเสนา
พระฤๅษีเจ้า	ทั้งด้าวราวป่า	นั่งเคียงเรียงหน้า
เต็มทั้งโรงชัย		
<u>แล้วเชิญศพท้าว</u>	<u>พระฤๅเจ้า</u>	<u>กัศชะคลาไคล</u>
<u>สู่ยังเมรุมาศ</u>	<u>เต็มประภาไสว</u>	<u>แห่ห้อมล้อมไป</u>
<u>ถึงเมรุโศศวรรย์</u>		
<u>เสร็จการภูมิ</u>	<u>แล้วจุดอัคคี</u>	<u>บัดใจไวพลัน</u>
<u>เครื่องเล่นถ้วนถึ</u>	<u>มากมือนันต์</u>	<u>บ่อาจจะนับ</u>
<u>พรรณนามากไป</u>		
เมื่อนั้นเจ้าฟ้า	ทั้งสี่กษัตรา	สมเด็จจอมไตร
ทรงโคกโคกา	น้ำตาถึงไหล	ครวญคร่ำรำไร

ทำวไทโคกา”

(จำปาสี่ตัน บทที่ ๑๙๕๒ – ๑๙๕๖)

จากข้อความเป็นการเคลื่อนย้ายศพของพระอาจารย์ การเคลื่อนย้ายศพไปยังเมรุนั้น จะต้องมีการเดินนำหน้าศพมีข้าวตอกไว้โปรยปรายตลอดทาง เป็นเสมือนว่าโปรยปรายพระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้แก่เวไนยสัตว์ เพื่อให้คนที่พบเห็นเกิดความศรัทธาและสำนึกถึงความตายอันเป็นที่สุดของสังขาร และมีเครื่องไทยทานสำหรับถวายพระหน้าศพ โดยตั้งใจอุทิศกัลปนาผลให้ผู้ตายได้รับประโยชน์ใช้สอยด้วย เมื่อศพมาถึงเมรุแล้วจะห้ามเวียนที่เผาเป็นอุตราวรรต คือเวียนซ้าย ๓ รอบ แล้วจึงนำศพไปวางในเมรุ ให้หันหัวไปทางทิศตะวันตก สำหรับการเผาศพของฤาษีจะมีการบรรเลงดนตรีประกอบด้วย แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของการจัดพิธีเผาศพในครั้งนี้

นอกจากนี้การเผาศพยังเป็นการเตือนสติคนที่ยังอยู่ข้างหลัง เกี่ยวกับความตายว่าเป็นสิ่งอนิจจัง ไม่มีใครหลีกเลี่ยงจึงควรทำแต่สิ่งที่ดีเพื่อจะได้รับแต่ความดี ไม่ลุ่มหลงมัวเมากับความโลภ โกรธ หลง ทั้งปวง นอกจากนี้การปลงศพให้เรียบร้อยเท่ากับเป็นการช่วยให้วิญญาณของผู้ตายสงบ สุขหมดความกังวล พิธีการเผาศพจะเรียบร้อยหลังจากที่มีการเก็บธาตุหรือดับธาตุเรียบร้อยแล้ว ตอนเช้าของวันรุ่งขึ้นซึ่งลูกหลานจะต้องเก็บธาตุไว้ เพื่อนำไปเคารพบูชา ดังคำประพันธ์

“ <u>ครั้นรุ่งเวลา</u>	<u>ทั้งสี่กษัตรา</u>	<u>ไคลคลาลาลี</u>
<u>เก็บธาตุตาบส</u>	<u>ชำระใจดี</u>	<u>แล้วกลับยังที่</u>
<u>สำเภานาวา”</u>		

(จำปาสี่ตัน บทที่ ๑๙๕๓)

จากคำประพันธ์ดังกล่าวแสดงว่า หลังจากที่เผาศพพระอาจารย์เสร็จสิ้นแล้ว โอรสทั้งสี่คือ จำปาทอง จำปาเงิน จำปานิล และเจ้านล ไปเก็บธาตุเพื่อเคารพบูชา แสดงให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ชาวภาคใต้สืบทอดกันมา แล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการปลุกฝังความกตัญญูตเวทที่มีต่อผู้มีพระคุณอีกด้วย

๖. ภูมิปัญญาด้านการสร้างที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัยเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีความสำคัญมาก ทั้งการอยู่ชั่วคราวและอยู่ถาวร จึงเกิดความพากเพียรในการแก้ปัญหาด้านที่พักอาศัยสำหรับตนเอง ครอบครัว และหมู่คณะได้สะสมเป็นประสบการณ์ และได้รับการถ่ายทอดพัฒนาสืบทอดกันมา เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการสร้างที่อยู่อาศัยในรูปแบบต่าง ๆ มีการขยายไปสู่สิ่งก่อสร้างอื่น ๆ อันมีสภาพแวดล้อมทางภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ เข้ามามีบทบาทหล่อ

หลอมความคิดในการสร้างสรรค์รูปแบบและกระบวนการก่อสร้าง นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีส่วนทำให้รูปแบบและกระบวนการสร้างแตกต่างกัน เช่น สมาชิกในครอบครัว ฐานทางเศรษฐกิจและสังคม ความเชื่อ ประโยชน์การใช้จ่าย ช่างฝีมือที่มีอยู่ในท้องถิ่น ฯลฯ วิธีการสร้างบ้านให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในสังคมเกษตรกรรมของคนไทย ดังนั้นการสร้างที่อยู่อาศัยของชาวบ้านจะมีวิธีสร้างที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการเลือกใช้วัสดุที่อยู่อาศัย ชาวบ้านจะหาวัสดุสำหรับก่อสร้างบ้านเรือนจากแหล่งธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือจากสิ่งประดิษฐ์ที่ชาวบ้านสามารถคิดค้นขึ้นได้จากปัจจัยใกล้เคียง การตัดสินใจเลือกวัสดุคือ ไม้ไผ่มาทำเป็นฝากระดานในการสร้างบ้าน ในวรรณกรรมที่ศึกษาได้กล่าวถึงการเลือกใช้วัสดุการสร้างที่อยู่อาศัย ดังคำประพันธ์

“นางยักษ์อัคมุณี	สั่งเสนีย์ฝ่ายนอกใน
เร่งรวดตรวจใน	<u>ตัดไผ่มาทำโรงทอง</u>
ให้แล้วในสามวัน	เร่งจัดกันทำโดยปอง
เพดานม่านลายทอง	อึกราชวัตรทั้งฉัตรทอง”

(จำปาสีตัน บทที่ ๑๑๔๗ - ๑๑๔๘)

จากข้อความเรื่องจำปาสีตัน ตอนที่นางยักษ์ให้เหล่าทหารตัดไม้ไผ่มาสร้างเรือนหอให้กับบุตรสาว สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการสร้างที่อยู่อาศัยโดยการนำวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และสามารถนำมาใช้งานได้หลายรูปแบบ มีความคงทน สวยงาม ซึ่งสอดคล้องกันเรื่องพระพุทธรักษาจารย์ก็ปรากฏการใช้ไม้ไผ่สร้างเป็นที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกัน ดังข้อความที่ว่า

“พระครูว่าเอาตาม	พระทราบความแล้วจึงไป
สู่ไปยังสถานใน	เดิมภูฏีที่อยู่ก่อน
<u>วันหนึ่งเอาให้ศิษย์</u>	<u>ทำให้ตึกเป็นที่นอน</u>
<u>อันอีกสองหลังซ้อน</u>	<u>ประกอบจากและฟากฝา</u>
<u>เสร็จแล้วเอาใช้ให้</u>	เอาดินโคลนมาลาทา
<u>เป็นช่องที่โหนหย้า</u>	<u>ให้มีดมนอนถาวร”</u>

(พระพุทธรักษาจารย์ บทที่ ๒๘๙ - ๒๙๑)

จากข้อความเรื่องพระพุทธรักษาจารย์ ตอนที่พระพุทธรักษาเดินทางไปแปลธรรมบาลีที่ลังกาทวีป เมื่อไปถึงฝ่ายลังกาทวีปก็ได้จัดเตรียมที่พักให้ ตอนนั้นกล่าวว่าวัสดุที่ใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัยของภาคใต้ใช้วัสดุคือใช้ใบจากในการมุงหลังคา แล้วเอาดินโคลนมาทารอยรั้วต่าง ๆ ของหลังคาใช้ไม้ไผ่มาปูเป็นฟากและกันเป็นฝา สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเลือกใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่น

โดยเฉพาะไม้ไผ่เป็นหลัก ทั้งนี้เพราะหาได้ง่าย นอกจากนี้ยังคงทนแข็งแรง และใช้ใบจากมาเป็นวัสดุ ในการมุงหลังคา ซึ่งวัสดุเหล่านี้จะให้แสงสว่าง ภายในบ้านที่เพียงพอ อากาศไม่ร้อนอบอ้าวอีกด้วย

๗. ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพของชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ส่วนใหญ่ต้องพึ่งปัจจัยทางธรรมชาติ ต้อง คำนึงถึงฤดูกาล และแรงงานที่มีอยู่ในครอบครัว ดังนั้นจึงต้องอาศัยความรู้ความสามารถของตนเอง และความจำเป็นพื้นฐานทางด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เป็นองค์ประกอบที่ สำคัญในการเลือกการประกอบอาชีพของชาวบ้าน และใช้ประสบการณ์ที่สะสมมาคิดหาวิธีและสร้าง เครื่องมือเครื่องใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพ เพื่อให้ได้ผลผลิตมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ต้องนำมาปรับใช้ และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการ ดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการประกอบอาชีพที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้จาก การศึกษาวิเคราะห์ ได้แก่ภูมิปัญญาด้านการหาของป่า ภูมิปัญญาด้านการล่าสัตว์

๗.๑ ภูมิปัญญาด้านการหาของป่า

ชาวบ้านภาคใต้มีชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันกับธรรมชาติเป็นเวลายาวนานจึงสั่งสมความรู้ ประสบการณ์เกี่ยวกับพืช สัตว์ และธรรมชาติด้านอื่น ๆ ไว้เป็นจำนวนมากเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับการ ประกอบอาชีพ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาชีพเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะภาคใต้มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืช พันธุ์ต่าง ๆ ชาวบ้านจึงมีวิธีในการสรรหาพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีในป่าลึกเพื่อนำมาบริโภคโดยมีวิธีการ สังเกต ลองผิดลองถูก คิดหาวิธีในการนำสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันให้ ได้มากที่สุด ดังเช่นตอนหนึ่งในเรื่องทุกตะ

“ครั้นเวลาเช้า	กวาดรอบแดนด้าว	อาศรมอันมี
ตักน้ำสงสนาน	แต่ธารคีรี	น้ำเสวยเย็นดี
ตั้งไว้โรงฉัน		
เสร็จการเมื่อสาย	ชักชวนชวนชวาย	ทั้งสี่พร้อมกัน
หาเสกหาคาน	เสียมอันขุดมัน	กระเช้าขอพลัน
เข้าสู่ราวป่า		
แสวงผลลูกไม้	อันมีแทบใกล้	อาศรมศาลา
ลูกหมากรากไม้	เง้าบวบพุทรา	ใกล้เที่ยงเพลา
คืนมาอาศรม”		

(ทุกตะบพที่ ๗๖๕- ๗๖๗)

จากข้อความในเรื่องทุกตะ ตอนที่พระมเหสีของทุกตะทั้งสองค้อออกมาปรนนิบัติในขณะที่
ทุกตะบวชอยู่ในป่า ตอนนี้ได้กล่าวถึงการออกหาพืชพันธุ์ผลไม้ต่าง ๆ ที่สามารถหาเลี้ยงชีพได้
สอดคล้องกับเรื่องพระเวสสันดร กล่าวถึงการหาพืชพันธุ์ไม้ผลต่าง ๆ เพื่อเลี้ยงชีพในขณะที่ดำเนิน
ชีวิตอยู่ในป่า ดังตัวอย่างคำประพันธ์

“ยุงยงนางเคียน โมงทรายยางเกลื่อน จิ้งจ๋าราวป่า”	ลูกปรางลูกเปลี่ยน กิ่งรังต้นหน	จิกจักสักสน โพธิ์ไพรงอกปน
---	-----------------------------------	------------------------------

(พระเวสสันดร บทที่ ๑๔๕)

“เก็บผลพฤษชา มังคุดกลางสาด พุทธานุไทร”	ทุกพันธุ์นานา เดียรดาษทุกพันธ์	ลูกอินลูกจัน ขนุนขนัน
--	-----------------------------------	--------------------------

(พระเวสสันดร บทที่ ๑๔๗)

“กลางสาดขาวสุด ระกำลำไย พุทราสุกใส ขนุนขนัน ปริงปรางทรงทอง เก็บกินเถิดหนา”	ทุเรียนมังคุด จามุไทรไฟกา ลูกอินลูกจัน เรื่องรองประไพ	ละมุดสีดา ตะโกพวา ทุกพันธุ์ไสว พราหมณ์เฒ่าเข้าไป
---	--	---

(พระเวสสันดร บทที่ ๒๘๑ - ๒๘๒)

“ส้มแก้วแลส้มจุก มะเฟืองรุ่งเรืองไป ทุเรียนแลกลางสาด อินจันสารพันธ์มี	เป็นช่อชุกลูกสุกใส ทั้งมะไฟลูกไสสี เดียรดาษในพงพี ทั้งมุงคุดมุดสีดา”
--	---

(พระเวสสันดร บทที่ ๒๙๘ - ๒๙๙)

จากข้อความเรื่องพระเวสสันดร กล่าวถึงตอนที่นายพรานบอกทางให้ชูชกเข้าไปหาพระ
เวสสันดรในป่า พร้อมทั้งแนะนำผลไม้ต่าง ๆ ในป่าว่าสามารถเก็บกินได้ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญา
ชาวบ้านด้านการลองผิดลองถูกในการเลือกกินพืชผลที่มีตามธรรมชาติ จนกระทั่งปัจจุบันที่ชาวบ้าน

สามารถนำพันธุ์ผลไม้ดังกล่าวเหล่านั้นมาเพาะปลูกจนกลายเป็นผลไม้ทางเศรษฐกิจที่ขึ้นชื่อของภาคใต้

๗.๒ ภูมิปัญญาด้านการล่าสัตว์

การล่าสัตว์เป็นอาชีพอย่างหนึ่งของชาวภาคใต้ แม้ว่าการล่าสัตว์จะเป็นข้อห้ามในพุทธศาสนา คือ ในเบญจศีลข้อที่ ๑ ว่าเว้นจากการฆ่าสัตว์ แต่เพื่อความอยู่รอดและการดิ้นรนต่อสู้เพื่อการยังชีพ จึงทำให้คนชนบทในภาคใต้อาศัยล่าสัตว์อยู่ สำหรับเครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้ก็แล้วแต่จุดประสงค์ในการล่าสัตว์ในครั้งนั้น ๆ อุปกรณ์ที่ใช้ในการล่าจึงแตกต่างกัน ดังนี้

๗.๒.๑ การจับสัตว์โดยใช้แร้ว

การจับสัตว์แต่ละชนิดจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับลักษณะของสัตว์เหล่านั้นว่ามีวิธีการดำรงชีวิตอย่างไร และต้องเรียนรู้วิธีการจับ สิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในการจับสัตว์คือจุดประสงค์ของการจับแล้วจึงพิจารณาเครื่องมือจับสัตว์ชนิดนั้น ในวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องพญาหงส์ กล่าวถึงการจับพญาหงส์เพื่อนำไปให้นางเขมา ท้าวเรณูสะได้ให้พรานป่าออกจับพญาหงส์ นายพรานได้ใช้วิธีการจับพญาหงส์โดยใช้แร้วดัก สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม ๑๔ (๒๕๔๒: ๖๖๘๐) กล่าวว่า แร้วที่ใช้ดักให้ติดขาสัตว์ นิยมใช้ดักนกเป็นส่วนใหญ่ แร้วดินแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ประเภทแรกมีเฉพาะแร้วซึ่งนำไปปักไว้บนพื้นดินหรือผูกติดไว้กับหลักที่นกกเกาะ แร้วประเภทที่สอง คือ แร้วประเภทที่มีคานติดเพื่อดักแร้วให้ติดขานก สำหรับแร้วที่นายพรานใช้ดักพญาหงส์สันนิษฐานว่าเป็นแร้วประเภทแรกคือ แร้วที่นำมาปักไว้บนดิน แร้วประเภทนี้ทำด้วยเส้นใยหางวัวหรือเส้นเอ็นผูกติดกับหลักที่นกกบินไปเกาะหลาย ๆ บ่วงหรือผูกติดกับหลักเล็ก ๆ หลักละ ๑ บ่วง แล้วนำไปปักไว้ที่ทางหรือบริเวณที่นกกิน สำหรับแร้วที่ใช้ดักน่าจะเป็นแร้วที่ปักไว้บนพื้นดิน ดังคำประพันธ์

“พรานเฒ่าเฝ้าสระอยู่	ทำซุ่มหมูเข้าอนกรน
คอยนกในไพรสมนธ์	ไปมาบ้างอย่างกระไร
ฝูงนกบินเป็นราว	ได้ยินข่าวมาไสว
เจาะจิกกินลูกใบ	ไม่รู้ที่จักคลณา
ที่พอใจลูกไม้	จับกิ่งปลาร่ายลงมา
กินผลาพฤษษา	พอใจปลากุ้งลงพลัน
ยิกไล่ตามสายสินธุ์	เที่ยวหากินตามพื้นผืน
เจาะจิกกันแจจัน	สนลวันแล้วสำราญ
ครันค้ำก็กลับไป	รั้วรังใครไปสู่สถาน
เข้าบินบนทยาน	กลับมายังมัจฉลินทร์
นกออกไปบอกความ	แกเฒ่ามามางหงส์นิล

วันนี้พี่ไปกิน

นางหงส์ผู้โถมงาม

มีสระหนึ่งกว้างใหญ่

ว่าท้าวราชย์

เนียนกในไพรสาณต์

พระฟังคำโฉมตรู

เป็นน่านิจจา

พบสระน้ำสำราญใจ

ได้ฟังความกราบทูลไป

นกออกเล่าแก้ติฉาน

มาซูดให้เป็นทาน

เล่นสำราญทุกภาษา

ท้าวตรัสรู้ในวิญญาน

ที่คิดมาน่าหัวใคร”

(พญาหงส์ บทที่ ๘๔ - ๘๕)

ครั้นค้าย่ายามราตรี

ออกจากสุขุมพุ่มมา

พิศดูรอยบาทบาทา

ตนแล้ก็ซัดแล้วพลัน

.....

.....

ลองดูวังพฐพร้อมวังมา

จะติดตั้งจิตจินดา

แล้วก็กลับมาซุ่มนอนท่า

จักได้ตั้งจิตกุหมาย

ครั้นรุ่งฟุ้งแสงสุริยฉาย

นำไปบูรพทิศโดยตรง

พระอาทิตย์คล้อยห้อยลง

ก็ชวนเหล่านางทั้งหลาย

โบกบินผินโผนผันผาย

เรียงเรียบเพริดพร้อมพฐพราว

ถึงลงวารมีขาว

ค่อยย่อเงื้อง่างลงไป

เหยียบบ่วงนายพรานด้วยไว

เดชะสวัตตคาถา

แคล้วคลาดไม่ต้องสองเรา

นายพรานจรัส

แมนแท้แก่ตา

.....

ย่างมามีซ้ำ

รุ่งเช้าปักษา

พระองค์เปียงบาย

เสร็จแล้วพระองค์

ร่อนลงเรียงราย

แค่สององค์ท้าว

บ่ต้องภูไฉน

หน่อพระศาสดา

ว่าลงในห้องมุขลินทร์

เวลาค้าคัล้อยโบกบิน

สถานแห่งพระทศพล

หงส์ไปพรานไพรจรดล

เหยียบยับลงกับตมเลน

ลุยหลด้อยยับเลนเปน

ระเนนปีปู้หูลง

พรานแกะทำใหม่โดยจง

จักสืบเอาเจ้าเผาไฟ

ไปสู่ยังถิ่น

ดูบาศบ่วงตน

ระนาดคาดเอน

ทีนี้มีตรง

(พญาหงส์บทที่ ๑๒๓ - ๑๓๗)

.....

“ถึงสระอรัญชลาธารี

มีข้าก็ตองบ่วงริง

นั่งนิ่งท้าวคิดรำพึง

ด้วยสิ่งหนาทหวาดไหว

หมุ่นางทั้งหลายตกใจ

จักขัดอาหารการกิน

น้ำอาบน้ําใช้ไซว่ขวิน

อาบกินเหมือนไม่ต้องบ่วง

หมุ่นางสุรางค์ทั้งปวง

พุ่มพฤกษ์ดกมากหลากหลาย

ไม่รู้ว่องค้ฤสาาย

สบายว่ายล่องไปมา”

.....

.....

จักร้องอ้ออึง

จักหนีบินไป

หน่อพระนรินทร์

ล่องไล่จักพวง

ติดบ่วงพรานไว้

(พญาหงส์ บทที่ ๑๕๒ - ๑๕๗)

“หงส์เขี้ยวเหลืองขาวแดง
แค้นใจใคร่จักเห็น

ชวนกันโบกบินมา

ไม่พบบินเร่ร้อน

แลเห็นหลักคั่นแล้ว

ให้กันแสงเคืองลำเค็ญ

เป็นกรรมแล้วแก้วดวงสมร

เที่ยวเว่หาพระภูธร

ลอยล่องฟ้ามาสระศรี

นางหงส์แก้วทรงโคกี้

<u>เห็นรอยพระภูมิ</u>	<u>ที่เหยียบไว้ชายริมฝั่ง</u>
<u>โอ้พระผ่านแล้ว</u>	<u>ต้องบ่วงแล้วแล้วกรรมัง</u>
หรือทำเวทียวเซซัง	เร่ซอกซอนน้องโยหนา
รอยคนปนรอยทำว	พระผ่านเกล้าเจ้าเมื่อยา
หรือว่านายพรานป่า	พาไปซ่อนไว้กะไหน
<u>พบแต่รอยเหยียบเล่น</u>	<u>ไม่เห็นองค์ทองอาลัย</u>
เมื่อยักหาเท่าใด	จักพบจอมหม่อมเมาลี”

(พญาหงส์ บทที่ ๑๙๙ - ๒๐๔)

จากข้อความตอนที่ ทำวเรสะณะสั่งให้พรานป่าจับพญาหงส์ นายพรานจับพญาหงส์โดยใช้
แล้วดักตีน การดักสัตว์โดยใช้แล้วถือเป็นความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่ต้องอาศัยเทคนิควิธีใน
การจับสัตว์ในการทำบ่วงเพื่อใช้คล้องตีนของพญาหงส์ การจับสัตว์โดยวิธีนี้เป็นวิธีจับสัตว์ที่ทำให้สัตว์
ชนิดนั้นไม่เสียชีวิต ต้องอาศัยการสังเกตรอยเท้าของสัตว์ว่ามีขนาดเท่าใดจึงจะสามารถทำบ่วงให้มี
ขนาดเท่ากับเท้าของสัตว์เหล่านั้นได้ ดังที่นายพรานมาวัดรอยเท้าของพญาหงส์ แล้วที่นายพรานใช้ดัก
พญาหงส์เป็นแล้วตีน

๗.๒.๒ การจับสัตว์ด้วยใช้ เจ้ย ยอ แห อวน สุ่ม ลอบ

ภาคใต้มีแม่น้ำลำคลองจำนวนมาก ประชาชนตามริมลำน้ำส่วนมากจะประกอบอาชีพ
ประมง จากวรรณกรรมที่ศึกษากล่าวถึงวิธีการหาปลาโดยใช้เครื่องมือที่มีลักษณะดังนี้

เจ้ยเป็นภาชนะจักสานสำหรับร่อนหรือดัก เป็นเครื่องมือในการจับกุ้งและปลาน้ำจืด
ลักษณะปากกว้างก้นเล็ก มีขอบ ตัวเจ้ยกรองด้วยซี่ไม้ไผ่เล็ก ๆ และส่วนปลายสานรวมซึ่งเป็นลายสองมี
ขอบ ๒ ข้าง การใช้งานใช้มือจับขอบ ๒ ข้าง แล้วช้อนกุ้งหรือปลาที่อยู่ตามพงหญ้า

ยอ เป็นเครื่องจับปลาชนิดหนึ่ง ดักด้วยด้ายเป็นร่างแหรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มุมทั้งสี่ผูกกับ
ปลายไม้ไผ่ที่โค้งไขว้กันเพื่อช่วยให้ผืนยอตั้ง ตรงที่ไม้คั่นยอไขว้กันมีเชือกผูกกับลำไม้เป็นคั่นยอสำหรับ
ยกหรือใช้ยอดักปลาจมไว้ในน้ำนิ่ง ใช้เหยื่อล่อให้ปลาเข้ามาในยอแล้วยกยอขึ้นปลาจะติดอยู่ในยอ

อวน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๘ (๒๕๔๔: ๘๘๔๑ - ๘๘๕๓) อธิบายว่า
อวนที่ใช้มี ๒ ชนิด คืออวนปลา และอวนกุ้ง อวนปลาทาข่ายดักด้วยด้ายเส้นใหญ่กว่าที่ใช้ดักแห
ประมาณ ๓ -๔ เท่า ตาห่างประมาณ ๒.๐ - ๒.๕ เซนติเมตร อวนปากหนึ่งภาษาถิ่นเรียกว่า “๑ หัว”
มีความยาวต่อเนื่องกันประมาณ ๒๐๐ - ๓๐๐ เมตร กว้างประมาณ ๑.๕๐ - ๒.๑๐ เมตร ทั้งขอบบน
และขอบล่างร้อยผูกทาบด้วยเชือกซึ่งเรียกว่า “คร่าวอวน” หรือเข้าอวน โดยตลอด การจับปลาหรือ

กึ่งด้วยอวนประเภทนี้ มีคำเรียกต่างกัน ๔ คำ ซึ่งมีความหมายเดียวกัน คือ ออกอวน ลงอวน วางอวน และตีอวน

สู่ม เป็นเครื่องมือสำหรับครอบปลา สานด้วยซี่ไม้ไผ่เป็นตา ๆ หรือถักหวายเถาวัลย์และลวด ๆ วิธีการใช้สู่มในการหาปลา นำสู่มไปสู่มปลาในน้ำที่ตื้นโดยสู่มไปเรื่อย ๆ ถ้าบริเวณที่มีปลาปลาก็จะกระตุกกระดิกชนกับสู่ม จึงทำให้รู้ว่าปลาอยู่ตรงไหน เมื่อปลาอยู่ในสู่มแล้วจึงเอามือล้วงเข้าไปในช่องอวนเพื่อเอาปลาออกมาเก็บใส่ตะกร้า แล้วจึงสู่มจับปลาต่อไปอีก และด้วยเหตุที่มีการจับปลาในลักษณะสู่มเช่นนี้ จึงเรียกอุปกรณ์ในการหาปลาชนิดนี้ว่า "สู่ม"

ลอบเป็นเครื่องมือดักจับปลาที่สานด้วยไม้ไผ่ ใช้หวาย เถาวัลย์ หรือลวดรัดโครงไม้ ลอบมีช่องว่างให้ปลาว่ายเข้าไปติดภายใน ใช้ดักปลาสำหรับน้ำไหลโดยไม่ต้องใช้เหยื่อล่อ

วรรณกรรมที่ศึกษาได้กล่าวถึงการจับสัตว์โดยใช้เครื่องมือในการจับสัตว์คือ ใช้ เเจ็ย ยอ แห อวน สู่ม ลอบ ดังคำประพันธ์

“วันหนึ่งสองยายตา	ให้อยากปลาปากคอสั้น
ผิวเมียบริักษากัน	ชวนไปล่อนในทอนใหญ่
ยายแก่ทูนเเจ็ยมา	ตาถือตราถึงหนองใหญ่
ยายโจงเบนวิงลงไป	เที่ยวเวียนหาปลาไม่มี
แรกมาเมื่อครวาก่อน	<u>เเจ็ยปลาช่อนล่อนถูกดี</u>
<u>ประหลาดตามาครานี้</u>	<u>ล่อนไม่มีจะพบจวน</u>
<u>เที่ยวหาจนรอบริม</u>	<u>ดูปลากริมไม่มีบัวน</u>
ลุนลันพาหันหวน	ชวนตาเถียงอยู่ภู่นวาย
सानเเจ็ยแทงเหลือแหลง	รุนมือแดงไม่ยอกได้
ภูจะพัดให้ฉิบหาย	ช่างทำได้วันไม่ดี
แรกอิมเเจ็ยเจ้าปราง	ล่อนหนองยางสนุกเต็มที
มาล่อนสองสามที	ได้เต็มตราพาเต็มตัน”

(เต่าทอง บทที่ ๖ – ๑๑)

“อยู่มาวันหนึ่งดีหลี	นางนารถเทวี
ข้าวตากไว้นอกชาน	
<u>สั่งแก่ลูกชายไม่นาน</u>	<u>หมิงนั่งนอกชาน</u>
<u>แลไก่ภูจะไปชอนปลา</u>	
<u>สั่งแล้วไปจากเคหา</u>	<u>เที่ยวเร่ชอนปลา</u>
ลูกยาอยู่เหย้าเฝ้าไก่	

นั่งอยู่นอกชานนั้นไสร้
ขึ้นไปกินมากมาย”

แลดูฝูงไก่

(สีทนนไชย บทที่ ๔๒ - ๔๕)

“ว่าแล้วกอดเดินไป
ครั้นรุ่งพระสุริยา
ว่าจักไปจับหาร
ร้องปาวมีสะหนั้น
ขุบยอทั้งแห่อวน
ครั้นถึงที่หารใหญ่

บัดเดียวใจถึงเคหา
หมู่ชาวร้านคิดอ่านการ
ตามองค์การพระทรงธรรม
เครื่องมือนั้นพาเอาไป
ได้แล้วชวนกันคราไคล
ผิดแล้วไสร้เพื่อนเราเอา”

(สีทนนไชย บทที่ ๖๕๗ - ๖๕๙)

“อวยสุ่มพ่อเต่า
พุทโธนิจจา
ในพระคงคา
กลางคนเขาได้
แต่เจ้าพุทโธ
จะทำฉันใด”

กับลอบนั้นเล่า
เจ้าว่าชื่นใจ
ยีนอยู่ภาวนา

ออกวิ่งตามไป
จะสุ่มอะไร
หาบร้อยขึ้นมา
จับสุ่มขึ้นหงาย

(เจ้าพุทโธ บทที่ ๗๓ - ๗๓)

“เข้าในสุ่มแล้วก็นอนหงาย
เอาหวายร้อยแล้วเอาไป
ขึ้นจากคงคาแล้งคลาไคล
จะให้ตากินจนหน้าหน้า”

ปลาชอนมานอนตาย
ที่นี่ได้ปลามา

(เจ้าพุทโธ บทที่ ๘๑ - ๘๒)

การจับสัตว์น้ำโดยใช้เจ็ย อวน แห่ ยอ ลอบ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยประสบการณ์ในการจับสัตว์แต่ละวิธีจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับเครื่องมือชนิดนั้น เจ็ยเป็นเครื่องมือที่ใช้ช้อนจะได้ปลาหรือกุ้งตัวขนาดเล็กที่อยู่บริเวณน้ำตื้น อวนเป็นเครื่องมือจับปลาบริเวณน้ำลึก แห่เป็นการจับปลาบริเวณที่กว้างและที่โล่ง สำหรับยอเป็นการจับปลาตัวเล็ก ๆ บริเวณน้ำตื้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านทั้งสิ้น นอกจากนี้ก็วิ้งสอดแทรกเกี่ยวกับเรื่องบาปกรรมจากการฆ่าสัตว์ เป็นความเชื่อที่สะท้อนออกมาให้เข้าใจในสภาพจิตใจมนุษย์ถึงการอยู่ร่วมกันว่าต้อง

มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์ร่วมโลก เครื่องใช้แต่ละชนิดแสดงให้เห็นถึงลักษณะวิถีการใช้ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการประกอบอาชีพทางด้านการจับสัตว์น้ำ

จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องการประกอบอาชีพของชาวภาคใต้ มีวิถีชีวิตการประกอบอาชีพโดยยึดหลักตามธรรมชาติ พึ่งพาธรรมชาติ เช่น การจับสัตว์น้ำโดยวิธีดังกล่าวเป็นการทำเพื่อเลี้ยงครอบครัว เครื่องมือในการจับสัตว์แต่ละชนิดที่ใช้ก็ไม่ทำให้สัตว์น้ำสูญพันธุ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักการพึ่งพาธรรมชาติ ความเป็นอยู่ที่พอเพียง และเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อให้คงอยู่ตลอดไป

๘. ภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน

การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ชาวบ้านมุ่งเน้นที่ประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก เช่น เครื่องมือจับสัตว์ เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือทางการเกษตรต่าง ๆ เป็นต้น เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้มีการพัฒนาให้สามารถใช้สอยได้อย่างดี และมีการประดิษฐ์ให้คงตามความความต้องการของคนในชุมชนนั้น วัสดุที่นำมาใช้ในการผลิตเป็นวัสดุที่มีในท้องถิ่น จะออกแบบอย่างเรียบง่ายและสะดวกในการใช้ เครื่องมือเครื่องใช้จึงมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการคิดค้นประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ในต่าง ๆ เช่น การเลือกใช้วัสดุในการประดิษฐ์ ชาวบ้านจะนำวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นปัจจัยในการผลิต เพราะหาได้ง่ายอีกทั้งคุ้นเคยกับคุณสมบัติและรูปทรงของวัสดุดังกล่าวจึงมีส่วนช่วยในการออกแบบที่เหมาะสมกับวัสดุนั้น ๆ และเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าสูงสุด วัสดุท้องถิ่นที่ชาวบ้านนำมาประดิษฐ์เครื่องมือใช้มีหลายประเภทขึ้นอยู่กับวัสดุชนิดนั้น ๆ

เครื่องใช้ในครัวเรือนส่วนใหญ่ทำมาจากวัสดุที่มีในท้องถิ่น วรรณกรรมที่ศึกษากล่าวถึงคานหาบ ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในการหบน้ำหรือสิ่งของที่มีน้ำหนักมาก ดังคำประพันธ์

“ว่าพลางจับคานหาบ	ตักน้ำอาบให้อรทัย
ยายมิ่งวิ่งวุ่นไขว่	ทิมตำไฟลคบเทวี
นวดพื้นครั้นบาทา	ปากร้องว่าเหวยอีสี
ฟูกหมอนที่นอนดี	ให้เทวีนอนก่อนพลาง”

(โคบุตร เล่ม ๒ บทที่ ๑๘๗๐ - ๑๘๗๑)

จากข้อความตอนที่นางอำพันมาลาถูกเนรเทศออกจากเมือง ได้เดินทางไปในป่าและได้เจอกับพรานสองผิวเมีย พรานทั้งสองได้ดูแลนางอำพันมาลาอย่างดี จากข้อความตอนนี้ได้กล่าวถึงเครื่องมือเครื่องใช้คือ คานหาบหรือไม้คาน ชาวภาคใต้เรียกว่า “คันทาบ” เป็นไม้สำหรับหาบของหรือหามสิ่งของต่าง ๆ ไม้คานจะมีรูปลักษณะใดขึ้นอยู่กับผู้ทำหรือผู้ใช้ แต่กรณีของยายมิ่ง ผู้วิจัยคาดว่า

คงเป็นไม้ที่ใช้สำหรับหามสิ่งของ ลักษณะพิเศษของไม้คานจะเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการหามสิ่งของเพื่อลดน้ำหนัก ไม้คานทำจากไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นภาคใต้ถือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการเลือกวัสดุมาดัดแปลงใช้ในชีวิตประจำวัน

เครื่องใช้ในครัวเรือนที่กล่าวถึงในวรรณกรรมที่ศึกษาคือ สอบผ้าหรือกระสอบผ้า ก้อนเฒ่า สิ่งของเหล่านี้เป็นของใช้ที่ชาวบ้านรู้จักสรรหาหรือว่าผลิตขึ้นมาใช้เองทั้งสิ้น ลักษณะของเครื่องใช้แต่ละชนิดแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างแท้จริง ดังนี้

กระสอบหรือที่ชาวท้องถิ่นภาคใต้เรียกว่า “sobผ้า” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๔: ๓๔ - ๓๖) กล่าวถึงลักษณะของกระสอบที่ทำจากกระจูด การสานกระจูดนอกจากจะให้คุณค่าด้านประโยชน์การใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ ตามประเภทและชนิดของผลิตภัณฑ์ ยังให้คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจและสังคมต่อชุมชนของผู้ประกอบการ ทั้งส่วนที่จัดหาวัสดุคือ ต้นกระจูด ส่วนผลิตคือ การสานและการจำหน่าย ช่วยให้ผู้ประกอบการมีรายได้เพิ่มขึ้น การผลิต การสาน ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยความประณีต ความชำนาญ สำหรับการสานกระจูดถือว่าเป็นเทคนิคและความรู้ของชาวบ้านที่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน การสานกระจูดถือว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวภาคใต้อย่างเด่นชัด

เครื่องมือเครื่องใช้ที่อีกชนิดคือ ก้อนเฒ่า ก้อนเฒ่านอกจากใช้เป็นเตาไฟในการปรุงอาหารแล้ว ก้อนเฒ่ายังเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการอยู่ไฟด้วย สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการนำวัสดุตามธรรมชาติมาปรับใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในการเลือกวัสดุที่มีอยู่ในธรรมชาติคือ การนำก้อนหินมาจากลำคลองที่มีขนาดใหญ่ใกล้เคียงกัน นำมาตั้งเรียงไว้เพื่อใช้ในการก่อไฟแทนเตาถ่านหรือเตาแก๊สในสมัยปัจจุบัน ชี้ให้เห็นถึงการดำรงชีวิตโดยใช้สิ่งที่อยู่รอบตัวมาใช้ในชีวิตประจำวัน ดังตัวอย่างคำประพันธ์

“ตาทหีบเอาหม้อแกง	ไปซ่อนไว้ใน <u>sobผ้า</u>
ยายฉวยหวักับนผรา	พาไปไว้ได้ที่นอน
ตาฉวยได้ <u>ก้อนเฒ่า</u>	แขวนหัวเตาไว้สองก้อน
ตายายสันไม้หย่อน	ขึ้นไปนอนอยู่บนผรา”

(เตาทอง บทที่ ๒๔๔ - ๒๔๕)

จากข้อความตอนที่ตาสีกับยายสาตกใจเวทดาที่มาปรากฏ ตายายสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเศรษฐกิจที่ให้คนมาทำอันตรายตนเองก็นี่เข้าในครัวด้วยอาการของคนที่กำลังตกใจกลัว คือ เอาหม้อแกงใส่ในกระสอบผ้า เอาจวกไปไว้บนที่นอน เอาก้อนเฒ่าไปแขวนไว้ที่คอเตา แล้วตนเองขึ้นไปนอน

บนผวา ลักษณะของเครื่องใช้แต่ละชนิดแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างแท้จริง ซึ่งแต่ละชนิดจะมีลักษณะพิเศษดังนี้

เครื่องใช้อีกชนิดหนึ่งที่กล่าวในวรรณกรรมคือ สาดหรือเสื่อ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า สาดที่กล่าวถึงน่าจะเป็นสาดเตยหรือสาดแขง เพราะสาดชนิดดังกล่าวนี้ใช้สำหรับตากข้าวเปลือกหรือเมล็ดพืชผักมากกว่าที่จะใช้ปูพื้นบนบ้านสำหรับนอน นั่ง ดังที่ปรากฏเรื่องสีทนนไชย

“อยู่มาวันหนึ่งดีหลี	นางนารถเทวี
<u>ข้าวที่ตากไว้ในอกชาน</u>	
สังแก่ลูกชายไม่นาน	หมิงนั่งนอกชาน
แลดูจะไปซอชนปลา	
นั่งอยู่นอกชานนั้นไสร้	แลดูฝูงไก่
ขึ้นไปกินข้าวมากมาย	
บ้างจิกบางเขี่ยเรียงราย	นั่งแลอยู่ได้
ไม่ไล่ไถ่นั้นเลยหนา	
ส่วนว่านางคราญมารดา	กลับคืนเคหา
แลมากก็เห็นฝูงไก่	
<u>กินข้าวเต็มทั้งสาดใหญ่</u>	ไ้สีทนนไชย
นั่งแลฝูงไถ่นอกชาน”	

(สีทนนไชย บทที่ ๔๒ - ๔๘)

จากข้อความเรื่องสีทนนไชยตอนที่มารดาของสีทนนไชยไปไร่ สั่งให้สีทนนไชยเฝ้าไก่เพื่อไม่ให้ไก่มากินข้าวที่ตากไว้ในสาด เครื่องใช้ที่กล่าวถึงแสดงให้เห็นถึงการผลิตของใช้ขึ้นมาใช้เองโดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมาใช้ประโยชน์ สำหรับขั้นตอนในการสานสาด ชาวบ้านจะต้องเรียนรู้วิธีการสาน การเลือกเตยมาใช้ในการสาน ซึ่งการสานสาดเตยนี้แสดงให้เห็นถึงความรู้ความชัดเจนของชาวบ้านที่รู้จักนำสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์

เหล็กไฟตีเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เป็นเครื่องใช้สำหรับให้กำเนิดไฟ ใช้กันในชนบทสมัยก่อน เหล็กไฟตีมีส่วนประกอบ ๓ อย่าง คือ หินเหล็กไฟ เหล็กตีหิน และปุ๋ยเชื้อไฟ สำหรับหินเหล็กไฟ เป็นหินแกรนิต กะเทาะให้เป็นแผ่นบาง ๆ ขนาดกว้างประมาณเท่านี้วมือ ยาวประมาณ ๒ นิ้ว ส่วนประกอบต่อไปคือ เหล็กตีหิน เป็นแผ่นบางประมาณ ๒ มิลลิเมตร ตัดให้ได้ขนาดโตเท่าหัวแม่มือประมาณ ๒ นิ้ว ทุบให้เรียวยาวเรียวย้าย เหล็กตีหินส่วนใหญ่นิยมทำจากเหล็กตะไบชนิดแบน และส่วนประกอบที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งคือปุ๋ยเชื้อเพลิง ซึ่งทำจากสาลีหรือไม้ก็ปุ๋ยจากต้น

เตาร่าง โดยขุดจากโคนขาของเตาร่าง ตากให้แห้งสนิทแล้วคลุกเคล้ากับขี้เถ้าให้เข้ากันดี ตากแดดหรืออย่างไฟจนขึ้นฟู จะได้เป็นปุ๋ยเชื้อเพลิง

วิธีใช้เหล็กไฟดี สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๘ (๒๕๔๔: ๘๗๒๓) อธิบายว่า นำปุ๋ยเชื้อไฟขนาดก้อนเล็กกว่าปลายนิ้วก้อย วางตรงเหลี่ยมของหินเหล็กไฟ โดยใช้มือข้างหนึ่งจับประกบกันเข้าให้แน่น ใช้มืออีกข้างหนึ่งจับเหล็กตีให้ถูกกับเหลี่ยมของหินเหล็กไฟตรงที่จับปุ๋ยเชื้อไฟไว้ พอเหล็กกระทบกับหินก็จะเกิดประกายไฟติดปุ๋ย ผู้ที่ตีหินเหล็กไฟจะจับเชื้อไฟนั้นโบกเบา ๆ เพื่อให้ประกายไฟลามติดปุ๋ย จากนั้นก็รีบนำไปวางในเชื้อไฟที่ติดง่าย ไฟก็จะติดตามต้องการ ดังตัวอย่างคำประพันธ์

“หินกับเหล็กไฟ	อยู่แค่นั้นไสรู้	คนไม่พักตี
หมั่นทบกันเอง	ออกไฟทุกที	ด้วยว่าฉันนี้
หอพายเส้นตาม		
ถ้าว่าอย่างนี้	ที่ไหนอัคคี	จะติดดูวาย
เดินให้เข้าอยู่	ไม่สุ่เล่นตาม	บัดนี้เสียความ
แล้วแลต้นอา		
ซีตันจึงว่า	กูนี้เกิดมา	ไม่เคยเห็นเลย
ไฟติดขึ้นเอง	ดังนั้นไม่เคย	จะไปไยเลย
กลับไปวัดวา		
แล้วพากันไป	ถึงวัดบัดใจ	ขึ้นไปมิช้า
เข้าไปกราบกราน	อาจารย์ขรัวตา	บอกว่าหอผ้า
ไฟกินสิ้นไป		
ขรัวตาจึงว่า	ไฟที่ไหนหนา	ติดผ้านั้นไสรู้
ซีตันบอกว่า	ไอ้สีทนนไชย	หมั่นว่าเหล็กไฟ
กอทบกันติดเอง		
ขรัวตาอาจารย์	ว่ากูเกิดมา	ไม่เห็นแต่เพรง
ชื่อว่าเหล็กไฟ	จะติดขึ้นเอง	กูเห็นเป็นเพลิง
ไอ้สีทนนไชย		
ขรัวตาจึงถาม	หมึงจงบอกความ	แต่ตามจริงไป
หมึงพายหอผ้า	ไฟมาแต่ไหน	ไอ้สีทนนไชย
บอกไปขรัวตา		

บอกว่าเหล็กไฟ	ซีตันทอใส่	ไว้ในห่อผ้า
ฉันพายเล่นไป	เหล็กไฟนั้นหนา	กอดทกกันไปมา
<u>ห่อผ้าติดไฟ</u>		
ฉันไม่รู้	ว่าเหล็กไฟอยู่	จึงพายเล่นไป
ฉันเดินไม่ทัน	ทอนั้นเดินไว	พาลั่นตามไป
<u>เหล็กไฟทกกัน</u>		
<u>ออกไปติดปุย</u>	<u>กินขึ้นฉุยฉุย</u>	ฉันไม่แลหลัง
รู้แต่จะลั่น	ตามไปให้ทัน	เพียงจกตายต้น
หอบพักแทบตาย”		

(สีทนนไชย บทที่ ๘๐ - ๘๙)

จากเรื่องสีทนนไชยตอนที่มิชชาบ้านนิมนต์หลวงตาไปสวดที่บ้านไกล หลวงตาให้สีทนนไชยไปด้วย ด้วยความขี้เกียจของสีทนนไชยจึงวางแผนเอาเชื้อไฟที่ติดแล้วใส่ไว้ในห่อผ้าทำให้เชื้อไฟค่อย ๆ ติดห่อผ้าที่สีทนนไชยถือไว้ การใช้เหล็กตีไฟแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการคิดค้นประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นมาโดยวิธีการสังเกตปรากฏการตามธรรมชาติแล้วนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน คือ การทำเหล็กไฟตีนี้บว่ามีประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันมาก

๙. ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหาร

ภาคใต้แต่ละท้องถิ่นมีพืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์แตกต่างกัน ต่างถิ่นต่างสามารถใช้เทคนิควิธีที่จะนำทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ในท้องถิ่นของตนเองมาใช้ จึงเกิดนิสัยการกินที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหารและถนอมอาหาร จากวรรณกรรมที่ศึกษาสามารถแยกได้ดังนี้ ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหารคาว ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหารของหวาน

๙.๑ ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหารคาว

การประกอบอาหารคาวมีวิธีการปรุงที่แตกต่างกันไป แล้วแต่ชนิดของอาหารนั้น ๆ หรือความต้องการในการรับประทาน สำหรับอาหารคาวที่นิยมกันมากและถือว่าเป็นอาหารที่ต้องมีประจำทุกมื้อคือน้ำซุบหรือน้ำพริก นอกจากนี้ยังกล่าวถึงแกงหมู ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า แกงหมูมีลักษณะคล้ายแกงจืดเพียงแต่แกงหมูไม่ใส่ผัก ดังคำประพันธ์

“เศรษฐีรู้ว่ายาย	จิตคิดอายยังฉงน
ยายสาธุว่าชน	ได้ฝูงคนแต่ไหนมา
กูตกทุกสิ่งอัน	เขาทำทันตามสัญญา
ถึงเราต้องรักษาหน้า	มีวาจาไปทันที

เหวยชาวครัวไฟ
หุงข้าวจันทันที
แม่ครัวหุงข้าวอยู่
ยายสาขั้้นหนักหนา

เอากระทะใหญ่ห้ำสิบสี่
ทำให้ดีพอดคนมา
มือเชือดแต่งแล่งซี่พัว
ทำนานาแล้วทุกอัน”

(เต่าทอง บทที่ ๓๓๑ - ๓๓๔)

“เทวาเอาแต่รส
ทำนยายกินมิช้า
ตายกถั่วแวงแกงหมู
เปิบจุกรวายัดคระบุง
เทียมเกิดเฟิงพบนี้
คับพุงมีอยู่กะนอ
ยายว่าเท่าเกิดตา
ได้กินสักก็ครว

ยกส่งหมดให้รักษา
เงินสิบห้าใส่ขันลง
ว่าช่วยกูแล้วเพลง
เหงื่อไหลลงสองข้างคาง
หรอยไรมีพ้อเหยพ้อ
ปากยังขอน้ำพริกเล่า
ฝันฮึกมาว่ามิเท่า
อย่าว่ากล่าวมิใช่การ

(เต่าทอง บทที่ ๓๕๙ - ๓๖๒)

จากข้อความตอนที่ตายายไปสู่ของนางสีทองไม่ให้กับเต่าทอง ฝ่ายบ้านของนางสีดอกไม้มีการหุงข้าวเลี้ยงแขกที่มาด้วยถือว่าเป็นวัฒนธรรมของชาวท้องถิ่นภาคใต้ที่ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับนั้น คือการหุงหาอาหารมาเลี้ยงแขกอย่างดี การปรุงอาหารเพื่อเลี้ยงแขก ในวรรณกรรมที่ศึกษาผู้แต่งได้กล่าวถึงความหลากหลายของอาหารคาวแต่ละชนิดของชาวภาคใต้ ซึ่งอาหารแต่ละชนิดเป็นอาหารที่ปรุงง่าย รสจัด เน้นเครื่องเทศ ถือเป็นลักษณะพิเศษของอาหารภาคใต้ ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องพญาหงส์ตอนที่ทำพิธีเพื่อเซ่นไหว้ครุหมอบ ในพิธีแก้บนของนายพราน โดยมากจะเป็นอาหารคาว เช่น แกงคั่วหมู ควาย่าง ดังคำประพันธ์

“จับลงที่คนทรง
พรานวันควาย่างมา
หมูคั่วเจ็ดกะทะ
กินหนมของทั้งหลาย

กินไก่ผงสองสามขา
ทิ้งเหล้ายามีมามากมาย
กระดกปากเล่นสบาย
ร้องว่านายอย่ากลัวใคร”

พญาหงส์ บทที่ ๔๕๗ - ๔๕๘

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงวิธีการถนอมอาหารด้วย การย่าง อันเนื่องมาจากปริมาณที่ได้มามาก จึงได้คิดเปลี่ยนวิธีในการปรุงเป็นการถนอม อาหารเพื่อเก็บไว้กินนาน ๆ ดังคำประพันธ์

“พุทโทเจ้าจึงเอาปลา
รู้ว่ายายตา
ตำว่าแสนขัดใจ
พาลลามมาถึงนั่งไว้
จึงไปหาไฟมา
ย่างให้สุกกันรา”

(เจ้าพุทโท บทที่ ๘๙ - ๙๐)

จากข้อความตอนที่พุทโทไปจับปลาซ่อนได้มาจำนวนมากจึงได้ย่างปลาไว้ การย่างเป็นการทำอาหารให้สุกโดยวางอาหารบนตะแกรงเหนือไฟอ่อน ๆ จะใช้ไม้เสียบอาหารหรือหนึบและมัดให้อยู่ตัว อาหารจะไม่ไ้คงอ เมื่อถูกความร้อน และไม่ที่เสียบอาหารนั้นมีด้ามยาวพอมือที่จะจับได้สะดวก ในการกรอกอาหาร กลับไปกลับมาจากข้างในสุกและข้างนอกสุกอ่อนนุ่มหรือแห้งกรอบ

การถนอมอาหารควาอีกชนิดหนึ่งที่กล่าวถึง คือหนาง เป็นอาหารประเภทหมักของ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๗ (๒๕๔๔: ๘๓๔๘) อธิบายว่า นิยมทำกันมากด้วยเนื้อหมูหรือเนื้อวัว ถ้าทำด้วยเนื้อหมูเรียกว่า “หนางหมู” ทำด้วยเนื้อวัวเรียกว่า “หนางวัว” สำหรับวิธีหมัก นำเนื้อหมูหรือเนื้อวัว ส่วนมากเอาเศษเนื้อที่ติดกระดูกหรือเนื้อที่เลาะจากส่วนหัว ถ้าเป็นส่วนที่ติดหนัง จะใช้ทั้งหนัง ทำความสะอาดให้เรียบร้อยแล้วหั่นเป็น ชิ้น ๆ ประมาณ ๑.๐ X ๐.๕ นิ้ว แล้วหั่นหยวกกล้วยอ่อนซึ่งจะเป็นกล้วยเถื่อนหรือกล้วยบ้านก็ได้ นำเนื้อและหยวกกล้วยคลุกเคล้าให้เข้ากันดีแล้วใส่เกลือ น้ำตาล-ปีบ ให้ได้ส่วนพอเหมาะ หมักไว้จนกระทั่งหยวกกล้วยอ่อนตัว แล้วจึงนำไปบรรจุขวดโหลปิดฝาให้มีซิโดอย่าให้อากาศเข้าได้ ถ้าเป็นหนางที่ทำด้วยเนื้อหมูหมักประมาณ ๕- ๗ วัน หนางที่ทำด้วยเนื้อวัวหมักประมาณ ๗ - ๑๐ วัน จนหนางนั้นมีกลิ่นหอมเปรี้ยวก็ได้หนางดิบตามต้องการ

การทำหนางเป็นการถนอมอาหารชนิดหนึ่ง และสามารถนำเนื้อหนางที่หมักมาปรุงเป็นอาหารให้รสชาติที่อร่อย ดังคำประพันธ์

“วิ่งไปในครัวเล่า	มีกับข้าวของต่างต่าง
ไปปลาไข่เปิดฉาง	เนื้อหมูหนางกวางใส่เค็ม
แล้วปล้นมิทันช้า	ใส่จานมาล่วนเต็มเต็ม
ลูกขอใส่ส้มเค็ม	เต็มตำรับประดับไป”

โคบุตร เล่ม ๒ บทที่ ๑๘๗๒ - ๑๘๗๓)

๙.๒ ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหารหวาน

การทำขนมหวานรับประทานเองมักทำในโอกาสพิเศษ เช่น ทำบุญเลี้ยงพระ มีงานมงคล ขนมหวานที่นิยมทำกันมากมักจะมีเครื่องปรุงหลัก ๓ อย่าง คือ แป้ง บางชนิดต้องใช้แป้งข้าวเจ้า บางชนิดใช้แป้งข้าวเหนียว น้ำตาล กะทิหรือมะพร้าวขูด อาจจะมีการใช้พืชพรรณชนิดอื่นแทนแป้ง เช่น

เผือก มัน ถั่ว พักทอง ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ฯลฯ น้ำตาลนิยมใช้น้ำตาลตาลโตนด น้ำตาลจากมะพร้าว น้ำตาลทราย น้ำตาลปีบ สำหรับมะพร้าวนิยมใช้มะพร้าวชูดคลูกโรยหรือผสมกับน้ำตาลทำเป็นเครื่องสอดไส้ ขนมที่ทำเฉพาะแป้ง น้ำตาล กะทิ หรือมะพร้าวชูดก็มีนานาชนิด จากวรรณกรรมที่ศึกษาพบว่ามีการกล่าวถึงอาหารประเภทของหวาน ซึ่งส่วนมากเป็นขนมพื้นบ้านของชาวภาคใต้ ดังคำประพันธ์

“ของควาและของหวาน	นานัปการมากครามครัน
<u>ขนมพิมพ์ดอกจันทน์</u>	<u>ทั้งยอดสร้อยและสายไหม</u>
<u>ลอดช่องแลสาคุ</u>	ตั้งเป็นหมู่เรียงกันไป
ขนมทองหยอดหน้าใย	ทั้งไขไก่อหยอดน้ำตาล
<u>ฝักบัวและถั่วแปบ</u>	เห็นเป็นเยบใส่ไส้หวาน
<u>ส้มทับับน้ำตาล</u>	หวานสนิทติดอุรา
<u>ขนมชั้นขาวแดงเหลือง</u>	เห็นรุ่งเรืองหวานนักรหนา
ยอดมะม่วงดอกมาลา	<u>ขนมฝักคั่วใส่ไส้ใน</u>
<u>ขนมปลาจันทร์กะละแม</u>	ดีนักแลหวานเหลือใจ
<u>ลูกโดนโยนเข้าไป</u>	ครั้งถึงลิ้นละลายหาย
<u>ขี้พรวัับน้ำตาล</u>	รสกลืนหวานตั้งเรียงราย
แม่ค้ำนักร้านขาย	แก่พลไพร่อันเข้ามา”
<u>ขนมพิมพ์หอยขึ้นจิต</u>	หนมอีไรใส่ไสภา
หวานชิตติดอุรา	กลืนรสมาดีต่างต่าง”

(เวสสันดร บทที่ ๗๒๘ - ๗๓๔)

ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหารประเภทของหวาน แต่ละชนิดส่วนใหญ่สิ่งของที่ใช้ในการปรุงจะมีอยู่ในท้องถิ่น และสามารถปรุงได้ง่าย ๆ เพียงใช้เครื่องปรุงเพียงไม่กี่ชนิดก็สามารถทำขนมรับประทานได้ เช่น ขนมพิมพ์ดอกจันทน์ ขนมพิมพ์ ขนมปลาจันทร์ ขนมลูกโดน ขนมเหล่านี้ใช้แป้งข้าวเจ้า ไข่ไก่ น้ำตาลทราย น้ำตาลปีบ ผสมรวมกันคนให้เข้ากันดี เรียกว่า “แป้งหนม” วางแป้งหนมทิ้งไว้ประมาณ ๕ - ๖ ชั่วโมง นำพิมพ์ขนมตั้งไฟให้ร้อน ใช้น้ำมันพื้กับไข่ไก่เอาเฉพาะไข่แดงทาพิมพ์แล้วหยอดแป้งหนมรูปของพิมพ์ที่นำมาวางไว้ เช่น พิมพ์รูปดอกจันทน์ พิมพ์รูปปลาจันทร์ พิมพ์รูปสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ เป็นต้น

สำหรับขนมที่ต้องกวนให้แป้งหนมสุกก่อนที่จะใช้พิมพ์เพื่อให้เป็นรูปร่างได้แก่ ขนมลอดช่อง ขนมชั้น ขนมสองชนิดนี้สามารถเพิ่มกลิ่น เพิ่มสี ให้หอมน่ารับประทานได้ เช่น สีเขียวมาจากใบเตย

หอม สีม่วงมาจากดอกอัญชัน สีเหลืองมาจากฝักทอง ฯลฯ ซึ่งวัสดุที่ใช้เหล่านี้ก็มาจากธรรมชาติทั้งสิ้น ขนมที่ใช้กวนให้แป้งสุกโดยใช้เวลาในการกวนนานกว่าขนมชนิดอื่น ๆ เพราะต้องการความเหนียวมากเป็นพิเศษได้แก่ ขนมกาลละแม ขนมอีกชนิดหนึ่งที่ต้องใช้ไข่ไก่ในการปรุงมากเป็นพิเศษคือขนมทองหยอด ขนมที่ต้องใช้ ถั่ว งา มะพร้าวขูด ในการปรุง ได้แก่ ขนมถั่วแปบ ขนมที่ต้องใช้ความหวานมาก และใช้แป้งเฉพาะ ได้แก่ ขนมสายไหม ขนมยอดสร้อย ขนมที่ต้องใช้น้ำมันในการทอด เมื่อผสมเป็นแป้งหนมแล้ว คือ ขนมฝักบัว

สำหรับขนมสาकु สภานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๖ (๒๕๔๔: ๗๙๓๘ – ๗๙๔๓) อธิบายว่า สาकुเป็นขนมพื้นเมืองที่มี ๒ ชนิด คือ สาकुแห้ง เรียกว่า “สาकुกวน” และชนิดกวนเปียก เรียกว่า “สาकुน้ำกะทิ” สาकुกวนทำโดยเอากะทิตั้งไฟให้ร้อนจัด ใส่เกลือเล็กน้อย เอาสาकुใส่ลงไปทีละน้อย กวนจนเม็ดสาकुสุก ใส่น้ำตาลทราย และกวนต่อไปจนสาकुเหนียว ได้ที่ก็ตักใส่ถาดวางไว้ ให้เย็นก็ตัดรับประทานเป็นชิ้นได้ เช่นเดียวกับขนมชั้นเพียงแต่ขนมชั้นใช้แป้งข้าวเหนียว และเพิ่มสีส้ม ขนมชั้นจะเทใส่ถาดที่ละชั้นจนครบตามจำนวนชั้นหรือสีที่ต้องการ เมื่อเย็นก็ตัดรับประทานได้ตามต้องการ สำหรับสาकुน้ำกะทิ ทำโดยเอาสาकुใส่ลงในหม้อที่ตั้งไฟจนร้อนจัดแล้วกวน กะประมาณดูว่าเม็ดสาकुสุกก็เอาน้ำตาลใส่ พอเดือดยกวางให้เย็น ในตอนกวนอาจจะเอามะพร้าวอ่อนขูดเป็นเส้นยาวหรือข้าวโพด ขนุน เผือก หันเล็ก ๆ ผสมลงไปในตอนที่กำลังกวนอยู่ก็ได้ รับประทานโดยการผสมน้ำกะทิซึ่งใส่เกลือพอออกรสเค็ม

ขนมที่ทำจากพืชผักผลไม้ที่ชาวบ้านปลูก บางชนิดก็สามารถนำมาทำขนมหวานได้ เช่น ฝักบัว พักเขียว ลูกทับ ชาวบ้านนำมาแปรรูป เป็นขนมหวานชนิดต่าง ๆ ได้แก่ ขี้พริ้วอับน้ำตาล เป็นการถนอมอาหารแสดงให้เห็นถึงการรับเอาวัฒนธรรมไทยสืบทอดต่อกันมา เพราะขนมหวานแต่ละชนิดของไทยถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

๑๐. ภูมิปัญญาด้านความบันเทิง

วิถีชีวิตของคนท้องถิ่นภาคใต้เป็นคนที่รักสนุก การทำกิจกรรมแต่อย่างจะสอดแทรกความบันเทิงอยู่เสมอ ดังนั้นรูปแบบในการดำเนินชีวิตของคนท้องถิ่นภาคใต้จะมีทั้งการละเล่น กีฬาพื้นเมือง ดนตรีพื้นเมือง จากวรรณกรรมที่ศึกษาพบว่ากิจกรรมที่สร้างสรรค์ความบันเทิงของชาวภาคใต้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภทคือ การละเล่น กีฬาพื้นเมือง ดนตรีพื้นเมือง

๑๐.๑ การละเล่น

การละเล่น หมายถึง มหรสพต่าง ๆ การแสดงต่าง ๆ เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง การละเล่นของชาวพื้นเมืองภาคใต้ แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นภาคใต้หลายอย่าง เช่น การรำรำ

จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องเต่าทอง ตอนที่เต่าทองเป่าปี่ให้ชาวบ้าน พระสงฆ์ และชีพ้างทุกคนต่างก็รำอย่างสนุกสนาน ท่ารำที่กล่าวถึง คือออกพราน ท่าแม่ลาย เป็นท่ารำอย่างหนึ่งของโนราห์หรือมโนห์รา เป็นการละเล่นพื้นบ้านที่สืบทอดต่อกันมานานและนิยมเล่นกันอย่างแพร่หลายในภาคใต้ มีทั้งการร้อง การรำ บางส่วนเล่นเป็นเรื่อง และบางโอกาส มีบางส่วนแสดงตามคติความเชื่อที่เป็นพิธีกรรม

“นางหนึ่งอุ้มลูกแล
หุ้มลูกร้องเสือกสน

ปีตั้งแต่เข้าหูตน
ตั้งใจเล่าท่าแม่ลาย”

(เต่าทอง บทที่ ๑๑๙)

“พวกสกรำโลมมา
ตาเถนรำแปลกกัน

พวกสีการำตัวสั้น
บอกเพื่อว่ารำออกพราน”

(เต่าทอง บทที่ ๑๕๒)

สำหรับท่าที่กล่าวถึง คือท่าออกพราน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๓ (๒๕๔๒: ๖๑๙๔) กล่าวว่า เป็นการออกตัวตลก มีการแสดงท่าพรานเดิน (ลีลาการเดินของพราน) นาดพราน (ลีลาการนวดกายของพราน) ชับบทพราน (ชับร้องบทกลอนตามลีลาของพราน) พุดตลก เกริ่นให้คอย ชมโรง แล้วเข้าโรง ออกพรานอีกครั้งหนึ่ง เพื่อบอกว่าต่อไปจะเล่นเป็นเรื่อง และจะเล่นเรื่องอะไร สำหรับท่าแม่ลายหรือแม่ลายกระหนก แม่ลายเป็นท่ารำท่าหนึ่งโดยเฉพาะยื่นรำขาไขว้กัน คล้ายท่าขัดจางหยาง แขนข้างหนึ่งตั้งวงเสมอหน้า แขนอีกข้างหนึ่งจับแล้วรำสอดคล้ายท่ามาลา

๑๐.๒ กีฬาพื้นเมือง

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ (๒๕๔๒: ๔๒๔) กล่าวว่า กีฬาพื้นเมืองของภาคใต้บางประเภทอาศัยความสามารถเฉพาะตัว หรือความพร้อมเพรียงและความสามารถพิเศษของหมู่คณะ บางประเภทนำสัตว์มาเลี้ยงเพื่อฝึกฝนอย่างดีมาประกวดประชันหรือต่อสู้กันแทนโดยการแบ่งฝ่ายกันถือหาง ท้องที่ที่สภาพภูมิประเทศต่างกัน การประกอบอาชีพต่างกัน เป็นเหตุให้มีเวลาว่างต่างลักษณะกัน อุปกรณ์ที่หามาประกอบการเล่นก็ต่างกัน มีวัฒนธรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง ความแตกต่างกันเหล่านี้เป็นเหตุให้กีฬาพื้นเมืองมีประเภทและรูปร่างแตกต่างกันไปตามข้อกำหนดเหล่านั้น เช่น บริเวณอยุธยาแม่น้ำทะเลมีกีฬาแข่งเรือพาย อันเนื่องด้วยประเภทลากพระ ในจังหวัดที่นิยมใช้วัวไถนา เช่น จังหวัดตรัง พัทลุง สงขลา มีกีฬาชนวัวซึ่งต่างกับบางอำเภอของจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดชุมพรที่ใช้ควายไถนา จึงมีกีฬาชนควาย

สำหรับการชนไก่เป็นกีฬาพื้นเมืองของภาคใต้ที่เก่าแก่ชนิดหนึ่งของกลุ่มชาติเกษตรกรรมที่สะท้อนภาพประวัติสังคมมิติของวัฒนธรรมพื้นบ้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การชนไก่

ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์ (๒๕๔๘: ๒๕๘-๒๕๙) กล่าวว่า ไก่ชนมีตั้งแต่สมัยตามพรลิงค์และสมัยศรีวิชัย
 ดังนั้นจึงมีตำราคุณลักษณะไก่ชน มีวิธีเลี้ยงบำรุง มีเทคนิค ความรู้ในการสร้างความแข็งแรงและชั้น
 เชิง การให้อาหารบำรุงกำลัง การรักษาเวลาเจ็บป่วย และอื่น ๆ อันเป็นศาสตร์ความรู้ที่ชาวบ้านสั่ง
 สมสืบทอดกันมา ทำให้เกิดคติความเชื่อความรู้ และประสบการณ์ที่มีมาช้านานนับพันปี
 ดังคำประพันธ์

“จ๊กกล่าวพรรณนา	สำเนาลูกค้า	มาแต่เมืองไกล
ลักเลงไก่ชน	จรดมาไว	ลำนาวาใหญ่
ไก่ชนมากมาย		
วันนั้นแล่นมา	ถึงกรุงภรา	ยุติยาโดยหมาย
ครั้นถึงทะเลจร	ทอดสมอลงไป	แต่งของขึ้นไหว้
เจ้าฟ้าธานี		
เจ้ากรุงยุติยา	ดำรัสตรัสว่า	ทั้งมาทั้งนี้
ธุระใดหนา	มาถึงกรุงศรี	บอกแก่เรา
ตามอัธยาศัย		
ได้ฟังองการ	กุมเกล้ากราบกราน	ทูลสาส์นราชา
ฉันทมาครานี้	<u>เอาไก่มาชน</u>	<u>ว่าจ๊กมาชนพนัน</u>
<u>กันลองสักครา</u>		
<u>เขาเล่าฤไป</u>	<u>ว่ากรุงเวียงไชย</u>	<u>ยุติยาว่ากัน</u>
<u>ลักเลงมากมี</u>	<u>ไก่ดีกล้าชน</u>	<u>จ๊กมาชนพนัน</u>
<u>กันลองสักครา</u>		
<u>สมเด็จจ๊กกรี</u>	<u>ได้ฟังวาที</u>	<u>จึงมีวาจา</u>
<u>ไก่ของใครมี</u>	<u>ตัวดีเอามา</u>	<u>เล่นด้วยลูกค้า</u>
<u>อย่าให้เสียที</u>		
กรมการทั้งหลาย	ทูลแก่ท่านไทย	ไม่มีไก่ดี
จะสู้ด้วยเขา	เราจ๊กเสียที	ทำว่าเหมินสี
หมิงนี่คิดไฉน		
กรมการถ้วนหน้า	ร้องจนแล้วหนา	กฐาไว้ใจ
ทั้งเมืองกรุงศรี	มิได้ไก่ดี	แล้วหรือว่ากอไทร
หมิงไปจัดหา		
เหมินสีทนไชย	ฟังองการไทย	ทูลไปมิช้า

ยาร้อนพระทัย
ให้เฟื่องเลื่องลือ”

ไถ่ยังแล้วหนา

เล่นกันสักครา

(สีทนนไชย บทที่ ๔๓๔ – ๔๔๒)

จากคำประพันธ์ กล่าวถึงการทำพินชนไก่ของพ่อค้ากับชาวเมืองอยุธยา จากเรื่องชาวอยุธยาได้พยายามหาไก่ที่มีลักษณะดีมารับค่านัน ดังนั้นการเลือกไกชนที่มีลักษณะดีชาวบ้านจะต้องมีความรู้ถึงลักษณะการดูไก่ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๔ (๒๕๔๒: ๑๘๔๑ - ๑๘๔๒) กล่าวถึงไก่ที่มีลักษณะดังนี้ (๑) ขนรูเดียวแต่มี ๒ เส้น หรือขนแฝด (๒) ปีกกวาง (๓) หางพัดหงาย ขนลวยหรือขนช้อยเส้นหนึ่งเส้นใดหงาย (๔) งอกขนที่อุดเหลี่ยม (งอกขนที่ก้นแหลม) เรียกว่า “เอกชัย” (๕) เกล็ดร่วงเดือยคัต เกล็ดพัด (พัน) เดือยหลวม (๖) ขันเมื่อแฉ่ง ไม่แฉ่งไม่ขัน (ไก่จะขันเมื่อรุ่งสว่างแล้ว) (๗) หางขาวเส้นเดียว (หางช้อยหรือหางกะลวยขาวเส้นเดียว) (๘) นอนกิน บินขัน (๙) แต่งตัวทั้งวัน หมายถึงไซร์ขนตลอดเวลา (๑๐) สะบัดสร้อย (๑๑) หนักเกินตัว หมายความว่า เวลาจับตัวยกขึ้น รู้สึกว่ามีน้ำหนักมากเกินขนาดของตัวจริง (๑๒) เหน็บเกล็ดที่ ๕ ของนิ้วกลาง (๑๓) เกล็ดก้อยถึงเข้า หมายถึง เกล็ดจากนิ้วก้อยเรียงรายขึ้นบนไปถึงเข้า (๑๔) เวลาพาน้ำหรือให้น้ำจะร้องจ๊อก ๆ (๑๕) ออกขัน ขวันชิด หงอนบิด ปากร่อง พัดเจ็ด ปีกสิบเอ็ด เกล็ดนิ้วสี่สิบสอง (๑๖) หงอนหงส์ หางถก ออกขัน แข็งทอก (๑๗) เดือยคลอน หงอนหอย ขนลวย ๒ เส้น (๑๘) ขนเปิดบางแห่งเรียกขนนกนางแอ่นหรือขนนกเอี้ยง ยาวเท่ากันและมีสีเดียวกัน (๑๙) นอนตื่นสาย เจ้าของไม่จับลงจากคอกไม่ลงเอง (๒๐) เปลี่ยนสีทุกปี ปีหนึ่งเป็นสีหนึ่ง เช่น ปีนี้เป็นสีเหลืองแก่พอปีหน้ากลายเป็นสีเหลืองหัวหงอกหรือเหลืองใหญ่ (๒๑) งอกขนในบ่อเลยหรือบ่อเลือด (๒๒) งอกขนในลานมันหรือลานขวดน้ำมันหรือลานนกหว้า (๒๓) เดือยปิดตลอด หมายความว่าเดือยไก่มีรูเล็ก ๆ จากปลายเดือยถึงโคนเดือย เอาเส้นผมแยงดูได้ เป็นหว้าขันดีของไกชนิดหนึ่ง (๒๔) พักไซ้และเลี้ยงดูเอง หมายความว่า ทำหน้าที่แทนไก่ตัวเมียไม่ว่าจะเป็นการพักหรือการเลี้ยง อันนี้เรียกว่า “หว้าใหญ่” (๒๕) ที่แผ่นหลังมีหลุมอยู่แห่งหนึ่ง เรียกว่า “บ่อทรัพย์” นับเป็นหว้าใหญ่ของไกชนอย่างหนึ่ง สิ่งเหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สั่งสมกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

สำหรับการชกควายเป็นกีฬาพื้นเมืองชนิดหนึ่งที่มีมานาน ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสีทนนไชย ตอนที่ชาวเมืองต่างเมืองมาขอทำชกควาย พระราชาจึงให้สีทนนไชยหาควายเพื่อมารับค่านัน ดังที่ปรากฏในเรื่องสีทนนไชย ดังตัวอย่างคำประพันธ์

“วันหนึ่งเพื่อนจินดา	เอาเงินตราใส่ตะพาย
จักไปกรุงอยุธยา	พากันไปเฝ้าเจ้าภพไทรย
ท้าวทอดทัศนาคู	จึงพระครูท้าวถามไป
เจ้ามาแต่ไหน	ครูระใดจงบอกมา

กะทาชายฟองการ	กราบทูนสารไปมิช้า
ดีฉานมาทั้งนี้หนา	พาควายมาชนพนัน
<u>ควายซึ่งใครหนอยังมี</u>	<u>ที่ชนดีตัวขยัน</u>
<u>ข้าหนอขอเล่นกัน</u>	<u>ชนพนันกันสักครา</u>
ท้าวฟังตรัสสั่งไป	เหมือนสาหมอใจหมิช้า
<u>ว่าหมิงจัดควายมา</u>	<u>ตัวแข็งกล้าช่างชนดี</u>
<u>บัดนั้นเหมือนสหมอใจ</u>	<u>จริงถามไปไม่ช้าที่</u>
<u>ควายท่านซึ่งชนดี</u>	<u>ทั้งพวงพีตัวเติบโตใหญ่</u>
จักสู้ด้วยลูกควาย	ของเราได้หรือฉันใด
กระไทยท้วงกลัวไย	สาอันใดแก่ลูกควาย
แต่ใหญ่สูงกะหวาดัว	ข้าไม่กลัวอยู่สู้ได้
เหมินขริจึงว่านาย	ครั้นสู้ให้สัญญา”

(สีทนนไชย บทที่ ๖๒๔ – ๖๓๑)

ชนควายหรือพันควายเป็นกีฬาอย่างหนึ่งที่ปัจจุบันยังนิยมกันมาก ควายที่นำมาชนจะต้องเป็นควายที่มีลักษณะดีตามที่ผู้รู้ได้กล่าวไว้ดังนี้ คือ จะต้องมีย่างกายกำยำ ลำสัน ข้อเท้าสั้นไม่แก้งก้าง มีความเฉลียวฉลาด อดทนเป็นเลิศ ส่วนลักษณะอื่น ๆ เป็นลักษณะเฉพาะตัว

ในการชนควาย เมื่อนำควายมาเปรียบเทียบกันจนได้คู่ต่อสู้เรียบร้อยแล้ว ต่างฝ่ายต่างก็ขุนควายของตน ต่างก็ต้องบำรุงดูแลเป็นอย่างดี พอใกล้วันชนจะต้องใช้เศษแก้วเสียมเขาทั้งสองข้างให้แหลมคม บางรายใช้พริกขี้หนูตำละเอียดพอกเขาไว้เพื่อว่าเมื่อขวิดถูกคู่ต่อสู้จะได้เจ็บแสบทรมานมานยิ่งขึ้น ซึ่งมักกระทำก่อนถึงเวลาชนเล็กน้อย สนามชนควายเป็นบริเวณลานกว้างพอที่ควายจะได้ต่อสู้กันได้ มีพื้นที่พอให้ผู้ชมการต่อสู้ได้ยืนดูตามสมควร ส่วนใหญ่จะเป็นลานกว้างในสวนมะพร้าวหรือว่าทุ่งนา การชนควายในสนามเช่นนี้เรียกว่า “ชนควายลาน” เป็นการชนเพื่อความสนุกสนาน

๑๐.๓ ดนตรีพื้นเมือง

ดนตรีพื้นเมืองของภาคใต้ มีเอกลักษณ์ที่เด่นชัดคือถือเอาจังหวะเป็นเอก ส่วนทำนองเพลงเป็นเพียงส่วนช่วยเสริม เครื่องดนตรีที่เป็นของพื้นบ้านจริง ๆ จึงเป็นเครื่องดีที่ให้จังหวะแทบทั้งสิ้น การบรรเลงก็มีขึ้นเพื่อประกอบการละเล่นพื้นเมืองเป็นส่วนใหญ่ ที่เป็นการบรรเลงหรือประโลมล้วน ๆ มีแต่กาหลอซึ่งประโคนในงานศพ และการประโคนโพน ซ้อง กลอง ในประเพณีลากพระ

เครื่องดีที่ใช้เป็นหลักมี ทับ กลอง โพน ปี่ด โหม่ง ซ้อง ฉิ่ง กรับ และแตระ(คล้ายกรับพวง) เครื่องเป่ามีปี่ ซึ่งใช้ประกอบการเล่นหนังตะลุงและโนห์ราเป็นสำคัญ ดังคำประพันธ์

“แห่แห่นมาแน่นอัสน์	บัดเดียวถึงพระเวียงชัย
<u>แตรสังข์ดังเสียงใส</u>	<u>มโหระทึก</u>
อีกที่ก็ดังมาตามเพลง	สนั่นเสียงเสนาะ
<u>กลางบั้งเคาะเสนาะองค์</u>	<u>ดีดสีตามเพลง</u>
<u>ตั้งโหม่งแห่งตามเพลงชัย</u>	<u>กลางมารบั้งตีทัพ</u>
<u>กลางมาร้องขับถ่อ</u>	<u>ทำนองเพลงสอดสอ”</u>

(จำปาสักต้น บทที่ ๘๙๖ - ๘๙๗)

จากเรื่องจำปาสักต้นกล่าวถึงการเดินทาง ตอนที่ท้าวหนทราชพานางสุวรรณธิดาและพระราชโอรสกลับบ้านเมือง มีการประโคมดนตรีเมื่อความเป็นสิริมงคล สอดคล้องกับเรื่องโคบุตรตอนที่โคบุตรเดินทางพร้อมด้วยพระมเหสี โอรส และธิดาเดินทางไปเยี่ยมท้าวพรหมทัตที่เมืองพาราณสีก่อนออกเดินทางได้มีการประโคมดนตรีเพื่อเป็นสิริมงคลเครื่องดนตรี ดังคำประพันธ์

“แต่งเสริจสรรพแล้ว	สมเด็จพระเจ้าแก้ว	สุริยงจอมไตร
ได้ฤกษ์เวลา	เจ้าฟ้าคลาไคล	ฉัตรธงแห่ไสว
ออกจากเมืองไป		
<u>ตะโพนโชนทับ</u>	<u>ฆ้องวงทรงรับ</u>	<u>เสนาะเพราะเสียง</u>
<u>ตะตึงฉิ่งฉับ</u>	<u>ปี่รับเสนาะเพรียง</u>	<u>แตรสังข์ดังเสียง</u>
<u>เพลงสุวรรณคืบลิ้อ</u>		
เดินแหสองแถว	มือกุมกิงแก้ว	พวงดอกไม้ถ่อ
หัวหน้าให้สนั่น	รับกันเสียงจ้อ	ฝูงคนอิงอ้อ
เก้าพันทมิ้นปลาย”		

(โคบุตร เล่ม ๒ บทที่ ๑๑๖๐ - ๑๑๖๓)

“กลองชนะปี่ฉิ่งโหม่ง	ประโคมโพนขึ้นอึงมี
<u>แตรสังข์ระฆังดี</u>	<u>เสียงหรีพิงวิไล</u>
<u>ปี่ฆ้องตั้งฆ้องแตร</u>	<u>ฆ้องวงแซโหม่งแห่งไป</u>
<u>กลองมอญตั้งกลองไซ</u>	<u>บะเบ็งเพ็งตั้งตั้งโครม”</u>

(โคบุตร เล่ม ๒ บทที่ ๒๒๖๖ - ๒๒๖๗)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าเครื่องดนตรีที่ใช้เป็นหลักมี ทับ กลอง โพน โหม่ง ฆ้อง ฉิ่ง กรับ และแตร (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม ๕ ๒๕๔๒: ๒๓๓๕ - ๒๓๔๒) อธิบายว่า ลีลาของ

ดนตรีทางภาคใต้จึงมีจังหวะกระชั้นชิด หนักแน่นเฉียบขาด รุกเร้ามากกว่าความอ่อนหวานเนิบช้า ลีลาของดนตรีพื้นเมืองภาคใต้มีจังหวะกระชั้นหนักแน่น ลีลาเช่นนี้สอดคล้องกับอุปนิสัยทั่วไปของชาวภาคใต้ที่บึกบึน หนักแน่น เด็ดขาดและค่อนข้างแข็งกร้าว

การเล่นดนตรีของชาวภาคใต้ จะมีการเล่นเป็นวงหรือไม่ก็มีการร้องขับหรือรำรำประกอบกันหรือไม่ก็ตีแข่งขันกัน สะท้อนให้เห็นถึงอุปนิสัยของชาวภาคใต้ ว่ารักความสนุกสนาน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

๑๑. ภูมิปัญญาด้านคำสอน

วรรณกรรมที่แต่งขึ้นผู้แต่งจะสอดแทรกคำสอนต่าง ๆ ไว้ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมและสืบทอดจริยธรรมของสังคม เป็นวิธีการหนึ่งของการควบคุมสังคมให้เป็นไปในแนวทางที่พึงประสงค์ ซึ่งผู้แต่งจะสอดแทรกภูมิปัญญาคำสอนไว้ จากวรรณกรรมที่ศึกษาปรากฏภูมิปัญญาด้านคำสอนดังนี้ คำสอนด้านการเป็นผู้นำ คำสอนด้านการวางตัวและครองตน คำสอนด้านการสร้างและการดูแลหนังสือ

๑๑.๑ คำสอนด้านการเป็นผู้นำ

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้แต่ละเรื่องผู้แต่งจะสอดแทรกคำสอนต่าง ๆ ไว้เพื่อเป็นคติสอนใจในการดำรงชีวิต เช่น สอนการกระทำถึงการเป็นผู้นำ ดังที่ปรากฏในเรื่องพญาหงส์ กวีจะเสนอภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตัวของผู้ที่จะเป็นหัวหน้าหรือผู้นำว่า การกระทำซึ่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางอย่างมั่นคงและถาวรทั้งจากบุคคลและสังคมโดยส่วนรวมนั้นต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ เสียสละ อดทน มีสติ สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่ความสำเร็จ ดังที่ปรากฏพฤติกรรมของพญาหงส์ และทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์สำคัญพญาหงส์ใช้สติจนสามารถควบคุมเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างดี ดังคำประพันธ์

“ผิดพลั้งหลั้งหน้าขวินไขว่	แซเขื่อนเพื่อนไป
เหตุภัยแม่นแล้วแก่กู	
มิเล่าบอกให้ใครรู้	ฝูงนางพริ้งพริ้ว
วาววูไผ่ผินบินมา	
ถึงสระอรัญชลธารี
มิซ้าก็ต๋องบ่วงริง	
นั่งนิ่งทำวคิดรำพึง	จักร้องอ้ออึ้ง
ด้วยสิงหนาทหวาดไหว	
หมุ่นางทั้งหลายตกใจ	จักหนีบินไป

จักขัตตาหารการกิน

น้ำอาบน้ำใช้ไขว่ขวิน
อาบน้ำเหมือนไม่ต้องบวง”

หน่อพระนรินทร์

(พญาหงส์ บทที่ ๑๕๐ - ๑๕๕)

ข้อความดังกล่าวเป็นตอนที่พญาหงส์ลงเล่นน้ำในสระที่นายพรานมาดักแล้วไว้ ปราบกฏว่า พญาหงส์ติดบ่วงนายพราน แต่ในฐานะที่พญาหงส์เป็นหัวหน้ากลุ่มหงส์ก็ไม่แสดงอาการตกใจให้หงส์ตัวอื่นได้รู้ว่าตนติดแล้ว โดยที่พญาหงส์ได้ควบคุมสติตนเองเพื่อให้หงส์ตัวอื่น ๆ ได้เล่นน้ำอย่างมีความสุข แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการสอนถึงภาวะการณืเป็นผู้นำจะต้องมีสติ มีความเสียสละอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะกระทำสิ่งใด

๑๑.๒ คำสอนด้านการวางตัวและครองตน

การวางตัวให้เหมาะสมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งที่แสดงออกมาให้เห็น และสามารถประเมินค่าได้ ดังนั้นการวางตัวต้องให้เหมาะสมแก่ฐานะ เหมาะแก่เพศ และเหมาะสมแก่วัย เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังคำประพันธ์

“ซีมาอดรำไม่ได้	ฝากซีไว้กับซีมี
ว่าข้าจักจรัล	ไปรับเต่าของเขามา
ซีมาแต่งหมากพลู	แล้วมาสู่สองยายตา
บอกว่าตายายอา	ข้าขอรับเจ้าเต่าไป
จะให้เป่าปีที่วัดป่า	ได้หรือหนาบอกมาไว
ยายว่าไปแม่ไป	ยกเต่าใส่แล้วหามา
ถึงวัดชวนกันปลง	ตั้งเต่าลงฟังเทศนา
.....
สมภารลงธรรมมาสน์	ยายซีเตือนให้เป่าปี
เจ้าเต่าเป่าปีที่ทันที	ดังต้อยตีฟังวิไล
ดินนี้ติดตีหนอย	หนอดตอดตอยเพราะจับใจ
ฟังแปลกเพลงแขกไทย	ตั้งข้างในตามภาษา
แล้วเป่าเป็นเพลงทำรำ	เพราะเฉื่อยฉ่ำเพลงนานา
<u>ซีมีกับซีมา</u>	<u>รำหยอยหยอยตามเพลงปี</u>
<u>สมภารวิงความโครม</u>	<u>เข้ามาโลมเอานางซี</u>
<u>อันดับยี่สิบสี่</u>	<u>กับพวกซีรำคูลูกัน</u>
<u>พวกสกรำโลมมา</u>	<u>พวกสี่การำตัวสั้น</u>

<u>ตาเถนล้มปนกัณ</u>	<u>บอกเพื่อนว่าข้าออกพราน</u>
<u>เจ้ากัณรำออกไป</u>	<u>ฉานเถรใหญ่ของสมภาร</u>
หมากพลูแลข้าวสาร	ในเพหารพ่านเป็นจุน
<u>สับหุดพวกสุดโท</u>	<u>รำโตโตวัดเป็นฝุ่น</u>
นายเทตวิงขึ้นบน	รำชักหนูอยู่ชายคา
คนแก่รากมัดตะกะ	ว่าชนะแล้วสารพา
ยายแก่ครวแม่ย่า	ยี้กยักมาล้มแค่ตาย
<u>เครื่องเขียนเป็นเครื่องจัด</u>	<u>เอทั้งวัดโตกพานยาย</u>
<u>ตายายอดนานได้</u>	<u>ปอกทวารคณโลมกัน</u>
<u>เต่าเห็นน่าบัดสี</u>	<u>ก็วางปีเป่าเสียพลัน</u>
<u>พระสงฆ์ดูตากัน</u>	<u>ทำลุนลันแล้ววิงหนี”</u>

(เต่าทอง บทที่ ๑๔๔ - ๑๕๗)

วรรณกรรมเรื่องเต่าทอง ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นถึงการกระทำตัวเกินความเหมาะสม ย่อมเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ดังที่ภิกษุ สามเณร นางชี เสพศิลปะจนเกินความพอดี จนขาดสติทำให้ขาดการวางตัวที่เหมาะสมกับหมู่สงฆ์ จากข้อความตอนที่เต่าทองเป่าปี เสียงของปีทำให้ตายายลืมความแก่ พระเถรเถรชี่ขาดสติลืมความเป็นสมณเพศ ในขณะที่เต่าทอง (เป็นเทวดาจุติมาเกิด) ในรูปของสัตว์กลับสำนึกละอายต่อบาป เห็นน่าบัดสีจึงต้องหยุดเป่าทันที แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของผู้แต่งที่สื่อเสนอให้เห็นถึงภูมิปัญญาของการวางตนให้เหมาะสมกับฐานะของตน

ในเรื่องสีทนนไชยได้ผู้แต่งได้ชี้ให้เห็นถึงการกระทำวางตนให้เหมาะสม ให้นำเชื่อถือน่าศรัทธา ในการเป็นเจ้านาย โดยเฉพาะการรักษาสัจจะ ถือเป็นสิ่งสำคัญของการปกครองคน ดังคำประพันธ์

<u>“ไ้สีทนนไชย</u>	<u>ฟังนายว่าไป</u>	<u>ในใจถวิล</u>
<u>เป็นเจ้าเป็นนาย</u>	<u>พูดได้หลายล้น</u>	<u>เมื่อใดจะสิ้น</u>
<u>ตามลันไม่ทัน”</u>		

(สีทนนไชย บทที่ ๒๙๑)

<u>“อ้ายสีทนนไชย</u>	<u>ฟังขอตอบไป</u>	<u>ว่าท่านทั้งหลาย</u>
<u>ฉันผิดใดหนา</u>	<u>บ่นว่าร้ายมา</u>	<u>เป็นเจ้าเป็นนาย</u>
<u>ไม่มีสัจจา”</u>		

(สีทนนไชย บทที่ ๓๐๙)

“ว่ากล่าวร่ายมาย	เป็นใหญ่แต่นาย	เมื่อใดท่านอา
ทำวเจ้าธานี	กรุงศรีอยุธยา	ท่านยังอยู่หนา
พาตัวฉันไป		
ให้ท่านไถ่ถาม	ให้แจ้งเนื้อความ	ผิดปลั่งขอใด
ถ้าผิดเพียงแท้	ตามแต่จะทำภัย	เขียนให้บรรลไ
ตามใจเถิดหนา”		

(สีทนนไชย บทที่ ๓๑๒ – ๓๑๓)

จากข้อความตอนที่เศรษฐีคิดว่าสีทนนไชยที่ไม่ทำตามคำสั่งของภรรยาเศรษฐี แต่สาเหตุที่สีทนนไชยไม่ทำตามคำสั่งของภรรยาเศรษฐี เพราะเศรษฐีสั่งว่าให้เชื่อฟังคำสั่งของเขาคคนเดียว ภายหลังเศรษฐีก็บอกว่าหากนายหญิงสั่งก็ให้ปฏิบัติตาม จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้สีทนนไชยเกิดความไม่พอใจที่เศรษฐีพูดจากกลับไปกลับมา ตอนนี้ผู้แต่งได้สอดแทรกภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเป็นผู้นำว่าผู้ที่จะเป็นผู้นำเจ้านายหรือหัวหน้า คำพูดเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะคนเราจะได้รับการยอมรับจากสังคมมากน้อยเพียงใดคำพูดเป็นส่วนที่สำคัญ

๑๑.๓ คำสอนด้านการสร้างและการดูแลหนังสือ

การสร้างหนังสือต้องอาศัยขั้นตอนและวิธีหลายขั้นตอน ดังที่ ขวน เพชรแก้ว (๒๕๒๔: ๘) ได้อธิบายการทำหนังสือบุตไว้ว่า นำเอาเย่านปริตหนาหรือกริดหนา มาทำให้ละเอียดละลายน้ำ แล้วละเลงบนผ้า (ซึ่งกำหนดขนาดกว้างยาวของแผ่นกระดาษ) ส่วนที่เป็นกากจะติดอยู่บนพื้นผ้า ผึ่งแดดเอาไว้จนแห้งสนิท นำมาลอกออกเป็นแผ่นขาว ถ้าต้องการสีดำก็เอาเขม่ามาทาแล้วใช้ลูกสะบ้าขัด เพื่อให้เนื้อกระดาษเรียบและแน่น หลังจากนั้นก็นำมาพับเป็นแผ่น ๆ ขนาดกว้าง ๑ คืบ ยาว ๑ ศอก ความหนาของกระดาษแต่ละแผ่นจะหนากว่ากระดาษธรรมดาเล็กน้อย ส่วนความหนาของหนังสือแล้วแต่ความต้องการของผู้ทำ ถ้าต้องการหนาเท่าไรก็ใช้จำนวนหน้ามากขึ้นเท่านั้น อุปกรณ์ที่ใช้ในการเขียนใช้ปากไก่ (ไม้ไผ่ปลายแหลม) ถ้าหนังสือบุตขาวจะใช้หมึกสีดำเขียน ส่วนบุตดำจะเขียนด้วยสีขาว สีแดง สีทอง จะเห็นได้ว่าการสร้างหนังสือบุตได้ในแต่ละเล่มต้องอาศัยขั้นตอนหลายขั้นตอน ความยุ่งยากในการสร้าง จึงต้องสร้างจิตสำนึกของคนให้ตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ของหนังสืออันเป็นเสมือนสถาบันการเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับทุกคน ทุกโอกาสให้ทุกคนเห็นว่าหนังสือเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญา ที่จะต้องช่วยกันหวงแหน ทะนุถนอม ให้เกิดประโยชน์ให้คุ้มค่า ช่วยกันเสริมสร้างให้มีมากขึ้น และดำรงอยู่ยืนยาวจึงต้องใช้ภูมิปัญญาทั้งชี้แนะ ชูเชิดชู ใช้อุบายในการคาดโทษ และการให้รางวัล เพื่อให้คงอยู่ในสภาพดี ดังคำประพันธ์

“ต้นสมุดพระพุทโธมโษชา ไปแปลธรรมมา

ในเกาะลังกาสิงหล

ใครใครไม่ว่าทุกคน	<u>ใครรู้อนุสนธิ</u>
<u>จะฟังให้หนึ่งอย่างนอน</u>	
<u>นอนฟังจักหลังเป็นนอน</u>	<u>นอนสวดตรวจกลอน</u>
<u>นอนใหญ่ไซ้ซอนกินหลัง</u>	
<u>นอนเพรื่อเนื้อปลิ้นหมินหลัง</u>	<u>เพราะตนนอนฟัง</u>
<u>ใจตั้งอยู่ในประมาท</u>	
<u>เป็นคนทมิฬพินชาติ</u>	<u>นอกพุทโธวาท</u>
<u>เกิดชาติหนึ่งไม่รู้หน่วย</u>	
<u>ถ้าว่าเจ็บไข้ได้ป่วย</u>	<u>ร่างกายไม่สะสวย</u>
<u>ด้วยโรคอาเพศเวทนา</u>	
<u>แต่ใจโสมนัสศรัทธา</u>	<u>ตั้งต่อธรรมมา</u>
<u>ตั้งถึงนอนก็ควร</u>	
<u>ที่จริงให้ต้องตามกระบวน</u>	<u>เรื่องนี้พระควร</u>
<u>ต้องคำคำรพสามประการ</u>	
<u>คือกายคำรพนบกราน</u>	<u>วจีเมื่ออ่าน</u>
<u>ให้รับสาธุแล้วฟัง</u>	
<u>มนโอย่าได้ล่ำลึง</u>	<u>ใครพูดอย่าฟัง</u>
<u>จดจำแต่คำเทศนา</u>	
<u>ใครทำคำรพดั่งว่า</u>	<u>แม้จักปรารภนา</u>
<u>สิ่งใดก็ได้ตั้งปอง</u>	
.....	<u>ทรัพย์สินข้าวของ</u>
<u>คลายคล่องเกิดลาภยศถา</u>	
.....	<u>เพราะว่ากุศลา</u>
<u>นำมาด้วยผลฟังธรรม</u>	
<u>ผลศีลผลทานชูค้ำ</u>	<u>ฟังแล้วจงจำ</u>
<u>คำของพระพุทโธโงษา”</u>	

(พระพุทโธโงษา บทที่ ๑-๑๔)

ภูมิปัญญาด้านการสร้างและดูแลหนังสือบุคคล ผู้แต่งจำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกให้ผู้อ่านเห็นคุณค่าของหนังสือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ผู้ฟังหรือผู้สวดจะต้องปฏิบัติตนให้พร้อมทั้งกาย วาจา ใจ จึงจะ

เป็นมงคล และที่สำคัญผู้แต่งได้เน้นถึงความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการฟังอย่างมีสมาธิจึงจะได้รับประโยชน์มากที่สุด เช่นเดียวกันกับวรรณกรรมเรื่องเต๋าทองผู้แต่งแสดงให้เห็นความพยายามของผู้เขียน ดังนั้นผู้อ่าน ผู้สวดทุกคนจะต้องช่วยกันดูแลหนังสือให้คงสภาพดี ผู้แต่งจึงได้ใช้ภูมิปัญญาในการดูแลหนังสือบุคโดยการใช้อุบายในการคาดโทษหากไม่ปฏิบัติตาม ดังตัวอย่างคำประพันธ์

“น้ำหมึกถูกหมอมอ	เขียนไม่สู้ดี	ผู้หนึ่งคนใด
<u>หยิบไปหน่าพี</u>	<u>ระวังจงดี</u>	<u>น้ำหมากน้ำพลู</u>

.....

<u>อีกทั้งอัคคี</u>	<u>ระวังให้ดี</u>	<u>พี่น้องข้าว่า</u>
<u>อย่าทำเป็นอวด</u>	<u>สวดเกี่ยวสีกา</u>	<u>ไฟไหม้ข้าว่า</u>
<u>จะมีอันราย</u>		

ตัวฉานปล้ำเขียน	วันวันเหมือนจะตาย	นอนควานนอนหงาย
เจ็บกายกายา	เจ็บหลังเจ็บหน้า	ราวกับถูกถอง

.....

เพลหาวันเที่ยง	เสียงเด็กตีกลอง	ฉวยเอาวรรครอง
ขึ้นไปมิช้า	ฉั้นเพล.....เสร็จ	ลงจากคามา
ฉวยหนังสือพา	เขียนพลันทันใด”	

(เต๋าทอง บทที่ ๔๑๖ - ๔๑๗)

ผู้แต่งใช้ภูมิปัญญากล่าวถึงผู้อ่านว่าควรศึกษาเล่าเรียนให้สันตติเสียก่อน ควรรู้ทำนองในการสวด และถ้าสวดไม่ได้ให้ช่วยเขียนได้ดีกว่า เพราะจะทำให้ทำนองผิดเพี้ยนไป ให้ผู้ที่มีความรู้สวดให้ฟัง และที่สำคัญอย่านอนสวดหนังสือ ดังคำประพันธ์

“ข้าขอสมา	ทุกท่านถ้วนหน้า	ผู้ฟังผู้อ่าน
ฟังเล่นตามจน	เพื่อนคนทำการ	แต่พออุตุสหา
อย่าให้หาวนอน	ถ้าอ่านผิดกลอน	หาวนอนนักรหนา
<u>ระวังจงดี</u>	<u>อย่าให้บัดสี</u>	<u>เสียที่เรียนมา</u>
<u>ลางคนที่ฟัง</u>	<u>เขาสอนให้ว่า</u>	<u>เห็นเวทนา</u>
<u>เอาหน้าไว้ไหน</u>		
<u>ถ้าไม่สันตติ</u>	<u>จงไปอยู่วัด</u>	<u>เรียนให้ขึ้นใจ</u>
<u>อย่าเพิ่งเข้าสวด</u>	<u>อวดตัวว่าไร</u>	<u>เขาจักไปไฟ</u>
<u>เสียที่เป็นชาย</u>		
<u>จะสวดจะร้อง</u>	<u>ให้รู้ทำนอง</u>	<u>จะเยื้องจะกราย</u>

<u>ว่าให้เพราะเพริด</u>	<u>สวดให้เจ็ดฉาย</u>	<u>อย่าทำมั่งง่าย</u>
<u>เขาใช้พอดี</u>		
<u>ถึงเขาจะเลี้ยง</u>	<u>ข้าวปลาหมากเมียง</u>	<u>อย่าให้เสียที</u>
<u>ถ้าสวดมิได้</u>	<u>เขี่ยได้ให้ดี</u>	<u>ผู้รู้เขาว่า</u>
<u>เขาสวดให้ฟัง</u>		
<u>ถ้าสวดไม่ได้</u>	<u>คอยแต่นั่งฟัง</u>	<u>อย่าทำทู่รัง</u>
<u>มันหาดีไม่</u>
.....”		

(พระเวสสันดร บทที่ ๙๙๘-๙๙๙)

ภูมิปัญญาด้านการสร้างและดูแลหนังสือบุคคลเป็นอุบายที่ต้องการให้ผู้อ่านหนังสือเห็นคุณค่าของหนังสือ ย้ำให้เห็นความสำคัญของวรรณกรรม ให้ถนอมหนังสือและให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ดังคำประพันธ์

<u>“หญิงชายถ้วนหน้า</u>	<u>จะสวดของข้า</u>	<u>แต่อย่านอนอ่าน</u>
<u>ข้าแก่งสร้างไว้</u>	<u>ให้เป็นแก่นสาร</u>	<u>ถ้าใครจะอ่าน</u>
<u>คำรพจงดี</u>		
<u>อย่าทำดูเบา</u>	<u>เป็นคำพระเจ้า</u>	<u>ในท้องคัมภีร์</u>
<u>มิใช่นิทาน</u>	<u>เกี่ยวพานสตรี</u>	<u>สวดให้ดีดี</u>
<u>ตามเรื่องราวมา</u>		
<u>อย่าเอาเบ็ดเตล็ด</u>	<u>ไว้ไว้เร่เท็จ</u>	<u>กล่าวคำมุสา</u>
<u>จะสวดจะร้อง</u>	<u>กล่าวพร่องวาจา</u>	<u>อย่าให้ขัดข้อง</u>
<u>ตามเรื่องราวมา”</u>		

(เวสสันดร บทที่ ๙๙๗- ๙๙๙)

๑๒. ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม ๒ (๒๕๔๒: ๙๙๘) กล่าวถึงความหมายของความเชื่อว่า หมายถึง การยอมรับนับถือ ยึดมั่นและเห็นด้วยตามด้วย ในสิ่งอันใดอันหนึ่งที่อาจพิสูจน์ได้หรือพิสูจน์ไม่ได้ ทั้งยังมีการสืบทอด ปลูกฝังต่อ ๆ กันมาด้วย ความเชื่อแบ่งได้หลายประเภท เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน และการรักษาอาการเจ็บป่วย เป็นต้น

ความเชื่อพื้นฐานของชาวภาคใต้ส่วนใหญ่พ้องกับความเชื่อของชาวไทยถิ่นอื่น ๆ คือความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ และความเชื่อว่าธรรมชาติบางอย่างมีวิญญาณ สิ่งเร้นลับเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดและควบคุมชะตากรรมของตนอาจให้คุณและให้โทษแก่ตนได้นานา สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๒๙: ๔๖๗ – ๔๖๘) กล่าวถึง ความเชื่อของชาวภาคใต้ไว้ว่า ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทหนึ่ง ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวความคิดและพฤติกรรมของชาวบ้านกลุ่มนั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง เพราะการสืบทอดความเชื่อมีการปลูกฝังสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ผู้ที่ให้การสืบทอด ล้วนแล้วแต่ยึดถือปฏิบัติให้ประจักษ์ชัด ผู้ปฏิบัติยอมเป็นที่ยอมรับของสังคม ส่วนผู้ฝ่าฝืนยอมไม่เป็นที่พึงปรารถนา การปลูกฝังความเชื่อจะมีตั้งแต่วินาทีแรกที่ผู้สืบทอดเริ่มเป็นสมาชิกใหม่ของสังคมนั้น ๆ ดังที่วิสลดแทรกไว้ในวรรณกรรมที่ศึกษา กล่าวถึงความเชื่อไว้ดังนี้

๑๒.๑ ความเชื่อเรื่องการบนบาน

การบนบานศาลกล่าวเป็นความเชื่อของชาวบ้านที่ต้องการยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อให้ประสบความสำเร็จในการทำกิจต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมาย จะเห็นได้จากตอนยายสาไปสู้อลูกสาวเศรษฐีให้แก่เต่าทอง ดังคำประพันธ์

<u>“ยอมมือประกาศพระ</u>	<u>บนบานนานา</u>	<u>นางนัยของไฟ</u>
<u>นางไผ่พวงลุย</u>	<u>ทั้งยายแม่บุญ</u>	<u>ผ้าทุยได้ห่อ</u>
<u>ยายแดงซีดำ</u>	<u>ลุงคำควายทอ</u>	<u>มาไปด้วยซา</u>
<u>ถ้าสมปรารถนา</u>	<u>จะแก้ให้ไม่เชื่อน</u>	
<u>บนสัญญาไว้</u>	<u>ถ้าขอนางได้</u>	<u>จะให้กินเหนียวเหลือง</u>
<u>เต่าเอ๋ยแม่จะเล่า</u>	<u>อย่าให้ตาเคือง</u>	<u>ว่าแล้วอย่างเยื้อง</u>
<u>ลงมาน้ำกระได</u>		

(เต่าทอง บทที่ ๒๒๖ – ๒๒๗)

จากข้อความข้างต้น ยายสาได้บนบานสิ่งที่ตนเองนับถือ เพื่อช่วยให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนเองปรารถนา แสดงให้เห็นถึงการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านเพื่อให้มีกำลังใจที่จะผจญกับสิ่งที่ชาวบ้านกลัว การบนบานถือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปฏิบัติสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สอดคล้องกับเรื่องพญาหงส์ตอนที่นายพรานเฝ้าจะจับพญาหงส์หลายครั้งแต่ก็จับไม่ได้จึงได้บนบานว่า

<u>“หลายครั้งหลายครามาที่</u>	<u>ครานี้เหยียบพินัยบี</u>
<u>บ่ต้องพญาหงส์ทอง</u>	
<u>หงส์เล่นเดินไปโดยปอง</u>	<u>แล้วพรานจึงร้อง</u>

ประกาศขุนพรานพญาพรานให้ได้นมัสการบ่วงบาศสังหารให้ต้องพญาปักซี่

(พญาหงส์ บทที่ ๑๓๙ – ๑๔๑)

การบนบานเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ ดังนั้นเมื่อนายพรานสามารถจับพญาหงส์ได้ตามที่บนบานไว้จึงต้องแก้บนหรือที่ชาวภาคใต้เรียกว่า “แก้เหมรยุ” ดังที่ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑๘ (๒๕๕๐: ๘๖๖๐) อธิบายว่าเป็นการแก้ข้อตกลงที่ผูกพันสัญญาที่บุคคลให้ไว้ต่อสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ เช่น ผีปู่ย่าตายาย ผีบูรพาจารย์ เกี่ยวกับวิชาช่าง แพทย์แผนโบราณและการแสดง ตลอดจนผีซึ่งประจำสถานที่ต่าง ๆ เพื่อขออำนาจคุ้มครอง ขอความคลาดแคล้วจากภัยอันตราย ขอให้พ้นจากความวิบัติและเภทภัยที่ประสบอยู่ โดยที่พันธสัญญาว่า ถ้าการสำเร็จดังประสงค์จะตอบแทนด้วยการเช่นพลีบวงสรวงในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเป็นการตอบแทน ในการจัดพิธีแก้บนเจ้าภาพจะต้องเตรียมการณดังนี้ (๑) กำหนดวัน เดือน โดยมากนิยมจัดกันในวันพุธ วันพฤหัสบดี และวันศุกร์ของเดือน ๖ หรือเดือน ๙ (๒) ติดต่อคณะโนรา โนราที่จะมานำแก้บนนั้นจะต้องได้รับการครอบเทริดแล้ว เพราะถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ดี ประพฤติดี เป็นที่ไว้วางใจของอาจารย์ (๓) สร้างโรงพิธี การเตรียมการของนายพรานไม่ได้กล่าวถึงการกำหนดวัน เดือน และการติดต่อคณะโนรา มีแต่การสร้างโรงพิธีเท่านั้น และการเตรียมเครื่องบูชา ดังคำประพันธ์

“จักจับเรื่องนายพราน
บนครั้งดักปักซี่
ปลุกโรงยาวเก้าห้อง
.....

ให้แต่งการเครื่องบัดพลี
สองพี่น้องคล้องมาถวาย
ได้ตั้งปองตามใจหมาย
เครื่องถวายนมัสการ

(พญาหงส์บทที่ ๔๔๖-๔๔๗)

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๑: ๙๖) อธิบายว่า เมื่อสร้างโรงพิธีเสร็จแล้ว เจ้าภาพก็จัดเตรียมเครื่องหมูปูชาครุ ๒ ส่วน คือ (๑) เครื่องบูชาที่ไว้บนศาล ประกอบด้วยหมาก ๙ คำ เทียน ๙ เล่ม เครื่องเช่น ๑ สำรับ อ้อย ๓ ท่อน กล้วย ๓ หวี ขนมหอง ๓ สำรับ มะพร้าว ๓ ผล เครื่องควา ๑๒ สำรับ เสือ ๑ ฟัน ผ้านุ่งห่มหญิงชายอย่างละ ๑ ชุด บายศรีปากชาม ๑ ที่ หน้าพราน ๒ หน้า คือพรานชาย พรานหญิง ส่วนที่เพดานของศาล จะมีผ้าขาวรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสผืนหนึ่งผูกด้ายสีขาวซึ่งไว้กับหลังคา บริเวณศาลเพื่อทำเป็นเพดานของเครื่องบูชา เรียกว่า “ตัดเพดาน” ในเพดานจะใส่หมาก พลุ รูป เทียน ดอกไม้ไว้บนศาลจะตั้ง “ราว” ด้วยเงินเหรียญ ๓ บาท (๒) เครื่องบูชาที่ทองโรง (พื้นที่กลางโรง) คณะโนรหฺรา จะเป็นผู้จัดหาและนำมาวางไว้ที่พื้นโรง

ซึ่งปูด้วยเสื่อที่ทำจากฟ้อหรือคล้า เครื่องบูชานี้จัดไว้เพื่อให้คนทรงเข้ามานั่งบริกรรมคาถาเชิญครุหมอม
มาเข้าทรง สิ่งที่ต้องมีคือ เสื่อจุด ๑ ผืน ผ้าขาว ๑ หมอน ๑ โดยเอาหมอวางบนเสื่อ ผ้าขาววางบน
หมอน รูป ๙ ดอก วางบนหมอน บายศรี ๑ ด้ายสายสิญจน์ที่เพดานทำดัดที่เพดานอย่างทีศาล

เมื่อเตรียมของทุกอย่างพร้อมแล้ว พิธีเริ่มในตอนเย็นวันพุธ เริ่มไหว้ครุ ขอให้ครุทราบว่
วันนี้มีการรำและเช่นไหว้ หลังจากเช่นไหว้เสร็จก็จะลงโรงเป็นอันดับต่อไป การลงโรงคือ การตีเครื่อง
(บรรเลงดนตรี) โหมโรงพักหนึ่ง ดังคำประพันธ์

ชาวไพร่ให้เข้ามา	ทุกถ้วนหน้ามาช่วยงาน
มาสิ้นทุกถิ่นฐาน	พอดุภษ์พานชอบเวลา
ได้ฤกษ์แล้วลงโรง	ตีทับโหม่งรำโนรา
เป่าปี่สีซอหา	ร้องเชิญผีพรานที่ตาย

(พญาหงส์ ๔๔๘- ๔๔๙)

เมื่อลงโรงแล้วโนราจะรำไปเรื่อย ๆ จนเที่ยงคืนจึงยุติ พิธีกรรมในวันที่สอง คือวันพญหัสบดี
ซึ่งถือว่าเป็นวันครุ การทำพิธีในวันนี้จะมีการเริ่มเชิญครุ เช่นหมอ เชิญตายาย โนห์จามาเข้ามาทรง
พิธีกรรม ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๑: ๙๘) อธิบายถึงขั้นตอนดังนี้

๑. การเชิญครุ เริ่มพิธีตอนย่ำรุ่ง

๒. การเช่นครุหมอ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๑: ๙๘)

อธิบายว่า เป็นการเช่นครุหมอโนราใหญ่ (นายโรง) และเจ้าภาพมาร่วมกันเช่นครุหมอ โดยจุดเทียนที่
เครื่องเช่นทุกที่ เทียนติดยอดเทริด เทียนที่ศาล และเทียนที่ห้องโรง เชิญครุหมอ โดยบอกชื่อหมอ
ทั้งหมดให้มารับเครื่องเช่น เสร็จแล้วโนราใหญ่จะออกรำ เริ่มตั้งแต่บทสรรเสริญเชิญครุ บทครุสอน
บทสอนรำ บทปฐุม ฯลฯ

๓. เชิญตายายโนราเข้าทรง เจ้าภาพจะบอกรายชื่อตายายโนราที่ตนนับถือแก่มนโหรำ
เพื่อจะได้เชิญให้ถูกต้องครบถ้วน การเชิญต้องมี “คนทรง” คือผู้ที่ให้วิญญาณตายายเข้าสิง คนทรงจะ
นั่งนั่งประนมมือ ที่ห้องโรงพิธี มีผ้าขาวคลุมหัว มีสายสิญจน์ทอดลงมาจากเพดานห้องโรงพาดบนหัว
การเชิญตายายโนราจะเริ่มบทร้องสดดีแล้ว “เชื้อ” คือร้องเชิญตายายมาเข้าทรงที่ละองค์ ขณะเชื้อ
ดนตรีจะทำเพลงเซ็ด การเข้าทรงของตายายเรียกว่า “จับลง” ดังพิธีกรรมของนายพราน

“เชิญมาเกิดฟ้อมา	จากพญาพรานทั้งหลาย
มากินให้สบาย	เขาบนไว้ครั้งดักหงส์
เชิญมาอย่าแวะเวียน	ทั้งเสมียนและคนทรง
อย่าหลงอยู่ในดง	ฟ้อตรงมาฟ้อตรงไป
เชิญมาเกิดพี่พราน	พอเป็นเชื้อเนื้อพรานไพร

มาแล้วอย่าพันไป	ข้าแต่งไว้เครื่องบูชา
โตงผับโตงทิ้งโตง	เร่งมาโครงกันเข้ามา
พรานบุญทรีรักษา	ยังเน้นข้าอยู่ว่าไร
ของเสวยแต่งไว้ท่า	ทั้งหลายมาอย่าพันไป
กินแล้วคุ้มกันภัย	ให้พรานไพรได้สำราญ
สิ่งใดที่ไม่ดี	อย่าได้มีแก่เจ้าพราน
เป็นพระยาจนลูกหลาน	ข้าพวกพรานได้พึ่งบุญ
<u>เพื่อเชิญอยู่ครั้นครอง</u>	<u>ตามบทเพลงอยู่ครองครุ่น</u>
<u>พรานเทพและพรานบุญ</u>	<u>พอรนรูกจกเข้ามา</u>
<u>จับลงที่คนทรง</u>	<u>กินไก่ผงสองสามขา</u>
<u>พรานรันควาย่างมา</u>	<u>ทั้งเหล้ายามีมามากมาย</u>
<u>หมูคั่วเจ็ดกะทะ</u>	<u>กระดกปากเล่นสบาย</u>
กินหนมของทั้งหลาย	ร้องว่านายอย่ากลัวใคร”

(พญาหงส์ บทที่ ๔๕๐- ๔๕๔)

เมื่อตายายมาจับทรงแล้ว ลูกหลานจะถามว่าเป็นใคร แล้วเชิญรับเครื่องเช่น โดยส่งเทียนเวียนวนไปตามเครื่องเช่น แล้วอมควัน จากนั้นมานั่งที่ห้องโรงพิธี ในเรื่องพญาหงส์ตายายของนายพรานคือ พรานบุญ พรานเทพ

เมื่อตายายรับเครื่องเช่นแล้ว ก็จะบอกกับลูกหลานว่าจะคอยคุ้มกันรักษาให้ลูกหลานทุกคนอยู่เย็นเป็นสุข หลังจากนั้นตายายก็จะออกจากร่างทรง คนทรงจะสะบัดตัวหงายหลังลง ร่างทรงก็จะมีความรู้สึกปรกติดังเดิม ดังคำประพันธ์

“กูจักคุ้มรักษา	มาด้วยหน้าอย่าทุกขีไทร
<u>พี่ให้ทำผู้ใด</u>	<u>ทำไหวได้เหลยนายอา</u>
<u>ค่อยอยู่เถิดพระยาพราน</u>	<u>หมู่ชาวนางนั่งซ้ายขวา</u>
เราจักไปแล้วนายอา	<u>แต่จากมาหลายราตรี</u>
<u>ว่าแล้วออกจากกาย</u>	<u>คนทรงหงายลงทันที</u>
<u>นอนนิ่งไม่สมประดี</u>	<u> <u>บัดเดียวฟื้นตื่นขึ้นมา</u></u>
<u>เจ้าพระยาพรานผู้นำ</u>	<u>เลิกพลไกรดั่งจินดา</u>
เสร็จแล้วต่างขอลา	<u>สู่สถานบ้านเรือนตน”</u>

(พญาหงส์ บทที่ ๔๕๕- ๔๖๒)

พิธีกรรมวันที่สาม เป็นวันสุดท้ายของพิธี จะทำการส่งครูและตัดเหมมรุษ (การตัดพันธะที่เคยมีไว้ต่อกัน) มีขั้นตอนดังนี้

๑. ส่งครู จะทำในตอนสาย โดยโน้หน้าใหญ่รำร้องส่งครู คือส่งตายาย

๒. ตัดเหมมรุษ คือ ทำพิธีตัดเครื่องบูชาและอุปกรณ์เช่นตายายให้แยกจากกัน เป็นเคล็ดว่า “เหมมรุษ” หรือพันธะที่เคยให้ไว้แก่ครูหมอตายายได้ขาดกันแล้ว ขณะที่ตัดว่าคาถากำกับไปด้วย เสร็จแล้วเก็บเครื่องบนศาลกล่าวลงมาพลิกเสื่อ รำเสื่อถือเทริดเป็นอันเสร็จพิธี

การบนบานและการแก้เหมมรุษแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเคารพนับถือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อลูกหลานมีปัญหาสิ่งใดก็จะขอความช่วยเหลือ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่เชื่อว่าจะนำมาซึ่งความโชคดี ความสำเร็จ ความสุขและความปลอดภัย ปัจจุบันความเชื่อเรื่องการบนบานยังมีสืบทอดต่อกันมา

๑๒.๒ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

ความเชื่อเรื่องกรรมได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญา ของพุทธศาสนา เช่น เรื่องกรรมเก่า เชื่อว่าการที่คนเราต้องมาทนทุกข์ทรมานในชาตินี้เพราะกรรมที่ทำมาในชาติก่อน ดังที่ปรากฏในเรื่องนิทานปักษา ตอนที่พ่อนกกระจาบและแม่นกกระจาบกระโดดเข้ากองไฟ ผู้แต่งได้อธิบายถึงกรรมเก่าที่ทั้งคู่ได้กระทำไว้คือการเผาสัตว์ทั้งเป็น ทั้งคู่จึงต้องใช้กรรมถึงห้าร้อยชาติจึงจะหมดจึงสิ้นกรรมดังตัวอย่างคำประพันธ์

“จึ่งนางสกุณี	ได้ฟังสามี	ตั้งอรรธธิษฐาน
อุทรร้อนร่ำ	ตั้งไฟเผาผลาญ	นางนกอธิษฐาน
แล้วบินเข้าไป		
ในกองไฟนั้น	สูญสรรพดับขันธ	อยู่ในกองไฟ
พ่อนกอธิษฐาน	แล้วทะยานบินไป	เข้าในกองไฟ
บรรลัยสองตัว		
ทั้งสองสัตว์นั้น	ทำลายเบญจขันธ์	ทั้งเมียทั้งผัว
สมเพศเวทนา	เป็นกรรมของตัว	ชาติก่อนผัวเมีย
เผาสัตว์ทั้งเป็น		
กรรมนั้นตามสนอง	แก้สัตว์ทั้งสอง	ให้ทันตาเห็น
ทั้งลูกทั้งผัว	เผาตัวทั้งเป็น	ทั้งนี้ยอมเวร
เผาสัตว์ทั้งหลาย		
ใช้กรรมไม่ขาด	ถึงห้าร้อยชาติ	ไปได้คลาดคลาย
พอสิ้นกรรมนั้น	จึ่งมาผันผาย	ผลบุญทั้งหลาย

นำมาบัดล”

(นิทานปักษา บทที่ ๘๘ – ๙๓)

สอดคล้องกับเรื่องกับเรื่องพญาหงส์ ตอนที่พญาหงส์ได้รำพึงถึงกรรมที่ส่งผลให้เกิดที่ได้กระทำไว้ ขณะติดบ่วงของนายพราน ดังคำประพันธ์

“นั่งนิ่งทำวคิดรำพึง	จักร้องอื้ออึง
ด้วยสิงหนาทหวาดไหว	
-----	-----
ยิ่งคิดก็ยิ่งแค้น	ยิ่งขัดแน่นแสนลำเค็ญ
ทุกพีมิม่าเห็น	เป็นกรรมแล้วแก้วดวงสมร
บ่วงแร้วทั้งนี้หนา	จักชักพาให้กระฉ่อน
ไม่มีดบาดาฏฐ	ก็จักเสียทั้งศีลทาน
ชาติหนึ่งเป็นกระต่าย	ให้ทานกายบร่ำคาญ
เชียดเนื้อออกให้ทาน	บร่ำคาญแค่กายา
ชาติหนึ่งเป็นอุเชนทร์	เชียดเอาเลือดในกายมา
ออกให้ตามปรารภนา	แก่ชนาคนทั้งหลาย
ชาติหนึ่งเป็นเต่ายาย	ภูได้ให้ทานแก่พระองค์
ให้ชีต่างเรือดลง	ข้ามพ้นจากทะเลวน
จักตั้งต่างผลกรรม	อันได้ทำมาประจัญ
ให้ทานแก่บุคคล	ตามปรารภนาโดยใจปอง
ชาติหนึ่งได้มาเป็น	พญาราชหงส์ทอง
เป็นมาคนโดยปอง	จักแล่เนื้อเอานื้อหนั่ง
คิดแล้วพระจอมอารย	ตั้งกรรมฐานสัจจัง
ภาวนามาต่อตั้ง	ถึงคุณแก้วตั้งใจจง

(พญาหงส์ บทที่ ๑๕๓ – ๑๗๑)

ในเรื่องทุกตะกกล่าวถึงกรรมเช่นเดียวกัน ตอนที่ทุกตะยากจนในชาตินี้ เพราะกรรมแต่ชาติปางก่อนเมื่อเศรษฐีจับตัวไปลงโทษเพราะไม่มีเงินที่จะนำมาใช้หนี้ แต่เพราะอานิสงส์ของการทำความดีจึงได้รับผลดีตอบแทน ดังคำประพันธ์

“อาเพรงโพ้นนี้	เกิดในชาตินี้	ยากล้นพ้นคน
ตนได้กระทำ	กรรมทรพล	เวรานิจผล

ตนเองหากสนอง

ใ้อำภัพนัก
กู้ของท่านมา
ทำตามปรารภนา
ครั้นท่านบอกไว้
ดูก็เพิ่งตั้ง
ก็ตามกรรมดี

เดชะกุศล
 ขอช่วยปลดเปลื้อง
 พล้นพ้นในปาง

อำภัพทุกข์กาย
 สวรรค์ผิวว่าซ้ำ
 ปางในเวทนา

ครั้นเห็นสมุทร
 เคารพเทพทวย
 ก็ถึงบัดดล

“ครั้นรำพึงแล้ว
 ว่าทุกข์ของพี่
 นั้นย่อมร้อนใจ

น้องจักช่วยกู้
 ไถ่ถามเงินมา
 ดังนี้โดยมี

เจ้าครั้นฟังถ้อย
 ว่าจักช่วยเปลื้อง
 แก่นางโคมตรู

อวรณ์น้องท้าว
 ขอบคุณคล้ายคลาด
 ล้อลื่นดูใจ

ใจใคร่ทำศักดิ์
ทำบุญปูนปอง

ตนหามีได้
มโนภาวนา

ผล ฐ ย่อมชวน
 เคืองค่าจาบัลย์

จงท่านมาบาย
 ถ้ำจักถึงทาง

ฐาทิศวิสุทธิ
 เจ็ดชวตณกา

บัดนั้นจึงแก้
 กู้หนี้ท่านมา

-- เมื่อพี่อยู่
 มิได้หรือไฉน

แห่งนางสาวน้อย
 เคืองช่ากาย

ถ้อยคำเจ้ากล่าว
 นาถช่างเอ็นดู

หายากเงินทอง
ประโยชน์ ณ คลอง

ให้เป็นทุกข์ชา
แมนม้วยในคา

ชวายเป็นเพรงบรรพ์
 บรรเทาแดนยัน

ภักตรามาสร้าง
 ก็เทวาลงมาล้าง

อุดมบุญญา
 ผลแห่งทานา

(ทุคตะ บทที่ ๗๔ – ๗๙)

แยบคายเจรจา
 ทำบุญฐานา

เคหาโพนไป
 จำวิบากใจ

คอยพลอดวาที
 จึงอวยคดี

ช่วยพี่มฤตธา
 เหลียวเฝ้าพาลตรู

ถ้า.....	คุณนุชน้องน้อย	พันเพ็ญอุปไมย
จักรอดเพราะบุญ	นุชน้องสุดใจ	วายุชีพเรื่อยไป
ลืมนคุณเฮอร์วัลย์”		

(ทุกตะ บทที่ ๙๐ – ๙๔)

ตอนที่นางรำได้เงินมาได้ตัวทุกตะจากเศรษฐี กล่าวถึงกฎแห่งกรรมไว้ดังคำประพันธ์

<u>“ผลนั้นก็ดลจิต</u>	<u>สตรีภาพโฉมฉาย</u>
<u>อรอาตมขวนขวาย</u>	<u>ทนต์ทรัพย์ไถ่เอา</u>
<u>เหตุด้วยแต่บุรพา</u>	<u>แลสร้างมาแต่ก่อนเก่า</u>
<u>คู่เคียงเคยเรียงเนา</u>	<u>เคหาพร้อมสมภาสพงศ์</u>
<u>แลจึงลีลามา</u>	<u>สู่เคหาเศรษฐีจึง</u>
<u>เพื่อแลจะประสงค</u>	<u>เคราะห์ให้สำเร็จการ”</u>

(ทุกตะ บทที่ ๑๓๔ – ๑๓๖)

จากข้อความแสดงให้เห็นว่าผลบุญที่ทุกตะเคยสร้างเมื่อชาติก่อนดลจิตให้นางรำขวนขวายทรัพย์มาได้ตัวทุกตะ

ตอนที่ทุกตะวิ่งทหารมาพบเศรษฐี และได้กล่าวความเป็นมาให้เศรษฐีฟัง ซึ่งจะสอดแทรกภูมิปัญญาเรื่องกรรมที่เคยทำร่วมกัน ดังตัวอย่างคำประพันธ์

<u>“ท่านไท่โปรดสัตว์</u>	<u>ผู้โถมันส</u>	<u>ให้รอดชีวา</u>
<u>มิตายบุญยัง</u>	<u>เทวารักษา</u>	<u>แทนคุณพระข้า</u>
<u>ตราบเท่าวัลย์</u>		
<u>เศรษฐีฟังผจญ</u>	<u>แห่งถ้อยสมมติ</u>	<u>ทุกตะปราศรัย</u>
<u>อ่อนหวานขานตอบ</u>	<u>ชอบเนื้อพึงใจ</u>	<u>ละมุนละไม</u>
<u>ไฝรักเสนาหา</u>		
<u>เดชะบุญญ</u>	<u>ในปูนทะโอ</u>	<u>เคยบำเพ็ญมา</u>
<u>เป็นคู่สมศรี</u>	<u>เศรษฐีธิดา</u>	<u>หลายชาติหลายครา</u>
<u>มาแล้วเนืองนาน”</u>		

(ทุกตะ บทที่ ๓๒๐ – ๓๒๒)

ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมที่แสดงออกมาในลักษณะต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องการทำเนดีที่แตกต่างกัน เช่น ยากจน ร่ำรวย แตกต่างกันไปเป็นเพราะกรรมแต่

ปางก่อนเป็นผู้กำหนด หรือแม้เกิดมาต้องรับกรรมที่ทำให้ จากวรรณกรรมเรื่องนิทานปักษากล่าวถึง ฟอนกกับแม่นกที่ต้องเผาตัวเองตายทั้งคู่นั้นก็เพราะกรรมที่ได้กระทำไว้ในชาติปางก่อน ความเชื่อเรื่อง กฎแห่งกรรมผู้เขียนได้สอดแทรกจริยธรรมคุณธรรมในการทำความดี ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า โดย ต้องการสอนให้คนทำความดีเพื่อจะได้เกิดในชาติหน้าที่ดี

๑๒.๓ ความเชื่อเรื่องชาติภพ

คนไทยมีความเชื่อ และศรัทธาในพระพุทธศาสนามาเป็นเวลาช้านาน ตามแนวพุทธ ศาสนาเชื่อกันว่า ทุกคนเกิดมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน และจะถือกำเนิดในชาติที่ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง เวียนว่าย ตายเกิดอยู่ตลอดเวลา

ความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่ศึกษาจะกล่าวถึงความเชื่อเรื่อง พระศรีอารีย์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่หวังจะพบความสุขในชาติต่อไป หวังว่าจะมีศาสนาใหม่ในอนาคต เป็นศาสนาที่ทำให้คนเกิดมามีความสุขทุกอย่าง และคนที่จะไปเกิดทันจะต้องสะสมคุณงามความดี และทำบุญกุศลในชาตินี้ไว้มาก ความเชื่อนี้จะช่วยปลุกฝังและส่งเสริมให้คนมีกำลังใจในการทำความ ดี และสร้างบุญกุศล เพื่อให้ผลบุญกุศลในชาตินี้ส่งถึงตนไปยังชาติหน้า ดังคำประพันธ์

“โปรดเราทั้งปวง	อย่าหยุดอย่าหน่วง	ให้พระรำคาญ
เราท่านทั้งสี่	ช่วยสร้างสมภาร	บำเพ็ญพระญาณ
ลูถึงศาสดา		
<u>ครั้งนั้นเราท่าน</u>	<u>จักพันบ่วงมาร</u>	<u>ถึงแก่กรรมมา</u>
<u>เป็นอัครสาวี</u>	<u>พระศรีศาสดา</u>	<u>ตามพุทโธวาท</u>
<u>เข้าสู่นิพพาน</u>		
<u>อย่างห่วงสมบัติ</u>	<u>ตณหาพิริตน์</u>	<u>บ่เป็นแก่นสาร</u>
<u>เกิดตายเวียนกัน</u>	<u>ในภพกันดาร</u>	<u>อยู่ไปป่วยการ</u>
<u>จักสูนี้ชมาร”</u>		

(ทุกตะ บทที่ ๗๔๐ – ๗๔๒)

จากข้อความเรื่องทุกตะ ตอนที่พระมหาสมบัติกล่าวเทศนามเหสีทั้งสี่ในเรื่องชาติภพเอาไว้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องภพว่าคนเรานั้นมีการเวียนว่ายตายเกิด การที่พ้นจากวัฏสงสารนั้น ต้อง บำเพ็ญเพียรให้บรรลุถึงขั้นนิพพาน สำหรับเรื่องพระพุทโธวาทจารย์เช่นเดียวกันกล่าวถึงความเชื่อ เรื่องชาติภพโดยที่ผู้แต่งได้กล่าวว่าถ้าเกิดในชาติหน้าของให้ได้พบกับความสุข มีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาด ดังคำประพันธ์

“จบลงเพียงนี้	ข้างปลายแต่นี้	ไม่มีที่จะถาม
จึงปันแบ่งเอา	แต่สำเนาความ	พอจบครบตาม

เล่มสมุดหนึ่งลง

ไว้เป็นแบบอย่าง	ผู้ที่จะสืบสร้าง	ตามความประสงค์
สั่งสอนกุลบุตร	รัฐสุทธีสืบทรง	ผนวชบวชสงฆ์
ขอพึ่งบุญญา		
เดชะได้เปลื้อง	ลำแดงแจ้งเรื่อง	พระพุทโธโฆษา
<u>เกิดชาติใดใด</u>	<u>ขอไว้บุญญา</u>	<u>ให้เหมือนดังพระ</u>
<u>ที่ไปแปลธรรม</u>		
<u>อนึ่งความชั่ว</u>	<u>ที่อยู่ในตัว</u>	<u>คือไม่หโมหันธ์</u>
<u>ทัญญูโกลโกล</u>	<u>โทโสทั้งนั้น</u>	<u>ให้คลายหายกัน</u>
<u>อย่าได้ติดตาม</u>		
<u>เกิดชาติใดใด</u>	<u>ขอให้เข้าใจ</u>	<u>ผ่องใสแผ้วงาม</u>
<u>ให้สิ้นในบุญ</u>	<u>คุณแก้วทั้งสาม</u>	<u>ให้ปฏิบัติตาม</u>
<u>คำพระสั่งสอน</u>		
การเป็นสวัสดิ	ขอให้ข้ามี	มโนอินอ่อน
ให้คิดเห็นด้วย	ที่พระอวยพร	โอวาทสั่งสอน
ไว้แล้วให้จำ		
อนึ่งขอปรารถนา	ให้เกิดทันพระ	ที่มาตรัสธรรม
เทศนาโปรดสัตว์	ให้พ้นจากกรรม	ด้วยอำนาจธรรม
ทั้งสืบพระองค์		
<u>ข้าขอเกิดทัน</u>	<u>ทั้งสืบองค์นั้น</u>	<u>โดยจิตจำนง</u>
<u>ให้เป็นพระอรหันต์</u>	<u>ติดบ่วงห้วงหลง</u>	<u>ศิลาจำนง</u>
<u>ในทางนฤพาน</u>		
พันทุกข์สำเร็จทุกข์	เป็นเอกบรมสุข	ตัดบ่วงสงสาร
ปราศจากชรา	มรณากันดาร	พันเภทภัยพาล
สำราญรมยา”		

(พระพุทโธโฆษาจารย์ บทที่ ๑๐๘๘- ๑๐๙๖)

ความเชื่อเรื่องชาติภพถือว่าเป็นภูมิปัญญาชาวท้องถิ่นภาคใต้ที่มีมานานแล้ว ชาวภาคใต้จะเชื่อว่ามนุษย์ที่เกิดมาชาตินั้นได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพต่าง ๆ มาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน และที่มนุษย์มีความเป็นอยู่สุขสบายในภพนี้ ก็เกี่ยวกับผลบุญที่เคยทำมาแต่ชาติปางก่อน สะท้อนถึงภูมิปัญญา

ชาวบ้านด้านคำสอนในการทำความดีในชาตินี้ให้มนุษย์หมั่นสร้างผลบุญต่อไปเพื่อความสุขและความสบายในภพหน้า

๑๒.๔ ความเชื่อเรื่องนรก - สวรรค์

ความเชื่อเรื่องนรก - สวรรค์ มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของคนไทยอย่างมาก เพราะเชื่อกันว่า นรกและสวรรค์คือดินแดนที่มนุษย์ต้องไปเกิด ตามผลแห่งบาปและบุญที่ได้กระทำไว้ คือถ้าผู้ใดทำกรรมชั่ว ตายไปแล้วจะไปเกิดในนรก และถ้าผู้ใดทำกรรมดี เมื่อตายไปบุคคลผู้นั้นจะไปเกิดในสวรรค์ ดังคำประพันธ์

“ฤมาดุฎก	แก่เราผู้ลูก	เจ้าภพนครา
ตัวท่านเดียรฉาน	เป็นพาลวาจา	ชอบลงโทษา
แลเนื้อเกลื้ออย่า		
นกดอบคำเล่า	ว่าพระน้องทำว	จักลงโทษทำ
<u>แก่ข้าดังนั้น</u>	<u>แมนแท้สัตยา</u>	<u>เป็นเวรกรรม</u>
<u>อยู่ในนรกานต์”</u>		

(ทุกตะ หน้า ๒๕๓ – ๒๕๔)

จากข้อความตอนทีนกแขกเต้าพูดจาได้ตอบกับพระราชธิดา จะเห็นได้ว่าผู้แต่งสอดแทรกภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องเวรกรรมว่าถ้าผู้ใดทำอะไรได้ไว้จะเป็นเวรกรรม ต้องตกนรก

๑๒.๕ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าธรรมชาติทุกอย่างมีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ โดยเฉพาะเทพเจ้าที่สำคัญมีอยู่ ๓ องค์ คือพระพรหมเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งบนโลก พระนารายณ์เป็นเทพเจ้ารักษา และเป็นผู้คอยล้างอธรรมและพระอิศวรเป็นผู้ทำลาย ดังที่ปรากฏในเรื่องทุกตะ สะท้อนให้เห็นความเชื่อที่ว่าบุคคลใดที่ทำกรรมดีหรือกรรมชั่ว คนอื่นที่มองไม่เห็น แต่พระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในสรวงสวรรค์จะมองเห็นและอาสนะของพระอินทร์จะแจ้งกระดังหรือร้อน เมื่อมีคนที่ทำกรรมดีต้องตกทุกข์ได้ยาก พระอินทร์จะคอยปิดเป่าความทุกข์ร้อนของคนที่ทำความดีหรือส่งเสริมให้บุคคลคิดที่จะทำความดี ดังคำประพันธ์

“เมื่อทำวลำนึกหวัง	พุกโธนี่ขมาร
ใคร่สร้างศีลลาทาน	วิเวกในไพร
<u>ร้อนถึงอาสน์เสด็จทำว</u>	<u>อัมเรศตรีใน</u>
<u>พิภพหวาดไหว</u>	<u>วชิรัตน์บันดาลแจ้ง</u>
แต่ก่อนละมุนละไม	คือสาลีอันท่านแจ้ง

คิดได้เจ็ดภาคต่าง	บริสุทธิโสภา
ครั้นนั้นกำพลอาสน์	ก็แข็งร้อนคือหุดา
สุขาบตีสา	ธรรเล็งจักสุดาญาณ
เห็นหน่อพุทธานุกร	อันสร้างโพธิมานาน
หวังสร้างเพิ่มสมภาร	แล้วจะตั้งซึ่งจริยา
บำเพ็ญพระบารมี	แลจะออกสูนิขมา
ทรงพรตในราวป่า	หิมเวศพงพี
แจ้งใจท้าวเทเวศร์	อัมเรศโกสินทร์
กล่าวแจ้งสำแดงญาณ	ปริดีภิรมย์หรรษา
แก้เจ้าวิษณุกรรม	เทวบุตรขนิษฐา
เร็วเร่งรับวาจา	เราจักใช้ให้ท่านไป
ยังเมืองชมพูเวศ	แลประเวศสู่พงไพร
ในหิมาวาลย์	จงชুবสรรศาลา
เครื่องทรงสำหรับกาย	บวรพิตพารา
น้ำฉันชำระสาคร	ทรงจักส่งสนาม
แก้หน่อพุทธานุกร	อันประเวศในไพรส์ถันท์
จงสรรซึ่งอาหาร	ผลพฤษ์มัทธา
อวาสจงหมดไชรั	บริสุทธินาถา
หนึ่งภารพมฤคา	สัตว์ร้ายให้หนีไกล
แล้วสรรซึ่งรุกขชาติ	ผลพฤษ์อันไวโน
แทบใกล้อาศรมไชรั	สุทธิสรงอवासสถาน”

(ทุกตะ บทที่ ๕๓๕ – ๕๔๘)

จากข้อความตอนที่ทุกตะคิดจะบวชเป็นดาบส อาสนะของพระอินทร์จะร้อนและแข็ง กระทั่งพระอินทร์ก็เสด็จตามพิศุยังโลกมนุษย์เมื่อทราบจึงให้พระวิษณุกรรมลงมาเนรมิตอาศรม เครื่องใช้สำหรับการบวช นอกจากเนรมิตอาศรมและเครื่องใช้ ยังเนรมิตอาหาร ผลไม้ ไล่สัตว์ร้ายให้หนีไกลจากศาลา และเนรมิตผลไม้ให้มาอยู่ใกล้อาศรม และตอนหนึ่ง คือตอนที่พระมหาลีของพระมหาสมบัติต้องการจะบำเพ็ญเพียรพระอินทร์ก็ให้พระวิษณุกรรมเนรมิตสิ่งของเครื่องใช้ให้เช่นเดียวกัน ดังคำประพันธ์

“พร้อมกันทั้งสี่	เป็นดาบสสินี	ครองพรตจริยา
หามูลผลา	มาเป็นภักขา	ปฏิบัติรักษา

ดาสดแห่งตน		
<u>เมื่อนางทั้งสี่</u>	<u>รำพึงคดี</u>	<u>ด้วยจิตโสภณ</u>
<u>อันท่านเคยสร้าง</u>	<u>บำเพ็ญกุศล</u>	<u>แต่แต่ก่อนแผ่ผล</u>
<u>มาแล้วหลายครา</u>		
<u>ร้อนอาสน์ท่านทำว</u>	<u>พิภพแดนตัว</u>	<u>สมเด็จพระอินทรา</u>
<u>ธ รู้อาการ</u>	<u>ด้วยญาณวิชา</u>	<u>ใช้วิชฌนุกรม</u>
<u>นิมิตอาศรม</u>		
<u>เป็นสี่วิจิตร</u>	<u>เครื่องบรรพชิต</u>	<u>อันจักนุ่งห่ม</u>
<u>เปลือกไม้คากรอง</u>	<u>แลที่จงกรม</u>	<u>เสร็จโดยนิยม</u>
<u>พระดาบสนี้</u>		
<u>อยู่ในอาวาส</u>	<u>มีใคร่สพรราช</u>	<u>แทบพระภุค</u>
<u>แล้วเขียนอักษร</u>	<u>เป็นนวลวาที</u>	<u>ถวายแก่พระซี</u>
<u>ดูจในหนหลัง”</u>		

(ทุกตะ บทที่ ๗๔๓ - ๗๔๗)

ตอนที่กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตอนที่พระอินทร์บันดาลให้เกิดอัศจรรย์ขึ้น แล้วเนรมิตร่างทูตะให้กลายเป็นนกแขกเต้ามีเสียงร้องไพเราะ ดังคำประพันธ์

<u>“เดชะพุทธางกูรวงศ์</u>	<u>วงศ์ทิพย์พวกพันธุ์</u>
<u>อาสน์แก้วเขี้ยวอัมรินทร์ผัน</u>	<u>ร้อนกันเคืองบันเทิงใจ</u>
<u>ส่งญาณรู้ด้วยนัยเนตร</u>	<u>อัมเรศเสด็จไคล</u>
<u>สู่เคหะเวศประไพ</u>	<u>ประเภทช่วยหน่อศาสดา</u>
<u>เอาตฤณสอดในบทบาท</u>	<u>วรรณายุพา</u>
<u>บัดเดียวกลายเป็นสกุณา</u>	<u>นัยเนตรไฉนหาร</u>
<u>ร้องเชิญสมเด็จพระพิตรองค์</u>	<u>สรรพสงฆ์ทูลหวน</u>
<u>ไพเราะเพราะวัดนะปาน</u>	<u>เพียรอามฤตรสา”</u>

(ทุกตะ บทที่ ๒๐๑ - ๒๐๔)

จากที่ยกตัวอย่างจะเห็นได้ว่าชาวท้องถิ่นภาคใต้มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งคนส่วนใหญ่เชื่อว่าพระอินทร์จะคอยโปรดเป่าช่วยเหลือบุคคลที่ทำความดี แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญา ด้านกลวิธีการสอนที่ให้ความเชื่อเหล่านี้ส่งเสริมให้มนุษย์ทำความดีกันมากขึ้น

บทที่ ๖

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยเรื่องวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาคือ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ สำหรับวิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้าใช้วิธีการวิจัยเอกสารมีวิธีการดังนี้คือ

๑. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ และภูมิปัญญาชาวบ้าน
๒. ศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ที่เก็บรวบรวมไว้ที่สำนักศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีต้นฉบับสมบูรณ์ที่พิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ – ๒๕๔๗ பிரவரตและพิมพ์เผยแพร่โดยนักวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี จำนวน ๑๑ เรื่อง
๓. ศึกษาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษาของท้องถิ่นภาคใต้
๔. ศึกษาลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้
๕. วิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมที่ศึกษา

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทลายลักษณ์ที่มีต้นฉบับสมบูรณ์ และปริวรรตโดยนักวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี จำนวน ๑๑ เรื่อง คือ โคนุด สีทนนไชย เจ้าพุทโธ เต่าทอง เวสสันดร จำปาสีตัน พญาหงส์ สุวรรณสาม ทูตตะพระพุทโธโฆษา นิทานปักษา พบว่ามีภูมิปัญญาชาวบ้านปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นคือ ภูมิปัญญาด้านการเกิด ภูมิปัญญาด้านการทำขวัญ ภูมิปัญญาด้านการบวช ภูมิปัญญาด้านการแต่งงาน ภูมิปัญญาด้านการทำศพ ภูมิปัญญาด้านการสร้างที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหาร ภูมิปัญญาด้านความบันเทิง ภูมิปัญญาด้านคำสอน และภูมิปัญญาด้านความเชื่อ

ภูมิปัญญาด้านการเกิด วรรณกรรมที่ศึกษาได้สะท้อนภูมิปัญญาหลายแง่มุม ประการแรกเป็นการอธิบายเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการทำเน็ด โดยอาศัยความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติมาอธิบายการเกิดของคน แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านความเชื่อว่ามีชีวิตที่เกิดมาเป็นสัตว์เดรัจฉานบ้าง เป็นมนุษย์บ้าง เนื่องมาจากกรรมเป็นเหตุ และยังสะท้อนให้เห็นว่าถ้าสัตว์โลกทั้งหลายที่ยังติดอยู่ในบ่วงของตัณหาก็คงหนีไม่พ้นสังสารวัฏ ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏหรือกรรมย่อมมีได้หากมนุษย์ไม่เกี่ยวข้องกัตัณหา ประการที่สองใช้ภูมิปัญญาในการอธิบายการทำนายความฝัน เพื่อเป็นคำสอน

เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนของหญิงมีครรภ์จะได้ดูแลตัวเองเพิ่มขึ้น เป็นการใช้อุบายป้องกันไม่ให้หญิงมีครรภ์ฟุ้งซ่าน และกังวลไปต่าง ๆ นานา เป็นวิธีการบำรุงสุขภาพจิตของหญิงมีครรภ์ให้เกิดความสบายใจ ประการที่สามภูมิปัญญาด้านการทำคลอดโดยหมอต้าแยหรือหมอแม่ทานจะคอยดูแลเกี่ยวกับสุขภาพของแม่จนกว่าจะออกไฟ ด้วยวิธีการบีบนวดจับเส้นให้หายปวดเมื่อย นอกจากนี้ อาจจะใช้ยาสมุนไพรต้มให้แม่ดื่ม เพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อย และมีสุขภาพสมบูรณ์ ประการที่สี่ การดูแลกระหม่อมของทารกโดยการพอกด้วยยาสมุนไพรที่มีสรรพคุณเหนียวเหนียว เพราะเชื่อว่าจะทำให้กระดูกอ่อนที่กระหม่อมเชื่อมติดกันเร็ว

ภูมิปัญญาด้านการทำขวัญ สะท้อนผ่านวรรณกรรมว่า การทำขวัญเป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญ ว่าขวัญเป็นสิ่งที่มีอยู่ประจำตัวของคนทุกคน ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็ทำให้เป็นสิริมงคลอยู่เย็นเป็นสุข พิธีการทำขวัญที่ปรากฏมีหลายลักษณะดังนี้ พิธีทำขวัญเมื่อแต่งงานเพื่อเป็นฤกษ์และเป็นสิริมงคลสำหรับการเริ่มต้นชีวิตคู่ของบ่าวสาว การทำขวัญหลังจากตกกระกำลำบากเพื่อสร้างจิตใจให้เข้มแข็ง และเพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลให้มีความสุขกายสบายใจหลังจากตกทุกข์ได้ยาก การทำขวัญเมื่อบวชเรียกว่า “ขวัญนาค” จะสอดแทรกคติคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การรู้จักสงบสติอารมณ์ ระลึกถึงบุญคุณของพ่อแม่ และการทำขวัญสัตว์แสดงให้เห็นความรักความผูกพันในฐานะเพื่อนร่วมโลก และยังแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของสัตว์ที่นำมาใช้ประโยชน์ และความเมตตากรุณาต่อสัตว์โลกตามหลักพุทธศาสนา

ภูมิปัญญาด้านการบวช ในส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงการบำรุงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนา เพราะการบวชนอกจากเป็นการศึกษาธรรมะแล้ว การบวชเป็นการปรุงแต่งใจของผู้บวชให้เป็นผู้ที่พร้อมที่จะสืบสานพระพุทธศาสนา และยังเป็นการรักษาวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธอีกด้วย

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการแต่งงาน แสดงให้เห็นถึงการให้ความเคารพนับถือญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง และเป็นการให้เกียรติฝ่ายหญิง ประเพณีการสู่ขอจะมีการเรียกสินสอดทองหมั้นด้วยเงินเป็นจำนวนมาก สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่า การที่ฝ่ายหญิงเรียกสินสอดด้วยเงินจำนวนมาก ก็เพื่อที่จะทดสอบว่าฝ่ายชายมีความรักและต้องการฝ่ายหญิงเป็นคู่ครองจริงหรือไม่ และเพื่อเป็นหลักประกันในการสร้างครอบครัวใหม่ อีกทั้งยังเป็นการสร้างความมั่นคงในอนาคตของลูกสาว พิธีแต่งงานแสดงให้เห็นภูมิปัญญาที่สอดแทรกไว้คือ เพื่อแสดงให้เห็นถึงฐานะทางสังคมของฝ่ายเจ้าบ่าว สำหรับการอวยพร การรดน้ำสังข์เป็นภูมิปัญญาที่เชื่อกันว่าจะนำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ครอบครัว

ภูมิปัญญาด้านการประกอบพิธีศพ การทำศพเป็นการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยมีจุดประสงค์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายไปสู่โลกหน้าอย่างมีความสุข ผ่างไว้ด้วยภูมิปัญญาที่เป็นการเตือนสติผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ข้างหลังว่าอนิจจังไม่มีใครหลีกเลี่ยง จึงควรทำแต่ความดีไม่ลุ่มหลงไปกับความ

โลก โกรธ หลง ขั้นตอนสุดท้ายของพิธีเผาศพคือ การเก็บธาตุ ญาติจะเก็บธาตุเอาไว้ที่บ้าน สะท้อนเห็นถึงภูมิปัญญาด้านความกตัญญูทวนเวลาที่ต่อผู้มีพระคุณ

ภูมิปัญญาด้านการสร้างที่อยู่อาศัย แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเลือกวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่นำมาสร้างที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะไม้ไผ่ที่สามารถนำไปใช้ได้หลายรูปแบบ เช่น กั้นฝา ปูเป็นพาก เหตุผลที่ทำให้ชาวบ้านเลือกไม้ไผ่มาใช้ก็เพราะว่า ไม้ไผ่มีความคงทน สวยงาม และที่สำคัญคือให้แสงสว่างที่เพียงพอ อากาศไม่ร้อนอบอ้าว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพการล่าสัตว์ การล่าสัตว์จำเป็นต้องคิดค้นหาวิธีที่หลากหลายตามชนิดของสัตว์แต่ละประเภท ด้วยเครื่องมือเครื่องใช้ที่แตกต่างกันไป สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์ของชาวบ้านจะประดิษฐ์ขึ้นมาใช้เอง เช่น แร้ว สุ่ม เจ็ย อวน แห ลอบ การจับสัตว์ด้วยเครื่องมือเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ความชำนาญในการจับ เช่น แร้ว แร้วเป็นเครื่องมือจับสัตว์โดยไม่ให้สัตว์เสียชีวิต ขั้นตอนการทำบ่วงจะต้องรู้ถึงขนาดเท้าของสัตว์ชนิดนั้นก่อนว่ามีขนาดเท่าใด จึงจะทำบ่วงให้มีขนาดใกล้เคียงกับเท้าของสัตว์ที่ไปดัก หรือแม้แต่เครื่องมือการจับสัตว์น้ำเช่น สุ่ม เจ็ย อวน แห ลอบ เป็นวิธีการจับสัตว์ที่เป็นการอนุรักษ์สัตว์ไม่ให้สูญพันธุ์ แสดงถึงความเป็นอยู่อย่างพอเพียง

ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการประดิษฐ์เครื่องมือใช้ในครัวเรือน ได้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเลือกวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นวัตถุดิบในการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้เพื่อประกอบอาชีพ เช่น สุ่ม เจ็ย ลอบ ฯลฯ สำหรับเครื่องมือใช้ในครัวเรือน เช่น สาดเตย กระดั่ง ขั้นตอนวิธีการทำ การเลือกวัสดุ ล้วนแล้วแต่เป็นงานฝีมือที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษทั้งสิ้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการประกอบอาหาร ชาวบ้านมีวิธีการปรุงอาหารทั้งอาหารคาวและอาหารหวานหลากหลายรูปแบบ ส่วนประกอบของเครื่องปรุงอาหารแต่ละชนิดจะเป็นผลผลิตที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งสิ้น เช่น การทำหนางเป็นการหมักเนื้อเพื่อให้มีรสเปรี้ยว จะได้สามารถเก็บไว้ได้นาน สำหรับในด้านของหวานก็เช่นเดียวกัน ในส่วนของการประกอบอาหารทั้งอาหารคาวและของหวานสามารถสรุปได้ว่าชาวบ้านจะเลือกเครื่องปรุงที่มีในท้องถิ่นแทบทั้งสิ้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านความบันเทิง ชาวภาคใต้รักความสนุกสนาน กิจกรรมในแต่ละอย่างจะสอดแทรกความสนุกสนานไว้เป็นหลัก กิจกรรมด้านความบันเทิงสะท้อนภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับกีฬาพื้นเมือง เช่น การชนไก่ การชนควาย กิจกรรมเหล่านี้จะเล่นกันในยามว่างจากการประกอบอาชีพ ด้านเครื่องดนตรีพื้นเมืองที่ใช้เล่นกันมากในภาคใต้ เช่น ทับ กลอง โพน โหม่ง ซ้อง ฉิ่ง กรับ ฯลฯ ลีลาของเครื่องดนตรีแต่ละประเภทมีจังหวะกระชั้นชิด หนักแน่น ฉียบขาด ลีลาเช่นนี้สอดคล้องกับลักษณะนิสัยของชาวภาคใต้ที่บึกบึน หนักแน่นและค่อนข้างแข็งแกร่ง

ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านคำสอน กว๊มักสอดแทรกคำสอนไว้เพื่อเป็นคติสอนใจในด้านต่าง ๆ คือ คำสอนการเป็นผู้นำ คุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นผู้นำว่าต้องมีความรัก ความเสียสละ เพื่อส่วนรวม และมีสติ เพราะสติเป็นสิ่งที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ คำสอนด้านการวางตัวและครองตน การวางตัวให้เหมาะสมกับฐานะ วัย เพศ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของคน เป็นที่ยอมรับของสังคม โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในสมณะเพศ เพราะเป็นกลุ่มที่สืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวบ้านให้ความสำคัญและเคารพนับถือ จึงต้องประพฤติให้เหมาะสม นอกจากนี้การวางตัวของผู้นำก็เช่นเดียวกัน ผู้ที่เป็นผู้นำ คำพูดเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะถ้าผู้นำพูดจาไม่อยู่กับร่องกับรอย ย่อมขาดความเคารพนับถือจากบุคคลทั่วไป เพราะฉะนั้นผู้นำจะต้องมีสัจจะ รู้จักวางแผน จึงต้องใช้ภูมิปัญญาในการสร้างและตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้ คำสอนด้านการสร้างและการดูแลหนังสือ หนังสือบุดต้องอาศัยวิธีการทำหลายขั้นตอน จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ดังนั้นจึงต้องสร้างจิตสำนึกของผู้ใช้ให้ตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ของหนังสือที่ทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษา โดยใช้ภูมิปัญญาในการชูเชิญ ชี้นำ ใช้อุบายในการคาดโทษ และสร้างรางวัลเพื่อให้หนังสือมีสภาพดีอยู่เสมอ

ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านความเชื่อ ชาวภาคใต้จะมีความเชื่อที่แสดงถึงแนวคิด วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อเหล่านี้จะเป็นที่หลอมรวมแนวคิด พฤติกรรมของชาวบ้าน และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเช่นเดียวกัน ความเชื่อต่าง ๆ จะแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ เชื่อเรื่องการบนบานศาลกล่าว แสดงให้เห็นถึงการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อกันว่าคนที่เกิดมาแตกต่างกันเป็นเพราะกรรมแต่ปางก่อนเป็นผู้กำหนดหรือว่าเกิดมาเพื่อชดใช้เวรกรรม ความเชื่อเรื่องชาติภพ ชาวใต้เชื่อกันว่ามนุษย์ที่เวียนต้องเวียนว้ายตายเกิดอยู่ในภพต่าง ๆ สุขบ้างทุกข์บ้างก็เพราะผลกรรมที่ทำไว้ในชาติปางก่อน ความเชื่อเรื่องนก - สวรรค์ เชื่อกันว่าผู้ที่ทำกรรมดีจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ถ้าทำชั่วก็จะได้ไปตกนรก ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อกันว่าพระอินทร์จะคอยดูแลช่วยเหลือบุคคลที่ทำความดี ความเชื่อดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเป็นการชักจูงวิธีการสอนโดยใช้ความเชื่อในการเสริมสร้างให้มนุษย์หมั่นทำความดีเพื่อความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ วรรณกรรมได้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านด้านต่าง ๆ ผ่านแนวคิด ซึ่งผู้แต่งสอดแทรกภูมิปัญญาในการสอนให้คนทำความดี ละเว้นความชั่ว เพื่อที่จะได้ไปเกิดในภพภูมิที่มีแต่ความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า และแนวคิดที่แสดงให้เห็นชัดเจนที่ปรากฏในทุกเรื่องของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่ศึกษา คือ เรื่องเวรกรรม ใครทำสิ่งใดไว้ย่อมได้รับผลกระทบสนอง สำหรับภูมิปัญญาที่เสนอผ่าน

พฤติกรรมตัวละคร ตัวละครบางส่วนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ลำบาก ต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ความลำบากที่เกิดขึ้นในชีวิต โดยที่ตัวละครต้องอาศัยภูมิปัญญาในการปฏิบัติตน ต้องอดทนต่อความลำบากเพื่อให้ชีวิตอยู่รอด ดังนั้นการเสนอภูมิปัญญาของผู้แต่งส่วนใหญ่ มุ่งเน้นให้ตัวละครแสดงการใช้ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิต เช่น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน ตัวละครจะรู้จักนำวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพบ้าง ใช้ในครัวเรือนบ้าง สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวท้องถิ่นภาคใต้ทั้งสิ้น

ผลจากการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าภูมิปัญญาชาวบ้านปรากฏอยู่ในทุกกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งช่วยให้เกิดความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาด ความรอบคอบของบรรพบุรุษไทยในสมัยก่อน เกี่ยวกับการบวกรวมการใช้ภูมิปัญญาในการพึ่งพาตนเองเพื่อความอยู่รอดของชีวิต อีกทั้งยังเป็นวัฒนธรรมของชุมชนที่มีการเลือกสรร เปลี่ยนแปลง ประยุกต์ความรู้ที่มีมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการสร้างสรรค์วัฒนธรรมและมีความสำคัญต่อการพัฒนาชีวิตของชาวบ้าน ดังนั้นการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมจึงต้องใช้ปัญญาในการค้นคว้าหาสิ่งที่มีอยู่แล้ว ฟันฟู ประยุกต์ และสร้างเสริมสิ่งใหม่บนรากฐานเท่าที่ค้นพบนั้น ซึ่งจะเป็นรากฐานของการพัฒนา

ปัจจุบันนี้ ภูมิปัญญาบางอย่างได้ถูกมองข้าม ถูกละเลยไปบ้าง สาเหตุดังกล่าวเกิดจากผลกระทบความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งได้พัฒนาอย่างรวดเร็ว ความรู้ ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ถูกความเจริญของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทแทนที่ต่อการดำเนินชีวิต และสามารถอธิบายคำตอบได้อย่างเป็นรูปธรรมไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล และศิลปะวิทยาการแขนงต่าง ๆ ภูมิปัญญาในลักษณะของความเชื่อที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นกรอบให้คนได้ยึดถือและปฏิบัติตามกัน โดยที่ความเชื่อเหล่านั้นเป็นการขัดเกลาจิตใจของคนให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข จึงถูกละเลยและเลือนหายไปตามกาลเวลาแม้ว่าจะตระหนักดีว่าภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง เหมาะสม และมีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม อีกทั้งสะท้อนให้เห็นรากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนแต่ก็ต้องยอมรับถึงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อย่างไรก็ตามด้วยความสำคัญนี้จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมไทยต้องช่วยกันรักษาสิ่งที่ดีงามให้อยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไป

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เป็นงานวิจัยที่มุ่งให้ทราบถึงความรู้ ความสามารถของชาวบ้านท้องถิ่นภาคใต้ที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวให้เข้ากับ

ธรรมชาติหรือที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษแล้วนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต ดังนั้นเพื่อประโยชน์ของการวิจัยจึงใคร่ขอเสนอแนะดังนี้

๑. ควรจะศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เพื่อเปรียบเทียบภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมปัจจุบันที่นักเขียนเป็นชาวท้องถิ่นภาคใต้ เพื่อจะให้เห็นถึงการส่งมสืบทอด และวิวัฒนาการของภูมิปัญญาชาวใต้ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

๒. ควรจะมีการศึกษา ค้นคว้า ภูมิปัญญาจากวรรณกรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ ของภาคใต้ เพื่อเปรียบเทียบถึงพลวัตของภูมิปัญญาของถิ่นภาคใต้

๓. ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อเปรียบเทียบลักษณะร่วมของภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นนั้น ๆ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- เกษม ขนบแก้ว. (๒๕๓๒). **วิเคราะห์วรรณกรรมหนึ่งตระกูลของ พ่วง บุชรารัตน์**.
ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๓๘). **วัฒนธรรมการศึกษา กระบวนการบริหารและจัดการ
วัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กานดา ยะนะวิมุตติ. (๒๕๓๕). **การศึกษาเจตคติของชาวไทยภาคใต้ที่มีต่อค่านิยมที่ปรากฏใน
วรรณกรรมท้องถิ่น**. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- กาญจนา วิชญาปกรณ์. (ม.ป.ป.). **หลักการเบื้องต้นในการศึกษาเรื่องสั้นและนวนิยาย**.
พิษณุโลก: ภาควิชาภาษาไทยและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- กล้า สมตระกูล. (๒๕๓๖, เมษายน - พฤษภาคม) **เครือข่ายการเรียนรู้: ยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อ
ความยั่งยืน. การศึกษาแห่งชาติ**. ๒๗(๔): ๖๐ -๖๘.
- กรมศิลปากร. (๒๕๒๕). **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๓ เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์
๒๐๐ ปี**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. (๒๕๓๖). **โครงสร้างและระบบการบริหารงาน
วัฒนธรรมในส่วนภูมิภาค**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- (๒๕๓๑). **เชิดชูเกียรติศิลปินแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. (๒๕๒๔, กรกฎาคม). **คำขวัญวิญญู**. ใน **วัฒนธรรมไทย**. ๒๐(๗): ๔๔-๔๕.
- จิระภาพ สุคันท์กาญจน์. (๒๕๒๖). **สุวรรณสาม**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี.
วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- (๒๕๒๕). **โคบุตร เล่ม ๑- ๔**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี.
วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- จุฬาทิพย์ บุญฤทธิ์. (๒๕๓๕). **การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องพระนิพพานโสตร**.
ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา. ถ่ายเอกสาร.
- จุมพล วัฒนบุญย์. (๒๕๒๕). **พญาหงส์**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี.
วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.

- ชนิดา พิณรุฬาร. (๒๕๒๖). **วรรณกรรมไทยรามัญ ตำบลบางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี**. ปรินิพนธ์นิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ชาติ ถาวรานุรักษ์. (๒๕๓๔). **วัฒนธรรมกับการสร้างเสริมสังคมไทย ใน สู่ทิศทางการบริหารงาน วัฒนธรรม: ปัจจุบันและอนาคต**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ชวณ เพชรแก้ว. (๒๕๒๑). **การศึกษาวรรณคดีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. สงขลา: มงคลการพิมพ์.
- (๒๕๒๒). **การใช้ภาษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. สงขลา: โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์.
- (๒๕๒๔). **สุบิน कुमार พระเวสสันดร เจ้าเนรกับมหาจักรพรรดิ**.
 สุราษฎร์ธานี: วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- (๒๕๒๕). **พญาหงส์**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี.
 วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- (๒๕๒๖). **สีทนไนชย**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี.
 วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- (๒๕๓๒). **วรรณกรรมท้องถิ่นสุราษฎร์ธานีจากหนังสือบูด**. วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี: สุราษฎร์ธานี.
- (๒๕๓๓). **เต่าทอง**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี.
 วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- (๒๕๓๗). **การอ่านตีความ**. สุราษฎร์ธานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
 วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- (๒๕๔๗). **วรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมปริทัศน์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชวณ เพชรแก้ว; และปรีชา นุ่นสุข. (๒๕๒๒). **การใช้ภาษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- ชวณ เพชรแก้ว; และเจริญ ศรีประดิษฐ์. (๒๕๔๐). **พระพุทธโฆษาจารย์**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี. สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- (๒๕๔๐). **นิทานปักษา**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี.
 สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- ชวณ เพชรแก้ว. (๒๕๔๘, ๑๒ ธันวาคม). **สัมภาษณ์โดย อุษษา ช่วยบำรุง ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี**.

- ไชยรงค์ มงคลกิจงาม. (๒๕๒๔, มีนาคม). ภาคใต้: ภาพส่วนรวม. **วิชาฉบับภูมิศาสตร์ท้องถิ่น** ๕(๒): ๘๙ – ๑๐๔.
- ดิเรก พอตตะเสน. (๒๕๒๘). ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรม (หนังสือбуд) ภาคใต้กับ ศิลปวัฒนธรรมและวิทยาการสาขาอื่น. ใน **สัมมนาวิชาการวรรณกรรมภาคใต้จาก หนังสือбуд**. ม.ป.พ.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๔๗๒). **ประชุมเชิญขวัญ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร.
- เตือนใจ สินทะเกิด. (๒๕๒๐). **วรรณคดีชาวบ้านจาก “วัดเกาะ”**. ปรินิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- เถลิง พันธุ์เถลิงอมร. (๒๕๔๑). **นวนิยายและเรื่องสั้น : การศึกษาวิเคราะห์และวิจารณ์**. สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. สถาบันราชภัฏสงขลา.
- ธวัช ปุณโณทก. (๒๕๓๑). ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน. ใน **ทิศทางหมู่บ้าน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- (๒๕๔๐). **วิเคราะห์วรรณกรรมเชิงเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธำรงค์ กาญจนธานี. (๒๕๒๗). **วิเคราะห์วรรณกรรมนิทานท้องถิ่นภาคใต้**. ปรินิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- นิดดา สุนทอง. (๒๕๔๐). **การวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้าน จากตำบลตาดทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร**. ปรินิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- นิตยา จันทวงศ์. (๒๕๓๒). **ศึกษาสถานภาพบทบาทของสตรีไทยภาคใต้ : ศึกษาจากหนังสือ บุค ประเภทนิทานประโลมโลก**. ปรินิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- บุญเกิด รัตนแสง. (๒๕๓๖). **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- บำรุง สุวรรณรัตน์; และชูศักดิ์ เอกเพชร. (๒๕๒๓). **วรรณกรรมสังคมและการเมือง**. กรุงเทพฯ: กลุ่มคนใหม่.

- ประคอง นิมมานเหมินท์. (๒๕๓๘). ภูมิปัญญาไทยในวิถีชีวิตไทย. ใน **รายงานการสัมมนา เรื่อง ภูมิปัญญาไทยในภาษาและวรรณคดี**. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ และมหาวิทยาลัยสยาม.
- ประจักษ์ สายแสง. (๒๕๑๖). **วรรณกรรมพื้นบ้านจากตำบลศรีศรีมาศ**. ปริญญาโท ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. (๒๕๔๘). **ศิลปวัฒนธรรมภาคใต้**. กรุงเทพฯ. สุวีริยาสาส์น.
- (๒๕๑๙, มิถุนายน – กันยายน). ภาคใต้ของประเทศไทย. **วิชา**. ๒(๑): ๓ – ๒๒.
- ประเวศ วะสี. (๒๕๓๔). การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. ใน **สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญากับการดำเนินงานทางด้านวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ประทีป ชุมพล. (๒๕๑๙). **วรรณกรรมภาคใต้**. กรุงเทพฯ: ศึกษาสัมพันธ์.
- (๒๕๔๖). **พินิจวรรณกรรมภาคใต้**. กรุงเทพฯ: น้ำฝน.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. (๒๕๒๓). **พระวรวงศ์ วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- (๒๕๔๕). **ภูมิปัญญาทางภาษา**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ปราณี ขวัญแก้ว. (๒๕๑๙). **วรรณคดีชาวบ้านจาก “บุดดำ” ตำบลร่อนพิบูลย์**. ปริญญาโท กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ปราณี เพชรแก้ว; และศุวรรณ สอนสังข์. (๒๕๒๘). **เจ้าพุดโอ**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรม-จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- ปรางทิพย์ ฮอนบุตร. (๒๕๔๐). **ภูมิปัญญาชาวบ้านจากประเพณีบางอย่างในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน**. ปริญญาโท ศศ.ม. (ภาษาไทย). พิษณุโลก: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร. ถ่ายเอกสาร.
- ปรีชา นุ่นสุข. (๒๕๒๐). **วรรณกรรมพื้นบ้านจากตำบลรังกาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา**. ปริญญาโท กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ปรีชา นุ่นสุข. (๒๕๓๑). ศาสนาพราหมณ์กับภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้. ใน **ทิศทางหมู่บ้านไทย**. ม.ป.ท.
- เปลื้อง ณ นคร. (๒๕๓๕). **ศิลปะแห่งการประพันธ์**. กรุงเทพฯ: สามัคคีสาร.

พัชรี สายสิทธิ์ (๒๕๔๒). **พินิจวรรณกรรม งานวิจัยทางภาษาไทย**. กรุงเทพฯ:

กระทรวงศึกษาธิการ.

พนิตนาฏ ลัคนาโฆษิต. (๒๕๓๔). **รายงานการสัมมนาวิชาการทางวัฒนธรรม : กรณีทักษิณ**.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

พันธุรักษาราชเดช , ชุน. (๒๕๑๙, มิถุนายน – กันยายน). **ความเชื่อทางไสยศาสตร์ของชาวปักษ์ใต้**.

วิชา. ๒(๑): ๓๑- ๗๗.

พรทิพย์ วนรัฐีกาล. (๒๕๓๖). **วิเคราะห์วรรณกรรมศาสนาเรื่องกายนคร ฉบับจังหวัดพังงา**.

วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ถ่ายเอกสาร.

ไพบุลย์ ดวงจันทร์; และพัชรินทร์ คงคาสุริฉาย. (๒๕๔๓, กรกฎาคม – ธันวาคม). **ประเพณีทำขวัญ**

ของคนไทยปักษ์ใต้. สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

๒(๑(๓)): ๔๔ – ๔๗.

มาลี แก้วละเอียด. (๒๕๓๑). **การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องปรีสนาสอนน้อง**.

ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

เมทินี รัชฎาภิรักษ์. (๒๕๔๑). **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องจันทมาตฉบับภาคกลาง**

ฉบับล้านนา ฉบับอีสาน และฉบับภาคใต้. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย).

นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

รัตนะ บัวสนธ์. (๒๕๓๓). **ความหมายและขอบข่ายของศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น**. ใน

ประมวลสาระ ชุติวิชาสัมมนาประถมศึกษา หน่วยที่ ๑ – ๔. นนทบุรี:

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

รัตนา พันธุ์สุริย์ฉาย. (๒๕๓๐). **การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโคบุตร : วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้**.

วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ถ่ายเอกสาร.

รัตนา อินพฤกษา. (๒๕๓๗). **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องยศกิต**. ปริญญาานิพนธ์

กศ.ม. (ภาษาไทย). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๖). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ:

นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

รัตนทัช สัจจพันธ์. (๒๕๒๑). **อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศในไทย**. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- วนิดา พิเศษพงษา. (๒๕๒๖). **ไกรสิทธิ์ วรรณกรรมท้องถิ่นชุมพร: การศึกษาเชิงวิเคราะห์.**
วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
ถ่ายเอกสาร.
- วนิดา บำรุงไทย. (๒๕๔๔). **ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย.** กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- วัชรภรณ์ พัฒนศิริ. (๒๕๔๐). **วิเคราะห์วรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกของจังหวัด
สุราษฎร์ธานี.** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- วิมล ดำศรี. (๒๕๔๒). **คติชนกับคนไทย รวมบทความทางวิชาการคติชนในบริบททางสังคม.**
กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิเชียร ณ นคร. (๒๕๒๑). **รายงานการวิจัย การศึกษานิทานพื้นบ้านในจังหวัด
นครศรีธรรมราช.** นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช.
- วิเชียร รักการ. (๒๕๒๙). **วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทยสำหรับนิสิต นักศึกษาและท่านที่
สนใจเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิรัตน์ ธีระกุล (๒๕๒๑). **ชีวิตปากบั้งได้ “วิชา” ฉบับพิเศษ นครศรีธรรมราช.** ม.ป.พ
----- (๒๕๒๔). **ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น.** นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช.
----- (๒๕๒๔, มีนาคม). **ลักษณะประชากรภาคใต้. วิชาฉบับภูมิศาสตร์. ๕(๒): ๑๑๕ -
๑๒๖).**
- วิโรจน์ ผดุงสุนทรารักษ์. (๒๕๒๖). **วิเคราะห์สุบินกุมารสำนวนปากบั้งได้.** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
(จารึกภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- วีรวัฒน์ อินทรพร. (๒๕๔๕). **วิถีชุมชนที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทาน
ประโลมโลก.** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สารัตถศึกษา). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วุฒิชัย เพชรสุวรรณ. (๒๕๓๔). **วิเคราะห์วิจารณ์สารและอวิจารณ์สารจากการสื่อสารของตัวละครใน
วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องมโนหรานิบาตฉบับวัดมัชฌิมาวาส สงขลา.**
ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ศิริกุล สันติชาติ. (๒๕๓๕). **วิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านจากวรรณคดีสมัยต้นรัตนโกสินทร์
(รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๔).** ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ:
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

- ศุภวรรณ สอนสังข์. (๒๕๓๐). **บุณทนางศ์ วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- (๒๕๓๒). **ทุดตะ**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- (๒๕๓๔). **จำปาสีตัน**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- (๒๕๓๖). **เวสสันดร**. สุราษฎร์ธานี: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา. (๒๕๒๗). **โลกทรรศน์ไทยภาคใต้**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. สงขลา: สถาบันทักษิณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา.
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา. มหาวิทยาลัยทักษิณ. (๒๕๔๒). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ ๑ - ๑๘**. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- (๒๕๔๕). **ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้**. กรุงเทพฯ: หจก. เอมี เทรดตั้ง.
- สนั่น เมืองวงษ์. (๒๕๒๐). **ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์สุโขทัย**. สงขลา: โรงพิมพ์ไทยนำ.
- เสนห์ จามริก. (๒๕๓๒, ตุลาคม - พฤศจิกายน). แนวทางพัฒนาการศึกษาไทย : บทวิเคราะห์เบื้องต้น. **การศึกษาแห่งชาติ**. ๒๔(๑): ๒๐ - ๓๒.
- เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชธน). (๒๕๐๖). **ขวัญและประเพณีการทำขวัญ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.
- สามารถ จันทร์สุรีย์. (๒๕๓๓). ภูมิปัญญาคืออะไร อย่างไร. ใน **วัฒนธรรมก้าวไปกับการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- (๒๕๓๖) ภูมิปัญญาชาวบ้าน. ใน **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. (๒๕๔๓). **วรรณกรรมปัจจุบัน**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน. กรุงเทพฯ: บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (๒๕๓๔). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (๒๕๓๕, มกราคม - มิถุนายน). **ภูมิปัญญาไทย. พัฒนาชุมชน**. ๓๑(๕): ๗๓ - ๘๗.

- เสรี พงศ์พิศ. (๒๕๒๙). **คืนสู่รากเหง้า**. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- สี่บพงค์ ธรรมชาติ. (๒๕๒๖). **การศึกษาวิเคราะห์เรื่องสุทธิกรรมชาดกฉบับภาคใต้**.
วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ถ่ายเอกสาร.
- (๒๕๓๔). **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือбуд**.
วิทยานิพนธ์ อ.ด. (วรรณคดีไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ถ่ายเอกสาร.
- (๒๕๔๐). **วรรณกรรมเฉพาะท้องถิ่น**. ภาคภาษาไทยและภาษาตะวันออก
คณะมนุษยศาสตร์. มหาวิทยาลัยทักษิณ. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สุจิตรา พัฒนา. (๒๕๓๓). **พระกายสิทธิ์ วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**.
วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). ปัตตานี: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. ถ่ายเอกสาร.
- สุนันทา มิตรวงม. (๒๕๓๑). **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องอุณรุทฉบับสงขลาตามทฤษฎี
รส**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์. (๒๕๑๙). **ค่านิยมของชาวภาคใต้ที่ปรากฏในคติชาวบ้าน. ใน วิชาฉบับ
ชีวิตไทยปักข์ใต้**. นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยนครศรีธรรมราช.
- (๒๕๑๙). **วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- (๒๕๒๔). **รายงานการวิจัยวิเคราะห์สารัตถะเพลงกล่อมเด็กภาคใต้**. สงขลา:
สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- (๒๕๔๐, กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม). **ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้. ทักษิณคดี**. ๔(๓):
๒๑.
- สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์; และชวน เพชรแก้ว. (๒๕๔๗). **วรรณกรรมพินิจ**. กรุงเทพฯ:
บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- สุเมธ เมธาวิทยกุล. (๒๕๓๒). **สังกัปพิธีกรรม**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. (๒๕๓๖). **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ:
โอเดียนสโตร์
- โสรัถยา สังข์ทอง. (๒๕๔๐). **“พญาหงส์” วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี: การศึกษาเชิง
วิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). นครปฐม : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

อคิน ระพีพัฒน์. (๒๕๓๐ , มกราคม - กุมภาพันธ์). ขอบเขตและความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน
ในการพัฒนา. ใน **ชุมชนพัฒนา**. ๑(๕): ๒๘ – ๓๑.

เอนก นาคะบุตร. (๒๕๓๖). **คนกับดิน น้ำ ป่า: จุดเปลี่ยนแห่งความคิด**. กรุงเทพฯ: สถาบัน
ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อิงอร จุลทรัพย์. (๒๕๓๗). **ลักษณะนิสัยของตัวละครในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภท
นิทานประโลมโลก**. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ไทยคดีศึกษา). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

อินทิรา บุญยาทร. (๒๕๓๑). **การศึกษาพระรถเมรี ฉบับตำบลดร่อนพิบูลย์**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
(จารึกภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (๒๕๓๖). คำชี้แจง. ใน **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**.
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

----- (๒๕๓๙). **ภูมิปัญญาทักษิณ**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์

อุดม นิปรียาย. (๒๕๑๙, มิถุนายน – กันยายน). **ดินแดนในภาคใต้. วิชาฉบับชีวิตไทยปักข์ได้**.
๕(๑): ๒๖ – ๓๕.

อุดม หนูทอง. (๒๕๒๑). **วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทนิทานประโลมโลก**. สงขลา:
ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

----- (๒๕๒๘). **รายงานการวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน**. กรุงเทพฯ:
กรุงสยามการพิมพ์.

อำนวย ไสวมาศ. (๒๕๓๘). **วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องเทพลิ้นทอง ฉบับวัดโพธิ์
ตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง**. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). สงขลา:
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

ภาคผนวก

สังเขป ลักษณะของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่นำมาศึกษา

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่นำมาศึกษามีทั้งหมด ๑๑ เรื่อง คือ โคนุด สีทนนไชย เจ้าพุทธโธเต่าทอง พระเวสสันดร จำปาสีตัน พญาหงส์ สุวรรณสาม ทูคตะ พระพุทธโฆษาจารย์ นิทานปักษาศึกษา ลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมทั้ง ๑๑ เรื่อง ดังกล่าว ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดของแต่ละเรื่องในประเด็นดังต่อไปนี้ เรื่องย่อ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง จุดมุ่งหมายในการแต่ง แนวคิดของเรื่อง และลักษณะคำประพันธ์

๑. โคนุด

๑.๑ เรื่องย่อ

กล่าวถึงนางฟ้าองค์หนึ่งหลงรักพระอาทิตย์ อยากได้พระอาทิตย์มาเป็นคู่ครอง เมื่อนางสิ้นชีวิตได้ไปเกิดในดอกบัว พระอาทิตย์เกิดความสงสารจึงแบ่งภาคลงมาสมสู่กับนาง จนกระทั่งนางตั้งครรภ์และให้กำเนิดโอรสองค์หนึ่ง จากนั้นนางก็หมดกรรมของนาง ได้กลับไปเกิดเป็นนางฟ้าตามเดิม พระอาทิตย์จึงนำกุมารไปฝากให้ราชสีห์เลี้ยง ได้ตั้งชื่อว่า “โคนุด” จนอายุ ๑๔ ปี ได้มอบของวิเศษให้ และบอกให้เดินทางไปหาคู่ครองทางทิศตะวันออก ราชสีห์ได้มอบยาชุบชีวิตให้แก่โคนุดด้วย

กล่าวถึงเมืองพาราณสี มีกษัตริย์ชื่อท้าวพรหมทัต มเหสีชื่อนางประทุม ธิดาชื่อนางมณีสาคร และโอรสชื่อพระอรุณ ต่อมาพราหมณ์ปุโรหิตแย่งสมบัติและได้ฆ่าท้าวพรหมทัต ส่วนนางประทุมได้กลั้นใจตายตาม มณีสาครและพระอรุณหนีออกจากเมืองปลอมตัวเป็นชาวบ้านหนีเข้าป่าเป็นเวลาหลายวัน เดินทางมาถึงสระน้ำแห่งหนึ่งจึงลงไปอาบกินน้ำในสระนั้น ทำให้ยักษ์ที่เฝ้ารักษาสระไม่พอใจ จึงเข้าไล่จับสองกุมาร โคนุดเหาะผ่านมาได้ช่วยเหลือและฆ่ายักษ์ตาย ต่อมาได้ช่วยชุบชีวิตยักษ์เพื่อมิให้มีบาปติดตัว จึงได้ยักษ์มาเป็นข้ารับใช้ หลังจากนั้นโคนุดได้พามณีสาครและพระอรุณกลับไปยังเมืองพาราณสี โคนุดได้ชุบชีวิตท้าวพรหมทัตและนางประทุม ส่วนยักษ์จับปุโรหิตไว้ได้ ท้าวพรหมทัตจึงสั่งให้จองจำปุโรหิตแห่งประจันรอบเมือง จากนั้นก็จับถ่วงน้ำ

ท้าวพรหมทัตมอบเมืองพาราณสีให้โคนุดปกครองแต่โคนุดได้ทูลลาขอออกเที่ยวป่าพร้อมด้วยพระอรุณ โคนุดและพระอรุณเดินทางไปถึงป่าหิมพานต์พบพวกวินยาธรซึ่งกำลังขึ้นนมต้นนารีผล เมื่อเห็นโคนุดพวกวินยาธรไม่พอใจจึงเกิดการต่อสู้กัน โคนุดฆ่าพวกวินยาธรรายหมด และโคนุดได้ชุบชีวิตไว้เช่นเคย หลังจากนั้นโคนุดและพระอรุณได้เดินทางต่อไป ระหว่างเดินทางพบนางยักษ์แปลงกายเป็นหญิงสาวลงจวนทั้งสององค์ตายใจ และได้ลักพาพระอรุณไปเพื่อให้เป็นคู่ครองของลูกสาวคือ นางอิรัน เมื่อโคนุดตื่นขึ้นไม่พบพระอรุณก็โศกเศร้าเสียใจจนสลบ พระอาทิตย์ลงมาช่วยจุนพื้นและ

บอกให้เดินทางไปทางทิศตะวันออก เมื่อโคบุตรไปถึงเมืองยักษ์จึงเกิดการต่อสู้กัน นางยักษ์สู้ไม่ได้จึงยอมเป็นข้ารับใช้ นางยักษ์ได้ถวายนางอัมรินทร์ให้เป็นชายาของพระอรุณแต่พระอรุณไม่ยอมรับไว้

โคบุตรเดินทางต่อไปพบกับลูกนกสาริกาถูกเหยี่ยวทำร้าย จึงช่วยชีวิตไว้ และนกสาริกาได้ขอติดตามไปด้วย โคบุตรกับพระอรุณได้เดินทางถึงเมืองกาหลง มีกษัตริย์ชื่อท้าวหลววิราช มเหสีชื่อนางอำพัน มีธิดาชื่อนางอำพันมาลา โคบุตรกับพระอรุณไปอาศัยอยู่กับตายายเฝ้าสวนหลวง โคบุตรให้นกสาริกาเป็นสื่อรักจนได้นางอำพันมาลาเป็นชายา เมื่อท้าวหลววิราชทราบเรื่องสั่งให้หมื่นสนิทใช้อาคมเนรมิตเตี้ยงกลจับตัวโคบุตร แต่โคบุตรกลับจับตัวหมื่นสนิทไว้ได้ด้วยของวิเศษ หมื่นสนิทร้องขอชีวิตไว้ โคบุตรจึงปล่อยตัวไป หลังจากนั้นโคบุตรได้พานางอำพันมาลาออกจากเมืองกาหลง จึงทำให้ท้าวหลววิราชโกรธแค้นมากขึ้น

โคบุตรพานางอำพันมาลาพร้อมด้วยพระอรุณและนกสาริกากลับเมืองพาราณสี ระหว่างเดินทางพบยักษ์ทศกัณฐ์เข้ามาแย่งนางอำพันมาลา จึงเกิดการต่อสู้ นางสมุทรเทเหตธิดาผู้รักษาแม่น้ำได้แปลงเป็นแมลงภู่ทองมาบอกโคบุตรให้ไปหาพญาพานรินทร์ซึ่งเป็นลิงมาช่วยฆ่าทศกัณฐ์ จากนั้นโคบุตรก็ได้เดินทางมาถึงเมืองพาราณสี ท้าวพรหมทัตได้จัดพิธีอภิเษกโคบุตรกับนางมณีสาคร และนางอำพันมาลา พระอาทิตย์ลงมาสร้างเมืองสิงขรให้โคบุตรครอบครอง ต่อมานางอำพันมาลาตั้งครรภ์ ฝ่ายโคบุตรหลุ่มหลงนางมณีสาคร ทำให้นางอำพันมาลาเกิดความหึงหวงจึงให้สาวใช้ไปหาเถนชะอามมาเพื่อทำเสน่ห์จนโคบุตรหลงใหลในตัวนาง ส่วนนางมณีสาครให้นกสาริกานำสารไปบอกให้พระอรุณทราบ พระอรุณกับยักษ์ได้เดินทางมาเมืองสิงขร พระอรุณให้ยักษ์แปลงกายเป็นแมลงวันเกาะไรผมนางกำนัลไปสืบเรื่องราวและได้จับตัวเถนชะอามกับนางกำนัลไว้ได้ เมื่อโคบุตรทราบเรื่องที่นางอำพันมาลาทำเสน่ห์ก็โกรธมากสั่งให้นางอำพันมาลาพร้อมด้วยวงศาคณาญาติที่เมืองกาหลงทั้งหมดแต่พระอรุณทูลขอไว้ โคบุตรจึงสั่งให้ขับไล่นางออกจากเมือง ส่วนเถนชะอามกับนางกำนัลให้ประหารชีวิตแล้วเอาหัวเสียบประจานไว้นอกเมือง

นางอำพันมาลาเดินทางไปในป่าได้พอกับพรานป่าสองผิวเมีย และเดินทางต่อไป ระหว่างเดินทางนางได้ให้กำเนิดโอรสองค์หนึ่งแล้วนางก็สิ้นชีวิต พระอาทิตย์ลงมาช่วยชุบชีวิตไว้พร้อมกับสร้างศาลาให้นางอำพันมาลากับโอรสพักอาศัยและให้ราชสีห์มาช่วยดูแลรักษากุมาร พระอาทิตย์ได้ไปบอกให้โคบุตรมารับนางอำพันมาลากับโอรสพร้อมด้วยราชสีห์กลับไปเมืองสิงขร ฝ่ายนางมณีสาครตั้งครรภ์ให้กำเนิดธิดาองค์หนึ่ง โคบุตรทำพิธีตั้งชื่อโอรสว่าพันธังศรี พระธิดาชื่อบุศมาลา

โคบุตรพร้อมด้วยพระมเหสี โอรส ธิดา ได้เดินทางไปเยี่ยมท้าวพรหมทัตที่เมืองพาราณสี นางมณีสาครและนางบุศมาลาได้พักอยู่ที่เมืองพาราณสี ส่วนโคบุตรพร้อมด้วยนางอำพันมาลาและโอรสเดินทางต่อไปยังเมืองกาหลง ท้าวหลววิราชได้ทำพิธีรับขวัญหลาน ฝ่ายพระพันธังศรีเป็นโอรสที่มี

บุญญาธิการที่สามารถยกศรซึ่งเป็นของคู่บ้านคูเมืองกาหลงได้ ชาวเมืองใกล้เคียงต่างก็เข้ามาชม บารมี และขอพึ่งโพธิสมภาร

พระพันธังศรีลาบิตาทองเทียวป่าพร้อมพี่เลี้ยงสี่คนและนกสาลิกา โคนุดได้มอบอาวุธให้พระ พันธังศรีป้องกันตัว เมื่อเดินทางกลับมาถึงเมืองกาหลงพระพันธังศรีให้นกสาลิกาเป็นสื่อรักให้ตนกับ นางแก้วกิริยา ธิดาของท้าวมหาจักรกับนางสุนนที พระพันธังศรีได้ลักพานางแก้วกิริยาออกไปจาก เมืองกาหลง ท้าวมหาจักรจึงวางแผนให้จักรนารายณ์แปลงตัวเป็นแมลงวัน เพื่อเกาะท้ายราชรถของ พระพันธังศรีไป พอตอนกลางคืนจักรนารายณ์ใช้มนต์สะกดให้ทุกคนหลับสนิทจึงแล้วพานางแก้วกิริยา กลับไปยังเมืองเมืองกาหลง

พระพันธังศรีพินิจจากมนต์สะกดจึงได้ติดตามนางแก้วกิริยาที่เมืองกาหลง พระพันธังศรีใช้ศร แผลงเป็นไฟให้บ้านเมือง ในระหว่างที่ในเมืองเกิดความซุลมุนวุ่นวายอยู่นั้น พระพันธังศรีได้เข้าไป ลักพานางแก้วกิริยาออกจากเมือง ท้าวมหาจักรเห็นไพร่พลล้มตายและบ้านเมืองวอดวายคิดอดสูใจจึง ฆ่าตัวตายด้วยการกระโดดเข้ากองไฟ นางสุนนทีจึงได้มอบบ้านเมืองจักรนารายณ์ครอบครองต่อไป

พระพันธังศรีพานางแก้วกิริยากลับเมืองสิงขร โคนุดสั่งให้ยักษ์และนกสาริกานำราชสานสนั ไปยังเมืองพาราณสีและเมืองกาหลง พร้อมให้เชิญพระศพของท้าวมหาจักรมาในพิธีอภิเษกพระพันธัง ศรีกับนางบุศมาลาและนางแก้วกิริยาด้วย ในวันอภิเษกพระอาทิตย์ได้มาร่วมพิธีและช่วยชุบชีวิตท้าวมหาจักร หลังจากอภิเษกได้จัดให้มีการสมโภชเจ็ดวันเจ็ดคืน พร้อมทั้งยกเมืองสิงขรให้พระพันธังศรี ครอบครอง และบอกให้ทราบว่เมื่อโคนุดสิ้นพระชนม์เมืองสิงขรจะกลายเป็นป่า ให้พระพันธังศรีย้าย ไปอยู่เมืองกาหลงซึ่งเป็นเมืองของพระอัยกา

เมื่อโคนุดมีพระชันษาได้เจ็ดสิบปีก็สิ้นพระชนม์ วิญญาณไปจุติบนสวรรค์ ส่วนนกสาลิกาก็ ตาย เมืองก็กลายเป็นป่า พระพันธังศรีก็ย้ายไปเมืองกาหลง

๑.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

เรื่องโคนุดไม่ได้บอกชื่อผู้แต่งไว้ชัดเจน มีข้อความที่กล่าวถึงผู้แต่งไว้ว่า

“ดูซ้ำชื่อทองคำ

ทำจัดแจงแต่งถวาย

เรื่องความตามนินาย

ไม่ไพเราะเสนาะกลอน”

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นบอกไว้ว่าผู้แต่งชื่อ “ทองคำ” แต่ไม่มีหลักฐานใดที่จะยืนยัน ได้ว่านายทองคำผู้นี้เป็นผู้แต่งเรื่องโคนุดจริง ๆ อย่างไรก็ตามที่บอกว่านายทองคำเป็นผู้แต่งนายทองคำ อาจจะเป็นผู้คัดลอกก็ได้ เพราะวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้แม้ว่าจะปรากฏชื่อผู้แต่งก็ไม่สามารถสรุปได้ ว่าเป็นผู้แต่งหรือผู้คัดลอก เนื่องจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ส่วนใหญ่แม้จะกล่าวถึงผู้สร้างและ ผู้เขียนไว้ แต่มิได้หมายความว่าผู้สร้างและผู้เขียนเป็นผู้แต่ง ผู้สร้างอาจจะเป็นผู้ลงทุนสร้างหนังสือ ผู้เขียนอาจจะหมายถึงผู้คัดลอก ดังข้อความในเรื่องมีกล่าวไว้ว่า

“ยังนิทานหลัง	แต่ครั้งหวางศาสนา
<u>ผู้เฒ่าเล่าสืบมา</u>	ที่ปัญหาทุกหญิงชาย”
“จะว่าให้ละเอียด	ฉันนี่ชี้เกียด
ทั้งสมุดคุณดิน	ไม่สินนิทาน
ภูบาลกราบลา”	นั่งเพียรเขียนอ่าน
	เสร็จกิจจคิดอ่าน
“ต่างกลับคืนเมือง	เรื่องข้างหน้าหาผู้ไม่
<u>ปราชญ์เดิมแต่งเติมไว้</u>	<u>เพียงนิสยในคำฉันท์”</u>

จากข้อความที่ว่า “ผู้เฒ่าเล่าสืบมา” “นั่งเพียรเขียนอ่าน” “ปราชญ์เดิมแต่งเติมไว้” แสดงให้เห็นว่า “นายทองคำ” อาจเป็นเพียงผู้คัดลอกหรือเขียนจากคนเฒ่าคนแก่เล่าให้ฟัง ไม่ได้เป็นผู้แต่งหรือเขียนวรรณกรรมเรื่องโคบุตรโดยตรง

ระยะเวลาที่แต่งโคบุตร ผู้แต่งได้บอกไว้ตอนท้ายเรื่องว่า

“เขียนจบ ณ เดือนสิบปีมะโรงสัมฤทธิศก”

จากข้อความนี้ ได้ความเพียงว่า “เขียนจบ ณ เดือนสิบ ปีมะโรง สัมฤทธิศก” แต่ไม่บอกวันและศักราชไว้

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบในปฏิทิน ๑๐๐ ปี ปราภว่า ปีมะโรง สัมฤทธิศก ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๗๑ จุลศักราช ๑๒๙๐

๑.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จากการศึกษาเรื่องโคบุตร ผู้แต่งได้บอกจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้ในเนื้อเรื่องบางตอนว่า

๑.๓.๑ ใช้สวดและฟังเพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ในสมัยก่อนเรื่องราวในหนังสือบุคตินิยมสวดตามวัดหรือสวดในตอนกลางคืนเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินของผู้สวดผู้ฟัง สำหรับในเรื่อง โคบุตรได้กล่าวถึงการสวดหนังสือไว้ว่า

<u>“พาไปให้คนสวด</u>	<u>ส่งเสียงอวดให้เหมาะเหมง</u>
ผู้ฟังนั่งวังเวง	ท่านอย่าเกรงหมากพลูมี
กลางคนสวดไม่ได้	นั่งเขียนได้ไว้ให้ดี
โคบุตรเท่าขับศรี	อำพันหนีจากปรางปรภา
.....
ผู้ฟังนั่งร้องไห้	มือเขียนได้น้ำตาไหล
เอ็นดูนถทรมวาย	ตัวเราไสยก็เหมือนกัน”

๑.๓.๒ เพื่อหวังจะได้อันสงส์ผลบุญในการแต่ง ดังคำประพันธ์ว่า

“หนังสือสร้างไว้

ฝากไว้ในศาสนา

ผู้ใดยิ้มไปมา ชั่งตามหน้าไม่อายใจ”

จากข้อความข้างต้นดังกล่าวสอดคล้องกับที่ ชวน เพชรแก้ว กล่าวว่ ในสมัยก่อนกวีชาวใต้สร้างหนังสือเพื่อเป็นพุทธบูชาคือ สร้างเพื่อถวายวัดเพื่อหวังจะได้านิสงส์ผลบุญเป็นสิ่งสำคัญ (ชวน เพชรแก้ว. ๒๕๔๘: สัมภาษณ์)

๑.๓.๓ เพื่อเป็นคติสอนใจผู้อ่านผู้ฟัง จุดมุ่งหมายข้อนี้ผู้แต่งได้สอดแทรกไว้ในเนื้อเรื่องเป็นคติสอนใจให้ผู้อ่านผู้ฟัง

๑.๔ แนวคิด

วรรณกรรมเรื่องนี้ผู้แต่งได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การรักษาศีล การละซึ่งความโลภ โกรธ หลง ซึ่งให้เห็นว่าหากทุกคนปฏิบัติได้ก็จะพบกับความสุขในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นโทษของการสร้างเวรกรรมว่าใครทำกรรมกับใครไว้ย่อมได้รับผลกระทบนั้น

๑.๕ ลักษณะคำประพันธ์

โคบุตรแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ๓ ชนิด คือกาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ สำหรับกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ เรียกว่า “ราบ” การดำเนินเรื่องส่วนมากใช้กาพย์ยานี ๑๑ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ส่วนกาพย์ฉบัง ๑๖ ใช้น้อย

๒. สิทนนไชย

๒.๑ เรื่องย่อ

เริ่มเรื่องด้วยบทแสดงความนอบน้อมต่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยบทพระนามคาถาที่เรียกว่า “บทนม” ต่อจากนั้นก็แสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัย บิดามารดา และพระอุปัชฌาย์ อาจารย์แบบสั้น ๆ แล้วนำเข้าสู่เรื่องโดยการยกครอบครัวสามีภรรยาคนหนึ่งมีฐานะยากจนมาก อาศัยอยู่ใกล้กรุงศรีอยุธยา คั้นหนึ่งภรรยาฝันว่านางเที่ยวเก็บขยะมูลฝอยกินแทนอาหาร นางได้บอกแก่สามี รุ่งเช้าสองสามีภรรยาไปหาพราหมณ์เพื่อทำนายความฝัน แต่พราหมณ์ไม่อยู่บ้านภรรยาของพราหมณ์จึงทำนายแทนว่า จะมีบุตรที่เฉลียวฉลาดแต่เจ้าเล่ห์ เมื่อพราหมณ์กลับมาจากป่าทราบเรื่องจากภรรยาถึงการทำนายความฝันปรากฏว่า ทำนายผิดอย่างมหันต์ และจะได้รับโทษหนักจึงต้องทำพิธีแก้เคล็ด เมื่อสองสามีภรรยาก็ได้บุตรชายตามที่ฝันตั้งชื่อว่าสิทนนไชย ต่อมาเมื่อมีบุตรอีกคนหนึ่งชื่อนวลซ้อง เมื่อผู้เป็นภรรยาให้กำเนิดลูกคนที่สองสามีก็สิ้นชีวิตลง จากนั้นการดำเนินเรื่องสิทนนไชยจึงแบ่งเป็นตอน ๆ ตามลำดับดังนี้

ตอนแร่น้อง ความว่า วันหนึ่งแม่ได้เข้าป่าเพื่อหาผัก สั่งให้สิทนนไชยนั่งดูแลน้องไม่ให้ไปไหน สิทนนไชยก็นั่งดูแลน้องอย่างเดียว แม่ว่าน้องจะตกลงใต้ถุนน้ำคำร้องไห้อย่างไรก็ตาม สิทนนไชย

ก็ไม่สนใจที่จะไปยกอุ้ม โดยถือคำสั่งของแม่ว่าแม่สั่งเพียงแต่ให้เล่นอย่างเดียว เมื่อแม่กลับมาได้ดู
ค่าสีทนนไชยก็อ้างว่าทำตามคำสั่งแล้ว

ตอนดูไก่ ความว่า วันต่อมาแม่สั่งให้สีทนนไชยนั่งดูไม่ให้ไก่มากินข้าวที่ตากไว้นอกชาน
สีทนนไชยปล่อยให้ไก่เขี่ยข้าวที่ตากไว้หกเรียกราด และตัวเองก็ไม่ไล่เพราะแม่สั่งเฉพาะดู

ตอนเผาผ้าครองขรัวตา ความว่า เมื่อนำสีทนนไชยไปอยู่วัดกับท่านขรัวตา ขณะที่สีทนนไชย
อยู่วัดก็ได้แต่เที่ยวเล่นสนุกสนานไม่ช่วยทำงานใด ๆ ทำงานทุกครั้งจะเอาเปรียบคนอื่นโดยใช้
สติปัญญาในการแก้ตัวได้และเอาตัวรอดทุกครั้ง วันหนึ่งขรัวตามีกิจนิมนต์นอกวัด จึงใช้สีทนนไชยให้
สะพานยามเดินตามหลัง ศรีทนนไชยใช้อุบายเผาผ้าของขรัวตาเสีย

ตอนตัดหน่อไม้ ความว่า ตอนที่ขรัวตาให้สีทนนไชยไปหาหน่อไม้กับเหล่าสามเณร เพราะ
ความขี้เกียจสีทนนไชยแอบหลับไม่ยอมหาหน่อไม้ แต่แอบนำหน่อไม้ที่ผู้อื่นหาได้มาแกะสลักเป็นชื่อ
ของตนเอง

ตอนมุงหลังคา ความว่า ท่านขรัวตาให้สามเณรไปมุงหลังคา ศรีทนนไชยแอบไปนอนหลับ
เมื่อสามเณรที่ช่วยกันมุงไปฉันทพล ตนก็ตื่นมาแอบไปปิดตอกที่ผูกจากสำหรับมุงหลังคาให้หมุนไปอีก
ข้าง เมื่อเหล่าสามเณรไปฟ้องหลวงตาว่าศรีทนนไชยแอบไปนอนหลับไม่ได้มาช่วยมุงหลังคา และ
สีทนนไชยได้แย้งว่า ตนเองไม่ได้แอบไปนอนแต่ได้มุงหลังคาคนเดียวไว้ตั้งมากมาย จึงมีการสืบสวน
กันสุดท้ายสีทนนไชยก็เป็นฝ่ายชนะ

ตอนสอนหนังสือนางชี ความว่า ขรัวตาให้สีทนนไชยซึ่งเป็นเด็กวัดช่วยสอนหนังสือให้นางชี
ปรากฏว่าสีทนนไชยกลับทำลวนลามนางชี

ตอนบอกหนังสือสังฆราช ความว่า วันหนึ่งขรัวตาตามหาศรีทนนไชยไม่พบ เข้าใจว่าสี
ทนนไชยขี้เกียจแอบไปนอนที่ไหน เมื่อเจอสีทนนไชยจึงถามว่าหายไปไหน สีทนนไชยจึงเรียนว่าที่ตน
หายไปนั้นเนื่องจากไปบอกหนังสือให้พระสังฆราช หลวงตาไม่เชื่อจึงไปถามหาความจริงจาก
พระสังฆราช จึงได้ความตามที่สีทนนไชยบอกไว้

ตอนหลอกหลวงตาทินชี่หมา ความว่า วันหนึ่งขรัวตาให้สีทนนไชยทำความสะอาดลานวัด
เมื่อเสร็จแล้วสั่งสีทนนไชยเฝ้าดูหมาไม่ให้ขึ้นมาขึ้นบนกองทราย ถ้าหมาขึ้นมาขึ้นจะให้สีทนนไชยกินชี่
หมา สีทนนไชยได้คิดแกล้งท่านขรัวตาให้กินชี่หมาโดยเอาขนมข้าวพองปั้นเป็นก้อน ๆ วางบนกอง
ทรายแล้วขึ้นไปนอนบนกุฏิ เมื่อท่านขรัวตามาเห็นเข้าก็ทำโทษสีทนนไชยโดยให้กินชี่หมาที่อยู่บนกอง
ทราย สีทนนไชยกินตามคำสั่ง โดยเอาขนมพองที่วางไว้บนกองทรายมากิน ขรัวตาเห็นสีทนนไชยกิน
อย่างเอร็ดอร่อยลองขอกินบ้างแต่สีทนนไชยจึงหยิบเอาชี่หมาจริง ๆ ให้ท่านขรัวตา เมื่อท่านขรัวตาทิน
เข้าไปก็รู้ว่าสีทนนไชยหลอกให้กินชี่หมา ท่านขรัวตาโกรธมากจึงนำสีทนนไชยไปฝากให้อยู่กับ
นายบัญญัติ

ตอนเรียกนายบัญชีกินข้าว ความว่า สีทนนไชยรับใช้ใกล้ชิดนายบัญชีทำให้นายบัญชีไว้ใจ วันหนึ่งนายผู้หญิงใช้สีทนนไชยไปบอกนายบัญชีให้มารับประทานอาหารเที่ยง สีทนนไชยไปตะโกนดัง ๆ ทำให้นายบัญชีโกรธที่ไปตะโกนเสียงดัง ซึ่งเป็นเรื่องไม่เหมาะสมทำให้ตนเองต้องอับอายขุนนางอื่น ๆ จึงสั่งว่าคราวหลังจะบอกอะไรให้กระซิบบา ๆ และบอกว่าจะทำสิ่งใดให้เป็นคำสั่งของนายบัญชีคนเดียวเท่านั้น เมื่อนายผู้หญิงใช้สีทนนไชยไปบอกนายบัญชีที่ตลาด แต่สีทนนไชยไม่ยอมไปอ้างว่าไม่ใช่คำสั่งของนายบัญชี จากนั้นนายบัญชีจึงสั่งสีทนนไชยว่าคราวหลังถ้านายผู้หญิงใช้ก็ขอให้ทำตาม สีทนนไชยโกรธมากหาว่านายบัญชีพูดจาไม่อยู่กับร่องกับรอย จึงวางแผนเผาบ้านนายบัญชีเมื่อไฟไหม้บ้าน นายผู้หญิงใช้ให้สีทนนไชยไปบอกนายบัญชีว่าไฟไหม้บ้าน สีทนนไชยกลับเข้าไปกระซิบบา ๆ ทำให้ไฟไหม้บ้านจนหมด

ตอนเผาบ้านนายบัญชีจับต้นไฟมาลงโทษ ความว่า เมื่อเผาบ้านเสร็จแล้ว นายบัญชีสั่งให้เอาต้นไฟมาลงโทษ สีทนนไชยจึงไปเอาเชิงกรานมาให้เพราะถือว่าเป็นต้นไฟทำให้ไฟไหม้บ้านหมดสิ้น

ตอนตัดไม้ไผ่มาทำบ้าน ความว่า นายบัญชีให้สีทนนไชยตัดไม้ไผ่สามกอเพื่อสร้างบ้าน สีทนนไชยฟันไม้ไผ่ทั้งสามกอเป็นผุยผงจนใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ นายบัญชีโกรธมากหาว่าสีทนนไชยแก้งเบียดเบียนตน สีทนนไชยจึงลาออกจากบ้านนายบัญชี และได้เข้าไปอาศัยอยู่ในวังรับใช้ใกล้ชิดพระเจ้าแผ่นดินจนได้เป็นที่ไว้วางพระทัย และได้เลื่อนตำแหน่งเป็นหมื่นสีทนนไชย

ตอนเรียกรางสี พระเจ้าแผ่นดินได้มอบหมายให้สีทนนไชยไปเรียกร่างเงินทำบุญทอดกฐินถ้าใครไม่ศรัทธาให้ทำโทษโดยการเขียนตี สีทนนไชยได้เรียกร่างเงินทุกคนไม่เว้นเด็กเล็ก ๆ ผู้ใดไม่ให้ก็จะถูกเขียน ทำให้เกิดความเดือดร้อนไปทั่วชาวบ้านจึงไปฟ้องเรื่องนี้กับพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินจึงเรียกสีทนนไชยเข้าไปสอบสวนสีทนนไชยก็ได้แก้ตัวว่าได้ทำตามคำสั่งแล้ว

ตอนไถ่อกไข่ ความว่า วันหนึ่งพระราชามีประสงค์จะลองปัญญาสีทนนไชย จึงนัดแนะให้นางกำนัลถือไข่ไว้คนละฟองลงในน้ำ เมื่อเผลอขึ้นมาจากน้ำให้ชูไข่และให้ร้อง “กระต๊าก” สีทนนไชยไม่มีไข่ในมือแต่ก็เอาตัวรอดได้โดยการร้องเป็นไก่ตัวผู้ว่า “คกกระต๊าก” และไม่ชูไข่ขึ้นมาให้เห็น เมื่อพระราชาทถามว่าทำไมไม่มีไข่ สีทนนไชยก็บอกว่าตนเป็นตัวผู้ จึงรอดพ้นความผิดไป

ตอนทำพันทันไก่ ความว่า มีพ่อค้ามาเรือสำเภามาทำพันทันชนไก่กับเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระองค์รับสั่งให้หากรมการเมืองให้นำไก่มาสู้ ปรากฏว่าไม่มีใครมีไก่ที่จะมาต่อสู้กับพ่อค้าสำเภาได้ จึงตรัสให้สีทนนไชยนำไก่มาสู้กับพ่อค้าสำเภาเพื่อสู้หน้าให้กับตน สีทนนไชยจึงนำแร้งมาขังไว้ให้ออดอาหารอย่างหนักโดยตั้งชื่อให้มันว่า “ไธ้แร้งราหู” แล้วให้คนเลี้ยงไก่นำไก่เป็น ๆ มาเชือดคอก หักคอกหักปีก แล้วโยนให้กินเป็นเวลาหลายวัน เมื่อวันถึงพันทันก็ปล่อยให้แร้งหิวจัดเข้าต่อสู้กับไก่ของพ่อค้าสำเภา ไก่ของนายสำเภาถูกแจ้งจิกกินเป็นอาหารจึงพ่ายแพ้เสียพันทันมากมาย

ตอนหลอกพ่อตา แม่ยายกินขี้ไก่ เมื่อชนไก่ชนะแล้ว พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานภรรยา และข้าทาสบริวารให้เป็นจำนวนมาก สีทนนไชยได้อยู่บ้านเดียวกับพ่อตาแม่ยาย วันหนึ่งก็คิดอุบาย หลอกให้พ่อตาแม่ยายกินขี้ไก่ จึงนำไก่มาทาดัวด้วยน้ำผึ้งแล้วนำไปไม่มารองน้ำผึ้งที่ตนทาหกไว้ เมื่อ น้ำผึ้งตกลงบนใบไม้จึงนำมากินให้พ่อตาแม่ยายเห็น เมื่อพ่อตาแม่ยายถามว่ากินอะไร ก็ตอบว่ากิน น้ำผึ้งไก่ จึงขอลองชิมดูบ้างเมื่อชิมก็อร่อยดีใจ และคิดว่าถ้าวันไหนเจ้าของไก่ไม่อยู่ตนจะแอบกิน น้ำผึ้งไก่ สีทนนไชยเมื่อเห็นดังนั้นจึงวางอุบายทำที่ออกไปข้างนอกบ้านและแอบดูพ่อตาแม่ยาย เห็น ทั้งสองแอบนำไก่มาลงศอกเพื่อให้น้ำผึ้งไก่ออก เลียนแบบอย่างที่ตนกระทำ น้ำผึ้งไก่ก็ไม่ออกมาอย่างที่หวัง จึงไปถามสีทนนไชย สีทนนไชยจึงแกล้งบอกว่าต้องกาตตายายไก่อก่อน (บูชาตายายไก่อ) น้ำผึ้ง จึงจะออกมา พ่อตาจึงทำตามแล้วลงศอกเต็มแรง เมื่อไก่อโดนกระแทกศอกลงไปขี้แตกออกมา พ่อตา แม่ยายจึงเข้าใจว่าน้ำผึ้งไก่จึงกินเข้าไป และรู้ว่าถูกหลอกให้กินขี้ไก่เข้าไป

ตอนสีทนนไชยกินเนื้อแร้ง พระราชากินขี้แร้ง ความว่า เมื่อพระราชาแกล้งให้สีทนนไชยอับ ายายจึงสั่งให้พ่อครัวแกงเผ็ดแร้งให้สีทนนไชยกินแล้วบอกภายหลังว่าเป็นเนื้อแร้ง ทำให้สีทนนไชยเสีย หน้า และเป็นทีที่หัวเราะเยาะของพระราชาและขุนนาง เมื่อโดนแกล้งให้เสียหน้าดังกล่าวแล้ว ตนเองก็ คิดหาทางแก้เผ็ด โดยหลอกให้พระราชากินขี้แร้งที่ตนนำไปทำเป็นดินสอทรงงานของพระราชา เมื่อ พระองค์เขียนไม่ติดก็อมเข้าไป สีทนนไชยจึงบอกว่าท่านกินขี้แร้งแต่เรากินเนื้อแร้ง

ตอนทำพันทมววย ความว่า สีทนนไชยกลัวภัยที่หลอกให้พระราชากินขี้แฉง ก็หนีไปซ่อนตัว ต่อมามีนักมววยมาทำพันทกับเจ้าเมือง พระราชาจึงรับสั่งให้ขุนนางหานักมววยต่อคู่ แต่ไม่มีใคร สามารถหามาได้ จึงให้หาสีทนนไชยเพื่อมาแก้ไขปัญหากับบ้านเมือง โดยแจ้งว่าไม่ถือโทษโกรธที่ หลอกให้ตนกินขี้แร้ง สีทนนไชยจึงออกมาแก้ไขปัญหากับบ้านเมือง โดยทำกลอุบายให้คนแก้หัวล้าน ปลอมเป็นลูกของนักมววยที่เพิ่งคลอดได้ ๗ วัน จับมาโกนผมที่เหลือและทาขมมันให้ทั่วตัว แล้วให้นอน ในเปลทำที่เป็นเด็กอ่อน เพื่อลวงให้นักมววยมาเห็น ตอนเวลากลางคืนก็แต่งทองสูงไปเดินทำที่เป็น นักมววยกล่าวทำดีทำต่อย เมื่อนักมววยต่างเมืองเห็นดังเช่นนั้นจึงหนีกลับไป

ตอนมาก่อนไก่อ ความว่า หลังจากแสดงความยินดีชื่นชมความดีความชอบที่สามารถ เอาชนะนักมววยได้ ก็ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นหมื่นเสมอใจบำรุงเมือง พระราชาประสงค์เสด็จประพาส นอกเมืองก็มีรับสั่งว่าให้สีทนนไชยพาครวมาให้ถึงก่อนไก่อ ปราบกว่าสีทนนไชยขึ้นปีนบนหลังคาทำว่า ตนพยายามพาครวไปเฝ้าด้วย ต่อจากนั้นจับไก่อมาผูกให้เดินนำหน้าพาเข้าเฝ้า พระราชาจึงไม่ สามารถเอาผิดได้

ตอนขี้ใส่หม้อ ความว่า พระราชารับสั่งให้นางสนมไปขี้ใส่หม้อของสีทนนไชย เมื่อพวกนาง สนมไปถึงก็ขี้ใส่หม้อ แต่นางได้ตัดและเย็บด้วย สีทนนไชยจึงเอาไม้ไผ่ทุบตีข้อหาทำนอกคำสั่ง พระราชา

ตอนทำพินชนควาย ความว่า ต่อมามีคนมาทำพินชนควายกับพระราชา พระราชาจึงให้กรมการเมืองจัดหาควายมาสู้ ไม่มีขุนนางคนใดสามารถหามาได้ จึงมีรับสั่งให้สีทนไนไชยรับหน้าไป สีทนไนไชยจึงหาลูกควายที่เพิ่งเกิด เขามีดโกนมาติดที่เขาไว้เพื่อเข้าสู่ โดยปล่อยให้ลูกควายอดนม เมื่อถึงเวลาต่อสู้ก็ปล่อยลูกควายที่หิวจัดวิ่งเข้าหาควายชน โดยที่ลูกควายเข้าใจว่าควายชนดังกล่าวเป็นแม่ของมัน มีดที่ติดอยู่ที่เขาค้างบาดเอาลูกอ้วนทะ ทำให้ควายชนต้องหนีไป สีทนไนไชยก็สามารถชนะได้

ตอนลงชาวบ้านลงจับปลา ความว่า ในขณะที่สีทนไนไชยกำลังเดินไปบ้านก็พบกับชาวบ้านกลุ่มหนึ่งกำลังพูดคุยและทักทายกับสีทนไนไชยในทำนองได้ข่าวว่าท่านเก่ง สามารถลงคนหลงเชื่อได้ ถ้าแน่จริงลงพวกเราให้หลงเชื่อสักอย่างจะเป็นไร สีทนไนไชยจึงบอกว่าเราไม่มีเวลามาลงเล่นกับพวกท่านหรอกเรามีภารกิจรีบไป เนื่องจากพระราชามีรับสั่งให้คนไปจับปลาที่หาร เรากำลังปาวประกาศตามรับสั่ง ชาวบ้านเมื่อได้ฟังดังนั้นก็เกณฑ์คนเพื่อไปจับปลาในหาร เมื่อไปถึงไม่มีใครสักคน จึงรู้ว่าตนเองโดนหลอก

ตอนหลอกพระราชาลงน้ำ ความว่า พระราชาต้องการเอาชนะที่สีทนไนไชยจึงคิดเอาเรื่องเพื่อปราบสีทนไนไชย โดยมีรับสั่งให้สีทนไนไชยลงพระองค์ลงเล่นน้ำ สีทนไนไชยบอกว่าตนมิบังอาจลงให้พระองค์ลงเล่นน้ำได้ เพราะบางทีอาจเกิดอันตรายอันใดจากการลงน้ำของพระองค์ตนจะได้รับ ความผิด แต่ถ้าพระองค์อยู่ในน้ำตนสามารถลงให้พระองค์ขึ้นมาได้ พระราชาจึงเสด็จลงน้ำ ก็เป็นอันแพ้พินชนต่อสีทนไนไชย หลังจากนั้นสีทนไนไชยบอกว่าถ้าพระองค์ไม่เสด็จขึ้นจากน้ำปลิงควายอาจจะกัดกินเลือดจนหมดร่างกายก็ได้ พระราชาจึงขึ้นจากน้ำ

ตอนแปลธรรมพินเมือง ความว่า เมืองลังกาได้ส่งพระสงฆ์มายังกรุงศรีอยุธยาเพราะได้ข่าวมีนักปราชญ์ที่เก่ง จึงได้ส่งนักปราชญ์มาทำพินชนแข่งขันคัมภีร์ สีทนไนไชยปลอมตัวเป็นพระชื่อ อุดมบาลี เพื่อแข่งขันคัมภีร์กับพระสังฆราชกรุงลังกา โดยจับปูลู่มน้ำหมึกให้คลานบนใบลาน แล้วให้ชื่อคัมภีร์ว่าคัมภีร์พระปู้ไต เมื่อสังฆราชทราบเรื่องคัมภีร์นี้ก็แกล้งทำเป็นป่วยและได้กลับไปเมืองลังกา เพราะกลัวว่าแพ้พินชนจะอับอายผู้คน

ตอนทำพินชนี ความว่า มีนางซีมีความสามารถในการคะเนค่านวนได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา และขอทำพินชน พระเจ้ากรุงศรีฯ ก็แพ้พินชนจึงให้สีทนไนไชยรับอาสาพินชนสู้กับนางซี นางซีมีความสามารถในการคะเนได้ทุกอย่างทุกประการ สีทนไนไชยจึงเอาชนะด้วยกรให้นางซีปัสสาวะลงในปากขวดแคบ ๆ ถ้าปัสสาวะแล้วปากขวดเปียกตนจะชนะการพินชนครั้งนี้ นางซีเป็นฝ่ายแพ้ต้องเสียสินพินชนมากมายแก่พระราชาและสีทนไนไชย

ตอนถวายของดี ความว่า อยู่วันหนึ่งพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาว่าในท้องพระโรงว่าขุนนางคนอื่น ๆ นำของมากมายมาถวายพระองค์ ทุกสิ่งล้วนเป็นของดี แล้วสีทนไนไชยมีอะไรจะถวาย

พระองค์บ้าง สิทนไนยจึงกลับมาคิดว่าตนจะถวายอะไรดี จึงนำกระสอบเปล่าไปจับตัวต่อใส่ลงในกระสอบผูกมัดปากไว้อย่างดี และทูลว่าให้แก้ห่อผ้าในเวลากลางคืน ขณะที่อยู่พร้อมกับพระมเหสีโอรส และธิดา พระราชาได้ทำตามทีที่สิทนไนยสั่งไว้ เมื่อแก้ถุงตัวต่อได้ต่อย พระองค์โกรธมากรับสั่งให้หมีไนยจับตัวสิทนไนยมาลงโทษ แต่สิทนไนยหนีไปอย่างไม่มีร่องรอย เพราะกลัวพระราชอาชادتันฉบับจบเพียงแค่นี้

๒.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

เรื่องสิทนไนยไม่ปรากฏแน่ชัดว่าใครแต่งและแต่งเมื่อใด มีข้อความที่กล่าวถึงการแต่งไว้ดังนี้

<u>“ข้าขอแต่งฉันท์</u>	<u>กล่าวปลุกผูกพัน</u>	<u>เรื่องราวนิทาน</u>
<u>ผู้เฒ่าเล่าไว้</u>	<u>มิได้แจ้งฉาน</u>	<u>เรื่องราวนิทาน</u>
<u>พระสีนไนย</u>		
ต่างคนต่างเล่า	ให้เพื่องเรื่องราว	ต้นปลายชวายุไขว่
ตัวข้านี้หนา	ไม่มาเข้าใจ	ว่าพระสีนไนย
ถูกใครทำนอา”		

จากข้อความนี้พอจะทราบได้ว่าผู้แต่งแต่งเรื่องสิทนไนยขึ้นจากการฟังนิทานที่ผู้เฒ่าเล่าให้ฟังสืบต่อกันมา

๒.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

ในการแต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายในการแต่งคือ เพื่อใช้อ่านใช้สวดกันฟังให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า

<u>“นิทานทนนไนย</u>	<u>จบเท่านี้ไสร้</u>	<u>สวดไปให้ดัง</u>
<u>แม่แก่แม่เฒ่า</u>	<u>เขาได้นั่งฟัง</u>	<u>บ่าวน้อยร้อยซัง</u>
<u>สวดไปให้ดี</u>		
อย่าทำวอแ	ให้จนสินกอแ	ลองแลสักที
อีเหล่าสาวสาว	ว่าเจ้าสวัสดิ	หมากพลูบุรี
หมีใช้สะหรี	ที่เสียงเกลี้ยงกลบ	สวาน้อยคนนี้
เห็นดีแล้วหนา”		

๒.๔ แนวคิดของเรื่อง

วรรณกรรมเรื่องนี้ผู้แต่งได้เสนอแนวคิดไว้ ๓ ประการ ประการแรกเสนอแนวคิดที่ว่าผู้ที่ทำดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน ผู้ทำชั่วย่อมได้รับผลกรรมเช่นเดียวกัน ประการที่สองเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการใช้ปฏิภาณไหวพริบในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตประจำวัน วรรณกรรมเรื่องนี้ได้มีคติสอน

เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตว่า การทำสิ่งใดก็ตามหากทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน เพื่อเอาตัวรอดเป็นการแก้ปัญหาที่ผิดไม่ควรจะปฏิบัติ เป็นลักษณะของคนเห็นแก่ตัว ประการที่สามเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความรักศักดิ์ศรีของตนเอง โดยเน้นว่าเรื่องนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก หากไม่รักในศักดิ์ศรีของตนเองแล้วยอมไม่มีผู้ใดเคารพนับถือ โดยเฉพาะผู้ที่เป็นผู้นำ

๒.๕ ลักษณะคำประพันธ์

วรรณกรรมเรื่องนี้แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ๓ ชนิด คือ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ดำเนินเรื่องสลับกันไปจนกระทั่งจบเรื่อง กาพย์ที่ใช้มากที่สุดได้แก่ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ส่วนกาพย์ที่ใช้ น้อยที่สุดคือ กาพย์ฉบัง ๑๖

๓. เจ้าพุดโร

๓.๑ เรื่องย่อ

กล่าวถึงเทวบุตรและเทพธิดาต้องจุติจากสวรรค์ลงมาชาติใช้กรรมในโลกมนุษย์ โดยเทวบุตรลงมาเกิดเป็นลูกของเฒ่าจันทร์ทีกและยายมาลีชื่อว่าพุดโร ฝ่ายเทพธิดาลงมาเกิดเป็นธิดาของเจ้าเมืองมัทราชชื่อพิมพา ครอบครัวยุของพุดโรยากจนมาก พุดโรมีนิสัยเกียจคร้านมาก ตายายจึงดำตีทุกวัน ครั้นถูกด่ามากพุดโรก็อ้างว่าตนกลัวสิ่งต่าง ๆ

วันหนึ่งพุดโรออกไปจับปลาที่ชาวบ้าน พระอินทร์ออกอุบายโดยการช่วยฉีกผ้ามาชุบให้เป็นปลาช่อนนอนตายอยู่ในสุ่มของพุดโร พุดโรดีใจมากรีบกลับบ้านนำปลาช่อนมาให้ตากับยาย และได้บอกกับตายายว่าจะได้รับบาปกรรมด้วยกัน ตายายโกรธมากจึงไม่ยอมกินปลาช่อน พุดโรจึงเอาปลาช่อนอย่างแล้วหนีไว้ที่หลังคา

กล่าวถึงเศรษฐีคนหนึ่งควบคุมสำเภามาขายยังต่างเมืองอยู่เป็นประจำ แต่ครั้งนี้เมื่อนำของลงเรือหมดแล้วเรือไม่ยอมออกจากท่า เศรษฐีแปลกใจมากจึงขึ้นฝั่งไปเพื่อถามชาวบ้านว่าใครจะฝากอะไรไปขายอีกบ้าง ครั้นพุดโรนำปลาอย่างมาฝากไปให้พระราชโดยแลกกับเสื้อผ้า เศรษฐีก็รับว่าจะจัดการให้ จากนั้นเรือก็ออกจากท่า เรือใช้เวลาในการแล่น ๑๕ วัน ถึงเมืองเมืองหนึ่งพระราชกำลังประชวร พระมเหสีให้หาหมอรักษามา หมอบอกว่าต้องใช้ปลาช่อนอย่างมาละลายกับน้ำดอกไม้เป็นกระสายยาจึงจะหาย พระมเหสีจึงให้ทหารออกไปวประกาศเพื่อหาซื้อปลาช่อนอย่าง เศรษฐีจึงนำปลาช่อนอย่างของพุดโรเข้าไปถวาย เมื่อพระราชได้เสวยอาการก็หายเป็นปกติ พระราชได้แอบทอดเครื่องทองใส่ในกลองชัยแล้วทำประแจยนต์เอาไว้ ฝากเศรษฐีได้นำไปมอบให้แก่พุดโร เศรษฐีแล่นเรือมา ๗ วัน ๗ คืน กลับถึงบ้านและนำกลองไปมอบให้เจ้าพุดโรบอกว่าพระราชฝากมาให้ พุดโรแบกกลองกลับบ้านและได้ใช้หนุนนอน ต่อมาเศรษฐีเดินทางไปค้าขายอีก พุดโรก็ได้ฝากกลองไปแลกเสื้อผ้าเช่นเดิม เศรษฐีเดินทางถึงเมืองหนึ่งก็ทอดสมอค้าขาย เมืองนั้นเจ้าเมืองชื่อท้าวกาหรรบครอง

เมืองและนางสุวรรณเทวีเป็นพระมเหสี มีโอรสชื่อพระพิชัย พระพิชัยฝันว่าได้สวมสร้อยสังวาลย์แหวน และมงกุฏ เมื่อตื่นขึ้นทรงเสียใจมากเพราะอยากได้เครื่องทรงตามที่ทรงฝันนั้น ได้อาละวาดไล่ฆ่าผู้คนในวังจนเดือดร้อนไปทั่ว แม้ทำวาทะและนางสุวรรณเทวีจะเปลื้องเครื่องทรงให้สวมใส่ก็ไม่ยอม พอดีเศรษฐีนำกลองชัยเข้ามาถวาย พระพิชัยชอบใจได้นำไปไว้ในห้องบรรทม เผอิญพบประแจยนต์เมื่อเปิดออกพบเครื่องทรงเช่นในฝันก็พอใจมาก และได้มอบสรเป็นเครื่องตอบแทนพุทโธ เศรษฐีจึงนำกลองมาให้พุทโธ พุทโธโกรธมากหาว่าเศรษฐีหลอกหลวง แต่ก็ได้นำสรกลับมาที่บ้าน เมื่อถึงบ้านเห็นกาเกาะจึงยกศรขึ้นยิง เกิดฟ้าแลบ ฟ้าร้อง พุทโธได้นำศรนั้นไปแขวนไว้ที่หลังคาโดยไม่สนใจ หลังจากนั้นเศรษฐีก็ได้ออกเรือไปขายสินค้าอีกครั้งนี้ พุทโธได้ฝากศรไปแลกกับเสื้อผ้าอีก เรือแล่นเจ็ดวันก็ถึงอีกเมืองเมืองหนึ่งมีท้าวมหัทรราชปกครอง มีธิดาชื่อพิมพาซึ่งมีรูปโฉมงามมาก ทำให้เจ้าเมืองต่าง ๆ ต้องการเป็นคู่ครอง ได้ยกทัพเข้าโจมตี พระมเหสีได้เตรียมให้นางพิมพาปลอมตัวเป็นหญิงชาวบ้านเพื่อลอบหนีออกจากเมือง เมื่อเศรษฐีแล่นเรือมาถึงเมืองนี้ได้นำศรเข้าถวายท้าวมหัทรราช ท้าวมหัทรราชได้ให้ศรแปลงไป ๓ ครั้ง ครั้งแรกไปเผาข้าศึก ครั้งที่สองเป็นจักรไล่ฟันข้าศึก ครั้งที่สามเป็นฝนตกจนน้ำท่วม ข้าศึกที่ยกทัพมาประชิดเมืองยอมแพ้ ท้าวมหัทรราชจึงแฉงศรให้ฝนหยุดตก จากนั้นได้มอบนางพิมพาให้พุทโธเป็นการตอบแทนบุญคุณ พร้อมด้วยทหารรับใช้มากมาย พุทโธแปลกใจมาก ตอนแรกไม่ยอมรับนางพิมพา พุทโธคิดถึงตายายที่เคยเลี้ยงตนดูมา เรื่องราวร้อนถึงเบื่องบนเทวดาเมื่อตรวจดูปรากฏว่าพุทโธกำลังจะหมดกรรมจึงเข้าไปช่วยให้นางสุชาดาเนรมิตร่างเป็นยาย ท้าวพันดาเนรมิตเป็นตา มาอบรมสั่งสอนพุทโธให้ดูแลนางพิมพาให้ดีเพราะเป็นลูกเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน จากนั้นจึงจัดพิธีอภิเษกสมรสทั้งคู่ครองรักกันอย่างมีความสุข

๓.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

วรรณกรรมเรื่องเจ้าพุทโธไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าใครเป็นผู้แต่ง มีเพียงข้อความในตอนท้ายเรื่องทีกล่าวถึงไว้ว่า

“หนังสือเจ้าพุทโธ ของคุณบุณคง สร้างไว้ในพุทธศาสนา

ถ้าข้าเกิดมา ในชาติใดใดก็ดี ขอให้สมเด็จพระอรหันต์ตราชีนาสบ

นิพพานนะบัดจะโยโหดี”

จากข้อความนี้ “คุณบุณคง” อาจจะมีหมายถึงผู้แต่งหรือผู้คัดลอกวรรณกรรมเรื่องนี้ก็ได้ ส่วนสมัยที่แต่ง มีข้อความกล่าวถึงไว้ในตอนจบเรื่องว่า

“หนังสือเจ้าพุทโธ เขียนจบ ณ วันศุกร์เดือนยี่ คืนสิบสองค่ำ

พุทธศักราช ล่วงแล้วได้ สองพันสามร้อย

เก้าสิบเอ็ดปีออกสมเด็จที่สก”

ถูกปลดออกไปทำอะไรตามประสาคนแก่ วันหนึ่งสองตายายออกไปหาปลา ปรากฏว่าจับปลาไม่ได้จึงไปหาเห็ดที่ริมหนอง และได้พบเต่าตัวหนึ่งนอนใต้พุ่มไม้

ตอนนี้ผู้แต่งได้เล่าย้อนหลังไปถึงชาติปางก่อนของเต่าทองว่า ครั้งหนึ่งพระมารดาแห่งพระทองอยู่บนสวรรค์ เกิดอยากกินไข่เต่านาจึงแปลงกายลงมาเป็นชาวนา เมื่อได้เสวยไข่เต่าเข้าไปคำหนึ่งทำให้เต่านาได้ไปเกิดบนสวรรค์ชื่อว่าพระทอง ส่วนแม่เต่านั้นชาตินี้ลงมาเกิดเป็นยายทองสาชาวนาผู้ยากจนแต่ได้สร้างบุญกุศลเอาไว้มาก พระทองจึงตอบแทนพระคุณของมารดา โดยเสด็จลงมาจากสวรรค์มาจุติในครอบครัวของเต่านาโดยถือชาติกำเนิดเป็นเต่าทอง โดยมีเทพารักษ์เป็นผู้คุ้มครอง เมื่อสองตายายมาพบเต่าก็ดีใจมาก ฝ่ายยายทองสาชานันได้ยินเสียงเต่าร้องออกมาเป็นเสียงคน และมองเห็นว่าเต่ามีสีทองจึงเกิดความรักใคร่และเอ็นดูเหมือนลูก ส่วนตาใส่นั้นอยากจะฆ่าแกงอยู่ตลอดเวลา ยายต้องคอยปกป้องไม่ให้ตาทำร้ายเต่าจึงไม่มีเวลาไปทำมาหากิน ทำให้ตายายต้องทนทุกข์ยากจนลงทุกวัน เรื่องราวจึงเดือดร้อนถึงพระอินทร์

พระอินทร์ให้พระวิษณุกรรมนำปีมาให้เต่าทอง ปีแก้วเป็นอาวุธประจำตัวของเต่าทองเมื่อครั้งอยู่บนสวรรค์ มีอิทธิฤทธิ์มากคือถ้าได้เป่าออกไปเสียงได้ยินถึงไหนผู้คนก็จะรำกันหมดทั้งสิ้น ถ้าใครอดทนไม่รำก็จะรากเลือดขาดใจตายทันที พระวิษณุกรรมสั่งตายายเอาไว้ว่าให้ทั้งสองจงนำเต่าทองออกไปเป่าปีรับจ้างเพื่อแลกกับเงิน พอรุ่งเช้าตายายจึงช่วยกันหามเต่าทองเดินทางเข้าไปในตลาดแล้วป่าวประกาศผู้คนมาฟังเสียงปีของเต่ากันมากมาย ชาวบ้านตลอดทั้งจีน ไทย แยก ฯลฯ ต่างแปลกใจที่ตายายพูดว่าเต่าเป่าปีได้ เมื่อเต่าทองเป่าปีทุกคนต่างก็รำ ส่วนตายายอดที่จะรำมิได้ ยายเข้าโลมกับตาอย่างน่าบัดสี เต่าทองเห็นว่าเป็นที่น่าอับอายของชาวบ้านจึงหยุดเป่าปี เมื่อสิ้นเสียงปีทุกคนรู้สึกอับอายมากจึงหนีหน้ากันไปหมด นายตลาดจึงได้จ่ายค่าจ้างให้ตายาย ต่อจากนั้นตายายก็ช่วยกันหามเต่าทองออกเที่ยวตระเวนเป่าปีหารายได้ในที่อื่น ๆ เรื่อย ๆ จนมีเงินทองใช้จ่ายอย่างสะดวกสบาย

วันหนึ่งเต่าทองได้ขอร้องให้ยายทองสาไปสู่ขอนางดอกไม้ ลูกสาวเศรษฐีที่อาศัยอยู่ชานเมือง ในขณะที่เดียวกันโอรสของเจ้าเมืองสารัตถิชื่อเจ้าจันทกุมารได้อ้อนวอนให้พระราชมารดาไปสู่ขอนางดอกไม้ให้เช่นเดียวกัน ชันหมากทั้งสองมาพร้อมกัน ครั้นเศรษฐีจะปฏิเสธชันหมากของยายทองสา ก็กลัวจะเป็นที่ติฉินนินทา จึงให้ทั้งสองฝ่ายจัดสร้างโรงบิณฑบาตด้วยทองคำ สร้างโต๊ะเงินโต๊ะทองที่บรรจุเพชรนิลจินดาอยู่เต็ม และให้จัดพามาพร้อมด้วยชันหมากอีกหนึ่งพันช้น ให้ทันภายในสามวัน ฝ่ายไหนมาถึงก่อนจะยกนางดอกไม้ให้แก่ฝ่ายนั้น ทำให้ยายทองสาเกิดความกุ่มใจมาก

ในคืนนั้นเต่าทองจึงได้ภาวนาและระลึกถึงพระพรหม ทำให้พระพรหมมีความรู้มรอันจึงส่งทิพย์เนตรดูก็รู้ว่าเต่าทองต้องการความช่วยเหลือ จึงสั่งให้พระอินทร์และพระวิษณุกรรม นำนางฟ้าและเทวดาจำนวนมากแปลงกายเป็นมนุษย์แล้วช่วยกันเนรมิตสิ่งของต่าง ๆ ที่ต้องการเสร็จภายในคืน

เดียว พอรุ่งเช้าขบวนชั้นหมากที่เนรมิตก็แห่ไปยังบ้านเศรษฐี เมื่อได้ฤกษ์ทำพิธีเรียกตัวเจ้าบ่าวคือ เต่าทองทำให้เศรษฐีเกิดความอับอายมาก เมื่อชั้นหมากของเจ้าจันทกุมารยกมาถึงต้องยกกลับไป เพราะมาหลังชั้นหมากของเต่าทอง เศรษฐีไล่ชั้นหมากของเจ้าเมืองสวรรค์ไปด้วยความโกรธ

นางดอกไม้เมื่อนำเต่าทองไว้ในปราสาทเกิดความสงสัยยิ่งนัก จึงอ้อนวอนขอให้เต่าเป่าปี่ให้ ฟัง ทุกคนที่ได้ยินเสียงปี่ต่างแสดงท่าทางกรร่ำแบบแปลก ๆ ในตอนกลางคืนเต่าทองได้แปลงกาย เป็นมนุษย์รูปงามอยู่กับนางดอกไม้ กลางวันจึงกลับร่างเป็นเต่าทองเช่นเดิมเป็นเวลาหลายวันนาง ดอกไม้จึงเกิดความเบื่อกับที่ต้องอยู่ในปราสาทจึงชักชวนเต่าทองและพี่เลี้ยงออกไปทูลลาเศรษฐีเพื่อ ออกไปยังอุทยาน ในตอนนั้นเต่าทองคิดว่าการไปครั้งนี้จะมีเกิดเหตุการณ์ร้ายแน่ ๆ จึงเป่าปี่ให้ทุกคน เต็มรับเพื่อไม่ให้เกิดความสงสัย ทุกคนต่างก็รักกันอย่างสนุกสนาน ก็มีนางยักษ์ตนหนึ่งชื่อนางการัน ได้ออกเที่ยวป่า เพื่อเก็บดอกไม้ไปถวายนางสุดซาเป็นธิดาของบิดาของเมืองมิกถินลา มาได้ ยินเสียงปี่นางจึงแปลงกายเป็นพี่เลี้ยงของนางดอกไม้ระปะปนกับทุกคน เมื่อเห็นว่าทุกคนเพลินจึงอุ้ม เต่าทองและปี่แก้วไป เพื่อนำไปถวายนางสุดซาและได้เล่าเรื่องราวต่าง ๆ ให้นางฟัง นางสุดซาจึงอ้อน วอนให้เต่าทองเป่าปี่ให้ฟัง เต่าทองจึงแกล้งเป่าปี่ให้ทุกคนเต็มรับจนเหนื่อยแล้วกลับไป เต่าทองจึง แปลงกายเป็นมนุษย์ลักพาตัวนางสุดซาไป โดยได้รับความช่วยเหลือของเทพารักษ์ที่มอบแก้วสารพัด นึกให้เต่าทองพานางสุดซาเหาะไปถึงศาลากลางสวนดอกไม้ของนางดอกไม้ เมื่อนางดอกไม้รู้ความ จริงว่าเต่าทองพาหญิงอื่นเข้ามาจึงเกิดการทะเลาะ แต่ทำยที่สุดก็เข้าใจกันด้วยดี

กล่าวถึงเมืองยักษ์ ท้าวบิดเวรราชหลังจากเต็มรับจากเสียงปี่ของเต่าทอง นอนหลับไป เมื่อ ตื่นขึ้นมาหานางสุดซาไม่เจอ ได้ซักถามเรื่องราวจากนางการัน ท้าวบิดเวรราชโกรธมากจึงให้ตรีสุรซึ่ง เป็นน้องชายยกกองทัพออกติดตามโดยมีนางการันเป็นผู้นำทาง กองทัพยักษ์ยกทัพไปจนถึงซานเมือง สวรรค์ดี ทำให้เจ้าเมืองสวรรค์ตกใจกลัวยิ่งนัก ให้โหรทำนายดวงชะตาของบ้านเมือง โหรตรวจดูแล้วก็ กราบทูลว่าพระองค์จะต้องเสียเมืองแน่ แต่จะมีมนุษย์คนหนึ่งเข้ามาครอบงำให้

เจ้าเมืองสวรรค์จึงสั่งให้ทหารไปป่าวประกาศ แต่ไม่มีผู้ใดอาสาเลยจนกระทั่งผ่านมาทางที่ เต่าทองนอนอยู่ในกระดอง เต่าทองได้จึงบอกทหารกลุ่มนั้นว่าตนจะรับอาสาไปปราบยักษ์ด้วยตนเอง ทหารได้ยินดังนั้นจึงนำไปกราบทูลเจ้าเมืองสวรรค์ เจ้าเมืองสวรรค์ก็ลัดดาอย่างโกรธแค้น ในคืนนั้น พระเลื้อเมืองซึ่งเป็นภูตผีปีศาจปกป้องคุ้มครองเมืองสวรรค์ได้ออกอาละวาดล่าแแดงฤทธิ์เดชด้วยการ ทำลายปราสาทราชวังจนชาวเมืองขวัญเสีย จากนั้นจึงเข้าไปยังปราสาทของเจ้ากรุงสวรรค์ พระองค์ กลัวมากได้ตรัสว่าท่านต้องการสิ่งใด เนื้อเรื่องจบเพียงเท่านี้

ตอนจบของเรื่องผู้แต่งได้กล่าวถึงการสร้างหนังสือชุดว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ผู้ที่จะนำไปสวด ไปอ่านจะต้องดูแลรักษาให้ดีที่สุด

๔.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

วรรณกรรมเรื่องเต่าทองไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่ง มีข้อความที่กล่าวผู้แต่งหรือผู้เขียนว่าเป็นพระบวชอยู่ที่วัดสิงขร อำเภอศรีรัตนนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่พอจะเป็นหลักฐานยืนยันเกี่ยวกับผู้แต่งได้ จากข้อความที่ว่า

“ตัวฉานปล้ำเขียน	วันวันเหมือนจะตาย	นอนคว่ำนอนหงาย
เจ็บกายกาย	เจ็บหลังเจ็บหน้า	ราวกับถูกถอง
.....		
<u>เพลานวันเพียง</u>	<u>เสียงเด็กตีกลอง</u>	<u>ฉวยเอารรครอง</u>
<u>ขึ้นไปมิช้า</u>	<u>ฉันทเพล.....เสร็จ</u>	<u>ลงจากคามา</u>
<u>ฉวยหนังสือพา</u>	<u>เขียนพลันทันใด</u>	
ฝ่ายพระอาทิตย์	ซักรถไรไร	ลับเหลี่ยมเมรุไกร
เข้าสู่ท่านอน	แสนระงับหลับไหล	พอได้ยินไก่
ลุกขึ้นเร็วพลัน		
ฉวยเอาห่อผ้า	นั่งร่ายคาถา	ครบร้อยแปดนับ
ไ้ไ้ตัวฉาน	เกิดมาเป็นกรรม	<u>เมื่อแรกฉานบวช</u>
<u>อยู่ที่วัดถ้ำ</u>	<u>เดือนอ้ายขึ้นค่ำ</u>	รับไปฉลอง

บอกไว้ท่านเคย”

วรรณกรรมเรื่องนี้ผู้แต่งได้บอกว่าแต่งวันเสาร์ เดือนห้า สำหรับปีที่แต่งขาดชำระไปดังข้อความที่ว่า

“จบมาสเท่านี้หมด	อาตมาจดไว้ให้แจ้ง
ผู้สวดอยากคลั่งแคลง	ตัวไม่แจ้งอย่านิทรา
<u>ฉานเขียนจบเดือนห้า</u>	<u>ขึ้น.....ค่ำวัน เจ็ด</u>
โดยปี.....”

๔.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

วรรณกรรมเรื่องเต่าทอง ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายว่า ใช้เป็นหนังสือสวด (อ่าน) เพื่อความเพลิดเพลิน

“น้ำหมึกถูกหมอม	เขียนไม่สู้ดี	ผู้หนึ่งคนใด
หยิบไปหนาพี	ระวังจงดี	น้ำหมากน้ำพลู
.....		
อีกทั้งอัคคี	ระวังให้ดี	<u>พี่น้องข้าว่า</u>

อย่าทำเป็นอวด
จะมีอันตราาย”

สวดเกี้ยวสีกา

ไฟไหม้ข้าวว่า

๔.๕ แนวคิด

วรรณกรรมเรื่องเต่าทอง ผู้แต่งได้เสนอแนวคิดไว้ ๓ ประการ คือ ประการแรกเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวที ว่าเป็นเครื่องหมายของคนดี ประการที่สองเกี่ยวกับการรู้จักควบคุมตัวเอง ไม่ปล่อยให้กิเลสตัณหาเข้ามาครอบงำจิตใจ จนทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และประการที่สามเกี่ยวกับความรัก ความหลง ถ้าไม่รู้จักแยกแยะจะกลายเป็นความอิจฉาริษยาต่อกันและกันได้

๔.๖ ลักษณะคำประพันธ์

เต่าทองแต่งด้วยคำประพันธ์ ๒ ชนิด คือ กาพย์ยานี ๑๑ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ในการดำเนินเรื่องกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ที่ใช้ในการแต่งเรียกว่า “ราบ” การดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ใช้กาพย์ยานี ๑๑ มากกว่ากาพย์สุรางคนางค์

๕. พระเวสสันดร

๕.๑ เรื่องย่อ

กล่าวถึงพระเวสสันดรเป็นโอรสของพระเจ้าสุทนต์กับนางผุสดี มีมเหสีคือนางมัทรี มีโอรสกับธิดาคือ พระชาลีกับพระกัณหา พระองค์มีจิตใจเมตตาทำทานอยู่เป็นนิจ วันหนึ่งพราหมณ์สี่คนจากเมืองคลิงคราชได้มาขอช้างพิชัยนาเคนทร์ ซึ่งเป็นสร้างคู้บ้านคู้เมือง ซึ่งพระเวสสันดรทรงยกให้ ชาวเมืองจึงทูลพระเจ้ากรุงสุทนต์ให้ขับพระเวสสันดรออกจากเมือง พระองค์ได้นำแก้วแหวนเงินทองบริจาคทาน แล้วจึงเสด็จออกจากเมืองมีนางมัทรี กัณหา ชาลีตามเสด็จไปด้วย ระหว่างทางมีคนมาขอม้า ขอรถไปจนหมดในที่สุดก็ต้องเสด็จดำเนินด้วยพระบาทไปตลอดทาง

ทั้งสี่กษัตริย์มาถึงเมืองเจตราช พญาเจตราชทูลเชิญให้พระเวสสันดรครองราชย์ แต่พระองค์ไม่ทรงรับจึงเสด็จต่อไปยังเขาวงกต พญาเจตราชจึงจัดแต่งพรานเจตบุตรเป็นคนเฝ้าตระเวนด่านไม่ให้ผู้ใดเข้าไปรบกวน เมื่อทั้งสี่กษัตริย์เสด็จมาถึงกลางป่าพบอาศรมฤๅษีซึ่งพระวิษณุกรรมได้มานรมิตเอาไว้สองหลัง สำหรับพระเวสสันดรหลังหนึ่ง และอีกหลังหนึ่งเป็นที่ประทับของนางมัทรีกับลูก พระเวสสันดรผนวชเป็นฤๅษี นางมัทรีก็ทรงผนวชเป็นชีค้อยดูแลพระเวสสันดรและลูก ๆ

กล่าวถึงชูชกซึ่งขอทานได้เงินจำนวนมากจึงนำไปฝากไว้กับเพื่อนพราหมณ์ แต่ชูชกหายไปนานมากจนเพื่อนพราหมณ์คิดว่าตายไปแล้วจึงนำเงินออกไปใช้จนหมด ครั้นชูชกมาทวงเงินพราหมณ์ทั้งสองผิวเมื่อยไม่มีเงินคืนให้จึงยกลูกสาวคือนางอมิตตดาให้ นางอมิตตดาได้ปฏิบัติชูชกอย่างดีจนพราหมณ์มณีในหมู่บ้านนั้นอิจฉานาง เกิดมีปากเป็นเสียงกันขึ้น นางอมิตตดาจึงรบเร้าให้ชูชกหาทาสมาคอยรับใช้ ด้วยความที่รักนางอมิตตดาจึงได้ออกเดินทางไปเพื่อขอสองกุมารจากพระเวสสันดร ระหว่างทางได้พบพรานเจตบุตร ชูชกได้ลวงพรานเจตบุตรว่าตนเป็นทู่ทำวศรีสุทนต์ให้มาเชิญพระ

เวสสันดรกลับเมือง พรวานเจตบุตรหลงเชื่อจึงชี้ทางให้ชูชก ชูชกเดินทางต่อไปถึงอาศรมพระฤๅษีอา-
จตุฤๅษี ชูชกได้พุดลวงพระฤๅษีว่าตนเป็นทูตมาเชิญพระเวสสันดรกลับบ้านเมือง พระฤๅษีจึงชี้ทางให้
ชูชกไปเขาวงกต

ครั้นชูชกมาถึงบริเวณอาศรมของพระเวสสันดร ชูชกเกรงว่าถ้าเข้าไปเวลานี้จะพบนางมัทรี
จึงรอกให้นางมัทรีเข้าป่าเพื่อหาผลไม้หาผลไม้เสียก่อน ชูชกจึงพักแรมอยู่ที่เชิงเขา ครั้นรุ่งเช้านางมัทรี
เข้าป่าชูชกจึงเข้าเฝ้าพระเวสสันดรเพื่อทูลขอสองกุมาร พระเวสสันดรประทานทั้งสองพระองค์ให้ก็เพื่อ
หวังจะได้ตรัสรู้ และพระองค์ก็ได้ตั้งค่าของกุมารไว้ถ้าชูชกจะขาย ซาลีนึ่งพันตำลึงทอง สำหรับ
กัณฑ์ถ้าใครจะไถ่เป็นคู่ครอง ให้คิดเป็นข้าหญิงชาย ช้าง ม้า วัว ควาย สิ่งละพัน และทองพันตำลึง
พระเวสสันดรจึงประทานบุตรทั้งสองพระองค์ให้แก่ชูชก

เมื่อชูชกได้สองกุมารแล้วก็แสดงกิริยาหยาบคายต่อสองกุมาร ทั้งตี ด่า แล้วเอาเถาวัลย์ผูก
จูง พระเวสสันดรเห็นการกระทำเช่นนั้นทรงเอาสมาธิเข้าควบคุมอารมณ์ เอาอุเบกขาเข้าข่มเพื่อระงับ
ความโกรธ เรื่องราวเดือดร้อนถึงพระอินทร์หลังจากที่พระเวสสันดรประทานบุตรให้ไปชูชก พระอินทร์
กลัวว่านางมัทรีกลับมาทันจึงให้พระวิษณุกรรม พระมาตุลี และเหล่าเทพทั้งหลายเนรมิตร่างเป็น
ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง ขวางทางนางอ่อนวอนขอทางอยู่จนค่ำ สัตว์ร้ายทั้งสามจึงยอมหลีกทาง
ให้ เมื่อนางกลับถึงอาศรมไม่ได้พบสองกุมาร ทูลถามพระเวสสันดรแต่ไม่ได้คำตอบ นางตามหาแต่ไม่
พบสองกุมารนางโศกเศร้ามาก ในที่สุดพระเวสสันดรก็ได้บอกความจริงกับนาง และนางก็สามารถ
ระงับความเศร้าโศกลงได้

พระอินทร์เกรงว่าจะมีผู้มาขอนางมัทรีเป็นภรรยาจะเสื่อมเสียวงศ์ษัตริย์ จึงแปลงองค์เป็น
พราหมณ์เข้าไปทูลขอนางมัทรี เมื่อพระเวสสันดรประทานนางให้กับพระอินทร์ พระอินทร์ได้ฝากนาง
ไว้กับพระเวสสันดรเช่นเดิม และได้ให้พร ๘ ประการดังนี้ ประการแรกให้พระเจ้าสญชัยเสด็จมารับ
ครองเมือง ประการที่สองเมื่อถึงเมืองให้ประทานโทษให้นักโทษพันทุกข์ ประการที่สามอย่าให้ลูกต้อง
พลัดพรากจากไปไกล ประการที่สี่ให้ฝูงประชาราษฎร์อายุยืนยาว ประการที่ห้าอย่าได้มีกิลศัตถ์หนา
ประการที่หกเมื่อไปถึงเมืองอย่าให้มีทุกข์และขอให้ฝนฟ้าแก้วเจ็ดประการตกเป็นแก้วแหวนเงินทอง
ประการที่เจ็ดให้ราษฎรมีเงินร่ำรวยอยู่เย็นเป็นสุข และประการที่แปดเมื่อสิ้นบุญขอให้ไปเกิดบนสวรรค์

ฝ่ายชูชกพาสองกุมารรอนแรมกลางป่า เทพเจ้าดลใจให้ชูชกหลงทางนำสองกุมารไปยัง
เมืองพระเจ้าสญชัย ขณะที่ชูชกพาสองกุมารเดินทางผ่านหน้าพระลาน พระองค์ให้อำมาตย์นำตัวชูชก
และสองกุมารเข้าเฝ้า พระองค์ซักถามจึงได้ความจริงแล้วพระเจ้าสญชัยจึงขอไถ่ถอนตัวสองกุมารจาก
ชูชก และพระราชทานรางวัลและเลี้ยงอาหารแก่ชูชก ชูชกบริโภคอาหารเกินขนาดจึงทำให้ท้องแตก
ตาย อำมาตย์เที่ยวป่าวประกาศให้ญาติมารับทรัพย์สินของชูชกแต่ไม่มีใครมารับสมบัติทั้งหลาย
จึงส่งกลับเข้าห้องพระคลังตามเดิม

พระเจ้าสุญชัยได้จัดทัพหลวงไปเชิญพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีกลับเมือง เมื่อหก กษัตริย์ได้พบกันต่างก็ทรงกันแสงจนสลบไป รวมทั้งเหล่าเสนาข้าราชการบริพาร เรื่องราวจึงเดือดร้อนถึง พระอินทร์จึงบรรดาฝนโบกขรพรรษาให้ตกลงมา ทุกคนจึงฟื้น อำมาตย์มนตรีไปทูลเชิญพระเวสสันดร กลับไปครองราชย์ดังเดิม ชาวบ้านเมืองคลึงคราซก็ได้เอาช้างเผือกคู่บ้านคู่เมืองมาคืน พระเวสสันดร ได้ครองเมืองโดยใช้พระแปดประการที่พระอินทร์ประทานปกครองบ้านเมือง ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข

ในตอนจบเรื่องผู้แต่งได้บอกถึงการกลับชาติมาเกิดของตัวละครในแต่ละตัว จากนั้นจึง กล่าวถึงวันเวลาในการแต่ง บอกจุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ และบอกไว้ว่าผู้เขียนมีครู สอนให้เขียน เขียนหนังสือซึ่งยังไม่ชำนาญในการเขียน และขอภัยถ้ามันเขียนผิด

๕.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

พระเวสสันดรไม่มีข้อความบอกไว้ในตอนใดว่าใครคือผู้แต่ง ในบทข้าขอสมทบบอกไว้เพียงแต่ เพียงว่า

“ข้าพึ่งสอนผูก แมนผิดแมนถูก ยังไม่ชำนาญ
ท่านทั้งหลายเอ๋ย พึงแต่นิทาน ทั้งท่านผู้อ่าน
อย่าได้นินทา”

นอกจากนี้ยังมีข้อความกล่าวว่า

“เขียนจบวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้นสี่ค่ำ ปิวอก สรรพศก
ข้าพเจ้านายคำได้สร้างหนังสือไว้ในพระพุทธศาสนา.....”

จากข้อความข้างต้นระบุเวลาที่เขียนน่าจะเป็นการคัดลอกมากล่าวการแต่ง นายคำที่บอกไว้ ว่าเป็นผู้สร้างหนังสือนี้อาจจะมองสองแง่ว่าอาจจะเป็นผู้แต่งหรือผู้คัดลอกก็ได้

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบในปฏิทิน ๑๐๐ ปี ปรากฏว่าวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้นสี่ค่ำ ปิวอก ปรากฏ ว่าตรงกับวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้นสี่ค่ำ ปิวอก ฉศก ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๒๗ จุลศักราช ๑๒๔๖ สำหรับปิวอก สัปดาห์ ไม่มีปรากฏ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าผู้เขียนหรือผู้คัดลอกอาจคัดลอกจากต้นฉบับ ผิด

๕.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

วรรณกรรมเรื่องนี้ผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายในการแต่ง ๒ ประการ คือ

๕.๓.๑ สร้างขึ้นจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังข้อความที่ว่า

“เขียนจบวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้นสี่ค่ำ ปิวอก สรรพศก ข้าพเจ้านายคำได้สร้าง
หนังสือไว้ในพระพุทธศาสนา ถ้าข้าพเจ้าเกิดชาติใดใด ขอให้ข้าพเจ้าทรงไตรปิฎกทุกทุกชาติเถิด
นรพารณะปัตติโยโหด”

๕.๓.๒ ใช้ในการสวดกันฟังเพื่อความเพิลิตเพลิน ดังข้อความที่ว่า

“ข้าขอสมมา	ทุกท่านถ้วนหน้า	ผู้ฟังผู้อ่าน
<u>ฟังเล่นตามจน</u>	<u>เพื่อนคนทำการ</u>	<u>แต่พออุส่าห์</u>
<u>อย่าให้หาวนอน</u>	<u>ถ้าอ่านผิดกลอน</u>	<u>หาวนอนหนักหนา</u>
ระวังจงดี	อย่าให้บัดสี	เสียที่เรียนมา
กลางที่คนฟัง	เขาสอนให้ว่า	เห็นเวทนา
เอาหน้าไว้ไหน		
ถ้าไม่สันทัด	จงไปอยู่วัด	เรียนให้ขึ้นใจ
อย่าเพิ่งเข้าสวด	อวดตัวว่าไร	เขาจักโยไฟ
เสียที่เป็นชาย		
<u>จะสวดจะร้อง</u>	<u>ให้รู้ทำนอง</u>	<u>จะเยื้องจะกราย</u>
<u>ว่าให้เพราะเพริด</u>	<u>สวดให้เฉิดฉาย</u>	<u>อย่าทำมั่งง่าย</u>
<u>เขาใช้พอดี</u>		
<u>ถึงเขาจะเลี้ยง</u>	<u>ข้าวปลาหมากเมียง</u>	<u>อย่าให้เสียที่</u>
<u>ถ้าสวดมิได้</u>	<u>เขียได้ให้ดี</u>	<u>ผู้รู้เขามี</u>
<u>เขาสวดให้ฟัง”</u>		

๕.๕ แนวคิด

วรรณกรรมเรื่องนี้ผู้แต่งได้เสนอแนวคิดหลักเกี่ยวกับหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนา คือ การให้ทาน เรื่องกรรม บุญบารมี และนิพพาน แนวคิดนี้ชี้ให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตว่าทุกคนที่เกิดมาจะต้องชดใช้เวรกรรมที่มีในชาติที่แล้ว เพราะฉะนั้นการทำบุญ ทำทาน จะทำให้ชีวิตมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้าและประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ผลแห่งการทำบุญจะช่วยให้ได้พบกับความสุขอันแท้จริง ส่วนแนวคิดอื่น ๆ เช่น แนวคิดเกี่ยวกับความรักของแม่ที่มีต่อลูก แสดงให้เห็นถึงความรักอันยิ่งใหญ่ของแม่ที่มีต่อลูก แนวคิดเกี่ยวกับความโลภ ความหลง แนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่าคนถ้ามีความโลภ ความหลง เข้ามาในชีวิตจะทำให้ชีวิตนั้นหาความสุขไม่ได้

๕.๖ ลักษณะคำประพันธ์

พระเวสสันดรแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ โดยดำเนินเรื่องสลัดกันระหว่างกาพย์ ๓ ชนิด คือ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ กาพย์ที่ใช้ในการดำเนินเรื่องมากที่สุดคือ กาพย์ยานี ๑๑ ส่วนกาพย์ฉบัง ๑๖ ใช้ในการดำเนินเรื่องน้อยที่สุด

๖. จำปาสีตัน

๖.๑ เรื่องย่อ

กล่าวถึงเมืองหนึ่งมีท้าวหนทราชเป็นผู้ครองเมือง มเหสีคือนางจันอัคคี ทั้งสองปกครองเมืองเป็นเวลานานแต่ไม่มีบุตร จึงปรึกษาและเห็นพ้องกันว่าควรเรียกประชุมอำมาตย์ รวมทั้งพราหมณ์ปุโรหิตต่าง ๆ มาประชุมเพื่อทำพิธีขอให้มีราชโอรสหรือราชธิดา นางจันอัคคีจึงให้ข้าราชการบริพารเตรียมเครื่องบูชา ได้แก่ ข้าวตอก ดอกไม้ กล้วย อ้อย เพื่อจะนำไปบูชาเทพารักษ์ประจำต้นไทรในป่า เมื่อบูชาเทพารักษ์แล้วในคืนนั้นท้าวหนทราชฝันว่าพระอินทร์ได้มาบอกข่าวว่าท้าวหนทราชจะได้คู่ครองอีกคนหนึ่งซึ่งนางซ่อนอยู่ในหีบทอง เพราะบิดาและมารดาตลอดจนวงญาติทั้งหลายถูกรุทขันธ์กินสิ้นทั้งเมือง ท้าวหนทราชจึงให้โหรทำนาย โหรทำนายว่าที่ท้าวหนทราชฝันเช่นนั้นนั้นถูกต้องตามตำรา ขอให้พระองค์เดินทางไปตามความฝัน

ท้าวหนทราชตรัสสั่งเสนาให้เตรียมม้าสำหรับประพาสป่า พระองค์บอกนางจันอัคคีว่าจะประพาสเป็นเวลา ๗ วัน นางขอตามเสด็จด้วยแต่ท้าวหนทราชอ้างว่าจะเป็นอันตรายให้นางอยู่ปกครองบ้านเมือง เมื่อท้าวหนทราชเสด็จถึงกลางป่า พระอินทร์ก็แปลงกายเป็นกวางทองลงท้าวหนทราชให้ติดตามไปจนกระทั่งพลัดหลงกับเหล่าข้าราชการบริพารที่ตามเสด็จ ท้าวหนทราชตามกวางทองไปจนใกล้เมืองร้างแห่งหนึ่งกวางทองก็หายไป

นางสุวรรณธิดาซึ่งซ่อนตัวอยู่ในหีบทอง ฝันว่าพระอาทิตย์กับพระจันทร์ชักกรมาหานางที่ห้องบรรทม และพระอาทิตย์ก็อุ้มเอานางไปสู่ห้องของตนในท้องฟ้า ฝ่ายท้าวหนทราชตามกวางมาถึงเมืองร้าง พระองค์จึงเข้าไปในปราสาทและได้พบหีบทองตามความฝัน จึงเปิดหีบทองดูได้พบนางสุวรรณธิดามีสิริโฉมงดงามมาก ท้าวหนทราชพอใจนางมาก และสอบถามเรื่องราวต่าง ๆ ได้ทราบว่า มีพญาครุฑมาทำอันตรายผู้คนในเมืองตลอดจนพระราชบิดาและมารดาของนางเสียชีวิตหมด ตัวนางเองซ่อนตัวอยู่ในหีบทองจึงรอดชีวิตอยู่ได้ ท้าวหนทราชจึงพานางกลับเมืองเพื่ออภิเษกเป็นมเหสี

เมื่อท้าวหนทราชนำนางสุวรรณธิดากลับเมืองแล้วก็มีพระราชโองการให้จัดงานรับขวัญนางสุวรรณธิดา และอภิเษกเป็นมเหสีฝ่ายซ้าย นางสุวรรณธิดาได้ฝากตัวกับนางจันอัคคีซึ่งเป็นมเหสีฝ่ายขวาอย่างอ่อนน้อมต่อมตน และในคืนนั้นนางสุวรรณธิดาเข้าห้องบรรทมพร้อมท้าวหนทราช นางฝันว่าได้ดวงแก้วสี่ดวง แต่ถูกพระราหุมาแย่งชิงเอาไป ในที่สุดพระอาทิตย์เฝ้าคืนมาให้ในรุ่งเช้า ท้าวหนทราชให้โหรทำนายความฝัน โหรทำนายว่าดวงแก้วนางได้นั้นหมายถึงพระราชโอรสถึงสี่พระองค์ แต่ต้องพลัดพรากจากกันด้วยในความฝันว่า พระราหุจะมาแย่งไป ส่วนภายหลังนางและพระโอรสจะได้พบกันต้องตามความฝัน คือพระอาทิตย์นำพระโอรสมาคืนให้

ต่อมานางสุวรรณธิดาตั้งครรภ์ ท้าวหนทราชทราบข่าวก็ทรงดีพระทัยมาก ฝ่ายนางจันอัคคีทราบข่าวว่านางสุวรรณธิดาทรงครรภ์มีความอาฆาตอย่างยิ่ง นางจึงให้นางสนมไปตามยายเฒ่าพัน-

จาเข้ามาเฝ้าเพื่อคิดหาวิธีกำจัดนางสุวรรณนธิดา ยายเฒ่าพันจาร์ปากจะหาวิธีช่วย แต่นางจันอัคคีต้องคอยดูแลนางสุวรรณนธิดาอย่างใกล้ชิด เมื่อครบกำหนดวันที่นางสุวรรณนธิดาเจ็บท้องใกล้วันประสูตินั้นนางจันอัคคีและยายเฒ่าพันจาเข้าเฝ้าทำคลอดให้นาง และได้สั่งให้นางสนมไปหาลูกหมาที่ยังไม่ลืมตามาสัตว์ ครั้นนางสุวรรณนธิดาประสูติโอรสออกมาสี่องค์ ยายเฒ่าพันจาก็เอาลูกหมามาคลุกเคล้าเลือดนาง และนำโอรสสี่องค์ให้นางสนมใส่ทะนบนเอาไปลอยน้ำ ฝ่ายนางจันอัคคีเสด็จเข้าเฝ้าท้าวหนทราษและกราบทูลเชิญให้ไปดูพระโอรสที่นางสุวรรณนธิดาให้กำเนิดเป็นลูกหมาสี่ตัว เมื่อท้าวหนทราษเห็นโอรสเป็นลูกหมาสี่ตัว ก็โกรธไล่นางสุวรรณนธิดาไปจากวังให้ไปอยู่เรือนทาสทาส และมอบให้ยายเฒ่าดูแล จึงแน่วนางสุวรรณนธิดากราบทูลวิงวอนอย่างไรท้าวหนทราษก็ไม่ให้อภัย

ฝ่ายกุมารทั้งสี่องค์เมื่อนางสนมนำไปใส่ทะนบนลอยน้ำ ร้อนถึงพระอินทร์ได้สังเกตเห็นเหตุการณ์ทั้งหลายได้รับสั่งให้พระวิษณุกรรมลงมาช่วย พระวิษณุกรรมบันดาลให้เกิดลมพัดเอาทะนบนลอยขึ้นเหนือน้ำ มีตายายสองคนลงมาอาบน้ำพบทะนบนจึงเปิดดูพบกุมารทั้งสี่องค์ สองตายายจึงเอาไปเลี้ยง เมื่อเติบโตได้ประมาณ ๓ ขวบ สี่กุมารช่างเจรจาและรูปร่างจนเป็นที่เล้าขานของผู้คน ชาวนี้รู้ไปถึงนางสนมในวังจึงเข้าไปทูลให้นางจันอัคคีทราบ นางเกิดความร้อนใจสั่งให้ยายเฒ่าพันจาเข้าพบเพื่อปรึกษากันที่จะกำจัดสี่กุมาร ยายเฒ่าพันจาจึงปรุงยาพิษใส่ขนม และให้นางสนมเอาไปให้กุมารสี่องค์กิน กุมารทั้งสี่องค์เมื่อกินขนมสิ้นชีวิตทันที ส่วนตายายเมื่อกลับจากป่าพบศพสี่กุมารจึงเอาไปเผา พระอินทร์จึงบันดาลให้เกิดฝนตกลงมาดับธาตุสี่กุมารและบันดาลให้ธาตุทั้งสี่นั้นเกิดเป็นจำปาสี่ต้น ตายายดีใจมากหมั่นรดน้ำพรวนดินให้ต้นจำปาเจริญงอกงาม ในยามที่ตายายทำงานถูกแดดลมร้อนต้นจำปาจะเอนต้นลงมาปกป้องความร้อนให้ตาและยายจึงอยู่อย่างมีความสุข

ชาวเรื่องต้นจำปาของตากับยายล่องรู้ไปถึงในเมือง นางจันอัคคีจึงขออนุญาตท้าวหนทราษเพื่อประพาสป่า แล้วนางก็ไปยังบ้านตายายเพื่อทำลายจำปาทั้งสี่ต้น ไม่ว่านางจะทำลายโดยวิธีใดก็ไม่สามารถทำลายต้นจำปาทั้งสี่ได้ ในที่สุดนางจึงบังคับให้ตายายออกมาถอนต้นจำปา ตากับยายถอนได้นางจึงให้เสนาเอาจำปาทั้งสี่ต้นผูกมัดเข้าด้วยกันและนำไปทิ้งในแม่น้ำแล้วนางจึงเสด็จกลับเมือง

ฝ่ายพระอินทร์จึงลงมาช่วยโดยบันดาลให้ลมพัดขึ้นเหนือน้ำมาหน้าอาศรมของพระฤๅษีแล้วพัดลอยเข้าหาฝั่ง ที่อาศรมมีฤๅษีอยู่สองตน ตนหนึ่งมีความรู้ด้านการชุบชีวิตคนชื่อฤๅษีสมนะโคดม อีกตนหนึ่งมีนัยน์ตาไฟ ชื่อฤๅษีกัสปะ ต้องหลับตาอยู่ตลอดเวลา เพราะเวลาลืมตาครั้งใดสิ่งมีชีวิตจะเป็นผุยผงหมด วันหนึ่งฤๅษีกัสปะต้องการจะอาบน้ำ จึงให้เณรไปตักน้ำที่แม่น้ำ เณรพบจำปาทั้งสี่ต้น ถูกมัดลอยน้ำมากลื่นหอมฟุ้งไปทั้งคુંน้ำ เณรจึงเก็บขึ้นมาและเด็ดดอกจำปามาดอกหนึ่งปรากฏว่าดอกจำปาดอกที่เด็ดนั้นมีโลหิตไหลออกมา เณรจึงนำต้นจำปาไปให้พระฤๅษีดูและได้เล่าให้ฟัง พระฤๅษีกัสปะจึงลืมนอนตื่นต้นจำปาทั้งสี่ก็ถูกเผาไหม้เหลือแต่โครงกระดูกคนสี่คน สมณะ-โคดมจึงใช้วิชาชุบชีวิตคนชุบชีวิตทำให้ทั้งสี่กุมารฟื้นขึ้นมา กุมารองค์ที่สี่นี้หายไปในหนึ่งนิ้ว

เพราะถูกเงรตัดไปดมเมื่อตอนเป็นต้นจำปา ฤๅษีจึงขบนิ้วเพชรให้ครบตามเดิม ฤๅษีจึงถามเรื่องราวของสีกุมาร แล้วได้ตั้งชื่อให้ทั้งสีกุมาร คนโตชื่อว่าจำปาทอง คนที่สองชื่อว่าจำปานิล คนที่สามชื่อว่าสุวรรณคังคา และคนที่สี่ชื่อว่านล กุมารทั้งสี่อยู่กับฤๅษีร่ำเรียนวิชาจนจบไตรภพมีฤทธิเดชเชี่ยวชาญ

วันหนึ่งกุมารทั้งสี่คิดถึงบิดามารดาแต่ไม่รู้จะไปหาที่ใด พระอินทร์จึงมาเข้าฝัน เล่าความทุกข์ยากของนางสุวรรณธิดามารดาที่ถูกนางจันอัคคีใส่ร้าย และถูกขับให้ไปอยู่โรงครัว อีกทั้งบอกข่าวตายยายที่เลี้ยงดูสีกุมาร แล้วเตือนว่าอย่าลืมนุญคุณของตากับยาย และให้เดินทางตามหนทางที่บอกไว้ ถ้าแวะค้างคืนระหว่างทางได้แต่ห้ามเกิน ๗ วัน กุมารทั้งสี่ตื่นจากนอนก็เข้ากราบลาพระฤๅษีเพื่อติดตามหามารดา พระฤๅษีช่วยแนะนำการเดินทางให้ เมื่อสีกุมารลาพระฤๅษีแล้วพระอินทร์แปลงกายเป็นชีปะขาวโดยอาสาพาทางให้สีกุมาร

เดินทางได้ ๗ วัน ถึงเมืองแรกเป็นเมืองยักษ์เจ้าเมืองชื่อท้าวกะทงหน มเหสีชื่อนางตักโทสี มีพระธิดาชื่อนางสุวรรณมาลา เมื่อสีกุมารทอดสมอเรือจอดพักแรม บรืวารยักษ์ซึ่งประกอบอาชีพหาปลาเห็นเข้า จึงเข้าไปกราบทูลเจ้าเมืองให้ทรงทราบ นางสุวรรณมาลานั้นฟังอยู่ด้วยนางอยากได้สำเภาทองที่กุมารทั้งสี่โดยสารมาได้สำหรับพายเล่นในสระ จึงขอให้บิดาส่งทหารไปเอามาให้ ท้าวกะทงหนสั่งหมู่ทหารให้ไปนำตัวสีกุมารมาเฝ้า แต่สีกุมารไม่ยอมขึ้นเฝ้าและบอกว่าตนมาพักแรมมิได้มาตีเมือง ท้าวกะทงหนจึงสั่งให้ยกพลทหารออกรบเพื่อนำเรือมาให้พระธิดา นางตักโทสีทูลทัดทานแต่ท้าวกะทงหนไม่ฟัง ในที่สุดท้าวกะทงหนก็ถูกจำปาทองฆ่าตาย เสนายักษ์มาทูลให้นางตักโทสีทราบ นางจึงรับศพของสามีเข้าวังและจัดงานศพตามประเพณี เสร็จงานศพแล้วนางจึงส่งสาส์นเชิญเจ้าจำปาทองให้เข้าเมืองเพื่ออภิเษกกับราชธิดา และให้ครองเมืองแทนตามคำสั่งของท้าวกะทงหน ก่อนทำศึกกับจำปาทอง ชีปะขาวให้จำปาทองเข้าเมืองไปไม่ให้เกิน ๗ ราตรี เพราะทั้งสองเป็นคู่สร้างกันมา เมื่อทั้งคู่ได้อภิเษกแล้ว จำปาทองลานางตักโทสีและนางสุวรรณมาลาเพื่อตามหามารดา มอบเมืองให้นางปกครองแทน นางสุวรรณมาลาได้ตั้งจิตอธิษฐานขอสำเภาเงินเพื่อให้จำปาทองโดยสารไปตามหามารดาพร้อมทั้งเครื่องบรรณาการ และทหารติดตามไปด้วย

สีกุมารเดินทางต่อไปมาถึงเมืองยักษ์อีกเมืองหนึ่ง มีมเหสีชื่ออัคมุขี เมื่อเสนายักษ์ทูลเจ้าเมืองว่ามีเรือสำเภาทอง สำเภาเงินมาทอดสมอเรืออยู่ ธิดาก็อยากได้ขี้เล่นในสระ เจ้าเมืองจึงสั่งให้เสนาไปบอกให้สีกุมารเข้าเฝ้า เมื่อสีกุมารไม่มาเจ้าเมืองจึงสั่งทหารให้เตรียมออกรบ คราวนี้จำปานิลออกรบและฆ่าเจ้าเมืองตาย นางอัคมุขีจึงแต่งสาส์นไปเชิญจำปานิลครองเมือง และอภิเษกกับธิดาคือนางพิมพาตามคำสั่งของสามี ชีปะขาวให้จำปานิลเข้าเมืองไม่ให้เกิน ๗ ราตรี เพราะทั้งสองเป็นคู่สร้างกันมา เสร็จงานอภิเษกแล้วจำปานิลฝากนางพิมพาไว้กับมารดาของนาง ส่วนตนขอลาไปตามหามารดา ก่อนเดินทางนางพิมพาอธิษฐานขอเรือแก้วจากธาดูบิดาที่ตายไป และจัดเครื่องบรรณาการฝากไปให้มารดาของจำปานิลด้วย สีกุมารเดินทางต่อไปพบอีกเมืองหนึ่งซึ่งเป็นเมืองของมนุษย์

เจ้าเมืองชื่อว่าท้าวพรหมทัตมีเมียชื่อนางจันทร์ และมิดาคือนางสีดอกไม้ เสนาพูลเจ้าเมืองว่ามีเรือสำเภาทอง สำเภากเงิน สำเภากแก้ว มาจอดทอดสมออยู่ ท้าวพรหมทัตตกใจเกรงว่าจะเกิดสงคราม จึงได้ส่งสาส์นไปทูลเชิญเข้าในวังเพื่ออภิเษกกับนางสีดอกไม้ราชธิดา ซึ่งปะชวาก็ให้สุวรรณคงคาเสด็จเข้าเมืองเพื่อเข้าพิธีตามสาส์น และให้พักไม่เกิน ๗ ราตรีต้องกลับมา เมื่อเสร็จงานอภิเษกแล้วสุวรรณคงคาก็ลาตามหามารดา โดยฝากนางสีดอกไม้ไว้กับท้าวพรหมทัตและนางจันทร์ นางสีดอกไม้ได้อธิษฐานขอเรือนาค และจัดเครื่องบรรณาการไปฝากมารดาของสามี เจ้าสุวรรณคงคาลาทุกคนแล้วเสด็จลงเรือเดินทางต่อไป เดินทาง ๗ วัน เข้าเขตเมืองท้าวหนทราช ซึ่งปะชวาทบแก่สีกุมารให้ทราบและอวยพรให้พบกับมารดา และซึ่งปะชวาก็เหาะหายไป ทั้งสีกุมารจึงทอดสมอเรือลงหน้าเมือง แล้วแปลงกายเป็นคนยากจนเข้าเมืองไปสืบข่าวพระมารดาก่อน

ฝ่ายนางสุวรรณธิดาได้รับความลำบากอยู่ในครัวยายโคทะสีใช้งานตั้งแต่เช้าจนค่ำ มียายมาลัยคอยช่วยเหลืออยู่เสมอ ก่อนที่นางสุวรรณธิดาจะพบกับสีกุมารสีองค์ นางได้ฝันว่าพระอาทิตย์เอาแก้วมายื่นให้สีดวง นางไปหายายมาลัยมาทำฝันให้ นางทำนายว่านางจะหมดเวรหมดกรรมจะได้พบกับพระโอรส

ส่วนสีกุมารตกลงกันว่าอยู่เฝ้าเรือ ๒ คน และปลอมตัวตามหามารดา ๒ คน เมื่อปลอมตัวเข้าไปในเมือง และได้รับความจริงเรื่องมารดาจากนางมาลัย เมื่อแม่ลูกได้พบกันต่างก็ร้องไห้จนสลบไปทั้งห้าองค์ ยายมาลัยจึงนำน้ำมาประพรมให้ทั้งห้าองค์ฟื้นคืนสติขึ้นมา สีกุมารจึงมอบสิ่งของเสื้อผ้าแพรพรรณมากมายเป็นรางวัลให้นางมาลัย แล้วรับนางสุวรรณธิดาไปยังเรือประทับของตน

นางสุวรรณธิดารับของฝากจากลูกสะใภ้ทั้งสามที่ฝากมาและซักถามเรื่องราวต่าง ๆ จากกุมารทั้งสี่องค์ก็เล่าเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งหมดให้นางฟัง ตั้งแต่เริ่มออกเดินทางจนพบ ฝ่ายโคทะสีเรียกหาเพื่อใช้งานรออยู่ค่านางสุวรรณธิดาไม่กลับมาจึงเข้าวังไปทูลให้นางจันทร์อัคคีทราบ

ฝ่ายสีกุมารปรึกษากันจะลอบเข้าในวัง จำปาทอง จำปานิลมอบหมายให้เจ้าสุวรรณคงคาและเจ้านลเป็นผู้ลอบเข้าไปสู่ห้องบรรทมชั้นใน เมื่อเห็นท้าวหนทราชและนางจันทร์อัคคีขณะนั้นทั้งคู่หลับไม่รู้สีกองค์ ด้วยความแค้นเจ้านลยกพระขรรค์จะฆ่าจะนางจันทร์อัคคี แต่สุวรรณคงคาห้ามไว้ และช่วยกันเขียนหน้าตาของนางขณะที่ยหลับอยู่ เมื่อทั้งสององค์ออกมาจากห้องเห็นนางสนมหลับไหลอยู่เช่นกันก็เขียนนางสนมเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เมื่อท้าวหนทราชอ่านสาส์นจากหน้าของนางจันทร์อัคคี ได้ความว่ามีกองทัพยกทัพมาจากเมืองยักษ์ ให้ท้าวหนทราชพานางจันทร์อัคคีและนางสุวรรณธิดาไปเฝ้ามิฉะนั้นจะให้ยักษ์จับกินให้หมดทั้งเมือง ท้าวหนทราชตกใจกลัวมากต้องส่งนางจันทร์อัคคีไปให้ทั้ง ๆ ที่ยังอาลัยรักนาง แต่นางจันทร์อัคคีเต็มใจที่จะไปนางจึงให้ยายเฒ่าพันจ่าปรงยาเสน่ห์ให้เพื่อให้ทั้งสีกุมารหลงไหล เมื่อนางไปถึง เจ้านลจึงสั่งให้เสนาจับนางจันทร์อัคคีมัดไว้ และให้เขียนนางจนหมดสติ

เมื่อนางฟื้นขึ้นเจ้าลจึงซักถามความจริง นางได้สารภาพความผิดทั้งหมดที่ได้ทำไว้ เจ้าลสั่งให้เสนาไปจับยายพันจาและนางสนมของนางจันอัคคีมาลงโทษ

เมื่อทำวณนทราชทวงทราบความจริงก็กริ้วโกรธรับสั่งให้นำนางจันอัคคีกับยายพันจาพร้อมสนมไปลอยแพตามพระราชกฤษฎีกาที่กำหนดไว้ และพระองค์ก็เสด็จไปยังเรือของสี่กษัตริย์ เมื่อหก กษัตริย์พบกันต่างก็รำไห้จนสลบไป เมื่อฟื้นขึ้นทำวณนทราชชวนนางสุวรรณธิดาและโอรสทั้งสองเข้าเมือง แต่ด้วยความน้อยใจนางจึงขออยู่กับลูกๆ ของนาง ทำวณนทราชอ่อนวอนจนนางใจอ่อน รุ่งเช้าทำวณนทราชสั่งให้เสนาไปเตรียมสิ่งของเพื่อทำพิธีรับขวัญนางสุวรรณธิดาและโอรสทั้งสอง

เมื่อเสร็จพิธีทั้งสี่กษัตริย์ก็ได้ลาบิดามารดาไปหาตายายและพระอาจารย์ เมื่อไปถึงปรากฏว่าพระอาจารย์มรภาพไปก่อนแล้ว ทั้งสี่กษัตริย์ช่วยกันปลงศพของพระอาจารย์เสร็จแล้วก็เดินทางต่อไป เจ้าจำปาทองเดินทางไปครองเมืองท่าวะกะทงหน เจ้าจำปานิลเดินทางไปหานางพิมพา ส่วนสุวรรณคงคาเดินทางไปยังเมืองท่าวพรหมทัตเพื่อไปหานางสีดอกลไม้ กษัตริย์ทั้งสามองค์ปกครองบ้านเมืองอย่างมีความสุข ส่วนเจ้าลจึงขอลาไปเมืองท่าวศรีสุริยวงศ์เพื่อจะชุบชีวิตผู้คนที่ตายหมดทั้งเมืองและกอบกู้เมืองขึ้นมาใหม่

ท่าวศรีสุริยวงศ์และพระมเหสี บิดามารดาของนางสุวรรณธิดาจึงสอบถามเรื่องราว และทราบความว่าเจ้าลเป็นหลานก็ทรงดีใจมาก จากนั้นเจ้าลพักกับตายายและได้ปราบครุฑสำเร็จ ชาวเมืองอยู่กันอย่างมีความสุข เจ้าลจึงลากลับเพื่อไปหาบิดามารดา ฝ่ายพระอินทร์คิดว่าถึงเวลาที่เจ้าลควรมีคู่ จึงเลือกนางที่เคยเป็นคู่สร้างของเจ้าลให้จุติมาเป็นมนุษย์ และพระอินทร์ได้แปลงกายเป็นช่างเผือก และได้ถอดงาช้างให้พรานป่าเพื่อนำไปมอบให้เจ้าล ภายในงาช้างมีหญิงซ่อนอยู่ เจ้าลได้ทำลายงาช้างและได้พบกับหญิงงามนั้น ต่อมามีคนเอาท่อนจันทร์มาถวายในท่อนจันทร์มีหญิงงามอีกคนซ่อนอยู่ เจ้าลจึงนำนางทั้งสองเข้าเฝ้าบิดามารดา ทำวณนทราชและนางสุวรรณธิดา จึงจัดงานอภิเษกให้เจ้าล และได้ส่งสาส์นไปเชิญจำปาทอง จำปานิล และสุวรรณคงคามาร่วมงานอภิเษกน้องชาย เจ้าจำปาทองทราบข่าวก็เนรมิตเรือเงินอีก ๕๐๐ ลำ พร้อมทั้งบริวาร เจ้าจำปานิลเนรมิตเรือแก้ว ๕๐๐ ลำ พร้อมทั้งบริวาร ส่วนเจ้าสุวรรณคงคาก็แต่งเรือนาค ๕๐๐ ลำ พร้อมทั้งบริวารมาร่วมงานอภิเษกของเจ้าล ครั้นอภิเษกเสร็จแล้วก็แยกย้ายกันกลับเมือง เจ้าลครองเมืองกับมเหสีสององค์ ไม่นานมเหสีองค์แรกประสูติพระโอรส องค์ที่สองประสูติพระธิดา กษัตริย์ทั้งห้าองค์ครองบ้านเมืองอย่างมีความสุข มีชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายมากมาย พระมหากษัตริย์ที่ปกครองบ้านเมืองทำแต่ความดี สร้างศาลา ทำบุญตักบาตร ฟังเทศนาสร้างแต่กุศล เมื่อสิ้นพระชนม์ก็ไปเกิดบนสวรรค์ มีหญิงงามสนมกำนัลเป็นบริวารมากมาย

๖.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

วรรณกรรมเรื่องจำปาสี่ต้นไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่งและแต่งในสมัยใด แต่ผู้คัดลอกได้บอกชื่อและวันเดือนปีที่เขียนหรือคัดลอกจบไว้ในข้อความตอนท้ายว่า

“เรื่องจำปาจบเท่านี้แลท่านเคย เขียนจบวันจันทร์ เดือนสาม ขึ้นเจ็ดค่ำ ปีมะโรง พุทธศักราช สองพันสี่ร้อยห้าสิบเก้า พระพันผู้สร้าง หนังสือจำปา ฉันเขียนไม่เป็น ถ้าใครเห็นตรงอย่าได้นินทา ฉันนั่งอุตสาห์ เจ็บเอวเจ็บหลัง ท่านทั้งหลายไซ้”

จากข้อความข้างต้น ผู้คัดลอกหรือผู้เขียนคือ นายพัน ผึ้งประสงค์ ซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ขณะนั้นบวชเป็นพระ

๖.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเล่มนี้ นายพันผู้คัดลอกหรือผู้สร้างได้บอกไว้ในตอนท้ายว่า “ให้สวด” หรือ “ให้อ่าน” เพื่อความสนุกสนาน เพราะมีเนื้อหาเป็นคติสอนใจดังข้อความที่ว่า

“ท่านทั้งหลายไซ้	ยืมหนังสือไป	จงให้ระวัง
รักษาจงดี	เขาจะว่าที่นี้	ไม่มีครูสอน
<u>คนสวดคนอ่าน</u>		
<u>จงให้แน่นอน</u>	<u>สวดให้เป็นกลอน</u>	<u>ถ้าสอนไม่เป็น</u>
ยกไว้ห้วนอน	เอายกไว้เถิด
.....”		

๖.๔ แนวคิด

วรรณกรรมเรื่องจำปาสี่ต้น ผู้แต่งได้เสนอแนวคิดไว้หลายประการ คือ ประการแรกแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องกฎแห่งกรรม กล่าวคือใครทำกรรมใดไว้ย่อมได้รับกรรมนั้นตอบสนอง ประการที่สองแนวคิดเกี่ยวกับคู่สร้างคู่สม จากในเนื้อเรื่องแสดงให้เห็นว่าเป็นเนื้อคู่กันไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใดก็ได้มาพบกันและได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ประการที่สามแนวคิดเกี่ยวกับบุญบารมี ซึ่งเห็นว่าผู้ที่มีบุญบารมีนั้นจะตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ และประการที่สี่แนวคิดเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทิตว่าเป็นเครื่องหมายของคนดี

๖.๕ ลักษณะคำประพันธ์

จำปาสี่ต้นแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ตลอดทั้งเรื่อง กาพย์ที่ใช้ในการดำเนินเรื่องมี ๓ ชนิด คือ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ การดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ใช้กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ สำหรับกาพย์ฉบัง ๑๖ ใช้ในการดำเนินเรื่องน้อยที่สุด

๗. พญาหงส์

๗.๑ เรื่องย่อ

ผู้แต่งเริ่มด้วยบทไหว้พระรัตนตรัย เทพยดา ครูบาอาจารย์ บิดามารดา และกล่าวออกตัวในลักษณะถ่อมตัวในการแต่ง จากนั้นจึงกล่าวถึงเนื้อเรื่องว่ามีพระราชพิธีหนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้าเวณะสา ครองเมืองพาราณาสวัสดิ์ มีมเหสีคือนางเขมา เมืองนี้มีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข พระราชาตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ทำบุญทำทานเป็นประจำ คืบหนึ่งพระนางเขลาฝันว่าพญาหงส์ทองเข้ามาสู่ห้องบรรทมแล้วเทศนาให้นางฟัง พระนางชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง หลังจากนั้นก็เฝ้าคร่ำครวญจะเห็นหงส์นั้นจริง ๆ ไม่ทรงเสวยอะไร เมื่อพระราชาทรงทราบ จึงได้ให้พรานป่าเข้าเฝ้า และถามถึงหงส์ทอง พรานป่ากราบทูลว่าเคยทราบจากบิดาว่าหงส์ทองอยู่ในป่าลึกที่เขารัตตมณีพร้อมด้วยบริวารประมาณเก้าหมื่น พระเจ้าเวณะสาจึงให้นายพรานเป็นแม่กองใหญ่คุมไพร่พลไปขุดสระกลางป่านั้นพร้อมทั้งปลูกพันธุ์ไม้ต่าง ๆ บริเวณรอบ ๆ สระ และให้ปล่อยกุ่มปล่อยปลา และจากนั้นนายพรานได้ทำซุ้มแอบซ่อนเพื่อคอยดูการไปมาของนกทั้งหลาย บรรดานกทั้งหลายได้หากิน อาบน้ำอย่างมีความสุข เมื่อพญาหงส์ทราบเรื่องนี้ และรู้ด้วยญาณว่าการขุดสระขึ้นไว้จุดประสงค์เพื่อสิ่งใด

วันหนึ่งนางหงส์ชวนกันอ่อนวอนขอให้พญาหงส์ไปเล่นน้ำในสระนั้นด้วยกัน พญาหงส์ก็ไปตามประสงค์ของนางหงส์ เมื่อนายพรานเห็นพญาหงส์มาเล่นในสระก็ได้ทำเร้วดักไว้ แต่พญาหงส์ก็แคล้วคลาดทุกครั้ง เนื่องจากบารมีแห่งการภาวนามนตร์และการแผ่เมตตาของพญาหงส์ซึ่งได้ยึดติดถือปฏิบัติอยู่เป็นประจำ และในที่สุดพญาหงส์ก็ติดเร้วเนื่องจากมีจิตประหวัดถึงนางหงส์ที่มาส่งเสียงร้องอย่างไพเราะอยู่ใกล้ ๆ ทำให้ไม่มีสมาธิ สวดมนตร์ผิดพลาด ขณะที่ติดเร้วพญาหงส์ได้อดทนไม่ส่งเสียงร้องให้หงส์อื่น ๆ ทราบ เพราะกลัวว่าบรรดาหงส์ทั้งหลายจะตกใจ จนกระทั่งใกล้ค่ำจึงส่งเสียงร้องขึ้นมา บรรดาหงส์ทั้งหลายจึงตกใจและโฉบบินหนีไปสิ้น นายพรานจึงนำพญาหงส์เข้าไปถวายต่อพระราชินี พระองค์ยินดียิ่งนักได้ทรงขอร้องให้พญาหงส์แสดงพระธรรมเทศนาให้พระองค์และพระมเหสีฟัง พญาหงส์ได้นำเอาศีลห้ามาแสดงโดยกล่าวถึงผลดีของผู้ยึดถือ และผลกรรมที่ได้รับจากการทุศีล นอกจากนั้นยังย้ำให้เห็นคนหลงใหลในสิ่งชั่วๆคนไปสู่อสุภะ และให้สำนึกว่าสิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจังไม่เป็นแก่นสาร พระราชาและพระมเหสีพร้อมทั้งบริวารทั้งหลายได้สดับฟังแล้วต่างก็ยกย่องกันว่ามีศรัทธาไพเราะ และมีประโยชน์อย่างหาสิ่งใดมาเปรียบไม่ได้ พระองค์จึงทรงรับสั่งให้เตรียมการแต่งเครื่องพลี บายศรี ทำพิธีสู่ขวัญพญาหงส์ เสร็จพิธีแล้วได้พระราชทานให้สระน้ำกลางป่าเป็นสมบัติของพญาหงส์ หลังจากนั้นพญาหงส์ก็ทูลลากลับ พระเจ้าเวณะสาและพระนางเขมาทรงโศกเศร้าอาวรณ์เป็นอย่างยิ่ง พญาหงส์ได้ให้สัญญาว่าจะกลับมาเยี่ยมเยียนพระราชินีและพระราชินีอีก เมื่อกลับไปถึงถิ่นที่อยู่บรรดาบริวารหงส์ทั้งหลายต่างก็พากันแสดงความยินดี ส่วนพญาหงส์ได้

บำเพ็ญภาวนามนตร์และแผ่เมตตาเป็นกิจวัตร ปกครองบิรवारหงส์มีแต่ความสุขทั่วหน้ากัน เมื่อถึงกำหนดวันที่สัญญาไว้กับพระราชาและราชินีก็ล้าลาบิรवारทั้งหลายเข้าไปในพระราชวัง พระเจ้าเวณะสาและพระนางเขมาทรงตรัสถามถึงสุขทุกข์ของพญาหงส์และบิรवार

เนื้อความจบเพียงแค่นี้

๗.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

เรื่องพญาหงส์ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่ง ในบทนำของเรื่อง ชวน เพชรแก้ว (๒๕๒๕: ๑) กล่าวว่าพญาหงส์เล่มนี้ นายเอี่ยม ศรีแสง นำมาจากนายแดง สองเมือง บ้านเลขที่ ๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลแม่่น้ำ อำเภอกะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี เจ้าของหนังสือบอกว่าหนังสือเล่มนี้เป็นผู้เขียน (คัด) ตั้งแต่บิดาของเขายังเป็นเด็ก ปัจจุบันเจ้าของหนังสือมีอายุ ๘๓ ปี ถ้าจะประมาณอายุหนังสือเล่มนี้ในขณะนั้นคงไม่น้อยกว่า ๑๒๐ - ๑๓๐ ปี และถ้านับถึงปัจจุบันอายุหนังสือประมาณ ๑๕๐ ปีเศษ (๒๕๕๐)

๗.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ ผู้แต่งแต่งขึ้นเพราะปรารถนาจะได้บุญกุศล ต้องการให้หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือสำหรับสวดเรียน และได้ให้คติสอนใจแก่ผู้อ่านด้วย กล่าวไว้ตั้งแต่ตอนต้นเรื่องว่า

“ลูกนี้จักแต่ง	เรื่องราวแกล้ง	นิทานโดยปอง
<u>ใจให้เป็นผล</u>	<u>กุศลเนื่องนอง</u>	<u>อย่าให้ขัดข้อง</u>
<u>ตัวข้าขอทน</u>		
<u>ลูกนี้จัดแต่ง</u>	<u>ทำไว้ให้แจ่ม</u>	<u>สวดเรียนเป็นกุศล</u>
<u>พลังผิดนิตน้อย</u>	<u>ยกกรผ่อนปรน</u>	<u>อำไพทุกคน</u>
อย่าควรดิฉัน		
มิใช่เชี่ยวชาญ	เป็นนักปราชญ์
ยังทบไม่สิ้น	ทั้งหลายอย่านิ-
ทว่าซ้ำก่อน		
แต่งปลุกผุกเล่น	มิใช่เชิงเช่น	ถ้อยคำกาพย์กลอน
ท่านช่วยเติมใส่	ให้หมดจดกลอน	เป็นอุทาหรณ์
ควรคิดผิดใส่”		

๗.๔ แนวคิด

วรรณกรรมเรื่องนี้ผู้แต่งได้เสนอแนวคิดไว้หลายประการ ประการแรก คือ ให้ตระหนักถึงคุณค่าของการสังสมบารมีอันเกิดจากการภาวนามนตร์ การแผ่เมตตา การถือศีลและการเสียสละว่ามี

อานิสงส์ช่วยให้พ้นภัยพิบัติทั้งปวงได้ ประการที่สองเสนอแนวคิดเรื่องกรรม คือ ผู้ใดทำสิ่งใดไว้ย่อมได้รับสิ่งนั้นตอบแทน และผู้ใดผิดศีลห้าย่อมได้รับผลกระทบเนื่องมาจากการทุจริต ประการที่สามเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องอนิจจัง ว่าเป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ ไม่มีอะไรแน่นอน

๗.๕ ลักษณะคำประพันธ์

พญาหงส์แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ตลอดทั้งเรื่อง โดยสลับระหว่างกาพย์ ๓ ชนิด คือ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๔ การดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ใช้กาพย์ยานี ๑๑ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๔ ส่วนกาพย์ฉบัง ๑๖ มีใช้น้อยที่สุด

๘. สุวรรณสาม

๘.๑ เรื่องย่อ

สองเศรษฐีสามีภรรยาตกยาก เมื่อเห็นภิกษุรูปหนึ่งมาบิณฑบาตจึงนิมนต์ให้ผ่านเลยไป เพราะขัดสนข้าวปลาจะทำบุญ แต่ภิกษุยังยืนนิ่งอยู่เหมือนไม่ได้ยิน สองเศรษฐีพินิจดูจึงนึกได้ว่าภิกษุรูปนี้เป็นบุตรของตน จึงเล่าถึงความลำบากที่ต้องมาเป็นขอรทาน ภิกษุจึงคิดแทนบุญคุณบิดามารดา โดยบิณฑบาตมาเลี้ยงทุกวัน จะฉันก็ต่อเมื่อเหลือจากบิดามารดาอิ่มแล้ว ด้วยความที่พยายามเอาใจใส่ต่อบุพการี ทำให้ภิกษุนั้นชubbผอมเหลือง ผ่าครองสกปรกและมีได้ตั้งใจสวดมนต์ เป็นเหตุให้เพื่อนสงฆ์ทั้งหลายจึงติเตียนดูหมิ่นและนำความกราบทูลพระพุทธเจ้า ครั้นพระพุทธเจ้าสอบสวนได้ความจริงแล้วจึงได้สรรเสริญภิกษุนั้น และกล่าวว่าในอดีตชาติพระองค์ทรงปรนนิบัติต่อบิดามารดาอย่างภิกษุนี้ เหล่าสาวกจึงทูลอาราธนาให้ทรงเล่าเรื่องแต่หนหลังให้ฟัง พระพุทธองค์จึงยกเรื่องสุวรรณสามมาเล่าดังนี้

สองเกลอเป็นพรานล่าเนื้อและหาปลาเลี้ยงชีพ ทั้งสองสัญญากันว่าถ้าคนหนึ่งมีลูกชายอีกคนหนึ่งมีลูกหญิงจะให้แต่งงานกัน ถ้าได้บุตรชายหรือบุตรหญิงเหมือนกันจะให้เป็นเกลอกัน ต่อมาพรานคนหนึ่งมีบุตรชายชื่อทูกุนทะ พรานอีกคนหนึ่งมีบุตรหญิงชื่อปาริกา เมื่อบุตรทั้งสองเติบโตพรานทั้งสองจึงตกลงให้แต่งงานกัน แต่ทั้งสองไม่ได้ยินดีที่จะร่วมประเวณีกัน ข้อนี้มีคำกล่าวกันว่า เพราะทั้งสองจืดแต่พรหมจึงไม่ยินดีในกามคุณ หนุ่มสาวจึงไม่ยอมทำเพราะมันเป็นบาป ในที่สุดทั้งสองก็ได้ลาบิดามารดาออกบวช อยู่ ณ อาศรมในป่าซึ่งทำวสักกะให้พระวิษณุลงไปนิรมิตศาลารอไว้ ต่อมาทำวสักกะรู้ด้วยญาณว่าในอนาคตดาบสทั้งสองจะเสียดวงตาจำเป็นต้องมีคนมาช่วยดูแลปรนนิบัติ จึงแนะนำให้ทูกุนทะฤาษีเอามีอูลบสัมผัสต้องนางดาบสนี้ พร้อมกันนั้นทำวสักกะได้อันเชิญพระโพธิสัตว์ให้จุดสุครุภของนาง ครบเดือนนางคลอดบุตรชายชื่อสุวรรณสาม เมื่อสุวรรณสามอายุได้ ๑๖ ปี บิดามารดาถูกงูพิษใส่ตาบอดทั้งคู่ สุวรรณสามก็ดูแลบิดามารดาด้วยความกตัญญูและมีสัตว์ตลอดจนกินนรเป็นเพื่อน

ต่อมากระบวนอักษรเจ้าเมืองพาราณสีออกประพาสป่าล่าสัตว์ แต่ไม่พบดังครั้งก่อน ๆ จึงค้างแรมในป่าหลายคืน วันหนึ่งเห็นรอยสัตว์มากมายจึงแอบซุ่มดูอยู่ ขณะนั้นสุวรรณสามมาตักน้ำพร้อมฝูงสัตว์ กระบวนอักษรจึงยิงสุวรรณสามล้มลง สุวรรณสามถามว่าที่ยิงตนประสงคฺสิ่งใด ครั้นกระบวนอักษรออกมาสุวรรณสามเล่าเรื่องราวของบิดามารดาให้ขุนยักษ์ฟัง พร้อมทั้งสอนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดี ขุนยักษ์สำนึกผิดเสียใจยิ่งนัก นางสนทรีย์เทพธิดาประจำเขาไกรลาสได้ยินเสียงร้องจึงลงมาปรึกษากระบวนอักษรและชี้แจงว่าบุรุษผู้นี้ต่อไปจะเป็นพระอรหันต์ ขุนยักษ์ตกใจเอาน้ำมาประพรมแต่สุวรรณสามทนพิษศรไม่ได้ก็สิ้นใจ

กระบวนอักษรจึงไปแจ้งแก่ดาบสและดาสนีนี เมื่อทราบความก็มีได้แสดงอาการโกรธเคือง นอกจากขอร้องให้นำไปหาสุวรรณสาม นางปาริกาได้ถอนพิษศรจากร่างกายของสุวรรณสามก็ฟื้นคืน ขณะเดียวกันนัยน์ตาของดาบสและดาสนีนีก็หายเป็นปกติ จากนั้นสุวรรณสามเทศนาให้กระบวนอักษรถือศีล ๕ ให้ประพฤติในทางธรรมเพื่อความสุขของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งหลาย

จากนั้นได้กล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดของตัวละคร คือ กระบวนอักษรกลับชาติเป็นพระอานนท์ นางเทพธิดาเป็นนางอุบลวรรณฯ พระอินทร์เป็นพระอนิรุทธเถระ พระทูลกระหม่อมเป็นพระกัศสปะเถระ นางปาริกาเป็นนางพัทธกาปิลานี (ภัททกาปิลานี) และพระสุวรรณสามเป็นพระตถาคต ตอนท้ายเป็นการปรารภเรื่องมูลเหตุที่แต่งและเวลาที่เขียน

๘.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

เรื่องสุวรรณสาม ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่ง ในตอนท้ายของเรื่องมีข้อความระบุว่า

<u>“ข้าเขียนสุวรรณสาม</u>	<u>จบเรื่องเนื้อความ</u>	<u>เดือนสิบนั้นแล้ว</u>
<u>วันพระกลางเดือน</u>	<u>ศักราชศาสนา</u>	<u>ล่วงได้สองพัน</u>
<u>สี่ร้อยหกสิบเอ็ด”</u>		

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ วรรณกรรมเล่มนี้อาจจะแต่งจบหรืออาจจะเป็นปีที่คัดลอกก็ได้ เพราะคำว่าเขียนให้หมายความได้ ๒ อย่าง คือ แต่งกับคัดลอก

๘.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

ในการแต่งเรื่องนี้ผู้แต่ง แต่งขึ้นเนื่องจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยมุ่งสร้างวรรณกรรมเรื่องนี้ไว้เป็นสมบัติในพระศาสนาอีกทั้งแต่งขึ้นเพื่อเป็นอานิสงส์ให้ผู้แต่งพ้นจากโรคภัย ให้บริบูรณ์ด้วยรูปสมบัติอย่างสุวรรณสาม และเข้าถึงพระนิพพาน ดังข้อความในตอนท้ายเรื่องที่ว่า

<u>“พระวันป่าข้าตั้งปรารถนา</u>	<u>เกิดชาติใดหนา</u>
<u>มีพระบารมี</u>	
<u>ทรงไต่รปฏิภยกว่าบาลี</u>	<u>สรรพพันอันมี</u>

เป็นที่ทุกประการ

มิจฉาจิตติขอยาได้มี

น้ำใจตระหนี่

ที่จักให้ทาน

จำศีลพระพุทเจ้าตราบเท่านิพพาน

นรกเดียรวรณ

สูญกายอย่าไป”

“แม่น้ำเกิดมา

ในชาติใดหนา

อย่ามีโทษภัย

ทั้งโรคโรคา

อย่ามาเบียดใน

รูปกายข้าไฉรั

ให้งามบริบูรณ์

เหมือนหนึ่งองค์พระ

ผู้สุวรรณสามไพฑูรย์

ให้งามบริบูรณ์

ทั้งทั้งอินทรีย์

.....

.....

.....

ข้าตั้งสัจจา

ขอพบศาสนา

องค์พระไมตรี

ขอยาได้แคล้ว

องค์พระทนต์

ปรนนิบัติผู้มี

จนเข้านี้ฤพาน”

๘.๔ แนวคิดของเรื่อง

วรรณกรรมเรื่องนี้ผู้แต่งได้เสนอแนวคิดไว้ ๒ ประการ ประการแรกแนวคิดเกี่ยวกับกตัญญู รู้คุณ การตอบแทนบุญคุณบิดามารดาในยามทุกข์ยาก เป็นหน้าที่ของลูกที่ดีจะต้องทดแทนบุญคุณของพ่อแม่ ประการที่สองแนวคิดเรื่องความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม กล่าวคือใครทำอะไรดีไว้จะต้องได้รับในชาตินี้

๘.๕ ลักษณะคำประพันธ์

สุวรรณสามแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ๓ ชนิด คือ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๔ สำหรับกาพย์สุรางคนางค์ ๒๔ เรียกว่า “ราบ” การดำเนินเรื่องส่วนมากใช้กาพย์ยานี ๑๑ ส่วนกาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๔ ผู้แต่งใช้ในการดำเนินเรื่องน้อย

๙. ทูคตะ

๙.๑ เรื่องย่อ

กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นชายหนุ่มผู้ยากจน อาศัยอยู่ในนครใหญ่แห่งหนึ่งมีท้าวพรหมทัตและพระมหะสีครองเมือง มีพระธิดามีรูปโฉมงดงามมากชื่อนางคัตตา ส่วนทูคตะนั้นเป็นลูกกำพร้า แต่มีจิตมั่นคงในการทำบุญเมื่อทราบข่าวว่าจะมีการเทศนาที่วัด ทายกได้ประกาศให้อุบาสก อุบาสิกาจับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ ทูคตะอยากเป็นเจ้าของกัณฑ์จึงไปกู้ยืมเงินเศรษฐีโดย

สัญญาทำให้ เมื่อครบกำหนดทุกตะไม่สามารถนำเงินไปใช้หนี้ได้จึงถูกเศรษฐีจับใส่ขื่อคาทิ้งไว้ริมทางเดิน

วันหนึ่งนางรำของท้าวพรหมทัตผ่านมาพบเกิดพึงพอใจในรูปร่างหน้าตาของทุกตะ จึงได้สอบถามเรื่องราว และได้ช่วยเหลือ หลังจากนั้นนางรำและทุกตะก็ได้อยู่กินกันฉันสามีภรรยาอย่างมีความสุข ทุกตะเริ่มประพฤติศีลอย่างเคร่งครัด วันหนึ่งทุกตะไปที่ศาลาริมน้ำ ได้พบกับนางโสเภณีของท้าวพรหมทัต ได้พูดเกี้ยวนาง นางบอกว่าหากจะเซยชมต้องนำเงินให้นางหนึ่งพันตำลึง ฝ่ายทุกตะอยากเซยชมนาง แต่ไม่รู้จะหาเงินจากที่ไหนมาให้นาง ภรรยาของทุกตะสังเกตเห็นอาการกิริยาของสามีไม่ร่าเริงดังเดิมก็ถามถึงสาเหตุ เมื่อทราบความจริงนางก็ยินดีให้เงินแก่ทุกตะตามความประสงค์ ทุกตะจึงได้นางโสเภณีผู้นั้นเป็นภรรยา ครั้นถึงวันทุกตะต้องลางนางโสเภณีกลับบ้านเพื่อรักษาศีลเป็นเวลาเดียวกับที่ท้าวพรหมทัตเสด็จมาหานางโสเภณี พระอินทร์จึงเนรมิตร่างทุกตะให้กลายเป็นนกแขกเต้าที่มีเสียงร้องไพเราะจับใจ เมื่อท้าวพรหมทัตจะจากนางไปจึงขอนกแขกเต้าไปเลี้ยงไว้ในพระราชวัง วันหนึ่งพระธิดามาเฝ้าก็พอพระทัยนกแขกเต้ามาก เพราะเป็นนกแสนรู้จึงทูลขอจากพระราชบิดานำไปเลี้ยงไว้ยังตำหนักของนาง นกแขกเต้าได้พูดจาเกี้ยวพาราสีพระราชธิดา พระราชธิดาเกิดความประหลาดใจมาก และเมื่อนกแขกเต้ากลายเป็นคนต่างก็พอใจ และทั้งสองได้ครองรักกันในตำหนัก จนกระทั่งนางสนมและนางกำนัลเกิดความประหลาดใจที่พระราชธิดาไม่ได้เข้าเฝ้าท้าวพรหมทัตตามปกติ และไม่ทรงงานใด ๆ ในภารกิจที่เคยปฏิบัติ นางกำนัลจึงนำเรื่องไปกราบทูลให้ท้าวพรหมทัตทรงทราบเพื่อคิดแก้ไข ท้าวพรหมทัตจึงรับสั่งให้ทหารไปล้อมตำหนักพระธิดา ทุกตะตกใจมากจึงวิ่งฝ่าวงล้อมของทหารออกไปอย่างไม่คิดชีวิต และได้เข้าไปนั่งร่วมวงกับครอบครัวของเศรษฐีซึ่งกำลังสนทนากันอยู่ เมื่อทหารมาสอบถามว่ามีเห็นใครผ่านมาบ้าง เศรษฐีซึ่งกำลังตกใจอยู่ไม่ทันตอบ ทุกตะจึงตอบแทนว่าไม่เห็น ทำให้ทหารเข้าใจผิดว่าทุกตะเป็นบุตรชายของเศรษฐี และเศรษฐีรู้สึกถูกชะตากับทุกตะเพราะไม่มีบุตรชาย ทุกตะเล่าเรื่องราวของตนว่าไม่มีญาติ ไม่มีที่อยู่อาศัยที่แน่นอนตนได้เดินทางมาเพื่อชมพระราชวังจนล่องลำเข้าไปยังราชฐานฝ่ายใน ทหารจึงไล่ตามจะจับตัวไปลงโทษ เศรษฐีหลงเชื่อและปรึกษากับภรรยาจะยกธิดาให้แต่งงานกับทุกตะ

ในวันแต่งงานธิดาเศรษฐีกับทุกตะ เศรษฐีได้เชิญแขกมากมายรวมทั้งได้กราบทูลท้าวพรหมทัตให้เป็นผู้สวมมาลัยมงคลให้กับคู่บ่าวสาวด้วย ส่วนนางรำภรรยาคนแรกและนางโสเภณีภรรยาคนที่สองรู้ข่าวการแต่งงานระหว่างธิดาของเศรษฐีกับทุกตะก็มาร่วมพิธีด้วย และได้ตัดพ้อต่อว่าเศรษฐีที่ยกธิดาให้แต่งงานกับสามีของตน พร้อมกับนั้นนางรำก็กราบทูลเรื่องราวทั้งหมดให้ท้าวพรหมทัตทรงทราบ ท้าวพรหมทัตจึงตรัสถามทุกตะและได้ทราบความโดยตลอดแม้กระทั่งเรื่องทีทุกตะกลายเป็นนกแขกเต้าเข้าไปอยู่ในพระราชวัง และได้พระราชธิดาเป็นภรรยา ท้าวพรหมทัตจึงเสด็จกลับวัง เพื่อซักถามได้เรื่องราวจากพระธิดาด้วยความตรงกัน จึงได้จัดพิธีอภิเษกสมรสให้พระราชธิดา

เป็นเอกอัครมเหสี ธิดาของเศรษฐีเป็นภรรยาคนที่สอง นางรำเป็นภรรยาคนที่สาม และนางโสมภณีเป็นภรรยาคนที่สี่

เมื่อเสร็จพิธีทศตะก็ครองรักกับภรรยาทั้งสี่คนอย่างมีความสุข และตั้งมั่นในการบำเพ็ญกุศล เป็นที่สรรเสริญและรักใคร่แก่ชาวเมืองเป็นอย่างยิ่ง ท้าวพรหมทัตจึงจัดพิธีราชาภิเษกทศตะให้ปกครองบ้านเมืองแทนพระองค์ ให้โหราฤกษ์ยามแล้วจัดพิธีราชาภิเษก หลังพิธีราชาภิเษกมีสมโภชบายศรีสู่ขวัญตามประเพณี ทศตะได้นามใหม่ว่า “พระมหาสมบัตติ” หลังพิธีราชาภิเษกพระมหาสมบัตติได้โปรดให้ตั้งโรงงานหูกไหม สำหรับบริจาคทรัพย์สิน ข้าวปลาอาหารแก่ชาวเมืองที่ยากจน ชาวเมืองเมื่อทราบข่าวต่างมุ่งหน้ามารับสิ่งของ มเหสีทั้งสี่องค์ก็ร่วมในการทำบุญทำทานด้วย

วันหนึ่งพระมหาสมบัตติประสงค์จะประพาสป่า ท้าวพรหมทัตไม่กล้าทัดทานด้วยเกรงว่าพระมหาสมบัตติจะน้อยพระทัยจึงอนุญาตให้ไป และรับสั่งให้เตรียมไพร่พลตามเสด็จไปป่าด้วยทั้งสี่เหล่า พระมหาสมบัตติได้ประพาสป่าอย่างเพลิดเพลิน ความวิเวกวังเวงของธรรมชาติทำให้พระมหาสมบัตติได้คิดถึงสรรพสัตว์ในโลกว่าถือกำเนิดในลักษณะต่าง ๆ กันทั้งมนุษย์ สัตว์ บ้างก็มีความสุขสมบูรณ์ พระองค์จึงคิดจะบำเพ็ญพรตในป่า ความดำริของพระมหาสมบัตติทำให้อาสนะของพระอินทร์ฟื้นขึ้นมา พระอินทร์จึงเสด็จตาทิพย์ไปยังโลกมนุษย์เมื่อทราบความประสงค์ของพระมหาสมบัตติจึงมีเทวบัญชาให้พระวิษณุกรรมไปเนรมิตบรรณศาลาอีกทั้งโรงงาน เครื่องนุ่งห่ม ผลไม้ต่าง ๆ น้ำดื่ม จัดบริเวณอย่าให้สัตว์ร้ายมาอาศัยอยู่ใกล้บรรณศาลาแห่งนั้น เมื่อเนรมิตเสร็จก็ให้เขียนอักษรบอกไว้ว่าถวายเป็นผู้ที่จะบำเพ็ญเพียร

เมื่อพระมหาสมบัตติเสด็จถึงอาศรมชมทุกสิ่งทุกอย่าง และอ่านอักษรที่เขียนติดไว้ตรงประตู พระองค์จึงเสด็จเข้าอาศรมเปลี่ยนเครื่องทรงกษัตริย์แล้วครองหนั่งสี้อ อธิษฐานขอเป็นนักบวชตลอดไป พระมหาสมบัตติตรัสเรียกอำมาตย์เข้าเฝ้ามอบเครื่องทรงกษัตริย์ให้ไปมอบแก่ท้าวพรหมทัต และกราบทูลพระองค์ให้ทรงทราบว่าตนขออยู่ป่าเพื่อบำเพ็ญพรต และถวายเป็นกุศลมายังท้าวพรหมทัตกับพระมเหสีทั้งสี่องค์ด้วย

ท้าวพรหมทัตและพระมเหสีทั้งสี่องค์ของพระมหาสมบัตติเมื่อทราบข่าวจากอำมาตย์ต่างก็โศกเศร้าเสียใจมาก มเหสีทั้งสี่องค์ตกลงว่าจะออกติดตามพระมหาสมบัตติและทูลอ้อนวอนให้พระองค์กลับมาครองราชย์สมบัติตามเดิม ปรีक्षाกันแล้วก็เข้าเฝ้าพระราชบิดาทูลลาประพาสป่าเพื่อติดตามพระสวามี พระราชบิดาอนุญาตและให้จัดเตรียมทัพตามเสด็จด้วย เมื่อถึงอาศรมต่างก็พลัดเปลี่ยนกันอ้อนวอนพระมหาสมบัตติให้ลาสิกขาบทแต่ก็ไม่สำเร็จ พระองค์เทศนาสั่งสอน พระมเหสีทั้งสี่องค์จึงตกลงใจบวชเป็นดาบสินีเพื่อแสวงหาความสุขสงบ และจะได้ช่วยปรนนิบัติดาบสสามีให้ได้บรรลุธรรมตามความปรารถนา

ความดังกล่าวรื้อจนถึงอาสนะของพระอินทร์ พระอินทร์จึงรับสั่งให้พระวิษณุกรรมลงมา เนมิตอาศรม เครื่องนุ่งห่มสำหรับดาบสินี และเขียนข้อความถวายไว้ดังก่า พระมหेशีทั้งสี่องค์เมื่อ ตกลงใจดังกล่าวก็นำความเข้ากราบทูลแก่พระดาบส พระดาบสจึงอนุโมทนาด้วยความยินดี จากนั้น มหेशีทั้งสี่พระองค์จึงทูลลาจากอาศรมพระดาบส และได้เห็นอาศรมใหม่สี่หลัง จึงเสด็จเข้าไปและ ทราบว่าเจตนาของผู้สร้าง จึงชวนกันเข้าสู่อาศรมพลัดเปลี่ยนเครื่องทรงเป็นดาบสินี จากนั้นก็มอบ เครื่องทรงนางกษัตริย์ให้กับอำมาตย์มนตรีที่ตามเสด็จมากลับไปเมือง และกราบทูลให้พระราชบิดา ทรงทราบ

ทั้งดาบสและดาบสินีศึกษาพระธรรมวินัย ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยการกวาดอาศรม กวาดลาน จงกรม ตักน้ำมาไว้ใช้ดื่ม ใช้อาบ เข้าป่าเพื่อหาผลไม้จากป่ามาไว้ จากนั้นต่างคนต่างก็ แยกกันเข้าที่พักบำเพ็ญเพียรแผ่เมตตา

ตอนจบของเรื่องนี้ผู้เขียนบอกถึงการกลับชาติของตัวละครในเรื่องว่านางคัตฉาพระธิดากลับ ชาติมาเกิดเป็นนางโคตรมี ธิดาเศรษฐีกลับชาติมาเกิดเป็นนางวิสาขา นางแพศยาหรือนางโสภณีกลับ ชาติมาเกิดเป็นนางอุบลวรรณานางรำกลับชาติมาเกิดเป็นนางพิมพา และทุกตะหรือพระมหา สมบัติกลับชาติมาเกิดเป็นพระโพธิสัตว์

๙.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

เรื่องทุกตะไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่ง แต่เมื่อพิจารณาจากข้อความที่ว่า “ฉันทเพนกร” ซึ่ง แทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง สันนิษฐานได้ว่าผู้เขียนหรือผู้แต่งน่าจะเป็นพระภิกษุ นอกจากนี้ยังมีข้อความใน เรื่องที่กล่าวถึงผู้เขียนหรือผู้แต่งไว้ตอนจบเรื่องว่า “ตัวข้าผู้เขียนนั่งพักเพียรเขียนพระธรรมมา ขอ สวรรค์บุญช่วย ด้วยตัวข้าหนา แม้นเกิดชาติใด ขอมีปัญญาทุกชาติเกิดข้าผู้เขียน”

สำหรับสมัยที่แต่งวรรณกรรมเรื่องทุกตะได้กล่าวไว้ว่า

“นิติตังบัตติตัง จบนิทานทุกตะโดยหมาย

เมื่อเพลมาแล้ว วัน ๔๓ ค่ำ แล้วมาได้ปี มะโรงสัมฤทธิศก พุทธศักราช

ล่วงแล้วได้ ๒๔๑๑ พระพรรษา พระวันยังเป็นวันพระจะบัน ท่านผู้เจ้าของ

ได้สร้างหนังสือ”

จากข้อความข้างต้นปีที่เขียนหรือแต่งจบเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อวันพุธ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะโรง พุทธศักราช ๒๔๑๑

๙.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

ผู้แต่งหรือผู้สร้างวรรณกรรมเรื่องทุกตะได้แสดงจุดมุ่งหมายไว้ดังนี้ คือต้องการให้อานิสงส์ ของการสร้างหนังสือช่วยให้พบกับความสุขความรุ่งเรืองในทุกชาติ และขอให้ได้เกิดในศาสนาของพระ ศรีอารีย์ ดังความว่า

“ท่านเจ้าของได้สร้างหนังสือ ทุกตะไว้ในศาสนา เกิดไปในชาติหนึ่งชาติใด
อย่ารู้อัปจน จะนึกเอาสิ่งใดได้เฝ้านี้ อย่าได้ขัดสน เหมือนคนทั้งหลาย
เกิดไปในชาติใดใด ขอให้พ้นพระศรีอาริย์ทุกชาติเกิด”

๙.๔ แนวคิด

วรรณกรรมเรื่องนี้ได้เสนอแนวคิดไว้หลายประการ คือ ประการแรกเกี่ยวกับการรักษาศีล การทำบุญให้ทานจะช่วยผู้ปฏิบัติพบกับความสุขความเจริญและความสงบในชีวิต ประการที่สอง การออกบวชซึ่งเป็นหน้าที่ของศาสนิกชนที่ควรปฏิบัติ ประการที่สามแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความรัก ความซื่อสัตย์ต่อสามีซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ดีของผู้ที่เป็นภรรยา

๙.๕ ลักษณะคำประพันธ์

วรรณกรรมเรื่องทุกตะแต่งด้วยประพันธ์ประเภทกาพย์ และฉันท์ คือ กาพย์ ๓ ชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ส่วนฉันท์มี ๔ ชนิด ได้แก่ มาลินีฉันท์ วสันตดิลกฉันท์ อินทวงศ์ฉันท์ และสัททูลวิกิพีตฉันท์ การดำเนินเรื่องส่วนมากที่ใช้กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘

๑๐. พระพุทธโฆษาจารย์

๑๐.๑ เรื่องย่อ

กล่าวถึงพราหมณ์องค์หนึ่งชื่อว่าโคตรคามอยู่ในเมืองสังขะบิกษณคร เป็นพราหมณ์ที่อาศัยอยู่ในบ้านเรือนหลังใหญ่โต มีข้าทาสบริวารมากมายทุกคนล้วนอยู่ดีมีสุข พราหมณ์เกสรีมีความรู้มากมาย มีลูกศิษย์มาเรียนด้วยหลายคน ได้รับการยกย่องจากเจ้าเมืองและได้รับความไว้วางใจจากเจ้าเมือง เมื่อมีปัญหาใดก็จะมาปรึกษา ไกลบ้านพราหมณ์โคตรคามมีพระมหาเถรองค์หนึ่งที่สำเร็จพระอรหันต์ และพราหมณ์เกสรีก็ได้อุปการะเป็นอย่างดี ทุกวันพระแปดค่ำจะนิมนต์พระมหาเถรเพื่อแสดงธรรม วันหนึ่งพระมหาเถรรู้สึกว่ธรรมะที่สอนลูกศิษย์มีไม่มาก พระไตรปิฎก พระอภิธรรมมีไม่มากพอ เมื่อคิดดังนั้นจึงได้นั่งสมาธิใคร่ครวญถึงคัมภีร์ว่ามีผู้ใดสามารถไปหามาได้บ้าง คิดถึงโฆษกะและได้นำความไปปรึกษาของค์อัมรว่าหากไม่มีใครช่วยกันศึกษาพระธรรมทั้งหลายจะสูญหายไป เมื่อคิดดังนั้นจึงไปเมืองสวรรค์เพื่อเล่าเรื่องราวให้ของค์อัมรินทราฟังเพื่อปรึกษาถึงการแปลธรรมบาลี แต่ในขณะนั้นมีพระพุทธทศตไปแปลธรรมนานมาแล้วแต่ก็ยังไม่กลับมา และเล่าต่อไปว่าตามคำทำนายว่าพระพุทธโฆษาจารย์จะไปแปลธรรมที่ลังกาแล้วนำกลับมายังลังกาทวีป เมื่อของค์อัมรินทราได้ฟังดังนั้นจึงจะตรวจดูเคราะห์ยามแล้วส่งเรื่องราวไปภายหลัง จากนั้นพระเทวะมหิทธิก็จะถูกขยำแล้วจึงกำหนดชะตาให้พระพุทธโฆษาจารย์มาจุติในครรภ์นางพราหมณ์มณี ก็ได้เล่าเรื่องราวของพระพุทธโฆษาจารย์

เทพเจ้าองค์หนึ่งชื่อโฆชะกะจุติมาเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์มีชื่อว่าโฆชะ มีรูปร่างงดงามและสติปัญญาเฉลียวฉลาด เมื่ออายุห้าขวบเริ่มได้เรียนไตรเพทขณะที่อายุเจ็ดขวบก็เรียนจบไตรเพท วันหนึ่งพราหมณ์เข้าเฝ้าพระประทุมสุริวงษ์กับนางอำโก และพราหมณ์ไม่สามารถตอบคำถามที่ว่าไตรเพทใดวิเศษสำหรับนางอำโกจะพึงปฏิบัติได้ โฆชะสามารถตอบคำถามได้ พระประทุมสุริวงษ์และนางอำโกจึงรับโฆชะเป็นบุตรบุญธรรม

วันหนึ่งพระมหาเถระได้มาที่บ้านของพราหมณ์เกสียโดยมิได้นัดไว้ พราหมณ์จึงไม่ได้เตรียมการต้อนรับ ได้นิมนต์ให้นั่งบนที่นอนของโฆชะ ทำให้โฆชะโกรธเคืองมาก จึงกล่าวคำบลัฏต่างๆ นานา ได้ตั้งคำถามเพื่อให้พระมหาเถระตอบ เมื่อพระมหาเถระสามารถตอบคำถามของโฆชะได้ โฆชะจึงได้เลือกใส่ศรัทธาและขอบวชเป็นสามเณรเพื่อให้พระเถระสั่งสอนพระธรรมวินัยให้สามเณรโฆชะสามารถเรียนจบความรู้จากอาจารย์ภายในเจ็ดวัน ต่อมาเพื่อพระมหาเถระต้องเข้าไปแสดงธรรมในพระราชวังได้มอบหมายให้สามเณรโฆชะเทศนาแทนตน จากการเทศนาครั้งนั้นทำให้ทุกคนกล่าวสรรเสริญสามเณรโฆชะว่ามีความสามารถยอดเยี่ยม หลังจากนั้นไม่นานสามเณรโฆชะจึงขอบวชเป็นพระภิกษุ พระมหาเถระรับเป็นพระอุปัชฌาย์ให้ ในวันบวชเทวดาได้มาชุมนุมด้วยและได้ตั้งชื่อใหม่ว่าพระพุทโธโฆษาจารย์

พระพุทโธโฆษาจารย์คิดว่าตนฉลาดกว่าใครทั้งหมด อาจารย์จึงเรียกมาสอบถาม ท่านก็สารภาพผิด อาจารย์ยกโทษให้แต่ต้องเดินทางไปแปลธรรมบาลีในลังกาทวีป ฝ่ายบิดามารดาของพระพุทโธโฆษาจารย์ต้องการให้ลาสิขา พระพุทโธโฆษาจารย์ได้เทศนาธรรมให้บิดามารดาฟัง พราหมณ์สองคนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา และรับปากว่าจะรักษาอุโบสถตั้งแต่นั้นมา ครั้นถึงวันเดินทางพระ-ประทุมสุริวงษ์ได้ให้เสนานำเรือสำเภามาถวายเพื่อเป็นพาหนะเดินทาง เทวดาได้ช่วยไล่สำเภาเพื่อส่งไปยังลังกา ระหว่างทางได้พบกับพระทัตต์พระมหาเถระอีกรูปหนึ่งซึ่งไปแปลธรรมที่ลังกา แต่ไม่สำเร็จกำลังเดินทางกลับ เมื่อพระพุทโธโฆษาจารย์ได้เดินทางมาถึงลังกาและพักแรมอยู่ในเรือชั่วคราว

วันหนึ่งนางทาสีชาวลังกาสองคนซึ่งนำกระอมมาตักน้ำที่ท่าเรือเป็นประจำ เดินชนกันทำให้กระอมของนางทาสีคนหนึ่งตกแตก ทั้งสองจึงทะเลาะกัน พระพุทโธโฆษาจารย์ได้ฟังคำถกเถียงของนาง และได้บันทึกคำพูดของนางทั้งสองคน ศาลได้ตัดสินตามข้อความที่พระพุทโธโฆษาจารย์บันทึกไว้ เรื่องราวต่างๆ ของพระพุทโธโฆษาจารย์เลื่องลือไปทั่วลังกา และกษัตริย์ลังกาได้ให้เสนาออกไปนิมนต์เข้าวัง เมื่อทรงทราบความประสงค์ของพระพุทโธโฆษาจารย์ก็ร่วมอนุโมทนาด้วย และในคืนนั้นพระสังฆราชฝันว่ามีช้างเผือกพลายงามเชือกหนึ่งใช้งานแทงหอไตรหักพังทับกันลงมา แล้วรวบรวมเอาคัมภีร์ทั้งเก่าและใหม่ออกมาเคี้ยว และมุงมาทำร้ายตนแต่ในที่สุดก็หลบหนีเข้าป่าได้ พอตื่นขึ้นตอนเช้าทราบว่ามีนักปราชญ์มาแก้อรธบาลี พระสังฆราชดีใจมาก เข้าวันรุ่งขึ้นขณะที่

พระพุทโธสมาจารย์เที่ยวชมวัดวาอารามได้พบกับพระสังฆราช พระพุทโธสมาจารย์แกั่งเขียนอักษรไว้ในกระดานชนวนทิ้งไว้แล้วกลับไปยังเรือ พระสังฆราชจึงนิมนต์ไปในอารามหลวงแล้วให้เขียนคัมภีร์ภายในเจ็ดวันเท่านั้น คัมภีร์ทั้งหมดก็เขียนเสร็จ แต่พระอินทร์ต้องการให้เขียนไว้หลาย ๆ คัมภีร์ จึงแปลงกายลงมาขโมยคัมภีร์ไปไว้บนสวรรค์ถึงสองครั้ง ครั้งที่สามถูกพระพุทโธสมาจารย์จับได้ภายหลังพระอินทร์ได้นำคัมภีร์ทั้งหมดมาคืนให้พระพุทโธสมาจารย์ จากนั้นพระพุทโธสมาจารย์ก็ได้เทศนาสั่งสอนชาวเมืองเรื่อยมา ชาวเมืองเกิดความศรัทธาพากันสรรเสริญทั่วทั้งเกาะลังกา

ครั้นเวลาล่วงเลยไปนานพอสมควร พระพุทโธสมาจารย์คิดจะนำคัมภีร์กลับเมืองชมพู จึงสั่งให้ศิษย์นำคัมภีร์ไปลานฉบับเก่า ๆ ทั้งหมดที่มีอยู่ในลังกามาเผาและเอาขี้เถ้ามาละลายทาเจดีย์แล้วบอกลาพระสังฆราช พระลังกาสิรูปซึ่งมีความริษยาพระพุทโธสมาจารย์อยู่แล้ว เมื่อเห็นว่าคัมภีร์เก่าถูกเผายิ่งเกิดความชิงชังมากยิ่งขึ้น เมื่อพระสังฆราชนิมนต์ให้เทศนาอีกครั้ง เป็นโอกาสที่ท่านจะแนะนำถึงการประพาศที่ผิด ๆ ของบุคคลบางคน และเปรียบเทียบให้เห็นว่าบางครั้งคนเรามักมองไม่เห็นค่าของสิ่งที่อยู่ใกล้ เมื่อคนไกลมาทำสิ่งนั้นก็เกิดความริษยา นอกจากนั้นยังชี้ให้เห็นโทษของการประพาศผิดอย่างอื่นอีก เช่น โทษของการยกตนข่มท่าน การทำหน้าไหว้หลังหลอก เป็นต้น เมื่อจบคำเทศนาทุกคนต่างรับสาธุพร้อมกัน และกลับบ้านของตนด้วยความอิมในรสพระธรรม เช้าวันรุ่งขึ้นพระพุทโธสมาจารย์สั่งออกเรือท่ามกลางความโศกเศร้าเสียใจของชาวเมืองลังกา หลังจากนั้นเจ้าเมืองลังกาได้นำคำเทศนาต่าง ๆ มาพิจารณา และบังเกิดดวงตาเห็นธรรม จึงสั่งให้เสนาสร้างโรงงานแล้วทรงบำเพ็ญทานบารมี ชาวเมืองต่างมีความสุขกันทั่วหน้า

ฝ่ายชาวเมืองชมพูวิปได้พากันมารอรับพระพุทโธสมาจารย์ พระประทุมสุริวงษ์ทรงสนทนากับพระพุทโธสมาจารย์ แล้วพระพุทโธสมาจารย์ลากลับ ไปหาพระอุปัชฌาย์ ได้เล่าเรื่องราวต่าง ๆ ให้ฟังตั้งแต่ต้นจนจบ พระอุปัชฌาย์สรรเสริญความปรีชาสามารถของ พระพุทโธสมาจารย์เป็นอย่างยิ่ง แล้วจัดงานพิธีสมโภชพระธรรมวินัยครั้งใหญ่ขึ้น ประชาชนมากันมาฟังธรรมเทศนาบังเกิดความเลื่อมใสขอบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์มากมาย พระประทุมสุริวงษ์ถึงกับยกเมืองสังขะปักษ์ให้เป็นที่แสดงธรรม แล้วพระองค์และพวกข้าราชการบริวารไปปลุกปล้ำเพลลา บำเพ็ญภาวนาในป่าชายแดนพระนคร ทรงสละทรัพย์สมบัติทั้งหมดด้วยความศรัทธา

ฝ่ายพระอินทร์ทรงทราบเหตุการณ์ต่าง ๆ จึงรับสั่งให้พระวิษณุกรรมลงไปสร้างปราสาทเจดีย์ขึ้นกำแพงล้อมรอบถวายพระประทุมสุริวงษ์ในเวลากลางคืน เช้าวันรุ่งขึ้นชาวเมืองต่างพากันตะลึงและสรรเสริญพระประทุมสุริวงษ์ที่ผลบุญบันดาลให้เห็นทันตา ต่อมาก็มีการจัดพิธีสมโภชเมืองอีกครั้งหนึ่ง ชาวเมืองทั้งหลายมีความสุขกันทั่วหน้า ทุกคนยึดถือธรรม ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน พราหมณ์เกลียดกับพราหมณ์มณีอายุยืนถึงร้อยปีเศษ พระพุทโธสมาจารย์ได้ไปเยี่ยมเยียนทั้งสองเป็นประจำ เมื่อถึงวันใกล้ตายพระพุทโธสมาจารย์ก็ได้เทศนาให้สติ พราหมณ์ทั้งสองรับสาธุแล้วสิ้นใจ

วิญญานก็ล่องลอยไปบนเกิดบนสวรรค์ ส่วนเจ้าเมืองลังกา พระประทุมสุริวงษ์ พระมหาเถระ ประสกลีลา ตลอดจนผู้บำเพ็ญบุญทั้งหลาย เมื่อตายไปทั้งหมดก็ล่องลอยขึ้นไปเกิดบนสวรรค์เช่นกัน สำหรับพระพุทโธศาจารย์เมื่อมรภาพ พวกศิษย์นำเอาอัฐิไปบรรจุในเจดีย์เพื่อกราบไหว้บูชา และ วิญญานของท่านไปสถิตยังสรวงสวรรค์

๑๐.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

วรรณกรรมเรื่องพระพุทโธศาจารย์ไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่งและแต่งเมื่อใด มีข้อความที่กล่าวถึงเพียงว่า

<u>“เราผู้แต่งฉันท์</u>	<u>อยู่วัดดอนคัน</u>	<u>เป็นไปฎิกา</u>
<u>ปิวอกขอศก</u>	<u>ได้ยกเรื่องมา</u>	<u>คิดดูศาสนา</u>
<u>ลวงแล้วสองพัน</u>		
<u>สองร้อยยี่สิบเจ็ด</u>	<u>ยังเศษบมิเสร็จ</u>	<u>ปิวอกปัจจุบัน</u>
<u>เดือนยี่วันเสาร์</u>	<u>แรมสามค่านั้น</u>	<u>ฤดูเหมันต์</u>
<u>สำแดงแจ้งจบ</u>		
<u>เรื่องราวอันนี้</u>	<u>มีในคัมภีร์</u>	<u>เพิ่งมาหาพบ</u>
<u>หนูกัดเก่าร้าย</u>	<u>หาไม่ไบชนบ</u>	<u>แต่เรื่องยังจบ</u>
<u>ต้นปลายได้ความ”</u>		

จากข้อความนี้มีผู้สันนิษฐานได้ว่าผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ คือพระภิกษุไปฎิกาที่อยู่วัดดอนคัน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา แต่งเมื่อวันเสาร์ แรมสามค่ำ เดือนยี่ ปิวอก ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๒๗ โดยนำเนื้อเรื่องจากคัมภีร์โบราณมาแต่ง วรรณกรรมเรื่องนี้จึงแต่งมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

๑๐.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

วรรณกรรมเรื่องพระพุทโธศาจารย์ ผู้แต่งได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแต่ง ๓ ประการ ดังนี้

๑๐.๓.๑ เพื่อสั่งสอนอบรมจริยธรรม		
<u>“ไว้เป็นแบบอย่าง</u>	<u>ผู้ที่จะสืบสร้าง</u>	<u>ตามความประสงค์</u>
<u>สั่งสอนกุลบุตร</u>	<u>ผู้สุจริตสืบทรง</u>	<u>ผนวชบวชสงฆ์</u>
<u>ขอพึ่งบุญญา”</u>		
๑๐.๓.๒. เพื่อให้ตนมีสติปัญญาดี		
<u>“เดชะได้เปลื้อง</u>	<u>สำแดงแจ้งเรื่อง</u>	<u>พระพุทโธศา</u>
<u>เกิดชาติใดใด</u>	<u>ขอไว้บุญญา</u>	<u>ให้เหมือนดังพระ</u>
<u>ที่ไปแปลธรรม</u>		

อนึ่งความชั่ว ทมิฬโลโล อย่าได้ติดตาม	ที่อยู่ในตัว โทษทั้งนั้น	คือโมหิโมนันท์ ให้คลายหายกัน
<u>เกิดชาติใดใด</u> <u>ให้สิ้นในบุญ</u> <u>คำพระสั่งสอน”</u>	<u>ขอให้เข้าใจ</u> <u>คุณแก้วทั้งสาม</u>	<u>ผ่องใสแผ้วงาม</u> <u>ให้ปฏิบัติตาม</u>

๑๐.๓.๓ เพื่อให้มีความสุขกันทั่วหน้า และเข้าถึงนิพพาน

“การเป็นสวัสดิ ให้คิดเห็นด้วย ไว้แล้วให้จำ	ขอให้ข้ามี ที่พระอวยพร	มโนอินอ่อน โอวาทสั่งสอน
<u>อนึ่งขอปรารถนา</u> <u>เทศนาโปรดสัตว์</u> <u>ทั้งสิบพระองค์</u>	<u>ให้เกิดทันพระ</u> <u>ให้พ้นจากกรรม</u>	<u>ที่จะมาตรัสธรรม</u> <u>ด้วยอำนาจธรรม</u>
<u>ข้าขอเกิดทัน</u> <u>ให้เป็นพระอรหันต์</u> <u>ในทางนฤพาน</u>	<u>ทั้งสิบพระองค์นั้น</u> <u>ตัดบ่วงห้วงหลง</u>	<u>โดยจิตจำนง</u> <u>ศีลาจำนง</u>
<u>พันทุกข์สำเร็จทุกข์</u> <u>ปราศจากชรา</u> <u>สังสารมยุยา”</u>	<u>เป็นเอกบรมสุข</u> <u>มรรณากันดาร</u>	<u>ตัดบ่วงสงสาร</u> <u>พันเภทภัยพาล</u>

๑๐.๔ แนวคิด

วรรณกรรมเรื่องพระพุทโธชาจารย์เป็นวรรณกรรมศาสนา แนวคิดที่ผู้แต่งได้สอดแทรกไว้ส่วนมากจะเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งแนวคิดในวรรณกรรมเรื่องนี้มีหลายประการได้แก่ ประการแรกแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องศรัทธาในพระพุทโธศาสนา เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนทุกคนต้องปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมก็จะพบกับความสุขในการดำเนินชีวิต ประการที่สองแนวคิดเกี่ยวกับความวิริยะอุตสาหะ ซึ่งให้เห็นว่าทุกคนที่มีความอดทนมุ่งมั่นในการทำสิ่งใดจะประสบความสำเร็จ ประการที่สามแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องกรรม ซึ่งให้เห็นว่าใครทำอะไรได้ไว้อย่างไรย่อมได้รับผลกรรมนั้น และประการที่สี่แนวคิดเกี่ยวกับกาารให้ทาน ความกตัญญูกตเวที ซึ่งให้เห็นว่าผู้ที่ปฏิบัติจะพบความสุขและความสำเร็จในชีวิต

๑๐.๕ ลักษณะคำประพันธ์

เรื่องพระพุทธรูปโฆษาจารย์ผู้แต่งใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ในการดำเนินเรื่องตลอดทั้งเรื่อง กาพย์ที่ใช้ในการแต่งมี ๘ ชนิด คือ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๔ ชินวร พิลาบแล โสฬสมังคลัง ราบแล เยสันตา สิวิลาลัย และสาวิลาสินี จากการตรวจสอบดูฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์ดังกล่าวพบว่า โสฬสมังคลัง คือ ฉบัง ๑๖ ส่วน คำราบ พิลาบแล ราบแล สิวิลาลัย และสาวิลาสินี คือกาพย์สุรางคนางค์ ๒๔ สำหรับชินวร และเยสันตายังไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นกาพย์ชนิดใด เนื่องจากคำประพันธ์นี้ไม่แน่นอน คำประพันธ์ที่ใช้ในเรื่องพระพุทธรูปโฆษาจารย์ คือ ฉบัง ๑๖ ยานี ๑๑ สุรางคนางค์ ๒๔ ชินวร และเยสันตา กาพย์ที่ใช้ในการดำเนินเรื่องมากที่สุดคือ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๔ กาพย์ที่ใช้ในการดำเนินเรื่องน้อยคือ กาพย์ชินวร กาพย์เยสันตา ในการแต่งไม่เคร่งครัดฉันทลักษณ์ สิ่งที่แตกต่างกันไปจากธรรมเนียมนิยมการแต่งวรรณกรรมตามแบบแผนของกวีทั่วไปคือ การเริ่มต้นด้วยการห้ามนอนสวดผู้ฟังว่าจะนอนสวดนอนอ่านฟังไม่ได้ ยกเว้นป่วยไข้ ในการสวด การฟัง จะต้องถือพร้อมด้วยคำพรสาม คือ กาย วาจา ใจ หากผู้ใดปฏิบัติได้ผลดีจะเกิดแก่ชีวิต ถัดจากนี้จึงเป็นประณามบท ซึ่งเป็นธรรมเนียมนิยมของการแต่งตามแบบแผน

๑๑. นิทานปักษาหรือสรรพสิทธิ

๑๑.๑ เรื่องย่อ

นิทานปักษาเป็นเรื่องของพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเสวยชาติเป็นนกกะจาบได้ทำรังอยู่ในป่าอ้อสองฝั่งแม่น้ำ วันหนึ่งพอนกออกไปหาอาหารแม่กกอยู่ในรัง พอนกไปเอาเกสรดอกบัวเพื่อนำมาฝากแม่กก แต่หลงชมกลิ่นหอมดอกบัวอยู่จนค่ำ เมื่อดอกบัวหุบทำให้พอนกกลับไปรังไม่ได้ ในคืนนั้นไฟไหม้ป่าแม่กกพยายามช่วยลูกให้พ้นภัย ในที่สุดไฟป่าลามไหม้รังนก และลูกนกถูกไฟคลอกตายสิ้นทั้งรัง แม่กกโศกเศร้าเสียใจมาก ครั้นถึงเวลาค่ำดอกบัวที่หุบปิดพอนกบานออก พอนกจึงรีบบินกลับไปหาแม่กก พอนกตกใจมากเมื่อเห็นไฟไหม้รังและลูกตายหมด จากกลิ่นดอกบัวที่ติดตัวพอนกทำให้แม่กกคิดว่าพอนกออกไปหลงนางนกตัวใหม่ นางนกเสียใจและโกรธแค้นมาก ได้ตัดพ้อพอนกโดยไม่ฟังเหตุผลใด ๆ จากพอนก และได้อธิษฐานว่าถ้าเกิดในชาติภพใดจะไม่ขอพูดจากับผู้ชายทุกคน ส่วนพอนกก็ตั้งสัตย์อธิษฐานขอให้ไปเกิดพบแม่กกทุกชาติไป แม้นางจะไม่ขอเจรจากับชายใดขอให้นางเจรจากับตนเพียงคนเดียว หลังจากนั้นนกทั้งสองต่างก็บินเข้ากองไฟ ในตอนนี้พระพุทธรูปเจ้าอธิบายถึงสาเหตุที่นกกะจาบต้องตายในสภาพเช่นนั้นว่า เนื่องจากผลกรรมในชาติก่อนที่เคยเผาสัตว์ทั้งเป็น ผลกรรมดังกล่าวจึงตามสนองถึงห้าร้อยชาติ เมื่อหมดกรรมแล้วจึงทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ คือพอนกเกิดในตระกูลลูกเศรษฐีที่บ้านจันทคาม ชื่อว่าสรรพสิทธิ์เป็นบุตรของโกทัณกับนางเขมา สรรพสิทธิ์นอกจากรูปร่างแล้วสติปัญญาเฉลียวฉลาดกว่าคนอื่น ๆ ในวัยเดียวกัน เมื่อถึงวัยอันควรสรรพสิทธิ์และพี่

เลี้ยงได้ลาบิดามารดาไปเรียนศิลปศาสตร์ ณ เมืองตักศิลา วิชาที่สรรพสิทธิ์เรียน คือศิลปวรรณคดีและการถอดหัวใจ

ส่วนแม่ยกได้ไปเกิดเป็นธิดาของพระเจ้าพรหมทัตกับนางโกสุมา แห่งเมืองพาราณสี ชื่อว่า สุวรรณเกษรนางมีสิริโฉมงามมากเนื่องจากสัจย์ปฏิญาณของนางในชาติที่เป็นนภระจายทำให้นางไม่ยอมพุดกับชายใดแม้แต่พระเจ้าพรหมทัตผู้เป็นบิดา พระเจ้าพรหมทัตพยายามหาทางแก้ไขโดยจะให้นางมีคู่ครองจึงส่งสารไปยังกษัตริย์เมืองต่าง ๆ ให้ส่งพระโอรสมายังเมืองพาราณสีเพื่อพุดกับนาง สุวรรณเกษร ถ้าหากนางยอมพุดกับใครจะอภิเษกและแต่งตั้งให้เป็นพระมหากษัตริย์ แต่นางสุวรรณเกษรไม่ยอมพุดกับโอรสของกษัตริย์องค์ใด พระเจ้าพรหมทัตจึงทรงประกาศให้บุตรขุนนาง เศรษฐี และกรรมพินในเมืองพาราณสีมาพุดกับนางอีก นางก็ไม่ยอมพุดกับชายใด

ฝ่ายสรรพสิทธิ์และพี่เลี้ยงเมื่อเรียนวิชาศิลปวรรณคดีและการถอดหัวใจจนชำนาญก็ลาพระอาจารย์เดินทางกลับบ้าน เมื่อมาถึงบ้านได้พบกับอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตซึ่งมาหาบิดา อำมาตย์ได้นำความขึ้นทูลพระเจ้าพรหมทัตให้ทรงทราบว่ายังมีกุมารลูกของเศรษฐีโกทัณ มีรูปงามเพ่งกลับจากการศึกษาศิลปวิทยา พระองค์จึงโปรดให้เรียกตัวสรรพสิทธิ์เข้าเฝ้า และให้พุดจากกับพระธิดา สรรพสิทธิ์จึงได้ถอดหัวใจของพี่เลี้ยงไว้ที่ประตู แล้วเล่านิทานปริศนาเรื่องที่ ๑ ความว่า ชายสี่คนเป็นสหายกัน คนที่หนึ่งเชี่ยวชาญการทนายฤกษ์ยาม คนที่สองเชี่ยวชาญการยิงธนู คนที่สามเชี่ยวชาญการดำน้ำ และคนที่สี่มีความสามารถในการชุปชีวิต วันหนึ่งชายทั้งสี่คนได้ช่วยชีวิตหญิงสาวคนหนึ่งไว้ โดยที่ชายคนที่เป็นหมอดูจักษุยามรู้ว่านกอินทรีคาบหญิงงามผ่านมา ชายชมังธนูได้ยิงธนูขึ้นไปตกใจปล่อยนางตกลงไปในน้ำ ชายผู้ที่เชี่ยวชาญในการดำน้ำดำลงไปเอานางขึ้นมาแต่นางสิ้นชีวิตเสียแล้ว ชายที่มีความสามารถในการชุปชีวิตจึงชุปชีวิตนางใหม่ขึ้นมาใหม่ สรรพสิทธิ์จึงถามประตู่ว่าชายคนใดควรได้นางเป็นภรรยา ประตูตอบว่าได้แก่ชายที่เป็นหมอดู นางสุวรรณเกษรคัดค้านว่าหญิงคนนั้นควรได้แก่นักประดาน้ำ เนื่องจากได้จับนางเป็นคนแรก เสียงประโคนดนตรีจึงดังขึ้น หลังจากนั้นสรรพสิทธิ์ได้ถอดหัวใจมาไว้ที่ชวาลาแล้วเล่านิทานเรื่องที่ ๒ ความว่า มีชายสี่คนคนหนึ่งเป็นช่างไม้ คนที่สองรู้เวทมนต์การชุปชีวิตคน คนที่สามเป็นช่างเขียน และคนที่สี่เป็นช่างสลักลวดลาย วันหนึ่งทั้งสี่คนได้รับจ้างทำโบตาสาลาการเบรียญ ภายหลังช่างไม้ได้ตัดแต่งแล้วช่างเขียนได้วาดรูปนางบนไม้ นั้นและช่างแกะสลักก็ได้แกะสลักรูปนาง เมื่อแกะสลักเสร็จแล้วชายที่รู้เวทมนตร์ได้ชุปนางให้มีชีวิตขึ้นมา สรรพสิทธิ์ได้ถามชวาลาว่าหญิงงามคนนั้นควรเป็นภรรยาของชายคนใด ชวาลาควรได้กับช่างที่นำเสื้อผ้ามานำให้สวมใส่ แต่นางสุวรรณเกษรได้คัดค้านว่าหญิงงามคนนั้นควรเป็นภรรยาของช่างสลัก เนื่องจากเป็นผู้แกะสลักได้สัมผัสนางอย่างใกล้ชิดกว่าชายคนอื่น เสียงประโคนดนตรีจึงดังขึ้นอีกครั้ง ต่อจากนั้นสรรพสิทธิ์ได้ถอดหัวใจจากชวาลามาใส่ที่พานพระศรีแล้วเล่านิทานเรื่องที่ ๓ ว่า มีโจรคนหนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำกลางป่าใหญ่ มีทรัพย์ทองเงินทองที่ได้จากการปล้นแล้วสะสมไว้มากมาย กล่าวว่

ทรัพย์สมบัติจะสูญหายเมื่อตัวเองสิ้นชีวิตจึงได้ไปขโมยเด็กหญิงชาวบ้านมาเลี้ยงเป็นลูก ครั้นเด็กโต เป็นสาวร่างกายชubbซีด ผอมเหลือง โจรป่าจึงไปจับตัวขายหมอเฒ่ามารักษา ระหว่างทางที่จะไปยัง ถ้ำของโจร ขายหมอได้แอบไปรอยเมล็ดผักไปตลอดทางเพื่อจะได้หนีกลับหากโจรไม่ยอมให้กลับ เมื่อ รักษาลูกสาวของโจรหายแล้ว โจรได้ขอให้ขายอยู่เป็นเพื่อนของลูกสาวต่อไปอีกขายหมอรับปาก ภายหลังขายหมอได้หนีโจรกลับบ้านตามต้นผักที่ตนไปรอยเมล็ดไว้ ขายหมอเฒ่าได้บอกให้ชายหนุ่มใน หมู่บ้านไปหาลูกสาวโจรป่าที่ถ้ำโดยให้ไปตามแนวผักดังกล่าว ชายหนุ่มคนนั้นได้ปฏิบัติตาม และได้ พบกับลูกสาวโจรป่า ขณะที่โจรป่าออกจากถ้ำไปในป่า

เนื้อเรื่องนิทานปักษามีเพียงแค่นี้

๑๑.๒ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

นิทานปักษามีไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่ง กล่าวเพียงว่าผู้แต่ง แต่งขึ้นด้วยความศรัทธาใน พระพุทธศาสนา ดังข้อความที่ว่า

“ตัวข้านี้ไซ้ไร	ด้วยมีน้ำใจ	เลื่อมใสยินดี
แต่งเรื่องสุภณา	ตามพระบาลี	ฉบับไม่มี
แต่งตามปัญญา”		

สำหรับสมัยที่แต่งได้กล่าวถึงเพียงว่า

“ข้าแต่งนิบาต	พระพุทธศักราช	ล่วงแล้วนานมา
สองพันสามร้อย	ห้าสิบพรรษา	เศษสังขยา
ยังไม่ถึงเดือน		
มีแต่เศษวัน	อันล่วงไปนั้น	บ่ได้พินเพื่อน
ล่วงไปเจ็ดวัน	ไม่ทันถึงเดือน	กลัวจะพินเพื่อน
คลาดเคลื่อนเดือนวัน		
ปีเถาะนพศก	วันศุกร์เดือนหก	แรมแปดค่านั้น
วิสาขมาส	ฤกษ์คิมหันต์	กำหนดคืนวัน
เมื่อล้นอักษร		
ข้าใช้นักปราชญ์	ไซ้บัณฑิตชาติ	ฉลาดกล่าวกลอน
ได้ฟังมานาน	นิทานแต่ก่อน	แม่นยำบทกลอน
จากพระบาลี”		

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่านิทานปักษามีแต่งหรือเขียนขึ้น ตรงกับวันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๕๐

๑๑.๓ จุดมุ่งหมายในการแต่ง

ในการแต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ผู้แต่งได้มีจุดมุ่งหมายในการแต่งว่า เพื่อใช้สวดในยามว่าง เพราะเป็นเรื่องทีอ่านแล้วเพลิดเพลิน เป็นเรื่องที่สอดแทรกคติธรรม และอบรมสั่งสอนผู้อ่านทางอ้อม ให้มีความประพฤติดี มีความรักใคร่ซึ่งกันและกันเป็นที่ต้องการของสังคม และผู้แต่งมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ขอให้ถึงนิพพาน ให้เกิดทันในศาสนาของพระศรีอาริย์ ดังคำประพันธ์

“ท่านแต่งเรื่องได้	แม่นท่านผู้ใด	<u>มีใจศรัทธา</u>
<u>จะยืมไปอ่าน</u>	นิทานปักษา	จำเรณูปัญญา
ย่อมเป็นกุศล		
ผู้ใดประมาท	ทำหนังสือขาด	ปราศจากมรรคผล
น้ำหมากชี้ได้	ไฟไหม้ลามลน	ให้หลงไปทน
อยู่ในจตุรา		
ถ้าแม่นนอนอ่าน	ประมาทชาติทาน	สันดานมิจดา
ทิจูประมาท	พระศาสนา	จะตกจตุรา
ชั่วทุกข์พุทธานดร		
ยากจะลำดับ	ยกออกจากศัพท์	ลำดับบทกลอน
หลังแข็งหลังขด	อดหลับอดนอน	จนเอ็นเส้นคอลอน
ริงรั้งทั้งกาย		
อุตสาห์จำลอง	ค่อยตริ้งค่อยตรอง	ให้ต้องนิยาย
แล้วลงอักษร	ตามเรื่องที่หมาย	ค่อยอธิบาย
บรรยายตามกาล		
<u>ตั้งใจเจตนา</u>	<u>มีความปรารถนา</u>	<u>ขอทันพระศรีอาริย์</u>
<u>จะนำฝูงสัตว์</u>	<u>จากวัฏสงสาร</u>	<u>ให้ถึงนิพพาน</u>
<u>พ้นจากทุกข์ขา”</u>		
“ข้าไฉนนักปราศรัย	ไฉนบัณฑิตชาติ	ฉลาดกล่าวกลอน
ได้ฟังมานาน	นิทานแต่ก่อน	แม่นผิบบทกลอน
จากพระบาลี		
<u>ตัวข้านี้ไฉน</u>	<u>ด้วยมีน้ำใจ</u>	<u>เลื่อมใสยินดี</u>
แต่งเรื่องสกุณา	ตามพระบาลี	ฉบับไม่มี
แต่งตามปัญญา”		

๑๑.๔ แนวคิด

เรื่องนิทานปักษานี้หรือจนกระทั่งเป็นวรรณกรรมเกี่ยวข้องกับศาสนา เพราะฉะนั้นแนวคิดที่ปรากฏในเรื่องนี้ส่วนมากจะเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งผู้แต่งได้เสนอแนวคิดไว้สองประการ คือ ประการแรกเกี่ยวกับความเชื่อเกี่ยวกับภพชาติต่าง ๆ เช่น ตอนที่พระศาสดาเสวยพระชาติเป็นสกุนดาเคยอริชฐานขอตามแม่ลงไปทุกชาติ และได้เป็นไปตามคำอธิษฐานนั้น ประการที่สองแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องกรรม ซึ่งให้เห็นว่าผู้ที่ทำความดีย่อมได้รับความดีตอบแทน และผู้ที่กระทำความชั่วย่อมได้รับผลกระทบเช่นนั้นเช่นกัน

๑๑.๕ ลักษณะคำประพันธ์

นิทานปักษานี้แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ตลอดเรื่อง กาพย์ที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง ได้แก่กาพย์ยานี ๑๑ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ สำหรับกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ นิยมเรียกว่า “ราบ” การดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ใช้กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ มากกว่ากาพย์ยานี ๑๑

อภิธานศัพท์

อภิธานศัพท์

คำศัพท์	คำแปล	หน้า
กำหนด	กำหนด	๘๕
เว	แกว่ง	๙๐
โป๊กหม่อม	โป๊วะกระหม่อม	๙๐
ข้าวเปียก	ข้าวต้ม	๙๐
เน้น	ทำให้ละเอียด	๙๐
หมั่น	มัน	๙๐
กินไม่ซาอะไรรย	กินไม่รู้สึกอึด	๙๐
สู้จี้	เบาเบา	๙๓
เพชรพญาธร	พิทยาธร (อนุษย์พวกหนึ่ง ฐานะต่ำกว่าเทวดา สามารถเหาะเหินได้)	๙๖
รู้ไร	เรไร	๙๗
ท่า	คอย	๙๗
โพน	แกว่ง	๙๗
กระโหมด	ผีชนิดหนึ่ง	๙๗
กิจจานุ	กิจน้อยกิจใหญ่	๙๘
ฉกามาพจร	สวรรค์ที่มีกามารมณ ๖ ชั้น	๙๘
ยุติจตุตถะ	วิธีการบวชปัจจุบันที่สวดญัตติกันสี่จบ	๙๙
ไม่การไทร	ไม่มีการงานอะไรทำ	๑๐๐
ขลุกขลวย	กินอยู่อย่างสบาย	๑๐๐
พ่อน้อย	ลูกชาย	๑๐๐
ลองแล	ทดลองทำดู	๑๐๐
เกณท์	โชคชะตา	๑๐๐
เวน	คืน มอบ ย้าย โอน	๑๐๐
กิจจานุกิจ	กิจน้อยกิจใหญ่	๑๐๐
โสฬส	สิบหก	๑๐๑
บินจา	แทนที่มีเพดานดาดและระบายผ้าขาว แทนชั้น ๕ ชั้น ลดหลั่นกัน มักใช้ประดิษฐ์ฐานบุษบกหรือพระโกศ	๑๐๒

คำศัพท์	คำแปล	หน้า
บวน	กระบวน	๑๐๒
ซุบ	ซุบ	๑๐๓
ราดับ	ลำดับ	๑๐๓
หวักดำหรือวัดด้าม	เครื่องเช่นสรวงผี มักมีไก่อัดมทั้งตัว	๑๐๓
เข็ดหน้า	ผ้าเข็ดหน้า	๑๐๔
หยับ	ขยับ	๑๐๕
ร้าย	ไต่ เลียบ	๑๑๒
ยิก	ไต่	๑๑๒
หมาย	มุ่งหมาย ประสงค์	๑๑๓
หลุด	โคลน	๑๑๔
กระไหน	ที่ไหน	๑๑๔
ลื้อน	ชื้อน , ตัก , ยกขึ้น	๑๑๖
ทอน	ที่ลุ่มลึกที่ต่อกับทางน้ำไหล	๑๑๖
เจ้ย	ภาชนะจักสาน สำหรับร่อนหรือตัก	๑๑๖
ตระรำ	ตะกรำ	๑๑๖
จวน	พบ	๑๑๖
ลุนลัน	ผลุนผลัน ลูกลื้อลูกลน	๑๑๖
แหลง	บอก เล่า	๑๑๖
ทบ	กระทบ	๑๒๑
เดินตาม	วิ่งตาม	๑๒๑
กอทบ	กระทบ	๑๒๑
แต่เพลง	แต่ก่อน แต่ปางก่อน	๑๒๑
ทอ	ท่าง	๑๒๒
กอแตก	กระแตก	๑๒๒
บุย	กระบอกที่ใส่เชื้อไฟ เช่น นุ่น หรือเชื้อไฟ	๑๒๒
ขี้พรั้า	ฟักเขียว	๑๒๓
เทียมเกิด	ตั้งแต่เกิด	๑๒๓
หรอย	อร้อย	๑๒๓

คำศัพท์	คำแปล	หน้า
ไทร	อะไร	๑๒๓
เท่า	หยุด เลิก พอทันที	๑๒๓
จับลง	เข้าทรง	๑๒๓
รัน	นำมา	๑๒๓
หนม	ขนม	๑๒๓
ทุ่ม	ทิ้ง	๑๒๗
ท่าแม่ลาย	ท่าจำแม่บทท่าหนึ่งในจำนวน ๑๒ ท่า ของโนราห์เรียกเต็ม ๆ ว่า แม่ลายกนก	๑๒๗
สกหรือประสก	คำที่บรรพชิตเรียก คฤหัสถ์คู่กับสีกา	๑๒๗
ลักเลง	ลักเลง	๑๒๘
ยุดธิยา	อยุธยา	๑๒๘
ทะจอษ	ท่าจอด	๑๒๘
กุม	กุ่ม	๑๒๘
ษา	อุสาห์	๑๒๘
กอไทร	อะไร	๑๒๘
เหมิน	หมิ่น	๑๒๘
ยา	อย่า	๑๒๘
ซิ่ง	แก่ง	๑๓๐
เหมินสาเหมมอใจ	หมิ่นเสมอใจ ตำแหน่งที่สีทนนไชยได้รับจากเจ้าเมืองอยุธยา	๑๓๐
พี	อ้วน	๑๓๐
ปลง	เอาลง	๑๓๓
สก	คำที่บรรพชิต เรียก คฤหัสถ์ผู้ชายคู่กับสีกา	๑๓๓
เพหาร	วิหาร	๑๓๔
ลับหูรด	ลับปุรุษ คือ ฆราวาส	๑๓๔
มัดตกะ	เกะกะ , รัน	๑๓๔
ฉัด	เตะ	๑๓๔
บรวไล	ประลัย	๑๓๕
หมิ่น	หมิ่น	๑๓๖

คำศัพท์	คำแปล	หน้า
ทมิฬ	ดูร้าย	๑๓๖
หินชาติ	มีกำเนิดต่ำ เลวทราม	๑๓๖
ลำลึง	ไม่มีสมาธิ	๑๓๖
อันธราย	อันธราย	๑๓๗
ปล้ำ	ปลุกปล้ำ คือ พยายามทำกิจการ	๑๓๗
วร	จัวร์	๑๓๗
ฉวย	หยิบ	๑๓๗
ประกาศพระ	อาราธนาศักดิ์สิทธิ์	๑๓๙
ทอ	แทง ชน ขวิด กระทบถูก เช่น วัทอ	๑๓๙
ลงโรง	โหมโรง	๑๔๑
เขียด	เขียด	๑๔๔

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาวอุษา ชัยบำรุง
เกิดวันที่	๒๔ มีนาคม ๒๕๒๒
สถานที่เกิด	อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	๒๖๐/๑๑๓ หมู่ ๔ ตำบลมะขามเตี้ย อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ๘๔๐๐๐
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๔๑	มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พ.ศ. ๒๕๔๔	คุรุศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย) สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี
พ.ศ. ๒๕๕๐	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ